

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Логіка і право

Матеріали
VI Міжнародної науково-практичної
конференції

Харків
2014

ББК 87.4

Друкується за рішенням оргкомітету VI Міжнародної науково-практичної конференції «Логіка і право»

○

Редакційна колегія:

Юркевич О. М., зав. каф. логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, д-р філос. наук, проф., (голова редакційної колегії);

Титов В. Д., д-р філос. наук, проф.;

Зархіна С. Е., канд. юрид. наук, доц.;

Невельська-Гордєєва О. П., канд. філос. наук, доц.;

Павленко Ж. О., канд. юрид. наук, доц.;

Шестопал С. С., канд. юрид. наук, ас.

○

***Логіка і право.** Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Логіка і право». Харків, 20 грудня 2013 р. / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. О. М. Юркевич. – Х.: Видавництво «ФО-П Корецька Л. О.», 2014. – 314 с.*

Збірник містить наукові дослідження, присвячені логіко-правовій тематиці. Розглядаються питання мови права, логічних нормативів правових визначень, доведення в юридичній практиці, формалізованих виводів в юриспруденції, досліджується специфіка юридичної аргументації, логіка спору, уточнюється значення логічної культури для формування професійної компетенції юристів.

ББК 87.4

© Юркевич О. М. та ін., 2014

ПЕРЕДМОВА

З давніх часів право і логіка досить часто взаємодіяли. Право з кожним новим поколінням постачало логіці все більш складні проблеми, логіка ж у міру своїх можливостей надавала праву інструментарій для вирішення цих проблем.

Слід мати на увазі, що далеко не завжди як юристи, так і логіки були задоволені результатами їхньої взаємодії. Часто юристи мусили (і досі мусять) у своїх рішеннях керуватися не логічними, а поза-логічними критеріями політичної доцільності, або корпоративної солідарності, або хибно сприйнятого суспільного блага тощо. Часто й логіки не досить адекватно сприймають специфіку правових відносин і відповідного нормативного регулювання, і тому пропонують або надто складні для практичного вжитку, або надто спрощені моделі раціонального рішення правових проблем. До цих взаємних недоліків слід ставитися реалістично і врівноважено, намагаючись не звинувачувати одне одного, а терпляче досягати порозуміння взаємних позицій.

Більш важливим є оптимістичний погляд на взаємодію юристів і логіків. Зокрема, поряд зі вже досить звичними розділами логіки, що безпосередньо стосуються права (теорія визначень і класифікацій, модальна логіка, силогістика, теорія побудови слідчих та судових версій) все більшого значення набувають теорії аргументації та інтерпретації. Хоча питаннями аргументації та інтерпретації займалися ще «батьки-засновники» юридичної логіки Аристотель і Цицерон, новий імпульс у розвиток цих теорій був отриманий лише у другій половині ХХ ст. завдяки працям таких юристів і логіків, як бельгієць Х. Перельман, англієць С. Тулмін, американець Р. Дворкін, німець Р. Алексі, голандці Ф. ван Емерен і Р. Гроотендорст, аргентинець Е. Булігін та ін. Вплив цих теорій помітний і у матеріалах, наданих учасниками нашої конференції.

Рівень робіт, представлених досвідченими і молодими науковцями, дозволяє сподіватися на подальше поглиблення інтересу до питань взаємодії логіки та юриспруденції, виправданого розширення відповідної сучасної теоретичної тематики і її практичних застосувань.

*Проректор з наукової роботи Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор
кафедри екологічного права, академік АПрН України
А. П. ГЕТЬМАН*

ЛОГІКА І ПРАВО

*Войтенко Д. О.,
асистент кафедри логіки Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументація у суді присяжних в Україні

У новому чинному Кримінально-процесуальному кодексі України з'явилося одне з нововведень – це впровадження в карний процес інституту присяжних засідателів. Суд присяжних як форма особистої участі народу у відправленні правосуддя був передбачений Конституцією України (стаття 127) з моменту її прийняття у 1996 році, однак дотепер цей процесуальний інститут не функціонував.

Багато фахівців побоюються, що суди присяжних не зможуть функціонувати в нашій державі, зокрема через невисоку правосвідомість основної частини населення в порівнянні із країнами Західної Європи й Північної Америки. Але й не всі нині діючі учасники судових процесів готові до таких нововведень, оскільки цей процес припускає участь осіб, що не мають спеціальної юридичної освіти, а тим більше практики участі в судових процесах.

Проблему судового розгляду вивчали ще із часів античності, першим хто систематизував і початків давати вказівки про допустимість і правила обґрунтування як основ судового процесу був Аристотель, який різко критикував софістичні вчення.

З погляду Аристотеля, «благополуччя держави залежить від законів». У риторичі як практичній логіці юридичні закони виконують роль аксіом, бо повноцінне обґрунтування в юриспруденції, як і в математиці або метафізиці, має потребу в деяких відправних положеннях. Тому «в промовах судових підставою служить закон, а оскільки маєш точку відправлення, легше знайти доказ». Такими «відправними точками» служать правові категорії та їхні визначення: «Потрібно говорити не на підставі всього, що видається придатним, але на підставі визначених категорій речей, наприклад, [тих, котрі здаються істинними] суддям або тих, з думками яких судді погоджуються». У той же час, оскільки це своєрідні аксіоми, «добре складені закони ... повинні, наскільки можливо, всі визначати самі і залишати якнайменше сваволі суддів, по-перше, тому що легше знайти одного або деяких, ніж багатьох таких людей, що мають правильний напрям думок і здатні видавати закони і вирікати вироки. Крім того, закони складаються людьми на підставі довгострокових міркувань, судові ж вироки вимовляються на швидку руку, так що важко людям, які відправляють правосуддя, добре розрізнити справедливе і корисне».

Однак це теоретичний ідеал, якого важко досягти. У дійсності навіть найбільш продуманий і справедливий закон не може все передбачити наперед.

З тієї ж причини не можна заздалегідь дати визначення усім важливим для обґрунтування предметам. Аристотель рекомендує прийняти компромісне рішення. «Коли... не можна дати точного визначення, а тим часом необхідно видати законодавчу постанову, в таких випадках слід вживати загальні вирази».

Саме наявність таких «загальних виразів» і робить обґрунтованою процедуру в практичній юриспруденції принципово унікальною. Адже закон звернений у майбутнє і має характер загальності, тому він прямо не стосується окремих випадків, тоді як присяжні і судді виносять рішення і вироки відносно сьогодення і щодо окремих випадків, з якими часто пов'язані почуття любові або ненависті і усвідомлення власної корисності, так що судді і присяжні не можуть з достатньою ясністю бачити істину, а їхні симпатії або антипатії заважають правильному вирішенню справи. «Отже, відносно всього іншого потрібно надавати судді якнайбільше простору; що ж стосується питань, здійснився відомий факт чи ні, здійсниться чи ні, чи є він у наявності, то вирішення цих питань необхідно цілком надати суддям, тому що законодавець не може передбачати окремих випадків».

Унікальні особливості кожного судового процесу поряд з відносною невизначеністю багатьох важливих юридичних ситуацій і відповідних їм понять зумовлюють можливість здійснення процесуального обґрунтування з різних вихідних позицій. Софісти спекулювали на цій принциповій множинності, проповідуючи не тільки методологічний анархізм, а й юридичний нігілізм. Додаткового імпульсу для виникнення важкорозв'язуваних судових ситуацій постійно надає відомий ще з часів Гомера конфлікт між так званим «природним» і позитивним правом.

Як можна зрозуміти Аристотеля, у підставі «природного права» лежить *психологічна домінанта* – такий склад душі, володіючи яким люди схильні до правосудних вчинків (*praktikoi ton dikaion*), роблять правосудні справи (*dikaiopragoysi*) і бажають правосудного (*ta dikaia*). Підставою же опору такому праву також є особливий склад душі, під впливом якого вчиняють неправосудно (*adikoysi*) і бажають неправосудного (*ta adika*). Поділ правосудного і неправосудного Аристотель і приймає за початкову умову подальших міркувань про природу закону.

Ця цілком діалектична єдність протилежностей повинна не тільки стати предметом однієї науки, а й допомогти науковому пізнанню кожної з них через взаємну рефлексію і тим самим створити логіко-гносеологічні передумови для формування їхніх визначень. Зокрема, вже на підступах до визначення понять «правосудне» і «неправосудне» з'ясовується їх взаємозумовлююча багатозначність. Слід мати на увазі, відзначає Аристотель, що «“неправосудним” (*adikos*) вважається той, хто переступає закон (*paranomos*), хто своєкорисливий (*pleonektes*) і несправедливий (*anisos*), а звідси ясно, що правосудний – це законслухняний (*nomimos*) і справедливий (*isos*). Стало бути, правосуддя, [або право], – це законне і справедливе, а неправосуддя, [або неправе], – це протизаконне і несправедливе».

Дилемі «природного» права і позитивного закону Аристотель пропонує в першому наближенні вважати розв'язуваною шляхом компромісу: «... все

законне у відомому сенсі правосудно. Справді, що визначено законодавчим [мистецтвом], законно, а кожне з цих [визначень] ми визнаємо правосудним, [тобто правом]».

Проблема обґрунтування має конкретне філософсько-правове і практичне переломлення. У ньому ми маємо справу в першу чергу з двома різними причинами, пов'язаними з *несумлінністю* і *недоброякісністю* спілкування, з одного боку, і з *неповнотою наших знань* про дійсність – з другого. У першому випадку люди можуть керуватися прямо протилежними, антагоністичними цілями: слідчий прагне викрити злочинця, а злочинець – уникнути відповідальності і т. ін. У граничному і досить поширеному випадку несумлінність поєднана з обманом або взагалі з відходом від самої спроби обґрунтування. Інша причина пов'язана головним чином з недостатністю знання. Вона типова як для кожного з нас, так і для людства в цілому – ми завжди щось недостатньо добре знаємо. Можливий також випадок зайвої самовпевненості у своєму знанні, що фактично є недостатнім, але приймається нами за достатнє. У даному випадку виникає класична антична проблема розбіжності між *об'єктивним знанням* і *суб'єктивною думкою*, над дослідженням якої багато працювали Геракліт, Парменід, Сократ, Платон і особливо Аристотель, стоїки та Цицерон.

Із часів Античності сформувалися правові системи, які розбудовувалися й ускладнювалися в міру розвитку суспільства й домінування прав людини. Змінився не тільки судовий процес, але й методики його проведення.

Інститут присяжних засідателів зародився в Англії, перше згадування про нього ставиться до 1166 року, коли відбувся «великий суд присяжних у Кларендоне (при Генріху II), для участі в якому залучили (12 самих законослухняних громадян графства), щоб одержати показання про обвинувачувані». Внаслідок цього методика суду присяжних міцно зміцнилася в Англійській правовій системі й стала одним з основних принципів англосаксонської правової системи. Ця традиція знайшла підтримку серед широких верств населення й суд присяжних був запозичений Континентальною правовою системою. Першою стала Франція XVIII століття. У Росії суд присяжних був уведений у результаті судової реформи 1864 року й був ліквідований в 1917 році. За цей час була сформована ціла школа видатних практиків і авторів практичних вказівок по проведенню таких судових процесів. Найбільшого розквіту судове ораторське мистецтво царської Росії досягло після Судової реформи 1864 року, в якій одним з найважливіших інструментів став суд присяжних. Саме суд присяжних породив талановитих, чесних російських юристів. Таких як А. Ф. Коні, Ф. Н. Плевако, П. С. Пороховщиков, А. Н. Турчанинов, А. М. Бобрищев-Пушкін, Н. П. Карабчевський, Л. Е. Владимірів, І. Т. Сакс, Н. І. Холев, П. А. Александров, Л. А. Куперників, В. М. Пржевальські та ін.

В 1993 році в рамках правових реформ у Росії відроджується інститут суду присяжних в окремих регіонах країни.

Але із часів Аристотеля людство знайшло й нові знання, які сприяли збагненню процесів спілкування й взаємодії індивідуумів і суспільства в

цілому, таких наук як психологія, соціологія, політологія, юридична аргументація й навіть спеціальних практичних методик по маніпулюванню свідомістю інших людей.

У багатьох країнах, де суд присяжних функціонує досить давно, особлива увага приділяється методичним і практичним коментарям для учасників процесу. Найбільш відомі з них з'явилися в США на початку ХХ століття, де давалися чіткі інструкції з механізмів прийняття рішень й аналізу доказів. Однак такі вказівки й навіть посібники й підручники розроблялися й практиками й теоретиками для обвинувачів і захисників, озброюючи їх тим самим знаннями про приймання й методи найбільш ефективної дії стосовно присяжних.

У ряді країн законодавець чітко прописує обов'язки й методики прийняття рішень для присяжних. У Росії, наприклад, ч. 1 ст. 332 УПК РФ стверджує: «Пристаючи до виконання відповідальних обов'язків присяжного засідателя, урочисто клянуся виконувати їх чесно й неупереджено, брати до уваги всі розглянуті в суді докази, що як викривають підсудного, так і виправдовують його, вирішувати кримінальну справу по своєму внутрішньому переконанню й совісті, не виправдовуючи винного й не засуджуючи невинного, як личить вільному громадянину й слухній людині».

Можливо, у рамках прогнозованих проблем впровадження суду присяжних на Україні він має своєрідну змішану форму, яка більш відома як «суд шефенів» – так її називають у деяких країнах Європи, наприклад, у Франції й Німеччині. А так само обмежені правила застосування – відповідно до частини третьої статті 31 УПК суд присяжних може розглядати лише справи про злочини, за здійснення яких передбачено довічне позбавлення волі, і те в тому випадку, якщо обвинувачуваний заявив відповідне клопотання, інакше справу буде розглядати колегія в складі трьох професійних суддів. Відповідно до проекту УПК суди присяжних будуть формуватися винятково при судах першої інстанції ч.2 ст. 383. Усі п'ять членів колегії будуть мати рівнозначні права при визначенні вироку, однак безперечно професійні судді будуть, так чи інакше, впливати на рядових громадян, що стали присяжними. У ряді держав, де функціонують суди присяжних, виправдувальний вирок присяжних не підлягає оскарженню. На Україні вирішено поки не наділяти суд присяжних такою владою – оскарження вироку, винесеного судом присяжних, відбувається в загальному порядку й уже без участі присяжних.

Також слід зазначити, що закон не передбачає необхідності одноголосного їхнього розв'язку або кваліфікованої більшості, що прийняте в закордонній практиці – вирок може бути винесено трьома голосами проти двох (ч. 2 ст. 385), права втриматися від голосування члени суду присяжних не мають (ч. 3 ст. 385). Відвід присяжних, можливий на підставах, передбачених статтями 75 і 76 УПК, наприклад, як «наявність інших обставин, які викликають сумнів в його неупередженості» (п. 4 ст. 75 УПК). При цьому кількість відводів з боку обвинувачення або захисту не обмежено, що може послужити механізмом маніпуляції або навіть відсторонення від процесу неугодних присяжних. Також законодавець поки не регламентував роботу й

поведінку присяжних протягом розгляду справи, а лише закріпив за ними ряд обов'язків – відповідно до ч. 2 ст. 386 УПК: не відлучатися із залу засідання під час судового розгляду, не спілкуватися без дозволу головуєчого з особами, що не входять до складу суду, щодо карного виробництва, не збирати дані, що стосуються карного виробництва, за межами судового засідання.

У цілому створення інституту суду присяжних повинне зміцнити довіру громадян до правової системи, й перевести саме судочинство України на новий рівень відповідності загальноприйнятим стандартам світового співтовариства.

*Воскресенский Б. А.,
доцент кафедры психиатрии и медицинской психологии
Российского Национального исследовательского медицинского
университета им. Н. И. Пирогова,
Россия, г. Москва*

Правда или правдоподобие?

(некоторые аспекты диагностики бредовых расстройств)

Человека определяют как существо разумное – homo sapiens, и разум его проявляется в самых различных формах. В контексте настоящего сообщения особое значение приобретают содержательность и достоверность результатов интеллектуально-мыслительной деятельности лиц, с которыми сталкиваются юристы и врачи-психиатры. Для юриста это, наверное, проблема достоверности заявлений и показаний, в психиатрии это проблема бредовых расстройств.

В массовом сознании бред – понятие, охватывающее собой почти все проявления психических расстройств. С точки зрения специалистов бредовые идеи – тяжелейшая и действительно часто встречающаяся, хотя далеко не единственная патология душевной деятельности. Но с другой стороны – эти же переживания нередко привлекают особое внимание общества из-за своей неординарности, расцениваются как проявления духовной свободы, как выражение права на собственное мнение в личных взаимоотношениях, в научных и социальных убеждениях, в целостном мирозерцании. Подчеркивая клиническую и общечеловеческую значимость этого феномена, выдающийся французский философ второй половины XX века Мишель Фуко называл бред сердцевиной безумия.

Бредовые идеи – это мысли, убеждения больного, возникающие на болезненной основе, несоответствующие действительности, не поддающиеся коррекции и выражающие искажённые отношения больного к окружающим или отношение к самому себе (в случаях ипохондрического – то есть касающегося состояния здоровья, – бреда).

Бред можно рассматривать с различных точек зрения. Наиболее простой является его классификация по содержанию (середина XIX века, немецкий психиатр В. Гризингер). Все многообразие человеческих отношений укладывается в три фабулы: 1) величие, 2) самоуничижение, 3) преследование. Внутри каждой из групп возможны варианты. В первой это, например, бред

богатства, высокого происхождения, изобретательства и реформаторства, эротомания (в больного влюблено некое значительное лицо, которое в силу своего общественного статуса не имеет возможности открыто выразить свои чувства) и проч. Во второй – бред греховности, виновности. В третьей имеет место, по убеждению больного, особое – недоброжелательное, провокационное отношение к нему, нанесение ущерба, супружеская неверность, преследование, отравление, воздействие и т.п.

Однако для психиатров уже давно стало очевидно, что содержание бреда не есть его причина. Само возникновение бредовых идей в подавляющем большинстве случаев в принципе (за исключением психогенного бреда, что составляет особую проблему) не зависит от жизненного опыта, от ситуации, в которой пребывает (или когда-то находился) больной. Содержание бредовых идей несет в себе лишь самые общие диагностические ориентиры. Принципиальное значение имеют механизмы бредообразования.

Наиболее сложный для понимания (с позиций так называемого здравого смысла) вариант – интерпретативный – патологическое-бредовое толкование реальных или вполне правдоподобных фактов, событий, ситуаций, складывающееся в по-своему (соотв. по-болезненному) стройную **систему**. Так, например, больной с бредом ревности обосновывает свою убежденность тем, что жена стала поздно возвращаться с работы. Но если она пришла вовремя, а тем более – необычно рано, то из этого следует, что она вообще не появлялась в своем учреждении, а провела весь день в развлечениях, в общении с поклонником. Жена почти не разговаривает, – продолжает пациент – хмурится – значит разлюбила. Если она приготовила праздничный обед, подарила дорогой галстук, то делает это для отвода глаз, пытается искупить вину. Любую ситуацию, любой поступок больной трактует как подтверждение своей убежденности в неверности жены. На каждый вопрос, призванный прояснить стройность, разработанность, детализированность бредовых переживаний пациент всегда может дать по-своему (в контексте бредовых переживаний) убедительный ответ. Акценты **«по-особому», «неслучайно», «специально», обстоятельность, вязкость, подчеркнутая детализация, пунктуальность при изложении банальных житейских фактов, включаемых в бредовой сюжет** – все это в клиническом контексте приобретает диагностическую значимость.¹

«Наблюдательность плюс логика», – так определила некая больная «инструменты» формирования своих бредовых идей отношения, которые, уточним на всякий случай, она считала полностью соответствующими действительности. **«Сначала логически, а потом почувствовал»,** – в этой последовательности пациент с бредом ревности воспроизводил врачу становление своих болезненных переживаний. **«Когда душой овладевает**

¹ Современная психиатрия уделяет большое внимание психопатологической лексике и семантике. См., например. Микиртумов Б. Е., Ильичев А. Б. Клиническая семантика психопатологии. - СПбГПМА, 2007-216 с.

В сборнике материалов предыдущей – Пятой - конференции «Логика и право» опубликована наша статья на близкую тему.

подозрительность, не ускользает ни один след. Теперь я находил многозначительные приметы во всем, что попадало в руки», – говорит один из героев «Маятника Фуко» Умберто Эко.

Но логика эта оказывается односторонней, даже искаженной – **паралогикой** (в медицине приставка «пара» означает около, рядом, вокруг). Так больная, убежденная в наличии у нее опаснейшей болезни (ипохондрический бред), объясняет: «Конечно, к вечеру слабость проходит, ведь вечером человек ложится спать». Приведем пример паралогичного поступка: больная полагает, что больна гемофилией (болезненной кровоточивостью) и для подтверждения этого наносит себе порезы.

Систематизированность – взаимосвязанность болезненных переживаний, точнее говоря, событий, их составляющих. Она становится все более очевидной по мере продвижения в ходе диагностической беседы вглубь жизни больного. При этом удастся выявить, выражаясь современным языком, ее переформатирование – ретроспективные (то есть обращенные в прошлое) интерпретации. Расспрашивая о том, когда начались все эти «безобразия со стороны жены» (вернемся к примеру с бредом ревности), узнаем от больного, что теперь ему «открываются глаза на прошлое». Оно анализируется и в нем обнаруживается новый, «истинный» смысл – лживое, «развратное» поведение на самом деле началось еще несколько лет назад. С годами оно становилось все более непристойным, открытым, включало новых действующих лиц – сторонников «изменницы» (они же – враги больного). Так, однажды, больной внепланово рано вернулся из командировки и застал жену «по-особому» оживленной или утомленной, а на входном коврике «отчетливо выделялись» следы ботинок с очень необычным рифлением. Дети нашего пациента приняли сторону матери, так она «подкупает их дорогими подарками и увлекательными путешествиями». Иногда это «погружение в прошлое» переживается как **непроизвольное разматывание воспоминаний**, что становится одним из особенно выразительных признаков болезни. В других случаях переосмысление происходит свободно, с чувством собственной активности, но и здесь отчетливо прослеживаются паралогичность, тенденциозность.

Вкладываемый в интерпретации смысл задается ни из чего не выводимым и ни к чему не сводимым расстройством психической деятельности. Рано или поздно (беседа с таким пациентом требует много времени), удастся достичь «**первичного знания**». Больной-ревнивец заявляет: «Я знаю, что жена изменяет, но делает это так ловко, что уличить ее невозможно». Реальный ход событий (в данном случае – поведение жены и ее окружения) не имеет никакого разубеждающего значения.

При этом какие-либо иные грубые расстройства психики нередко отсутствуют, и поведение больного во всех прочих – помимо бредовой ситуации – сферах жизни остается достаточно разумным. Поэтому справедливое еще одно определение этого механизма бредообразования – **первичное** (чаще используется выражение первичный бред). В действительности квалифицированное исследование пациента, его прошлого и настоящего всегда выявляет не столь уж малочисленные, но тонкие нарушения

других психических процессов. Это могут быть несвойственные больному ранее особые колебания настроения, падение продуктивности в работе, обрывы или наплывы мыслей, характерологический сдвиг – появление в психическом облике больного новых качеств, например, подозрительности, угрюмости, раздражительности. Причём ухудшение душевного самочувствия может больными психологизироваться, то есть объясняться как следствие ситуации «обмана», «травли», хотя в действительности это лишь одно из проявлений целостного бредового синдрома, той самой патологической основы, с которой начинается определение бреда. Это измененное самочувствие имеет свою особую клиническую структуру, то есть переживается по-иному, чем «здоровая реакция» на жизненные трудности.

При прогрессировании болезни характер бредовых расстройств меняется, они усложняются: в бредовой сюжет включаются новые лица, степень систематизации и правдоподобия событий снижается (любовник жены, войдя в сговор с преступниками готовится отравить больного). Другой пациент обращался с жалобой на «ущемляющих» его соседей в ЖЭК, затем в полицию, но и там, и там больного не поддержали, «так как соседи состоят в родстве с правоохранителями», «снабжают работников домоуправления самогоном», по цепочке передают друг другу порочащие сведения о больном). Возможно присоединение иллюзий, галлюцинаций («голосов», «видений», «запахов» и проч.), сенестопатий (тягостных, болезненных, необычных по чувственной окраске телесных ощущений – «последствий отравления»), появление идей преследования, воздействия, носящих маловероятный или явно неправдоподобный, даже фантастический характер («банда», «мафия», «мусульманские жидокатолики», «телепаты», «полтергейст», «пришельцы» и т. п.). Все эти преобразования переживаний больных – еще один критерий их бредовой природы, но только он «располагается» пока еще в будущем, указывает прогноз, но не актуален при выявлении начальных этапов бредовых психозов такого рода.

Подобные больные в течение многих лет, а иногда и десятилетий конфликтуют с окружающими из-за притеснений, якобы чинимых родственниками, соседями, сослуживцами (бред отношения, сутяжный бред). Это может быть также правдоподобный по содержанию бред реформаторства, изобретательства, подразумевающий завистников, провокаторов, похитителей интеллектуальной собственности больного. Пациенты часто развивают бурную деятельность, направленную на утверждение своей точки зрения и не так уж редко оказываются способны убедить окружающих – близких, официальных лиц, представителей СМИ – в абсолютной достоверности своих логических построений.

Совсем иначе формируется **образный бред**. Он возникает в тесной связи с глубокими расстройствами настроения – его болезненным подъемом – манией или понижением – депрессией, в связи с тревогой, страхом, но наполняется содержанием не из аффекта (по-особому интенсивного эмоционального состояния) как такового, а питается фрагментами, «кусками», образами, выхватываемыми из окружающей действительности и наполняемыми бредовым

смыслом, более-менее правдоподобным или очевидно фантастическим. Болезненная природа переживаний в этих случаях, как правило, более очевидна, вследствие более массивной дезорганизации психической деятельности (одновременное наличие эмоциональных расстройств, болезненно неправильного поведения, нарушений сна, внимания, иногда – ориентировки в окружающем, собственно бредовых переживаний и др).

Прочие разновидности бредообразования оказываются как бы производными от различных иных психопатологических феноменов (вторичный бред). При **галлюцинаторном бреде** больной «узнает» о своем «высоком происхождении», о «преследовании», которому он подвергается, от «голосов». **Аффективный бред** – это патологические идеи величия (при болезненном повышении настроения и всего психического тонуса – маниакальное состояние) или самоуничужения (при депрессии – состоянии, зеркально противоположном мании). В первом случае больной убежден в своих особых возможностях, способностях и излагает все это как бы шутливо, без категоричности, как бы признавая допускаемые им преувеличения. Депрессивный пациент винит себя в недобросовестности, непорядочности, неправильно прожитой жизни. Если в этих обоих случаях одновременно имеют место идеи отношения («окружающие одобряют, поддерживают, почитают меня» или наоборот «осуждают, презирают, отвергают»), то все это, по мнению больного, им заслужено. В этом смысле бредовые идеи конгруэнтны (полностью соответствуют) аффекту.

Идеи ущерба мелкого, «кухонного» масштаба (соседи разбавляют суп, приготовленный больной, пачкают, портят, крадут его вещи) обычно сочетаются с патологическими возрастными изменениями **памяти**. Именно их, а не реальное коварство соседей (которое действительно может иметь место) и следует искать в психике больных при рассказах о подобных коллизиях,

Возможны ситуации, при которых **бред** выступает как интерпретация, объяснение, **толкование патологических телесных ощущений**.

В основе **психогенного бредообразования** лежат какие-либо особо значимые для человека события: действительно имевшая место встреча с грабителями, рэкетирами – так называемые параноиды бизнесменов (параноид – бред – с греческого), реальная угроза расправы, физического уничтожения, коренного преобразования всего модуса существования (например, ожидание конца света, провозглашенное харизматичным для пациента лицом и т.п.). В ряде случаев, захватывая определенные контингенты населения эта патология может становиться и значимым социально-психологическим феноменом. Этот вариант возникновения бреда труден для диагностики по-своему, поскольку стрессовая ситуация иногда оказывается лишь поводом, провокацией для дебюта (или обострения) иного, обычно более тяжелого психического расстройства².

² Главное в лечении психогенных расстройств – психотерапевтические воздействия - устранение психотравмирующего воздействия или изменение отношения к нему. Психические расстройства другой природы в большинстве случаев требуют прежде всего биологических методов лечения, в первую очередь – лекарственных, психофармакологических.

Именно через механизмы бредообразования и раскрывается патологическая основа бреда, являющаяся принципиальным признаком, отграничивающим бред от заблуждений, ошибок суждения, верований и т. п. Она не универсальна, а определяется конкретными механизмами бредообразования. Бредовая идея может появиться как «первичное знание», как ложное, болезненное воспоминание, как «весть, полученная от голоса свыше», как «компенсаторное» замещение выпадений памяти, как «естественное» изменение самооценки при болезненном подъеме или угнетении настроения и т. д. Все это позволяет утверждать, что бред совершенно особое, самостоятельное – именно психопатологическое – образование, переживание, не сводимое к элементарным нарушениям мышления, к заблуждениям и ошибкам суждения.

К сожалению, большинство учебников ограничивается тезисом «раз есть бред, есть психическая болезнь» – положением совершенно справедливым, но не раскрывающим понятие патологической основы конкретно. Вследствие этой лапидарности в тех случаях, когда явной нелепости в высказываниях больного не обнаруживается и отсутствуют какие-либо другие явно болезненные переживания и поступки, могут возникать ситуации, порождающие упреки в злоупотреблении психиатрией – «приписывании диагнозов здоровым».

Подчеркиваемая многими авторами недоступность бредовых больных критике, осознанию ошибочности своих утверждений не является абсолютным признаком именно бредовых расстройств. Невозможно разубедить верующего человека, ведь «Вера же есть осуществление чаемого и уверенность в невидимом» Евр. 11, 1). То же самое провозглашают тезисы «Доказательства оскорбляют истину», «Бог из самого себя познается», «Вера не обретается, она даруется». В вере отсутствует патологическая основа, которая абсолютно обязательна для бредовых расстройств. И христиане, и коммунисты, и в «мирное» время (мы имеем ввиду советские гонения на церковь), и в период Великой Отечественной войны отдавали свою жизнь за веру в ее самых разных по форме и содержанию учениях. Уместно упомянуть и о террористах-смертниках. «Моя вера стоит моей жизни», – сказал М. Б. Ходорковский.

Диагностика бредовых расстройств в некоторых случаях осложняется тем, что реальная ситуация может совпадать с сюжетом бредовых переживаний. Супружеская неверность, конфликты на работе с угрозой увольнения («кто из нас хоть раз в жизни не бранил начальника, хотя бы мысленно», – шутливо, но и мудро заметил когда-то во время диагностической дискуссии один выдающийся отечественный психиатр), притязания соседей на жилплощадь больного – все это «дело житейское», но в клинике вполне возможны ситуации, когда при всем этом обследуемый обнаруживает бред ревности, отношения, ущерб. Порой бредовые коллизии описываются очень правдоподобно, выстраиваются в настолько стройную систему, что могут быть восприняты близкими больного как «чистейшая правда», («с таким больным поговоришь и сам потеряешь критику», – иронично заключил по этому поводу другой замечательный клиницист). Чаще такие соотношения складываются именно при первичном – интерпретативном бреде. Встречаются, например,

случаи бреда ревности при наличии реальных поводов для этого чувства. Психологически эту ситуацию можно понять, если принять во внимание то, что бред ревности, в частности, встречается как разновидность алкогольных психозов.

Иногда по механизмам индукции – механизма, близкого психогенному бредообразованию, – своеобразного внушения, «психического заражения», больные могут убедить окружающих в реальности ситуации, созданной болезненно измененной психикой, а они в свою очередь с полной уверенностью повторяют это врачу. Беседа с родственниками и близкими больного, получение так называемых объективных сведений – существенный элемент психиатрического обследования. Из сказанного делается очевидным, что врач должен подходить к этому исследованию **не юридически** – собирая факты – а **клинически** – воссоздавая картину переживаний больного. Такая позиция врача поможет ему и в случаях предвзятого, тенденциозного изложения сведений родственниками.

Итак, психиатром исследуется не достоверность излагаемых больным сведений, а способ формирования переживаний, их порождающих. **Важно не о чём мыслит больной, а как он мыслит.** «Если это безумие, то в нем есть система», – В. Шекспир, «Гамлет». Системы «безумия» и «правды» принципиально различны.

*Жалдак Н. Н.,
доцент кафедры философии
Белгородского национального исследовательского университета,
Россия, г. Белгород*

Изобразительная практическая деонтическая логика в праве

В правовом сознании действует и должна действовать практическая деонтическая логика. Это долженствование предполагает сознательное использование такой логики юристом для доказательства правомерности не только чужих, но и собственных юридически значимых и в особенности регулятивных правозащитных действий. Субъект правового регулирования должен осознавать, что из чего следует, если действия людей делятся на обязательные и необязательные, разрешенные и неразрешенные, запрещенные и незапрещенные.

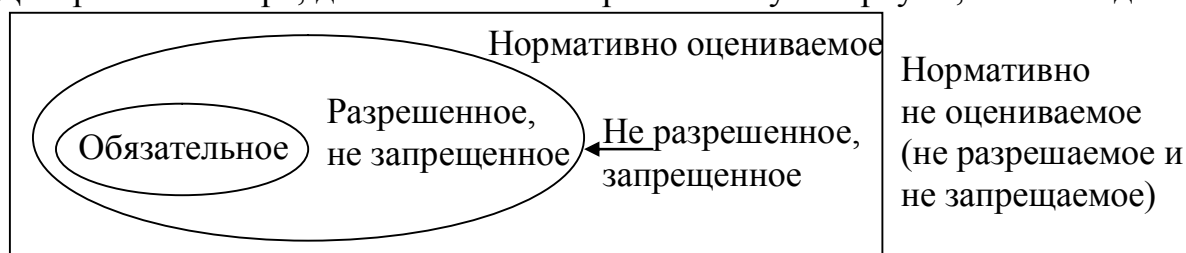
Современная символическая логика показывает возможность представить знания деонтической логики на собственном языке. Однако при современном отношении к чисто символической логике в системе юридического образования нет гарантий того, что такое символическое представление деонтической логики будет изучаться, а тем более применяться после обучения каждым юристом. Тем более сомнительно, что такое символическое представление может быть признано обязательным для применения в праве с целью обоснования правомерности действий.

Тем не менее юрист должен представлять себе отношения между обязательным, разрешенным, запрещенным и т. д.

Попытка использовать для демонстрации таких отношений квадрат противоположностей [1, с. 364] неэффективна. Этот квадрат произведен от известного логического квадрата силлогистической логики, а это квадрат, как доказал автор, является искусственной фигурой, которая неполно и несколько искаженно, неоднозначно представляет отношения суждений по информации и, в свою очередь, требует разъяснений [2, с.42-43, 70-71].

Для более точной демонстрации таких отношений между суждениями, выражаемыми на естественном языке, автор использовал линейно-табличные диаграммы. Это же применимо к суждениям с деонтическими операторами.

Диаграмма Эйлера, дополненная изображением универсума, имеет вид:

Такие диаграммы не вполне удобны, так как наименование дополнения к некоторому множеству пишется за границей изображения этого множества, но там же обычно пишется и наименование включающего множества, т. е. объема более широкого понятия. Чтобы избежать такой двусмысленности подписи (на рисунке – «Не разрешенное»), она может быть дополнена стрелкой, которая указывает на границу дополняемого, т. е. исключенного множества, как на границу дополнения к нему. Наименование же любого включающего множества даётся без такой стрелки. Указанной неоднозначности подписей не бывает на линейных диаграммах.

Такая диаграмма, равнозначная предшествующей, имеет вид:

Нормативно не оцениваемое				
Нормативно оцениваемое				
Разрешенное, не запрещенное				
Обязательное				
Не обязательное				
Не разрешенное, запрещенное				

Диаграммы отношений между объемами понятий «обязательное», «разрешенное», «запрещенное» и т. д. выступают наглядным, наиболее эффективным, непосредственно очевидным средством достижения однозначности в понимании значений тех понятий, которые выражаются операторами деонтической логики.

Согласно приведенным диаграммам из включаемого логически следует включающее и отрицание исключаемого. Существенно для деонтической логики именно отношение логического следования. Таким образом, приведенные диаграммы демонстрируют все те утверждения, которые,

А. Е. Конверский перечисляет как вытекающие из квадрата противоположностей: «Если действие обязательное, то оно разрешенное» (это означает, что нет действий обязательных, но не разрешенных), «Если действие запрещено, то оно не обязательно» (нет запрещенных обязательных), «Никакое действие не является обязательным и запрещенным одновременно», «Любое (нормативно оцениваемое – Н. Ж.) действие либо обязательное, либо необязательное», «Любое действие либо разрешено, либо запрещено», «Если действие запрещено, то оно не разрешено», «Если действие разрешено, то не запрещено», «Все, что не запрещено, то разрешено».[1, с. 364].

Поскольку говорить об отношении логического следования между понятиями не принято, то оговорим, что универсум нормативно оцениваемых действий на диаграммах – это то же, что указание случаев, характеризующихся поступками, о которых высказываются суждения. Союз «если..., то...» и родственные ему «следовательно» и др. определяются именно как отношения множеств случаев, характеризующихся суждениями. Соответственно «Если *A*, то *B*» истинно, если нет случаев, в которых *A* есть, а *B* нет.

Приведенные выше диаграммы могут быть первым шагом к построению изобразительной практической деонтической логики, реально полезной для юристов.

Литература:

1. Конверский А. Е. Логика традиционная и современная. Учебное пособие [Текст] / А. Е. Конверский. – М.: Идея-Пресс, 2010.
2. Жалдак Н. Н. Изобразительная практическая логика естественного языка науки. – М.: Российское философское общество, 2006.

*Зархина С. Э.,
доцент кафедры логики НЮУ им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Генристическая юрислингвистика как один из методов исследования конфликтных текстов (на примере аргю)

Исследования последнего времени (как отечественные, так и зарубежные) показывают, что целые направления не только филологической, но и юридико-философской мысли так или иначе возвращаются к рассмотрению феномена языка – то как уникальной знаковой системы, влияющей на все остальные знаковые системы, используемые человечеством, то как средства, моделирующего и определяющего законы человеческого мышления, то как формы хранения национальной культуры, то как средства определения этнической принадлежности и самоопределения народов. В той или иной степени проблемы языка, его состояния и развития связываются с проблемами состояния и развития общества и права, что и определяет актуальность его исследования. При анализе конфликтных текстов следует обращаться к генристической юрислингвистике (жанровой характеристике текста), поскольку в процессе общения говорящий/пишущий намеренно выбирает ту или иную

жанровую форму для реализации своего коммуникативного намерения, руководствуясь определенным мотивом, который является первой инстанцией в порождении речи и последней инстанцией в обратном процессе – процессе восприятия и понимания высказывания, ибо мы понимаем не речь и даже не замысел, а то, ради чего выражает наш собеседник ту или иную мысль, т. е. мотив. В данном случае мы опирались также на известные идеи, высказанные Дж. Остином [Остин, 1999]. «Если бы язык был чем-то внешним по отношению к человеку, то трудно было бы объяснить всю остроту и решительность выступлений в его защиту. Именно природой языка, не сводимой к рациональности и системности, предопределена необычная и труднообъяснимая эмоциональность в дискуссиях о статусе языка: язык в своей основе и сути — иррационален и онтологичен, это не только средство коммуникации, это форма человеческого бытия» [Кораблев А. А. С. 5].

Криминализация сознания украинского лингвокультурного сообщества, начавшаяся в 90-х годах, привела к активному вторжению в речь арго, слов, принадлежащих специфическому социальному жаргону преступного сообщества. Такие лексические единицы, как *наезд*, *беспредел*, *мочить*, *разборка*, *кинуть*, *подстава* и т. п., постоянно встречаются в речи представителей политического истеблишмента и журналистов. Этот особый социальный диалект отражает весьма специфический взгляд на мир. Конечно, мы далеки от того, чтобы утверждать, что человек, использующий в своей речи арго, немедленно проникается криминальной психологией. Однако засилье криминального жаргона, с помощью которого в средствах массовой информации описывается не только преступная среда, но и официальная политика и экономика, сигнализирует о серьезной проблеме, вставшей за годы постсоветских политических и экономических реформ – и это проблема не только морально-этического, но и юридико-лингвистического характера. Путем уподобления политико-экономических реалий и лидеров криминальному миру, создается специфическая криминальная картина мира, описываемая с помощью обширной совокупности метафорических выражений («крыша», «разборки», «наезды» и проч.) и представляющая собой влиятельный фрагмент целостной картины мира.

Не голосуй «по понятиям» (Время МН, 1999, № 48, 14-20 декабря).

Мотавшая сроки братва формировала за решеткой альтернативную ... *Большим зекам со стажем регулярно делают небольшую прибавку к пенсии* (Мегаполис-Экспресс, 16.06.1999. «Тайны бандитской власти»).

Шухер, ребята, проверка! (Московский комсомолец, 11.11.2000. «От добра мента не ищут»).

Красноярские зеки обули сибирского наместника (Новые известия, 20.06.2000. «Вот и приехал барин»).

Воровской общак Паши Цируля (Московский комсомолец, 18.07.1999). [Клушина Н. И. С. 107].

Арго носит корпоративно-замкнутый характер во всех нормативно ориентированных текстах, независимо от их конкретных функционально-стилистических особенностей. Арго и прежде встречался в газетах и журналах,

но всегда использовался в публикациях тематически обращенных к изображению специфики бытия определенной социальной прослойки. Однако в настоящее время слова из жаргонов уголовников, картежников, наркоманов используются в текстах на любую тематику. Применение подобной лексики в средствах массовой информации обеспечивает именование специфических для данной речевой общности реалий, не имеющих нейтральных в стилистическом отношении общепринятых обозначений, и, с другой стороны, характеризует представленную социальную среду с точки зрения особенностей ее существования. Следует отметить, что СМИ «легализуют» подобную лексику, делают ее привычной, внушая мысль о приемлемости таких способов выражения.

Язык оказывает сильнейшее влияние на сознание, определяет его специфику. СМИ и реклама – наиболее мощные проводящие фильтры, использующие язык в качестве своего инструмента. И в настоящее время именно этот язык, язык современных СМИ, «организует» сознание читателей. Жаргонизации сознания активно способствуют рекламные каламбуры:

Мебельный магазин «Мебельград». Обставим всех!

Казино «Шангри-ла» – вас ждет здесь свежая зелень круглый год!» [Клушина Н. И. С. 107].

Легкость и частота, с которой журналисты используют такого рода выражения, легализует их, убеждает читателя, что именно так и следует говорить. Авторитет СМИ в этом отношении построен не на правильности, нормативности используемых средств, а на повышенной действенности, влиятельности и непрерывности воздействия.

По мнению М. А. Грачева, «вместе с уголовной лексикой в наше сознание передается и уголовная мораль», потому что «арготизмы, которые подменяют “законопослушные” слова, заставляют молодого человека мыслить преступными категориями» [Грачев М. А. С. 71.].

Сходную мысль высказывает О. Б. Трубина: «Жаргон часто является выразителем особой, вульгарной и даже уголовной идеологии. Вместе с жаргонным словом входит в нашу жизнь понятие, недостойное того, чтобы получить право на существование. Огрубляется, становится примитивным не только язык, но и мировоззрение говорящего» [Трубина О. Б. С. 121].

Уголовный жаргон (правильнее это явление называть «арго») – социальный диалект, развившийся в среде, как правило, преступников, представляет собой систему терминов и выражений, призванных изначально идентифицировать участников преступного сообщества как обособленную часть социума, противопоставляющую себя законопослушному обществу. Использование специальных терминов и выражений также имеет цель затруднить понимание смысла беседы или общения непосвященными. Арго, как правило, отражает внутреннюю иерархию преступного мира, закрепляя наиболее обидные и оскорбительные слова, клички и т. д. за теми, кто находятся на самой низкой ступени иерархии, а самые уважительные слова и выражения – за теми, кто имеет наибольшую власть и влияние.

Уголовная среда ещё в XIX веке (а возможно, и ранее) переняла аргю, первоначально использовавшееся бродячими торговцами офенями (отсюда и происходит слово «феня»). Украинский воровской жаргон включает также слова из идиш, русского и других языков.

В современной юрислингвистике «блатная феня» иногда отождествляется с воровским жаргоном и большинством специалистов рассматривается как социальный диалект. Согласно официальной трактовке представляет собой систему терминов и выражений, призванных идентифицировать участников преступного сообщества как обособленную часть социума, противопоставляющую себя законопослушному обществу. На самом же деле «блатная феня» как лингвистическое явление теснейшим образом связана с так называемым блатным миром и является, по сути, его официальным языком. Ее изначальное родство с воровским жаргоном отнюдь не означает тождественности, хотя в результате «феня» практически вытеснила этот самый жаргон из целого ряда сфер применения. Ошибочное толкование явления возникает вследствие того, что общеупотребительное слово «вор» имеет несколько иное значение в блатном мире – здесь под ним понимается исключительно «вор в законе» или, как минимум, человек, принимающий воровской закон. Соответственно речь не идет огульно обо всех «участниках преступного сообщества», и «противопоставляющих себя законопослушному обществу». Дело в том, что блатной мир Украины и близлежащих стран, входивших некогда в состав Российской империи, сформировался как совершенно специфическое надэтническое и в значительной степени внесоциальное явление со своими собственными традициями, укладом жизни и «воровским законом». Совершенно естественно, что в ходе этого процесса выработался и свой собственный «блатной» диалект, по целому ряду признаков уже сейчас имеющий полное право на признание, подобно идишу, как самостоятельный язык.

До революции аргю развивалось совершенно независимо от разговорного языка не связанной с преступным миром части общества; в художественной литературе арготическая и другая жаргонная лексика употреблялась почти исключительно для речевой характеристики отдельных персонажей. В 1920-е годы в связи с резким повышением социальной мобильности населения языковая норма дестабилизируется, повседневный язык пронизывается словами уголовного происхождения, часть их прочно закрепляется в разговорном стиле и скоро их происхождение перестает осознаваться: барахло, по блату, липовый (в значении «ненастоящий») и др. В 1930-е годы в связи с усилением официального контроля за письменными текстами, они становятся более нормативными, но устная речь, в первую очередь молодежный, армейский и другие профессиональные жаргоны, благодаря постоянным массовым контактам представителей всех слоев общества с пенитенциарной системой, находятся под заметным воздействием аргю. Арготическая лексика широко используется в неподцензурной художественной литературе.

У И. Бродского: «Челюсть с фиксой золотою блещет вечной мерзлотою»; «В этих шкарах ты как янки».

С отменой цензуры в постсоветское время существенно арготизируется язык всех видов письменных текстов, средств массовой информации и публичных выступлений. Политик характеризует своего вполне интеллигентного оппонента фразой «Пахан никогда не будет бороться со своей малиной» (Зюганов о Чубайсе), российский президент предлагает обществу «жить по законам, а не по понятиям», «мочить в туалете» противников, рассказывает анекдоты с использованием арго: «ЦК – цыкает, ЧК чикает», высказывается соответственно на арго «хотят закопать человека – отправляют на сельское хозяйство», «шило в стенку и на боковую залечь», президент Белоруссии осуждает гомосексуализм, называя лиц и явление «голубятней» и т. п. [8]. Таким образом, в повседневную языковую практику широких слоев населения арготизмы проникают уже не только «снизу», но и «сверху» – из языка политиков и журналистов.

Заимствования из арго могут заметно менять значения. Например, «опустить» (на арго – «придать максимально низкий социальный статус путем гомосексуального насилия») в речи современных журналистов и политиков означает «поставить на место, унижить». «Гопник» (с XIX века на арго – «оборванец», затем – «грабитель»). Слово в современном молодежном жаргоне приобретает в качестве основного значение «малокультурный агрессивный подросток». При перенесении уголовной фразеологии в разговорный вариант общего языка часто утрачивается внутренняя форма. Например: «дать на лапу» – «дать взятку» (на арго «дать лапу», где само слово «лапа» имеет значение «взятка»); без балды – «всерьез, без обмана» (на арго «без булды», где булда, ранее бульда, имеет значение «педерастия»); голый Вася – «пусто, безнадежно» (на арго «голый вассер», значение то же).

Имеется устоявшееся мнение, что основной и чуть ли не единственной причиной возникновения и существования арго является потребность в утаивании содержания разговора. Однако «секретность» арго относительна: те, кто борется с преступностью, как правило, владеют этим языком вполне хорошо, а идея тайно договариваться на арго в присутствии предполагаемой жертвы преступления выглядит, по меньшей мере, странно. Для этой цели в рамках конкретных преступных сообществ создаются разовые коды с использованием только обычных слова, которым придаются особые тайные значения, причем так, чтобы для постороннего слушателя речь не казалась странной и имела бы свой обычный смысл, складывающийся из нормативных лексических значений.

«Скрытность» же языка арго чаще нарочитая, показная, рассчитанная в первую очередь на удовлетворение групповой идентичности, противопоставления «своих» и «не своих».

На арго существует множество слов, которые в силу незначительного отличия от нормативных никак не могут претендовать на секретность: «больничка» – «больница, любое медицинское учреждение», «поджениться» – «завести сожительницу». Другие слова, внешне не отличимые от нормативных, имеют на арго лишь нерелевантные для рядового носителя языка отличия в семантике. На арго слово «люди» обозначает лишь тех, кто соблюдает

воровской закон; если, входя в камеру, «вор» – тот, кто имеет признаваемый в уголовном мире ранг «вора в законе», спрашивает: «Люди есть?», – он имеет в виду принадлежащих к уголовному миру.

Еще одна причина существования арго – потребность в удовлетворении экспрессии; в связи с этим многие словарные единицы заменяются на арго относительно часто, другие, эмоционально менее окрашенные, остаются неизменными на протяжении столетий.

Д. С. Лихачев, имевший возможность детально ознакомиться с реальным функционированием арго в местах заключения, отмечает еще одну важную причину возникновения и существования арго. Особенностью воровского мышления является наличие «элементов магического отношения к миру». Таким образом, первобытно-магическое восприятие сказывается и на отношении к языку: «неудачно, невовремя сказанное слово может навлечь несчастье, провалить начатое дело». В связи с этим в преступном мире обычные слова заменяются арготическими, а также существует ряд табуированных тем, о которых не принято говорить даже на арго. В этом отношении арго напоминает жаргонную и профессиональную речь охотников, военных и лиц, связанных с риском профессий.

Восприняв многое из лексико-фразеологического арсенала дореволюционного воровского арго, тюремно-лагерный жаргон значительно расширил не только набор выразительных средств, но и социальный состав тех, кто им пользовался. С арго знакомы, его активно употребляют как «воры в законе», «домушники», «медвежатники», «скокари», «щипачи» и прочие представители уголовного мира, так и инженеры, госслужащие, военные, студенты, актеры, журналисты, поэты, крестьяне, врачи. Одним словом, все те, кто составлял многомиллионное население сталинских лагерей.

В современных условиях тюремно-лагерный жаргон, к сожалению, находит себе новую «среду обитания». Им пользуются, например, бизнесмены, журналисты, юристы, политики. Арго модифицируется, пополняясь новообразованиями и изменяя значения традиционно используемых лексических единиц: например, напарить – «обмануть», капуста – «деньги» (первоначально только о долларах – из-за их зеленого цвета), поставить на счетчик – «начать ежедневно увеличивать проценты от неуплаченного вовремя долга» и т. п. Арго в некоторых случаях обуславливает лингвоправовые конфликты с использованием медийного текста, вызывает негативные эмоциональные и психологические состояния коммуникативных партнеров, ведет к коммуникативной неудаче. Не всякая коммуникативная неудача ведет к речевому конфликту, который имеет место тогда, когда одна из сторон сознательно и активно совершает речевые действия, которые выражаются негативными средствами языка, в том числе с использованием речевого жанра арго.

Жаргонные слова и обороты далеко не редкость и в литературной речи. Сначала это процесс проявлялся, главным образом, в устно-разговорной ее разновидности. В наши дни – в языке средств массовой информации, в публицистике, в выступлениях политиков, депутатов, журналистов, юристов и

даже писателей. Например, слова «стукач», «крутой», «тусовка» отмечены в речи образцовых носителей литературного языка. Многие из жаргонных элементов утрачивают свою социальную закрепленность, становятся хорошо известными в разных социальных группах носителей литературного языка. Например, фразеологизм «сесть на иглу», попадая из речи наркоманов на страницы газет, «обрастает» производными: «Область села на дотационную иглу»; «Нельзя все время сидеть на игле инвестиций и т. п.». Глагол «опустить», имеющий в тюремно-лагерном жаргоне значение «подвергнуть мужчину сексуальному насилию, тем самым унизив его», в литературной речи может применяться к другим ситуациям, приобретая переносный смысл: «Думу не распустили, а опустили». Столь значительное и разнообразное влияние социальных жаргонов на литературный язык дает основание ряду исследователей говорить о начале формирования так называемого общего жаргона – языкового образования, которое не просто занимает промежуточное положение между собственно жаргонами (скажем, тюремно-лагерным, воровским, нищенским), с одной стороны, и литературным языком, с другой, но и активно используется носителями литературного языка в неофициальной обстановке.

Заметим, что понятие общего жаргона (арго, сленга) давно используется лингвистами при изучении других современных языков: французского, американского варианта английского языка. По-видимому, формирование подобных промежуточных коммуникативных средств в общей системе национального языка – тенденция, свойственная развитию многих современных обществ. Влияние на литературную речь некодифицированных сфер языка – просторечия, социальных и профессиональных жаргонов – наблюдается не только в лексике и фразеологии, но и, например, в словоизменении, синтаксисе.

Арго однозначно является маркером в речи современного человека, когда употребляются особо экспрессивные слова и выражения, характерные для речи некодифицированной. (Например, шалава, мент, мажор и др.). С другой стороны, некоторые элементы арго уже настолько вошли в повседневную речь, что мало кто отличит их от нормированных в употреблении слов. Например, когда говорят, «свои пришли» (в ситуации, если спрашивается, кто за дверью), не каждый подумает о неграмотности человека, такое сказавшее. Ведь местоимение «свой» в данном случае уже почти утратило свои местоименный характер: его можно считать просто именем, коллективным наименованием определенной социальной группы, которую носители арго называли бы совокупностью лиц темных профессий.

Наличие просторечий и арго является маркером устной речи вообще, а значит в разговоре, чаще в неофициальной обстановке, в социально-бытовой сфере их употребление, к сожалению, допускается. А вот в официальной, особенно письменной речи есть недопустимым.

Некоторые оригинальные лексемы из словарного запаса арго с рабочей гипотезой о происхождении данной лексемы проиллюстрируют интенсивность проникновения инвективной лексики в современный литературный язык.

Братва

– ивр. «брит», букв. «священный союз», объединение круга лиц ради определенной цели, скрепленное клятвой (воровской). Слово первоначально обозначало членов одной банды, в настоящее время обычно обозначает бандитов вообще. Отсюда же и обращение «брат» в общении «блатных» между собой. Отсюда же и слово «братан», изначально обозначавшее младшего по возрасту и опыту участника банды, слово образовано аналогично слову «пацан» (от «поц» с тем же суффиксом).

Бугор

– ивр. «богер», букв. «взрослый», «достигший совершеннолетия», ранее обозначало взрослого человека – лидера шайки уличной «шпаны», в настоящее время – «авторитет» в компании блатных или в камере.

Кипеж, кипеш = хипеш

– ивр. «хипус», букв. «обыск, поиски».

– обозначает обыск, иносказательно – панику.

Кореш

– ивр. «корэв», букв. «родственник», малоросский диалектизм «корэш». Изначально слово обозначало вообще человека, которому другое лицо обязано оказывать помощь и содействие вне зависимости от наличия «блата». В настоящее время используется в значении «друг», «подельник». Отсюда же форма «корешан» и глаголы «корешиться» и «корешаниться».

Лох

– ид. «лох», букв. «дырка», слово служило для обозначения факта потери денег, используется в значении потенциальная жертва преступления, потерпевший, изредка употребляется в значении «не блатной».

Мажор

– ид. «мажор», средневековая калька вероятно с французского. Обозначало вообще всяческую успешность в жизни. Сейчас внешне успешный человек, не имеющий прямого отношения к блатному миру, иногда – потенциальный «лох». Ранее коррелировало с термином «фраер».

Мент

– ид. «мент», букв. «накидка», калька с венгерского. Первоначально использовалось для обозначения любых государственных служащих в Австрии и России, носивших характерные форменные плащи-накидки, не встречавшиеся у жителей местечек. По плащу было легко опознать чужого. В настоящее время слово используется для обозначения вообще сотрудников правоохранительных органов.

Мусор

– ивр. «мосер», букв. «предатель». Малоросский диалектизм – «мусер». Слово обозначало полицейских осведомителей. В настоящее время употребляется исключительно в значении «сотрудник правоохранительных органов», ранее обычно имелся ввиду «стукач», «провокатор, внедренный в банду».

Стрем

– ивр. «штра маэр», букв. «тот, кто предупреждает».

– слово для обозначения тревожных обстоятельств. Отсюда же идиома «стоять на стреме».

Халява

– ивр. «халав», букв. «молоко». В западных губерниях России существовала форма сбора средств для единоверцев – «дмей халав» – буквально, «деньги на молоко». Зачастую сбор осуществлялся лицом, имевшим соответствующий «блат», разрешавший сбор, и нередко этим же лицом собранное и присваивалось. Отсюда саркастическая русская форма – «детискама на молочишко». То, что достается задаром или же может быть безнаказанно присвоено.

Хана – ивр. «хана», букв. «остановка, привал», иносказательно – «конец пути», «смерть». Значение слова не изменилось до настоящего времени, есть основания полагать, что оно уже вошло в общую лексику.

Шпана

– ид. «шпаннен», букв. «напрягать».

– только мн. ч., группировка молодежи с уголовными наклонностями, одновременно принадлежность к данной социальной категории. Первоначально слово обозначало группы молодых людей, слонявшихся по улице и пытавшихся словесно «напрягать» прохожих отдать им деньги или ценности.

Шухер

– ид. «шухма», букв. «потасовка», «ссора». Соответственно «шухмен» – «кричать» (одно из значений), «шухен» – «пугать», «прогонять». Ранее слово использовалось в значении, идентичном исходному, в настоящее время – для обозначения опасности, неких тревожных обстоятельств.

В предисловии к последнему изданию «Толкового словаря русского языка начала XXI века. Актуальная лексика» под редакцией Г. Н. Складневской (2006) указано: «К началу XXI века можно говорить если не о заметной стабилизации лексической системы русского языка, то, во всяком случае, об обретении ею равновесия: сейчас мы наблюдаем уже не столь бурные и вихреобразные языковые явления, какие происходили в 90-х годах минувшего века, а скорее интенсивное развитие двух разнонаправленных процессов: «онаучивание» языка, проявляющееся в освоении общим языком терминологии, и потоки иностранных заимствований, с одной стороны, и встречное движение **жаргонизации** (выделено Зархиной С.Э.) языка – с другой».

Генристическая юрислингвистика (в рамках анализа конфликтного текста) намечает новые пути изучения языковой личности говорящего/пишущего как участника конфликта, его интенций, внутреннего психологического настроения и пр. с целью определения функциональной нагрузки конфликтного дискурса, а также описания как речевого поведения адресанта, так и прогнозируемой им реакции аудитории. Мы считаем, что жанроведческий анализ текста учитывает скрытое психолого-речевое взаимодействие участников конфликтной коммуникации и напрямую связано с проблемой «диалогичности» бытия (как это понимал М. М. Бахтин). Исходя из этого важнейшей категорией генристической юрислингвистики становится

речевой жанр, понимаемый в его целостно-объединительной функции и позволяющий выявить сложную мозаику коммуникативных смыслов описываемого юридического случая с учетом их конфликтогенности.

Список литературы:

1. Грачев М. А. В погоне за эффектом (Блатные слова на газетной полосе) // Русская речь, - 2001,- № 5.- С. 71.
2. Клушина Н. И. Этические границы языковой игры // Журналистика и культура русской речи.- М., 2002. -№ 2.- С. 107.
3. Кораблев А. А. Статус родного языка // Информационный бюллетень УАПРЯЛ. Вып. 14. Харьков, 2006.- С. 5.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
5. Остин Дж. Избранное. М., 1999. – 332с.
6. Трубина О. Б. Ох – когда трудно, и ах – когда чудно // Русская речь.- М.: 1993, № 1.- С. 1211.
7. Толковый словарь русского языка начала XXI века: Актуальная лексика / Под ред. Г. Н. Складчиковой. – М.: Эксмо, 2006. – С. 5-6.
8. Седов К. Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М.: Лабиринт, 2007, – С. 7-39.
9. Яковлева Е. А. Жанроведение, или генристическая лингвистика, как один из методов исследования конфликтных текстов // Юрислингвистика-10: Лингвоконфликтология и юриспруденция. – Барнаул-Кемерово, 2010. – С. 262-272.
10. <http://eslovník.com/>
11. <http://www.youtube.com/watch?v=Eg3O7q3lKEA>.

*Ипатова И. С.,
зав. кафедрой языкознания и иностранных языков
Приволжского филиала Российской академии правосудия,
г. Нижний Новгород*

Судебные речи: театр судебных действий

«Искусство речи, по моему глубокому убеждению, далеко не пользуется у нас должным вниманием, и в последние годы создалось какое-то нелепое обыкновение смотреть на него как на нечто второстепенное в судебной деятельности. Но факты остаются фактами, и в большинстве случаев лучший оратор бывает и лучшим адвокатом, то есть ведет дело с большим успехом», – отмечал в своей книге «Школа адвокатуры», опубликованной в Великобритании во второй половине XIX века, Рихард Гаррис. В начале XX столетия эту книгу перевел известный российский адвокат П. С. Пороховщиков (П. Сергеич), видимо, разделявший мнение автора. В начале XXI века мы продолжаем подчеркивать актуальность этого заявления.

Однажды профессор Екатеринбургского государственного театрального института Л. Л. Монтау заметил, что судебное заседание – это «зрелищное действие с элементами театральности». Оно «разыгрывается и действует в предлагаемых обстоятельствах. С тем самым малым кругом внимания, который происходит внутри процесса, большим, за пределами процесса. <...> Судебное

заседание – это действие... Существуют некие правила поведения персонажей этого действия. Судья, прокурор, защитник, обвиняемый, потерпевший. Правила поведения регламентированы законом. Адекватны ли участники процесса в происходящем действии? <...> Как говорят они, исполняют свои роли: косноязычно, со словами-паразитами, красноречиво ли, фальшь ли звучит в их словах? Насколько все отрепетировано, продумано. Не случайно я привожу в лекциях студентам пример адвоката Федора Никифоровича Плевако. Это выдающийся московский адвокат, известен своим замечательным своеобразным красноречием, актерским даром...» [1].

Как показывает сложившаяся судебная практика, главными ораторами в суде выступают прокурор и адвокат. Подчеркнем, однако: главными, но не единственными. Помимо прокурора и адвоката, выступления в суде предполагают речь подсудимого в свою защиту (самозащитительная речь), потерпевшего (и его представителя), истца и ответчика (и их представителей), общественного обвинителя и общественного защитника, представителей общественных организаций и трудовых коллективов.

Предмет же речи у каждого из судебных ораторов в той или иной конкретной ситуации единый – суть рассматриваемого дела. Вместе с тем, как заметил П. С. Пороховщиков, «Суд не может требовать истины от сторон, ни даже откровенности: они обязаны перед ним только к правдивости» [2, с. 262]. Впрочем, суть не всегда и очевидна. К примеру: в 1925 году в штате Теннесси (США) вышел закон, согласно которому запрещалось преподавать в общественных школах теорию происхождения человека от низших существ или другие теории, отрицающие божественное происхождение человека, – и перед судом встала проблема формулирования сути правового спора. Что это: вопрос истинности научной теории, или вопрос свободы преподавания, или вопрос морали, или вопрос правомерности принятого закона? Именно от того, как ставился вопрос, зависела и подсудность дела, и его исход.

Итак, различие предмета речи в судебном заседании обусловлено спецификой преступления или правонарушения – уголовное или гражданское дело рассматривается в суде, а также судом какой инстанции – первой или второй – ведется рассмотрение [3, с. 5-22].

Состав предмета судебной речи по уголовным делам в суде первой инстанции: включает, как правило: фактические обстоятельства дела, его общественно-политическую оценку; анализ и оценку доказательств; юридическую оценку установленных фактических обстоятельств (квалификацию преступления); характеристику личности подсудимого или иных участников процесса; вопросы, связанные с применением уголовного законодательства или освобождением от него; иные вопросы, требующие разрешения в суде; анализ причин и условий, способствовавших совершению преступления, и предложения о мерах по их устранению.

Состав предмета судебной речи по гражданским делам в суде первой инстанции предполагает к рассмотрению: фактические обстоятельства, имеющие значение для дела; оценку доказательств; предложения о применении того или иного закона по данному конкретному делу; предложения по

разрешению дела; предложение о вынесении частного определения при наличии на то оснований.

Состав предмета судебной речи для судебного заседания при рассмотрении дела в кассационной инстанции представляет собой: критику или отстаивание правильности решения или приговора; отстаивание либо критику кассационной жалобы или протеста; анализ и оценку демонстрируемых материалов; предложения о вынесении определенного решения.

Предмет судебной речи и вопросы, которые суд, рассматривая конкретное преступление или правонарушение, разрешает при вынесении приговора, решения или определения, обуславливают содержание речи. Организующим же началом содержания судебной речи, впрочем, как и любой другой, остается ее цель.

Цель судебной речи в совокупности с ролью судебного оратора является основополагающим фактором классификации судебного красноречия по видам: обвинительная, (прокурорская, общественно-обвинительная) и защитительная (адвокатская, общественно-защитительная, самозащитительная речь обвиняемого). Непосредственно целевая специфика речи в суде обусловлена целями, которые преследуют судебные ораторы, занимая в системе правосудия определенное место и подчиняясь законам судебной этики. Прокурор обязан быть объективен и не вправе игнорировать то, что говорится в пользу защиты, а также должен отказаться от обвинения, если оно не подтвердилось в суде. Адвокат же действует только в интересах защиты и отказаться от защиты не вправе даже в случае полного согласия с обвинителем [4, с. 65]. Таким образом, преследуя разные цели при едином предмете речи, и прокурор, и адвокат представляют перед судом: фактические обстоятельства совершения рассматриваемого деяния; анализ и оценку доказательств, предъявленных на рассмотрение суда, а также их источников; юридическую сторону предъявленного обвинения, претензий; характеристику личности подсудимого (в уголовных делах).

Композиции речей основных судебных ораторов, на первый взгляд, похожи: классические вступление, главная часть и заключение. Вступление в обвинительной и защитительной речи может быть любой разновидности: искусственным, естественным и внезапным – важно, что оно предваряет систематику изложения обстоятельств. Главная часть судебной речи может быть выстроена по правилам дедукции, индукции или аналогии, концентрическим, ступенчатым, историческим (хронологическим), пространственным методом или же, по воле автора, смешением элементов нескольких из них – важно, что предложенные доказательства будут сгруппированы по достоверности, сомнительности, противоречивости относительно источников в соответствии с преследуемой обвинителем или защитником целью. Таким образом, отражая позицию судебного оратора, вся композиция речи подчинена заданным акцентам убеждения судей в правильности предложенных именно им выводов.

Обязательными элементами речи прокурора по уголовным делам в суде первой инстанции являются: общественная опасность и указание на

характерные особенности совершенного преступления (во вступлении); изложение фактических обстоятельств дела; анализ и оценка собранных по делу и исследуемых в суде доказательств, в том числе косвенных; обоснование квалификации преступления; характеристика личности обвиняемого и потерпевшего (в главной части); предложения о мере наказания и возмещения материального и морального вреда (в заключении). (Заметим в скобках, что речь прокурора при отказе от обвинения имеет свою, особенную специфику.)

С позиций этико-психологической нагрузки грамотную обвинительную речь характеризуют соблюдение этических требований к обвинительной речи; правильность позиции прокурора по существу; строгое соответствие выводов закону, объективность, справедливость.

Обязательными структурными элементами речи адвоката по уголовным делам в суде первой инстанции являются: общественно-политическая оценка рассматриваемого дела с позиций конституционных принципов защиты (во вступлении); изложение фактических обстоятельств дела, анализ и оценка доказательств; предложение о квалификации преступления; характеристика личности подсудимого и потерпевшего; анализ причин и условий, способствовавших совершению преступления (в главной части); предложения о мере наказания и гражданском иске (в заключении).

Соблюдение адвокатом этико-психологических требований защитительной речи осложнено спецификой психологических трудностей защиты, сочетанием законных интересов подсудимого с интересами общества и государства, а также возможными коллизиями между подсудимыми. Вместе с тем конституционные принципы защиты: презумпция невиновности, обеспечение подозреваемому (обвиняемому) права на защиту, уважение чести и достоинства личности, неприкосновенность личности – обеспечивают подсудимому права, которые обязательно имеют отражение и, как правило, развитие в речи адвоката. Особо следует подчеркнуть, что речь адвоката отличается повышенной убеждающей нагрузкой.

Обязательными составными частями речи судебных ораторов по гражданскому делу в суде первой инстанции являются анализ и оценка доказательств; утверждения, основанные на фактических обстоятельствах дела; мнения по поводу правовой нормы, подлежащей применению; предложения о разрешении дела; предложения о вынесении частного определения.

Разумеется, что последовательность составных частей судебной речи, значимость и объем каждой из них соответствуют характеру рассматриваемого дела, а также личностным особенностям выступающего. В целом, публичная речь, произнесенная в судебном заседании, обращена к суду и всем участвующим и присутствующим при рассмотрении уголовного или гражданского дела и представляет собой изложение выводов каждого оратора по данному делу и его возражения другим ораторам.

Что касается выступлений прокурора и адвоката в суде второй инстанции, то их речи, обусловленные жалобой или протестом, строятся на представлении новых материалов, которые используются в целях доказательства и обоснования истины по делу. В судебных речах, предназначенных для

выступления в кассационной инстанции, так или иначе представлен мотив решения, которое было вынесено в суде первой инстанции.

Одной из специфических черт судебной речи является ее строгая процессуальная регламентированность: очередность выступлений в судебных прениях жестко определена. Кроме того, после произнесения речей всеми участниками процесса каждый из них имеет право на реплику – еще одно выступление, предполагающее законченную композицию и представляющее собой не повтор сказанного, а нечто принципиально новое по существу дела: дополнительные аргументы, уточнение позиций и, возможно, измененную точку зрения относительно того или иного положения. Выступление с репликой также процессуально регламентировано – право последней реплики принадлежит подсудимому или его защитнику (статья 292 УПК РФ).

В суде любой инстанции правосудие осуществляется на основе состязательности и равенства сторон. Полемика между прокурором и адвокатом есть самое эффективное средство установления истины по делу. Уточним: полемика – разновидность спора, отличающаяся тем, что основные усилия спорящих сторон направлены на утверждение своей точки зрения по обсуждаемому вопросу. Полемизирующие стороны менее, чем, например, в дискуссии, ограничены в выборе средств спора, его стратегии и тактики. Безусловно, в полемике, как и в споре, недопустимы некорректные приемы, использование ложных и недоказанных аргументов и т. п., но вместе с тем может применяться гораздо более широкий, чем в дискуссии, спектр корректных приемов. Большое значение имеют, в частности, инициатива, навязывание своего сценария обсуждения темы, внезапность в использовании доводов, выбор наиболее удачного времени для изложения решающих аргументов и др. Хотя полемика и направлена по преимуществу на утверждение своей позиции, следует постоянно помнить, что главным в споре является достижение истины. Иными словами, полемика – это не только логика и психология общения, но еще и обязательно нравственная позиция полемистов, которая, как правило, определяет характер и направленность логических рассуждений сторон.

Победа ошибочной точки зрения, добытая благодаря уловкам и слабости другой стороны, в правосудии не допускается! Таким образом, стороны, ведущие судебную полемику, обязательно «подотчетны» нравственным требованиям. «...Судебное состязание не есть бой, не есть война; средства, здесь дозволяемые, должны основываться на совести, справедливости и законе», – писал профессор Л. Е. Владимиров в «Пособии для уголовной защиты», изданном еще в 1911 году.

Итак, структура судебной, как и любой другой, полемики проста: выдвижение и защита тезиса первым оппонентом; опровержение выдвинутого тезиса и его аргументация вторым оппонентом. Но поскольку вторым оппонентом выступает адвокат, то именно он постоянно «наталкивается» на различного рода принятые аудиторией установки, уже находящейся под влиянием речи прокурора на стороне обвинения. Поэтому зал суда нередко называют «полем битвы за умы» [5, с. 369]. Той самой битвы, где, на поверку,

не все средства хороши. И все же... Еще Л. Е. Владимиров рекомендовал адвокатам помнить, что «судебный бой не есть академический спор и здесь целесообразно быть односторонним и пристрастным. ...Будьте постоянно и неуклонно несправедливы к обвинителю... Рвите речь противника в клочки и клочки эти с хохотом бросайте на ветер. Противник должен быть уничтожен весь, без остатка... Нужно осмеять соображения обвинителя, осмеивайте их! Будьте беспощадны. Придирайтесь к слову, к описке, к ошибке в слове... Это ведь не умственный диспут, а потасовка словами и доводами, потасовка грубая, как сама общественная жизнь людей» [6, с. 169].

Непосредственно слушателями судебной речи является аудитория, которую можно представить как несколько самостоятельных групп: профессиональные участники процесса; заседатели (присяжные, арбитражные, народные), представители общественности; иные участники процесса; слушатели (заинтересованные в исходе дела и лица, пришедшие в зал суда по различным мотивам). Так же следует иметь в виду, что аудитория в зале суда обычно представляет собой две «группы поддержки» судебных ораторов – группа «за» и группа «против». И каждая из этих групп по-своему стремится воздействовать на принимающих решение. Так что судебную аудиторию в целом характеризует повышенная эмоциональная напряженность, накал страстей, заставляющий подчас отступить логику мышления, особенно в разгар полемики между прокурором и адвокатом. Именно поэтому умение говорить грамотно возводится в обязанность судебного оратора. «Речь должна быть коротка и содержательна, – указывал П. Сергеич. – Мало сказать: нужна ясность; на суде нужна необыкновенная, исключительная ясность. Слушатели должны понимать без усилий. Оратор может рассчитывать на их воображение, но не на их ум и проницательность» [2, с. 41]. Кроме того, и «...между присяжными немало стихийных натур, не дающих себе отчета в относимости или неотносимости данного впечатления к делу материальной истины. Присяжный готов зачислить в минус какую-нибудь неловкость или, скажем, глупость, сорвавшуюся с языка подсудимого. Защитник должен следить за этими важными мелочами и парализовать, где возможно, неблагоприятное влияние», – обращал внимание адвокатов Л. Е. Владимиров.

Судебным ораторам следует помнить, что мысль так же заразительна, как и чувства, и не допускать противоречия в собственных доводах. По утверждению П. Сергеича, «это правило постоянно нарушается нашими защитниками. Они подробно и старательно доказывают полную неприкосновенность своего клиента к преступлению, а потом заявляют, что на случай, если бы их доводы не показались присяжным убедительными, они считают себя обязанными напомнить им обстоятельства, могущие служить основанием к отпущению вины или, по крайней мере, к снисхождению. Несколько заключительных слов обращают всю защиту в пепел. Это ошибка в самой схеме речи; то же повторяется и с отдельными аргументами. Вот что пишет мне об этом один присяжный заседатель:

«Обвинению много помогали защитники».

Сначала набрасываются на прокурора и следствие, доказывая, что ничего, решительно ничего ими не установлено: ни самого преступления, ни подробностей его... Прокурор выстроил карточный домик. Коснитесь его слегка, чуть-чуть, и он разлетится. Но сам защитник карточного домика не трогал и, как он рассыпается, не показывал, предоставляя присяжным заседателям вообразить себе такое касательство и рассыпание, дойти до него собственным умом. В заключение, должно быть, на случай недостатка в них необходимой сообразительности, он просил нас, присяжных заседателей, проникнуться чувством жалости к своему «клиенту», не забывать его молодости или стесненного положения и дать возможное снисхождение. Таким образом, окончание защитительных речей почти всегда шло вразрез с их началом, подрывая к нему всякое доверие. Естественно, что при такой архитектуре этих речей самые жалостливые присяжные заключают, что в пользу подсудимого ничего сказать нельзя» [2, с. 210-211].

Особой нотой, обращенной к правосудию, звучит последнее слово обвиняемого. В отличие от речей других судебных ораторов, эта речь не предполагает показательного мастерства. Хотя... Непревзойденным образцом до сих пор остается знаменитая апология Сократа.

И еще одно обращение звучит в суде – напутственное слово председательствующего присяжным. Информативное, итоговое – по сути дела, разъяснительно-уточняющее – по предстоящему присяжным действию, беспристрастное – по форме, заканчивается оно обычно напоминанием присяжным данной ими присяги и обращением их внимания на то, что в случае вынесения обвинительного приговора они могут признать подсудимого заслуживающим снисхождения (статья 340 УПК РФ). Если же кому-либо из заинтересованных участников процесса в речи председательствующего увидится нарушение им принципа объективности и беспристрастности, то любой из них может заявить в судебном заседании свои возражения в связи с содержанием напутственного слова.

Но вот напутствие произнесено, возражений не последовало – и присяжные удаляются. Теперь «...как бы ни были взволнованы, увлечены присяжные, в совещательной комнате наступает момент, когда они прямо ставят вопрос: что же есть в деле против подсудимого?» [2, с. 209]. Так вершится правосудие. И в этот момент, момент истины, дозволено звучать только голосу... совести. «Помните, что одно из условий отправления действительного правосудия – слушать голос своей совести и не заботиться о том, «что скажут». Если следует вам помнить о ком-нибудь, то это о честных людях на родине вашей, сердца которых жаждут справедливости, состоящей в оправдании невинного и в признании вины за виновным» [7, с. 411].

Литература

1. Лев Монтау. Судебное заседание – это действие с элементами театральности / Владимир Павленко. Капелла (история нескольких жизней). // Территория права. Информационно-электронное издание. – <http://www.adved.ru>
2. Сергеич П. Искусство речи на суде. – М., 1980.
3. Искусство судебной речи: Практикум по спецкурсу / Авт.-сост. М. Г. Жук. – Гродно, 2001.

4. Кобликов А. С. Юридическая этика: Учебник для вузов. – М., 2004.
5. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика для юристов: Учебное пособие. – Ростов н/Д, 2002.
6. Владимиров Л. Е. Пособие для уголовной защиты. – СПб., 1911.
7. Кони А. Ф. Собрание сочинений. В 8 т. Т 3. – М., 1967.

*Куцепал С. В.,
д. ф. н., професор, зав. кафедри гуманітарних та соціально-економічних
навчальних дисциплін ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого,
м. Полтава*

Компетентність особистості як умова ефективної аргументації у юридичній практиці

В умовах сучасних суспільних трансформацій успішною може бути лише та особистість, яка здатна адекватно реагувати на стрімкі соціальні зміни, усвідомлювати індивідуальні та соціальні потреби і можливості особистої самореалізації, застосовувати набуті знання у професійній діяльності та повсякденній практиці. Україна нині наполегливо прагне до побудови правової держави та розвитку громадянського суспільства, тому наш сучасник має бути готовим до зазначених реалій, бути правосвідомим громадянином з високим рівнем правової культури й компетентності.

Філософія цікавиться проблематикою компетенції ще зі стародавніх часів, проте питання про компетентність особистості в цілому стає актуальним завдяки бурхливому розвитку капіталістичного виробництва в Західній Європі. Розподіл праці, спеціалізація функцій, економія мислення та діяльності, концентрація зусиль на обмежену сферу суспільної діяльності, ринок як універсальний принцип взаємовідносин між людьми в усіх сферах суспільного життя – ось причини, які вимагають від особистості значного рівня компетентності.

Реалією сьогодення стає культурна глобалізація, котра впливає на розвиток етнонаціональних процесів та трансформацію етнонаціональних культур, формує нові геокультурні ареали для розвитку етноспільноти в умовах зародження планетарно-інтегрованого людства. В українському суспільстві відбувається процес світоглядної плюралізації та полікультурності. Остання характеризується космополітизмом та культурним розмаїттям, глобальним поширенням інформації, споживанням масової продукції. Саме тому ХХ століття визначається як таке, що розділило історію на періоди екстенсивного та інтенсивного розвитку. «ХХ століття – це час людського розуму і пошуку людського духу, апофеоз раціональності і стійка тенденція до вивчення і спроб осягнення глибин ірраціонального. Це цивілізація високого оптимізму, віри в майбутнє і втраченого сенсу, самотнього буття, безнадійної, абсурдної, трагічної долі особистостей і народів, розгубленого і загубленого покоління, що не знайде свого притулку. Майже все, що можливе в людській історії, зібрало в собі це століття. Початок ХХІ століття лише закріпив ці риси» [1, с. 249].

Одразу зазначимо, що одностайної думки науковців стосовно понять «компетенція», «компетентність», «правова компетентність» не варто сподіватися, адже смисловою домінантою різноманітних інтерпретацій поняття «компетенція» у сучасному філософському дискурсі є її ціннісно-нормативний, об'єктивний, соціально обумовлений характер.

Вважаємо, що поняття компетенція і компетентність варто розглядати відносно суб'єкта та об'єкта діяльності, у такому контексті компетенція – це скоріше характеристика об'єкта діяльності, а не суб'єкта; це приналежність за правом, обшир повноважень особи, а також коло питань, в яких ця особа володіє знаннями, досвідом. Компетентність – це радше властивість суб'єкта діяльності, яка характеризує його відповідність об'єкту діяльності (компетенції).

Звичайно, у повсякденному вжитку часто не розмежовуються поняття компетенція та компетентність, пересічна людина часто сприймає їх як синоніми, поясненням цьому може бути те, що у практичному житті відсутність одного з компонентів створює суттєві перешкоди для вирішення життєвих проблем та завдань, що постають перед особистістю. «Компетентна людина, яка не володіє повноваженнями (компетенціями), не може повною мірою і в соціально значущих аспектах їх реалізувати. На цій основі у спеціаліста розвиваються передумови до виникнення статусно-рольового конфлікту, який негативно позначається на самій людині і створює конфліктні ситуації у групі та колективі» [2, с.141].

Потрібно також відрізнити компетентність та володіння універсальним набором знань, про це, зокрема, пишуть Е. Зеєр та Е. Симанюк. Вони звертають увагу на дієвий, практико-орієнтований характер компетентностей, який і відрізняє їх від узагальнених, універсальних знань. Відповідно, окрім системи теоретичних і прикладних знань, компетентності містять також когнітивну і операційно-технологічну складову. Тобто, компетентності є сукупністю (системою) знань у дії. Засвоєння, перетворення та використання знань передбачає також активну пізнавальну діяльність, отже, в структуру компетентності входять також емоційно-вольові та мотиваційні компоненти. Проте смислотворюючим компонентом компетентностей є діяльнісні, процесуальні знання [3].

Українська дослідниця Г. Нестеренко пропонує визначати «компетенції» як характеристики персоналу, необхідні для успішної професійної діяльності: сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, докладених зусиль та стереотипів поведінки:

- знання – масив інформації, яка визначає інтелектуальний потенціал людини і необхідна для виконання роботи;
- вміння – набір практичних засобів і технологій виконання професійних функцій;
- навички – відпрацьоване (на певному рівні автоматизму) володіння способами і методами виконання певних завдань, які проявляються від фізичної сили до спеціалізованого навчання;

- здібності, обумовлені вродженою схильністю виконувати певний вид діяльності;
- зусилля, пов'язані зі свідомим докладанням у певному напрямку психічних і фізичних ресурсів;
- стереотипи поведінки – це наочні моделі, форми дій, які актуалізуються для виконання певних робіт [4].

Отже, під компетентністю людини найчастіше розуміють набір знань, умінь, навичок і ставлень, які надають їй змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи вирішення проблем та досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності. Традиційно у структурі компетентності виділяють декілька компонентів:

- 1) готовність до виявлення компетентності (мотиваційний аспект);
- 2) володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект);
- 3) досвід виявлення компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);
- 4) відношення до змісту компетентності й її об'єкту (ціннісно-сенсовий аспект);
- 5) емоційно-вольова сфера процесу й результату виявлення компетентності.

Тепер спробуємо проаналізувати поняття «правова компетентність» та визначити його істотні ознаки. Фахівець-юрист, щоб бути успішним в умовах сучасного ринку праці, має володіти значним обсягом юридичних знань, вільно орієнтуватися у правовому європейському просторі, тобто бути професіоналом нової генерації. Сьогодні кваліфікований юрист орієнтиром своєї професійної діяльності та вищою соціальною цінністю має вважати права людини, їх забезпечення та захист, сповідувати принципи верховенства права, соціальної справедливості, демократії і гуманізму, а також урахувати сучасні вимоги, нові ідеї та потреби міжнародних стандартів.

Наголосимо також на своєрідності професійної ролі фахівця-юриста, що пов'язана з виключним значенням, якого набуває сенс будь-якої його дії в залежності від конкретики ситуації; неповторністю соціально-правових питань, що постають і потребують розв'язання; різноплановістю обставин, що спричиняють появу соціально-правових проблем клієнта, зумовлюють і обґрунтування характеру правового втручання фахівця.

Правова компетентність може розглядатися як якісна характеристика суб'єкта правовідносин, що уможливорює належний рівень усвідомлення норм права, сприяє розвитку професійно важливих і особистісно ділових якостей і ціннісних орієнтацій відповідно до ступеня розвитку правових уявлень. Стрижневим елементом структури правової компетентності особистості є «Я» людини, що поєднує в собі як її індивідуальність, так і особистість. Перша характеризує людину з боку її неповторності, унікальності, друга фіксує усталене соціальне в людині.

Особливий сенс у сучасних умовах набуває гуманітарне знання, оскільки воно найбільш повно пізнає самоцінність людини, соціокультурну реальність, вчить людину висловлювати свої думки та відстоювати власну позицію. У

цьому контексті важливими стають проблеми комунікації, тому варто згадати чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну. Мовна компетенція визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними нормами; мовленнєва – чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом; соціокультурна – рівнем знань національної культури; функціонально-комунікативна – умінням використовувати мовні засоби в межах функціональних стилів. Усі зазначені типи компетентності передбачають уміння особистості висловлювати та відстоювати свою позицію, тобто вміння аргументувати, адже аргументація сьогодні являє собою синтез логіки, лінгвістики, психології, соціології, філософії, герменевтики. Ключовими поняттями у сучасній теорії аргументації вважаються стиль аргументації, контекст аргументації, полеміка і діалог, дисонанс і консонанс позиції комунікантів тощо, при формуванні яких з необхідністю проявляється рівень компетентності особистості.

Оскільки аргументація являє собою мовленнєвий акт, то вона визначається як система тверджень, призначених для доведення або спростування певного уявлення (О. Івін). Саме тому аргументація скеровується розумом людини, націлена на розум співбесідника і обов'язково передбачає певний рівень компетентності кожного з них. Це дає змогу визначити характерні риси аргументації, до яких традиційно відносять:

- вираження аргументації за допомогою мови, це певна послідовність усних або письмових тверджень;
- аргументація являє собою цілеспрямовану діяльність, оскільки має на меті посилення (послаблення) переконань опонента;
- аргументація має чітко виражений соціальний характер завдяки тому, що орієнтована на іншу людину, відбувається зазвичай у формі діалогу та викликає активну реакцію співбесідника;
- аргументація передбачає певний рівень освіченості та компетентності учасників аргументаційної взаємодії.

О. Івін стверджує, що вимоги обґрунтованості та раціональності знання відіграють суттєву роль як в системі теоретичного і практичного мислення, так і в сфері аргументації, оскільки обґрунтованість та раціональність – це синоніми здібності досягнути за допомогою розуму реальність та отримати висновки, які стосуються практичної діяльності. Якщо аргументація не відповідає зазначеним вимогам, вона втрачає одну з найважливіших своїх рис – здатність апелювати до розуму тих, хто її сприймає, до їхньої здатності правильно оцінювати запропоновані їм аргументи.

Відомо, що методи аргументації прийнято поділяти на універсальні (інколи вони визначаються як раціональні) та контекстуальні (відповідно, зустрічається тлумачення останніх як ірраціональних). Перші використовуються у будь-якій аудиторії і містять пряме (емпіричне) доведення, непряме доведення, а також такі прийоми теоретичної аргументації як дедуктивне обґрунтування, системна аргументація, методологічна аргументація. Універсальні методи ще розподіляються на емпіричні та

теоретичні, при цьому під емпіричною аргументацією мається на увазі така, що ґрунтується на досвіді, а під теоретичною – та, що спирається на розмисли і не використовує емпіричних даних. Другі, контекстуальні, мають використовуватися лише стосовно певної аудиторії, оскільки спираються на авторитети та традиції, апелюють або до здорового глузду, або до віри, або до інтуїції. Між цими методами аргументації спостерігається діалектична взаємозалежність, адже не завжди можна однозначно передбачити, які з них будуть найбільш ефективними, це залежить від конкретної аудиторії, рівня її компетентності, а також компетентності промовця.

Юрист-фахівець розуміє, що для доведення власної точки зору, тобто для вдалої аргументації, він має враховувати наступні критерії, а саме: когнітивний, який вимагає поглибленого вивчення правових аспектів змісту професійної діяльності, чіткого усвідомлення реальних можливостей отримання юридичної консультації, якщо власних знань недостатньо, а також поінформованості щодо найбільш значущих якостей у даній професійній сфері, як загальних, так і спеціальних; мотиваційний, що репрезентує зв'язок правових інтересів із ціннісними орієнтаціями та визначає інтенсивність емоційних переживань, вольових зусиль, уваги в процесі правової діяльності; творчий – уміння ставити мету і розробляти програму правових дій для її досягнення.

Виключення із правової компетентності кожного із зазначених компонентів або зниження рівня їх сформованості зумовлює зниження успішності, а, відповідно, й результативності професійної діяльності юриста.

Література:

1. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід-суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 320 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / за ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 520 с.
3. Зеер Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Симанюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – с. 25-26.
4. Нестеренко Г. О. Інноваційні компетенції викладача вищої школи: нелінійний підхід / Г. О. Нестеренко // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Вип. 55. – С. 412-417.

*Невельська-Гордєєва О. П.,
доцент кафедри логіки Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз софістичних помилок

Відомий руський історик О. С. Лаппо-Данілевський писав в своєму щоденнику: «Існують два поняття, які для мене особливо цінні: це поняття істини й поняття правди. Під істиною я розумію логичну думку, думку строгу, безпристрастну, безмятїжну, але й безнадійну. Под правдою я розумію не логичну думку, а моральне відчуття...» [3]. Олександр Сергійович Лаппо-

Данилевський викладав в Санкт-Петербурзькому університеті не лише історію, але й читав численні спеціальні курси та вів практичні заняття за методологічними проблемами, і у тому числі, практичні заняття з «Системи логіки» Д. С. Мілля [7]. Про що це свідотствує? Для історика істина невід'ємна від її логічного виведення. Сьогодні в масовій свідомості істина набуває статусу поняття, яким нехтують. Актуальність роботи пов'язана саме з активізацією тенденції маніпуляції масовою свідомістю в ЗМІ.

Дана робота присвячена логічному дослідженню найбільш популярних софізмів, з'ясуванню логічних факторів софізму.

Софізми мають мету – навмисне введення в оману співрозмовника. Можна сказати, що софізм є особливим прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати хибність за істину [4]. Звідси «софіст» в сучасному значенні – це людина, що спроможна за допомогою будь-яких, в тому числі й заборонених, прийомів відстоювати свою точку зору, не враховуючи її істинності. Підґрунтя виникнення софізму буває логічним, граматичним (семіотичним) та психологічним. На практиці ці три фактори тісно пов'язані між собою. Розглянемо логічні підстави софізмів.

1. Підміна основної думки (тези) доказу. Ця помилка має багато різновидів:

1.1. Підміна спростування тези спростуванням аргументу. Найчастіше зустрічається випадок, коли при нападі на тезу супротивника спростовують якісь його аргументи або розкривають помилку в міркуваннях, а видають це за спростування тези. Співрозмовник нападає на помилку в міркуваннях опонента, розкриває її і проголошує, що виставлена теза спростована. Людині вдалося показати, що теза не доведена, а вона стверджує, що теза помилкова: спростування обґрунтування видається за спростування тези.

Наприклад, хтось доводить тезу «Крадіжка є злочин» й серед аргументів наводить твердження про те, що всі люди, винні в крадіжці, підлягають покаранню. Опонент нападає на цей невдалий аргумент і легко розтросує його, наводячи численні історичні приклади, коли люди, що зробили великі гроші через розкрадання, без особливої праці, уникли карного покарання. Після цього він проголошує, що теза спростована, тобто твердження «Крадіжка є злочин» є помилковим [5].

1.2. Розширення або звуження тези. У процесі спору тезу опонента прагнуть максимально розширити, причому роблять це непомітно, як би просто повторюючи її. Наприклад, опонент каже: «Нажаль, сьогодні пенсіонерам дуже важко прожити на пенсію!». Співрозмовник повторює цю тезу: «Ви стверджуєте, що всім пенсіонерам сьогодні важко прожити на пенсію? Ні, це неправда!». І далі наводить приклади з життя конкретних пенсіонерів, чим з успіхом поборює твердження, яке сам сформулював, створюючи при цьому враження, що розбита саме теза опонента. В даному прикладі перше твердження мало на увазі переважну більшість пенсіонерів, а співрозмовник акцентує увагу на загальності поняття «пенсіонер», переводячи розмову на усіх пенсіонерів.

Сперечальнику вигідно звузити свою тезу, бо звужене твердження легше довести. Наприклад, доводиться положення, що населення в цілому ще не готово перейти на віртуальні гроші. Далі це доводиться на прикладі конкретного селища міського типу, де всі отримали картки на місцях своєї праці, а банкоматів у селищі немає, термінали не в усіх магазинах, в аптечному кіоску та циркульні їх нема, до міста – 40 хвилин електричкою і т. ін. Цей прийом також відомий як «метод дійсного шотландця»: людина наполягає, що всі дійсні шотландці роблять то-то й то-то, а коли йому наводять приклад шотландців, котрі так не роблять, він відповідає, що це – не дійсні шотландці. Або теза: «N. – добре знайомий з українським законодавством». Нападаючий розширює тезу: «N. – знавець законодавства взагалі». Захисник звужує: «N. – добре знайомий з сучасним цивільним українським законодавством».

1.3. Посилення або пом'якшення тези. Приклад С.І. Поварніна [6]: «Джерело тих грошей є дуже підозрілим». Противник посилює тезу: «Так Ви стверджуєте, що гроші викрадені». Захисник пом'якшує тезу: «Можна стверджувати тільки те, що джерело цих грошей невідомо».

1.4. Загублення тези. Найбільш розповсюджений прийом будь-якої критики. Звернемось до недавніх подій, пов'язаних з погромами в Британії. Оглядач Daily Mail Макс Хастінгс ставить діагноз однією фразою, винесеною в заголовок його статті «Роки ліберальної догми породили покоління аморальної, неосвіченої, утриманської, запеклої молоді». Мотиви громил, на думку автора, були простими: «Це було кльово. Це робить життя цікавим. Це робить їх помітними. Як одна дівчина сказала репортеріві, це показувало «багатим» і «поліції», що «ми можемо робити те, що схочемо». Люди, які розоряли чужі лавки, палили машини і тероризували своїх сусідів, просто не мали морального «компаса», який робив би їх доступними відчуттю провини або сорому. У нас сформувався шар молодих людей, в яких немає ані освіти, ані професії, ані цінностей, ані устремлінь, у них немає й дисципліни, яка робила б їх здатними знайти роботу, немає совісті, щоб відрізнити добро від зла» [9].

Його опоненти забувають про тезу й починають розмірковувати над останніми реченнями, тлумачачи їх як їм завгодно. Перший опонент: «Молодь буйствує на вулицях через те, що вона озлоблена безробіттям» (при цьому забувають про те, що варто поглянути на сайт по працевлаштуванню, щоб виявити в одному лише Лондоні 2228 вакансій). Другий опонент вважає, що «Хулігани – жертви суспільства, яке не надало їм можливостей для розвитку їх потенціалу» (більшість з англійців скажуть, що це нісенітниця. Швидше, вони жертви збоченого соціального етосу, який зводить особисту свободу в абсолют і позбавляє їх того строгого виховання, тій «жорсткій любові», яка лише і могла б допомогти деяким з них вибратися з трясовини, в якій вони знаходяться). Третій опонент вважає, що «Британію громилі «гастарбайтери». Мовляв, в країну через недогляд напустили дикунів, а вони і повелися як дикуни» (неконтрольована міграція – дійсно серйозна проблема, але в даному випадку вона ні при чому. Буянили не іноземні працівники, а місцеві нероби – молодь, яка народилася і виросла на британській землі. Варвари, що напали на Британію, з'явилися зсередини, а не ззовні). Четвертий опонент вказує на

«негрів» (раса тут теж не причому. У деяких районах серед погромників переважали чорношкірі, в деяких – навпроти, горді внуки саксів; взагалі банди мародерів демонстрували зворушливу єдність між хуліганами різних рас. Мусульмани, мабуть, взагалі не приймали помітної участі в неподобствах, так що побоювання з приводу ісламізації в даному випадку теж не відносяться до справи) [9].

Аналогічна помилка, яка може здійснюватись й несвідомо, називається «втратою тези». В фільмі «Доктор Хаус» «в пілотному епізоді між Хаусом и Кадді відбувається наступний діалог: «Кадді. – Неможна призначати ліки, виходячі тільки з припущень. В усякому разі, ми так не робимо з часів Таскиги і Менгеле. Хаус. – Ти порівнюєш мене с нацистом. Чудово» [1].

2. Прийняття хибних засновків за істинні.

2.1. Від збірного сенсу до розділового (лат. – *a sensu compositio ad sensum divisum*). Збірний сенс притаманний іменам, що вказують на агрегати і сукупності (ліс, бібліотека, народ), які мисляться як єдине ціле, і, відповідно, ознаки приписуються всьому цілому (хвойний ліс, змішаний ліс). Імена в розділовому сенсі мають ознаки, які приписуються елементам, що входять в узагальнений клас предметів в понятті (всі квітки маків вважаються червоними, бо це відмінна ознака виду, хоча відомо, що є жовтий мак).

«Прибалти світловолосі. Інга – з Прибалтики. Отже, Інга світловолоса». В судженні «Прибалти світловолосі» ім'я «прибалти» застосовується в збірному змісті, як ім'я роду. Ознака «бути світловолосим» характеризує рід. В судженні «Інга походить з Прибалтиці» останнє поняття застосовано в розділовому значенні. Інга як та, що належить до вказаного класу, не обов'язково буде мати ознаку, що приписується (тільки приписується, а не безумовно приналежить). Або «Всі українці їдять сало».

2.2. Від розділового сенсу до збірного (лат. *a sensu diviso ad sensum compositum*). Зворотній прийом. Людина, яка розмірковує про свої витрати, може сказати: «Ця витрата мене не розорить», і про іншу витрату скаже: «І ця витрата мене не розорить». Якщо людина буде міркувати таким чином і про всі інші витрати, що всі вони його не розорять, то це буде помилкою: те, що справедливо відносно кожної витрати, узяті окремо, може бути взагалі несправедливим відносно всіх витрат, узятих разом.

2.3. Від сказаного у відносному сенсі до сказаного безвідносно (лат. *a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*). Положення, що є вірним при певних умовах, приводиться як аргумент, вірний за всіх обставинах. Ефективність лікування травами й, взагалі, будь-якими лікарськими засобами, залежать від дози, яку приймає пацієнт. Якщо прийняти ліків непомірно багато, вони можуть дати зворотний ефект – замість користі принести шкоду. Серед населення поширена думка про те, що валеріана є заспокійливим засобом. Проте це вірно при певних обставинах – в разі вірного дозування. При перевищенні дозування, навпаки, валеріана збуджує. С. Бухарін пише, що боксера, який послав в нокаут суперника, не садять у в'язницю за хуліганство, а солдатів і офіцерів після бою за вбивство, тому дуже важливо враховувати історичний аспект події [2].

2.4. Від сказаного безумовно до сказаного у відносному сенсі. Зворотний прийом, коли міркуванням загального характеру протиставляються два-три випадки, які можуть бути виключеннями із загального правила. Найчастіше цей прийом зустрічається з боку того, хто обороняється. Наприклад, «за визначенням» «Всі юристи знають закони (принаймні своєї держави)», інакше які ж вони юристи? Але з цього не обов'язково випливає, що у кожній конкретній ситуації кожен з юристів буде знати (тобто безумовно пам'ятати і розуміти) той закон, який потрібно буде застосувати при певних обставинах.

3. Псевдопричинний зв'язок. Тимчасовий зв'язок між подіями видається за причинно-наслідковий зв'язок. Як казав гуморист: «Голова болить – так то Ви з'їли чогось. Нога болить – та то Ви з'їли чогось. Вуха болить – та то Ви з'їли чогось».

4. Помилка відносно наслідку (лат. – *fallacia consequents*). Ігнорується можливість множинності причин. С. Бухарін пише: «Всі розмови про пакт Молотова-Рібентропа і відповідальності СРСР за розв'язування другої світової війни наочний приклад вживання даного прийому помилкового доказу» [2]. Ціла серія подій, що відбувались в світі в XIX і початку XX століть, привела людство до другої світової війни. У зв'язку з цим безглуздо і злочинно когонебудь в чомусь звинувачувати.

5. Передбачення підстави. Тут фальсифікатор як підставу (аргумент), що підтверджує тезу, приводить таке положення, яке, хоча і не є свідомо помилковим, проте само потребує доказу.

6. Ухилення від доказу, або перенесення обов'язків доведення на іншу особу. Людину просять довести свою думку, а вона каже: «Я все сказав, думайте самі».

7. *Ad ignorantiam* – неучтво або придуркуватість по відношенню до остаточного висновку: висновок про правильність виходить з того, що не доведена неправильність («якщо не доведено, що помилково, значить, правильно»). І навпаки.

8. Маніпуляції з фактами. Підміна факту інтерпретацією. Довільне поєднання фактів, тенденційний підбір фактів. Недостатність фактів для узагальнювального виводу. Фіктивні факти.

9. Неправомірні аналогії. Для доказу приводять аналогії з якимись подіями або явищами, неспівмірними з тими, що розглядаються. Малюк з казки про Карлсона розмірковує так: «Я доношую за своїм братом його піжами, взуття, ковзани, велосипед. Отже, якщо він одружиться, а потім помре – я що, повинен буду заключити шлюб з його вдовою?».

10. Більш складні софізми виникають з неправильної побудови цілого складного ходу доказів:

10.1. *Petitio principii*: введення висновку, який потрібно довести, в прихованому вигляді в доведення як одного з засновків. Наприклад, журналіст С. Худієв [8] полемізує з доцентом Б. К. Кнорре, який звинувачує Православну Церкву в тому, що замість допомоги людям священство налагоджує контакти з представниками влади на місцевому рівні. С. Худієв відповідає: «Щира, жива віра завжди виявляється в турботі про тих, хто має потребу, і в зусиллях по

примиренню тих, що ворогують. Для того, щоб допомагати таким, хто має потребу – або, кажучи більш казенно, «проводити соціальну роботу» – необхідно взаємодіяти з державою. Будь-яка спроба церковного приходу робити хоч щось – наприклад, годувати бездомних – негайно зажадає узгодження з місцевою владою. Конструктивна взаємодія з владою необхідна якраз для турботи про простих людей – хворих в лікарнях, ув'язнених у в'язницях, бездомних на вулицях. Будуємо силогізм: Церква повинна допомагати страждаючим людям. Для допомоги страждаючим людям необхідно налагоджувати контакти з міською владою. Таким чином, деяке налагоджування контактів з міською владою Церкві необхідно.

Б. К. Кнорре цей висновок вводить в прихованому вигляді в доведення як засновок: священство налагоджує контакти з представниками влади на місцевому рівні, а далі звинувачує це священство, що замість того, щоб допомагати страждаючим людям, воно встановлює контакти з владою.

10.2. Ignoratio elenchi полягає в тому, що почавши доводити деяку тезу, поступово в ході доказу переходять до доказу іншого положення, схожого з тезою.

10.3. Non sequitur представляє відсутність внутрішнього логічного зв'язку в ході міркування: будь-який безладний хід думок представляє окремий випадок цієї помилки. Безглузді аргументи – незв'язна нісенітниця, що промовляється з розумним виглядом для того, щоб приголомшити супротивника, привести його до отупіння.

Література:

1. Абрамс Д. Логика догадок Шерлока Холмса и доктора Хауса // Хаус и философия. Все врут! ред. Генри Джейкоби (пер. Вторникова) [Електронний ресурс] / Джеральд Абрамс. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/347965/read>.
2. Бухарин С. О приемах, используемых фальсификаторами истории [Електронний ресурс] / Сергей Бухарин. – Режим доступу: <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=891>.
3. Гревс И. М. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский (опыт истолкования души) / Иван Михайлович Гревс // Русский исторический журнал. – 1920. – № 6. – С. 64-65.
4. Ивин А. А. Логика для журналистов. Учебник. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 224 с.
5. Никифоров А. Л. Книга по логике / Александр Леонидович Никифоров. – М.: Идея-Пресс, 1995.
6. Поварнин С. И. Искусство спора. О теории и практике спора. Воспроизведено по второму изданию Культурно-просветительного кооперативного товарищества «Начатки знаний» / Сергей Иннокентьевич Поварнин. – Петроград, 1923. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://warrax.net/57/spor.htm>.
7. Погодин С. Н. Русский европеец А.С. Лаппо-Данилевский // Русская и европейская философия: пути схождения. Сборник материалов конференции. [Текст]. / Сергей Николаевич Погодин / Электронный ресурс. Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/pogodin/ruseur_20.html#n1.
8. Худиев С. Непартийный хлеб. – 04 февраля 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.religare.ru/2_92315.html.
9. Худиев С. Л. «Уроки чужих ошибок». – Радонеж, 12 серпня 2012р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radonezh.ru/analytic/14849.html>.

*Ж. О. Павленко,
канд. юрид. наук, доцент кафедри логіки,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

Особливості юридичної аргументації

Аргументація в достатній мірі є складною, і ця її особливість виявляється не тому, що різні концепції теорії аргументації відрізняються одна від одної в більшій чи меншій мірі, а в наслідок того, що це розмаїття концепцій лежить в контексті плюралізму: проблеми, з якими ми стикаємося, не пов'язані з тим, що ми мислимо по-різному, а, швидше, з тим, що ми беремо до уваги лише один з множини контекстів. Складність полягає у створенні абстрактної концепції теорії аргументації, тобто, такої, яка б приймала форму різних інтерпретацій, різних форм.

У юридичній практиці аргументація займає одне з центральних місць. Будь-який адвокат, що представляє справу в суді, зобов'язаний довести правоту клієнта за допомогою аргументів. Законодавство, що регулює судову систему, встановлює, що суддя зобов'язаний обґрунтувати своє рішення. Коли парламентарій представляє законопроект до парламенту для розгляду, від нього очікують, що він буде прагнути обґрунтувати свою пропозицію. Вчені-юристи також користуються аргументацією для обґрунтування своєї думки перед колегами. Будь-яка людина, яка висуває юридично значиму точку зору і хоче, щоб вона була прийнята, зобов'язана представити аргументи на її підтримку.

Все це пояснює, чому теоретики аргументації вважають юридичну аргументацію не тільки важливою областю досліджень, але також важливою сферою застосування ідей, розвинених в області теорії аргументації.

В області права існує кілька основних питань, що стосуються зв'язку права та теорії аргументації, які потребують розв'язання. Вони полягають у тому, як співвідносяться критерії, вироблені в юридичній практиці та правовій теорії щодо спроможності юридичної аргументації, з концепціями, що розроблені в цій області в теорії аргументації. Яким загальним і конкретним критерієм раціональності має задовольняти юридичне рішення? Чи достатньо того, щоб суддя згадав обставини справи та застосовані закони, або він повинен пояснити, чому ті чи інші нормативні акти застосовні в даній конкретній справі? Як те чи інше тлумачення закону може бути раціонально обґрунтоване? Який зв'язок між правовими нормами, юридичними принципами і загальними моральними нормами і цінностями в контексті юридичного обґрунтування? Чи існують особливі правила, якими керуються судді в прийнятті своїх рішень, у порівнянні з процесом обґрунтування інших юридичних точок зору? Що стосується застосування норм, вироблених в теорії аргументації в області права, невирішені до теперішнього часу питання полягають в тому, як спостереження з області теорії аргументації можуть бути застосовані в юридичному контексті. Яке застосування може знайти загальна модель аргументації в аналізі та оцінці юридичної аргументації? Як юридична аргументація може бути реконструйована відповідно до загальної моделі

аргументації? Як загальні стандарти раціональності можуть бути застосовані при оцінці юридичних доводів?

Саме тому теоретики аргументації, зокрема, засновники сучасної теорії аргументації Стівен Тулмін і Хайм Перельман, звертають особливу увагу на аргументативну практику в юридичній сфері і стежать за досягненнями у вивченні аргументації в області права.

В аргументації ми завжди можемо виділити такі елементи: 1) мова, так як міркування є свого роду мовним актом, 2) проблема (питання), з приводу якого виникає необхідність міркування: аргументація є свого роду діяльністю, яка має місце між проблемою і рішенням / відповіддю, 3) результат цього виду діяльності, в якому можна виділити три елементи: поняття, судження і умовивід, 4) критерії, які вказують на істинність чи хибність результату.

Дослідження, що проводяться в області юридичної аргументації в останні тридцять років, характеризуються багатим розмаїттям тем, підходів, ідей і принципів. Юридична аргументація досліджується в різних областях її функціонування, таких як теорія права, законотворчість, правозастосування, процес прийняття судового рішення. У цих дослідженнях можна виділити кілька методологічних підходів.

Учені, що працюють в рамках нормативного підходу, досліджують раціональні засоби, які використовує суддя для обґрунтування свого рішення, або розумні способи ведення юридичної дискусії. Вчені, які віддають перевагу описовому підходу, концентрують свою увагу на прикладах з реального процесу аргументування, прагнучи визначити, чому ті чи інші аргументативні стратегії ефективні або не ефективні в процесі переконання конкретної аудиторії.

Існують також різні аспекти юридичної аргументації, які теж можуть бути об'єктом дослідження. Деякі автори приділяють увагу філософським і методологічним проблемам юридичного аргументативного дискурсу; інші створюють теоретичні моделі і намагаються виробити норми раціонального обґрунтування юридичних рішень; треті займаються описом юридичної практики; нарешті, четверті виробляють методи навчання практичним навичкам проведення аналізу, оцінки юридичних текстів і їх написання.

Таким чином, вивчення юридичної аргументації розкриває велику різноманітність підходів до її розгляду. Різниця в підходах зазвичай призводить до того, що виникає значний розкид у виборі об'єкта дослідження, а також веде до концептуальних відмінностей між критеріями спроможності аргументації, застосовуваними в юридичній практиці, і критеріями аргументативної спроможності, застосовуваними в теорії аргументації. Як же співвідносяться між собою ці два типи критеріїв? Як можна пояснити відмінності між ними? Які концепції розумності лежать в основі різних підходів до аналізу юридичної аргументації? Саме на ці питання намагаються відповісти фахівці в галузі юридичної аргументації. Їх висновки можуть внести корисний внесок у розвиток теорії аргументації в цілому.

В. Д. Титов,
профессор кафедры логики НЮУ имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков

Логические взгляды Джереми Бентама

Джереми Бентам (Jeremy Bentham, 1748-1832) известен современным юристам в основном как идеолог кодификации и как основоположник правового позитивизма в философии права [4]. Между тем, ему принадлежат оригинальные идеи по применению логики в юриспруденции. О логических взглядах Бентама обычно говорят в связи с ранними проектами деонтической логики ([5],[6]), но более полное исследование этих взглядов еще не осуществлялось. В данной статье я предлагаю общий обзор направлений, в которых возможно анализировать подход Бентама к логике.

Этот подход намечен как в его опубликованных произведениях («Введение в основания нравственности и законодательства» [2], «О судебных доказательствах» [3]), так и в нескольких незаконченных рукописных набросках, которые были изданы после смерти Бентама его секретарем и душеприказчиком Дж. Боурингом (John Bowring).

Уже в своих опубликованных работах Бентам заявил о стремлении сделать мораль и право столь же строгими и точными, как и физические науки. Он писал: «Существует, или вернее, должна быть логика воли, а также логика понимания: операции первой не менее, чем последней, достойны быть выполнены по правилам. Из двух частей этого малодоступного искусства Аристотель видел только последнюю: последующие же логики, ступая по следам своего великого предшественника, спорили о них, хотя и не имели другого подхода. Тем не менее, поскольку может быть установлено различие между этими ветвями, выбор должен быть сделан в пользу логики воли. Наиболее важное применение эта логика воли находит в науке *права*, рассматриваемого в связи с его формой. Для искусства законодательства она есть тем, чем является наука анатомии для искусства медицины: с той лишь разницей, что ее предмет еще только предстоит создать» [9, p.12] (В русском переводе этот пассаж отсутствует).

Бентам считал, что намеченная им «логика воли» важнее «логики разумения» Аристотеля. Эта логика должна была включать «гедонистическое исчисление», которое позволяло математически точно определять соотношение удовольствий и страданий, полученных в результате действий. Такое исчисление Бентам придал, по его мнению, исчерпывающую классификацию удовольствий (14 видов) и страданий (12 видов). Образцом для подражания Бентаму послужили классификации болезней и лекарств в медицине, а также классификация биологических видов.

Среди посмертных публикаций особое место занимает «Эссе о логике» [10]. Некоторое представление о широте предмета, который Бентам хотел исследовать в данном трактате, может быть составлено после прочтения его первой главы. По мнению Бентама, логика должна охватывать гораздо более широкий круг вопросов, чем тот, который обычно подпадал под ее

общепринятое понимание как формальной науки, занимающейся исследованием принципов правильной мысли и исключающей из рассмотрения содержание этой мысли.

Следы намерения выполнить этот большой проект во всех его деталях можно найти в нескольких других рукописях, посвященных языку и грамматике ([12],[13]). В них пометки на полях указывают на связь непосредственного предмета обсуждения с логикой. Как можно понять автора, после завершения этих разделов он намеревался объединить все свои исследования по логике и языкознанию в полную систему универсальной науки о мышлении, которую он называл *психологией*. Судя по датам, указанным в рукописях, Бентам обращался к этим широко понятым психологическим исследованиям в четыре различных периода: в 1811, в 1814-1816, в 1826 и в последний раз в 1831 году. В своем завещании Бентам пожелал, чтобы незаконченные «психологические» работы были отредактированы его племянником Джорджем Бентамом. Содержание некоторых рукописей философа было представлено миру в «Очерке новой системы логики, с критическим анализом *Элементов логики* д-ра Вотли» [7]. Однако в полном объеме Джордж Бентам не смог выполнить распоряжение своего знаменитого дяди.

Таким образом, бентамовский проект обновленной логики остался далеким от завершения. О нем можно судить только на основании тех частей очень разрозненного материала, который имел прямое отношение к логике. Бентам определил ее как «искусство, предметом которого является задать направление уму в преследовании его целей» (the art which has for its object the giving direction to the mind in pursuit of its purposes) [10, p. 342].

В некоторых местах принятые автором упорядочения (arrangement) свидетельствуют о последовательности изложения, к которой он стремился. В других же случаях, однако, нет возможности обнаружить такой порядок, и расположение материала осталось чисто эмпирическим. К тому же содержание разрозненных фрагментов говорит о том, что не в обычае Бентама было восстанавливать последовательность изложения той или иной темы, хотя бы просматривая то, что он уже написал ранее, с целью соединения с теми дополнениями, которые он собирался сделать. Этим обстоятельством следует объяснить многие резкие переходы, а иногда и повторы, с которыми сталкивается читатель.

Что касается авторов, чьи логические произведения пользовались авторитетом в конце XVIII – начале XIX века, Бентам был явно далек не только от того, чтобы дать экспозицию или хотя бы критику их трактовки, но даже от желания показать общее знакомство с логической литературой. Те несколько критических замечаний об аристотелевской системе логики, которые можно встретить у Бентама, основаны на ее изложении в учебнике для юристов Роберта Сэндерсона [17], написанном еще в начале XVII века, а не на сочинениях самого Аристотеля.

Как уже было сказано, Бентам еще не проводил четкого различия между логикой и психологией (как, впрочем, его не проводили и многие другие его

современники и последователи, в частности, А. Гамильтон, Дж. Ст. Милль и А. Бэн). Как показал Дж. Х. Бартон (John Hill Burton), Бентам не проводил и другого важного различия – между логикой и метафизикой, – считая их чуть ли не тождественными [15]. Континентальной параллелью такому отождествлению является онтологизация логики у Гегеля.

Отсюда следует, что Бентам не рассматривал предмет логики как формальной науки о принципах мышления, сознательно абстрагирующейся от содержания мысли. Трудно сказать, как далеко он был готов пойти в смешении логики и метафизики в своей философии мышления. Вероятно, он проектировал полное исследование всех качеств и операций человеческого разума, причем, исследование не только формальных законов мысли, но и содержания, к которому они прилагаются (или в котором они проявляются). С этой целью Бентам неоднократно ставил задачу изучить и классифицировать «силы разума», намереваясь осуществить исчерпывающее и детальное исследование *ментальной анатомии*. С этой целью он разделял и подразделял материалы мысли, привнося эти скрупулезные дистинкции в анализ языка и грамматики.

Бентам понимал логику и как инструмент выявления истины во всех разделах человеческого знания, и как учительницу всех других искусств и наук [11]. Вопреки господствующему в начале XIX века взгляду, что логика подразделяется на аналитику и диалектику, второе из этих подразделений было им полностью отвергнуто. Рассматривая диалектику в ее первоначальном значении искусства спора, он считал ее инструментом обмана, а не истины – системой приемов, которая позволяет ловкому спорщику побеждать менее способных. Однако он не возражал против деления логики на аналитическую и синтетическую ветви, и пытался исследовать обе.

Пожалуй, наиболее важным достижением аналитической части фрагментов, является деление всех существительных на имена реальных и фиктивных лиц и сущностей. Этого различия он придерживается во всех своих работах, никогда не упуская из виду. Оно в какой-то мере напоминает разделение на первичные и вторичные сущности у Аристотеля, но имеет гораздо большее значение и применение к анализу элементов мысли.

Существительные, относящиеся к реальным сущностям, обозначают имена действительно существующих вещей – например, *мяч, колесо, дерево*. Существительные, относящиеся к фиктивным сущностям, не относятся к фактическому существованию предметов мысли (*справедливость, право*). Разница достаточно очевидна, но ее учет Бентамом явился новым и важным для теории юриспруденции. Он первым обратил внимание на то, что при использовании в языке права имен фиктивных лиц и сущностей мы заимствуем словесные формы, которые были изобретены для обозначения реальных объектов, и мы не можем говорить или думать о них иначе, без использования этих словесных форм.

Так, *движение (motion)* является фиктивной сущностью. Мы говорим о движении, которое присутствует **в** (in) самих вещах, или о вещах, которые находятся **в** (in) движении. Используя предлог **в**, мы заимствуем слово, которое

было изобретено для использования при описании физической материи. *Отношение (Relation)* является фиктивной сущностью – о вещи говорят, что она имеет (have) отношение к другой, и в этом глаголе мы заимствовали слово, относящееся к телесному владению. Идея того, что *у меня есть (я имею, I have) перо*, и идея того, что логика может *иметь (have)* отношение к метафизике – это две совершенно различные идеи, но мы не можем выразить последнюю без заимствования слов, которые были изобретены для представления первой.

Итак, фиктивные сущности не могут появляться в языке, как нашем инструменте мысли, иным способом, кроме как путем использования заимствованных слов. У них нет собственной терминологии и фразеологии, отличной от тезауруса реально существующих вещей, и они не могут ее иметь. Есть ли у этих фиктивных сущностей особое существование или нет – это старый вопрос о существовании платоновских идей и средневековый вопрос об универсалиях. С точки зрения Бентама, для нашего сознания они настолько нереальны, что мы не можем думать о них, не «одевая» их для временного бытия в слова, которые ранее придумали для размышлений о сущностях реальных предметов.

Для методологии Бентама характерны ориентация на факты и борьба с терминологическими фикциями. Имена фиктивных сущностей и по сути риторических метафор вроде «общий интерес», «общественный договор», «естественное право», «естественный закон», «человеческая природа» вместе с другими абстрактными понятиями («отношение», «власть», «собственность», «естественная справедливость», «нравственное чувство», «истинный разум» и др.) означают скрытый догматизм, поскольку эти фиктивные понятия не придают нравственным и правовым проблемам разумного смысла, а просто заменяют ими необходимое рассуждение и аргументацию.

Наиболее детально понятие «естественных прав» как якобы присущих людям еще до их общественного состояния критикуется в работе «Анархические заблуждения» (*Anarchical Fallacies*, 1791 — 1795 [8], впервые опубликована в 1816 на французском языке). Не упоминая средневекового спора между реалистами и номиналистами, Бентам по сути принял позицию номиналистов в своей критике фиктивных сущностей вроде «неотчуждаемых прав человека», которые он назвал «анархическими заблуждениями» и «нонсенсом на ходулях» (*nonsense upon stilts*).

Согласно Бентаму, право создается законом, а закон, поскольку Бентам понимает его как выражение воли правителя, уже предполагает правление и общежитие. Бентам считает, что понятие «естественное право» двусмысленно (ибо означает, что право может существовать *до, вне и независимо от* человека и общества) и фигуративно (поскольку никакие права не предшествуют правлению). С этой точки зрения теория общественного договора, предполагающая наличие у индивидов прав, которые отчуждаются при его заключении, лишена исторических оснований — правление является результатом либо исторически сложившихся обстоятельств, либо применения силы. Фикция общественного договора влечет анархические следствия, т. к. предполагает свободу от принуждения, в частности от правового: ведь

естественное право предшествовало бы установлению закона. По мнению Бентама, права могут быть только конкретными, они должны существовать, если они полезны для общества, и упраздняться в случае их бесполезности.

Критикуя терминологические фикции, Бентам в то же время ввел в научный оборот ряд новых терминов, которые закрепились в языке теории права («интернациональный», «кодификация», «максимализация», «минимизация» и некоторые др.). В «Эссе о языке» осуществляется тонкий концептуальный анализ понятий «удовольствие», «страдание», «мотив», «предрасположенность», «эмоция», «страсть», «стремление», «добродетель», «зло», «чувствительность», «намерения», «сознательность» [12]. Как отмечают А. А. Баканов и А. Ф. Грязнов [1], в этом отношении Бентам предвосхитил подход лингвистической философии XX века. Более того, признанный лидер современной аналитической философии права Х. Л. А. Харт [16] считал, что она возникла именно благодаря Бентаму.

Излюбленным инструментом логического анализа у Бентама был его метод исчерпывающего дихотомического деления, который он пышно называл «Бифуркативным планом». Его принцип он позаимствовал из старых изданий *Isagoge* Порфирия. Дихотомический способ деления часто упоминается в трудах схоластических логиков. Он был признан даже таким критиком Аристотеля, как Пьер де ля Раме. Но, как и многие другие инструменты открытия, он долгие века оставался всего лишь игрушкой для интеллекта, пока не попал в поле зрения руки Бентама, который попытался его приспособить для практического использования. «Дерево Порфирия» состоит из ствола – самого общего рода (*genus generalissimum*), – из которого последовательно вырастают ветви, обозначающие отдельные качества. Это «дерево» будет ветвиться до тех пор, пока не пройдет через все возможные процессы деления, которые могут быть применены к нему, и не оставит в двух последних членах деления две наиболее конкретные сущности, которые могут быть поняты в содержании и объеме общего термина.

Полезьа, которую Бентам извлек из изучения этой диаграммы, состояла в том, что она привела его к выводу, что единственный вид деления, которое по самому своему определению должно быть исчерпывающим, – это последовательное деление на два взаимоисключающих класса. Поскольку при построении классификации мы стремимся к ее исчерпывающей полноте, целью становится найти формулу, использование которой само по себе обеспечивает эту полноту.

Способ деления на две части вытекает из принципа логического определения *per genus et differentiam*. Каждый вид обладает качеством рода и некоторыми дифференциальными свойствами (признаками), которые отделяют его от других видов этого рода. Наличие и отсутствие таких признаков позволяет нам осуществлять дихотомическое (бифуркативное) деление, причем на каждом шаге классификации (очередном ветвлении «дерева») это деление будет исчерпывающим. (Об анализе дихотомических (бифуркативных) систем см. [14, pp. 95, 103, 107, 110, 114, 253]).

В этой связи Бентам обращает внимание на фундаментальную особенность операции сравнения – мы можем сравнивать одновременно только две вещи, – и не можем сравнивать три или больше вещей в одно и то же время. В обычной речи мы можем говорить об одновременном сравнении большего количества вещей, чем две, но операцией, с помощью которой мы достигаем этой цели, является серия сравнений, каждое из которых относится только к одной паре вещей, поскольку мы можем оперировать только с двумя вещами одновременно. Так, если у нас есть разделение совокупности на три элемента a , b , c , мы должны сначала организовать из них одну пару ab и осуществить в ней сравнение, а затем составить другую bc и затем третью пару ac , чтобы она исчерпывала совокупность.

Если мы говорим, что *право* делится на *уголовное* и *не-уголовное*, мы уверены, что учли каждый тип права, хотя и не конкретизировали тип «*не-уголовного*» права. Но если мы говорим, что право может быть конституционным, административным и уголовным, мы не можем таким же образом быть уверены в том, что наше деление включает каждый вид (отрасль) права. Если мы захотим продолжить дальше дихотомическое деление после разделения права на *уголовное* и *не-уголовное*, скажем, *не-уголовное* делится на то, что *затрагивает интересы частных лиц*, и то, что *не затрагивает их*, мы по-прежнему уверены, что деление является исчерпывающим. Такой способ деления мы можем продолжать с той же уверенностью до нижней границы нашей дихотомии – до появления в ней таксономических единиц *индивидов* (*individuum* - неделимый).

Дихотомическое деление, несомненно, является трудоемкой и утомительной процедурой, когда объект обширный и сложный, а исследование осуществляется весьма детально. Примеры, которые Бентам дал в своих таблицах, свидетельствуют о большом труде, хотя покрывают объект только в ограниченном объеме. Многочисленность этих примеров говорит о том, что для Бентама они были чем-то большим, чем испытаниями на точность анализа. Бифуркативную методологию Бентам считал инструментом, пригодным для использования во всех случаях жизни. Интересно, что как и его современник Гегель, философия которого в корне отличалась от философии Бентама, последний рекомендовал систематически использовать в исследованиях Формулу Противоречия (Contradictory formula) – а именно, находить положительное утверждение качества в одном из членов деления и корреспондирующее ему отрицание в другом члене этого деления.

Ценность этого метода для любого аргументативного дискурса состоит в выявлении с ясностью и определенностью предполагаемого содержательного контраста. Тем не менее, вовсе не обязательно, чтобы подобный дифференциальный метод применялся всегда и везде. Его постоянное использование будет означать конец всей свободе и разнообразию в стиле философствования. Но он весьма полезен для анализа и принятия аргумента по частям, испытывая его различные формулировки. Бифуркативная система деления позволяет более рельефно выявить различия между вещами: вместо

расплывчатых указаний на элементы содержания, она четко объясняет, какой признак исследуемая вещь имеет, а какого у нее нет.

Список литературы:

1. Баканов А. А., Грязнов А. Ф. Иеремия Бентам. <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=53938>
2. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства = An introduction to the principles of morals and legislation / И. Бентам. — М.: РОССПЭН, 1998. — 415 с.
3. Бентам И. О судебных доказательствах. По изданию Дюмона перевод с франц. И. Гороневича. — Киев: Тип. М. П. Фрица, 1876. — VI, 421 с.
4. История политических и правовых учений / Под ред. Лейста О. Э. - М.: Зерцало, 2006. — 568 с.
5. Кислов А. Г. Традиция Бентама и логика действий // *Философский век. Альманах. Вып. 9 / (Ред.) Артемьева Т. В., Микешин М. И.* — СПб, 1999. — С. 288-293.
6. Лисанюк Е. Н. Развитие представлений о нормах в деонтической логике // *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия Философия.* — 2010. — Том 8. — Выпуск 1. — С. 147-152.
7. Bentham G. Outline of a New System of Logic, with a Critical Examination of Dr Whateley's Elements of Logic by George Bentham, Esq. — London: Hunt and Clarke, 1827. — xii, 287 pp.
8. Bentham J. Anarchical fallacies; being an examination of the declarations of rights issued during the french revolution // *The Works of Jeremy Bentham, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring (Edinburgh: William Tait, 1838-1843). 11 vols. Vol. 2.* // — Accessed from http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1921&chapter=114226&layout=html&Itemid=27
9. Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation / Jeremy Bentham. - Kitchener (Ontario): Batoche Books, 2000 — 247 p.
10. Bentham J. Essay on logic: now first published, from the manuscripts of jeremy bentham // *The Works of Jeremy Bentham, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring.* — Edinburgh: William Tait, 1838-1843. — In 11 vols. — Volume 8. — Accessed from <http://oll.libertyfund.org/title/2208/207094> on 2009-11-11
11. Bentham, Jeremy. Chrestomathia: being a collection of papers, explanatory of the design of an institution, proposed to be set on foot under the name of the chrestomathic day school, or chrestomathic school, for the extension of the new system of instruction to the high // *The Works of Jeremy Bentham, vol. 8 [1843]* Accessed from http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2208&chapter=206878&layout=html&Itemid=27
12. Bentham, Jeremy. Essay On Language; Now First Published, From the Manuscripts of Jeremy Bentham // *The Works of Jeremy Bentham, vol. 8 [1843]* Accessed from http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2208&chapter=206878&layout=html&Itemid=27
13. Bentham, Jeremy. Fragments On Universal Grammar; Now First Published, From the Manuscripts of Jeremy Bentham // *The Works of Jeremy Bentham, vol. 8 [1843]* Accessed from http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2208&chapter=206878&layout=html&Itemid=27
14. [Bentham J.] // *The Works of Jeremy Bentham, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring.* — Edinburgh: William Tait, 1838-1843. — In 11 vols. Volume 8. — Accessed from <http://oll.libertyfund.org/title/2208/207094> on 2009-11-11—

15. Burton J. H. Introduction to the Study of the Works of Jeremy Bentham – Accessed from <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/bentham/jeremy/burton/complete.html> Last updated Friday, August 2, 2013

16. Hart, Herbert L. A. Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Theory. – Oxford: Clarendon Press, 1982. – 272 p.

17. Sanderson R. Logicæ artis compendium. Secunda hac editione recognitum, duplici appendice auctum, & publici iuris factum à Rob. Sanderson Collegij Lincolniensis in almâ Oxoniensi socio. – Oxoniæ: Excudebant Iohannes Lichfield & Iacobus Short, 1618 // Microfilm. – Ann Arbor, Mich.: UMI, 1968. – [8], 232, 124, [4] p.

*Тягло А. В.,
доктор философских наук, профессор
Харьковского национального университета внутренних дел,
г. Харьков*

Остается ли истина главной ценностью поля права?

Если обратиться к книге Чезаре Беккариа «О преступлениях и наказаниях» (1764), которая в странах Западной цивилизации признается одним из важнейших источников современного права, то статус истины как приоритетной ценности вряд ли вызовет какие-либо сомнения. И это не удивительно, ведь Беккариа – яркий представитель Просвещения, базировавшегося не только на безусловном утверждении познаваемости истины, но и на вере в результативное познание ее важных проявлений силой разума человека XVIII столетия. «В наше время познаны истинные отношения, связывающие как суверена и подданных, так и различные нации между собою; сношения оживились под влиянием философских истин, ставших благодаря книгопечатанию общим достоянием; между нациями ведется молчаливая война трудолюбия, самая гуманная и наиболее достойная разумных людей. Таковы плоды, принесенные нашим просвещенным веком», – утверждал Миланец в самом начале своего сочинения [1, с. 88]. Конечно, продвижению разума на пути к разнообразным истинам издавна препятствовали и еще препятствуют не критическое усвоение давних традиций или религиозный фанатизм, невежество, ситуативные всплески страстей отдельных личностей или интересы сословий... Однако эти и другие возможные препятствия не принципиальны, они будут последовательно преодолеваются просвещенными суверенами вкупе с их подданными везде, в том числе и в поле права.

Не входя сейчас в глубины философской критики абсолютизации разума и его достижений, которую развили уже современники Чезаре Беккариа – Дэвид Юм или Иммануил Кант, а в недавно минувшем XX столетии – Карл Поппер или Фридрих фон Хайек³, остановлюсь лишь на одном рассуждении, актуальном именно в поле права.

³ Хайек, в частности, утверждал: «...я не в силах удержаться от улыбки, когда книги по эволюции (даже написанные великими учеными) при признании, что до сих пор все

Истина и разум не исчерпывают множества ценностей этого особенного поля социального пространства: наряду с ними тот же Беккариа признавал законы. По его мнению, например, в правильно организованном судопроизводстве «слово будут иметь только законы и истина» [1, с. 106]; судье по сути надлежит быть ни кем иным, как «беспристрастным исследователем истины» и «хранителем и слугою законов» [1, с. 113]. Но признав наличие в поле права, по меньшей мере, двух кластеров ценностей, далее естественно поставить вопрос об их соотношении. На этом пути весьма показательным представляется следующий фрагмент сочинения Беккариа.

«Откроем историю – и мы увидим, что законы, которые все же являются или должны являться договорами свободных людей, почти всегда служат только орудием страстей незначительного меньшинства или порождаются случайной и мимолетной необходимостью. Нигде еще законы не написаны бесстрастным исследователем человеческой природы, который направил бы деятельность людской массы к единой цели и постоянно имел бы ее в виду, а именно – возможно большее счастье для возможно большего числа людей. Счастливы те немногочисленные нации, которые не дожидались, чтобы медленный ход событий и перемен во взаимоотношениях людей начал пробивать путь к лучшему, лишь после того как бедствия достигли крайних пределов, но ускоряли этот переход мудрыми законами; и заслуживает признательности людей тот философ, который из своего скромного и уединенного кабинета осмелился бросить в массы первые, долго не всходившие семена полезных истин» [1, с. 88]⁴.

Как видим, согласно Беккариа следует отличать законы, порожденные случайным стечением обстоятельств или быстротечной игрой страстей господствующей верхушки, от тех «мудрых законов», конечным источником которых оказывается договор свободных людей, базирующийся на найденных философом и усвоенных массами истинах. Можно бы сказать, что это

развивалось в процессе спонтанного упорядочения, заканчиваются (а это случается часто) призывами к человеческому разуму взять бразды правления и контролировать дальнейшее развитие, поскольку жизнь стала чудовищно сложной». И далее: «Идея разума, который сперва возник в ходе эволюции, а потом вдруг научился самостоятельно определять направление своего будущего развития, внутренне противоречива и может быть легко опровергнута. (Не говоря уже о многом другом, чего разум не в состоянии совершить...)» [2, с. 42-43].

⁴ Надежда Беккариа на некую беспристрастную личность, которая найдет рецепт общего счастья и направит к таковому человеческое сообщество, была подвергнута критике уже Кантом: «Правление (Regierung), основанное на принципе благоволения народу как благоволения отца своим детям, иначе говоря, правление патерналистское (imprium paternale), при котором подданные, как несовершеннолетние, не в состоянии различить, что для них действительно полезно или вредно, и вынуждены вести себя только пассивно, дабы решения вопроса о том, как они должны быть счастливы, ожидать от одного лишь суждения главы государства... такое правление есть величайший деспотизм, какой только можно себе представить...» [3, с. 79]. Критическую позицию Канта позднее разделял Поппер (см., напр., [4, с. 7-8]). А Берлин, оценивая близкие идеи, отметил, что многие тираны могли бы воспользоваться такой формулой для оправдания своих наихудших деспотических поступков [5, с. 541].

различение, на тот момент, *сущих законов* – главным образом наследия непросвещенного прошлого, и законов скорее *должных*, которые со временем так или иначе превратятся в новую правовую реальность. В отличие от *сущих*, *должные законы* никоим образом не могут противоречить философским истинам. Более того, по мнению Миланца, «мудрый закон» является следствием рационального познания истины и в этом смысле вторичен по отношению к ней.

Как человек, знакомый с реалиями правосудия европейских стран XVIII столетия, Беккариа отметил существенные угрозы истине со стороны *сущих законов* – не только норм материального, но и процессуального права.

«Формальность и торжественность необходимы при отправлении правосудия, чтобы ничего не оставлять на произвол судьи, чтобы народ знал, что суд творится на основании твердых правил, а не беспорядочно и пристрастно, наконец, и потому, что на людей, склонных к подражанию, рабов привычки, впечатления воздействуют сильнее, чем рассуждения. Истина бывает слишком простой или слишком сложной и, чтобы примирить с собой невежественный народ, нуждается в известной внешней торжественности. Но во избежание роковой опасности не следует придавать формальностям такой характер, чтобы от этого пострадала истина» [1, с. 147]. Следовательно, «во избежание роковой опасности» процесс правосудия, его «формальности» должны безусловно подчиняться фундаментальной ценности истины. Только такого рода «формальности», мудро установленные процессуальные нормы, сохранят право на существование – как некие инструментальные ценности.

Итак, в соотношении кластеров ценностей, сердцевинами которых являются истина и закон, безусловный приоритет Беккариа отдавал истине и ее окружению, хотя это отвечало скорее должному состоянию дел, чем реально существовавшему в XVIII столетии.

Оправдывается ли надежда на господство в поле права истины и гармонично подчиненного ей «мудрого закона» сегодня, спустя 250 лет после написания книги Беккариа «О преступлениях и наказаниях»? Претензия на исчерпывающий ответ на поставленный вопрос в небольшом эссе не уместна. Поэтому далее ограничусь лишь одним аргументом, который основан на сравнении надежды Миланца с содержанием ряда действующих законов Украины.

В официальном тексте Уголовного процессуального кодекса Украины (далее – УПК), который введен в действие в ноябре 2012 года, не удастся найти ни одного употребления термина «истина». В предыдущем Уголовно-процессуальном кодексе Украины он тоже встречался не часто, но в новом УПК исчез даже там, где был ранее. Так, в статье 48 Уголовно-процессуального кодекса указывалось: «Защитник обязан не препятствовать установлению истины по делу...» [6, с. 35]. Соответственно, в ст. 61 находим: «Не может быть защитником лицо, которое, злоупотребляя своими правами, препятствует установлению истины по делу...» [6, с. 45]. Вместо этого в ст. 45² УПК читаем: «Защитником не может быть адвокат, сведения о котором не внесены в Единый реестр адвокатов Украины или относительно которого в Едином реестре

адвокатов Украины содержатся сведения об остановке или прекращении права на занятие адвокатской деятельностью» [7, с. 28]. В статьях 45 – 54 УПК, которые прямо касаются защитника, каких-либо норм, подобных вышеупомянутым из старого Кодекса, нет.

Отсутствие термина «истина» в УПК не покажется полным сюрпризом, если убедиться, что он отсутствует и в действующей Конституции Украины, прежде всего в разделе «Правосудие» и в отдельных «юридических» статьях. И тяготение к его элиминации в последние годы, по меньшей мере, не ослабевает. Об этом свидетельствует, например, и одно из изменений в Гражданском кодексе Украины согласно Закону Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины в связи принятием Уголовного процессуального кодекса Украины», подписанного Президентом Украины 13 апреля 2012 года: «... 2) в части пятой статьи 306 слова “или выяснения истины во время расследования уголовного дела” заменить словами “или во время уголовного производства”» [7, с. 314]. То есть прямое упоминание истины, целесообразное в 2003 году, в 2012 году удалено.

В Уголовно-процессуальном кодексе была ст. 172, согласно которой «следователь вправе провести очную ставку между двумя ранее допрошенными лицами, в показаниях которых имеются противоречия» [6, с. 108]. Если допустить, что противоречие здесь понимается в строгом смысле науки логики – как контрадикторность, то с учетом логического закона исключенного третьего следует признать, что понятия истины и лжи здесь хотя и неявно, но необходимым образом подразумеваются: основанием для назначения очной ставки является понимание следователем невозможности одновременной ложности двух противоречивых высказываний, а целью – установление того, какое из них истинно⁵. В УПК очная ставка «поглощается» новеллой одновременного допроса нескольких лиц: согласно ст. 224⁹ «следователь, прокурор имеет право провести одновременный допрос двух или более уже допрошенных лиц для выяснения причин расхождения в их показаниях...» [7, с. 119]. Привлекает внимание, прежде всего, то, что целью этой новеллы, так сказать, «коллективного допроса» задекларировано выяснение *причин* расхождения показаний, а не *логических значений* соответствующих высказываний. Кроме того, понятие расхождения намного шире понятия противоречия. Потому оно не предполагает обязательного обращения к закону исключенного третьего, а следовательно – и к понятиям истины и лжи (хотя, вообще говоря, и не исключает этого).

Таким образом, отсутствие термина «истина» в нововведенном УПК – свершившийся факт. В украинском поле права оно получило даже более широкое распространение, поэтому вряд ли поддается объяснению как недолговечное явление. Но в любом случае, если вспомнить «старика Гегеля»,

⁵ Если же противоречивость понимается как логическая контрадность, то вступает в действие закон непротиворечия, утверждающий невозможность одновременной истинности двух контрадных высказываний. В этом случае неявное обращение к понятиям истины и лжи также имеет место.

явление существенно, через него является сущность. И такая состоит, по моему мнению, *как минимум* в том, что истина как ценность утрачивает в поле права тот приоритетный статус, который предполагал славный маркиз Беккариа. Соотношение кластеров ценностей, сердцевинными которых являются истина и закон, существенно изменяется. В частности, даже мудро установленная процессуальная норма перестает, по меньшей мере безусловно, служить нахождению или провозглашению истины, переподчиняясь другим ценностям как более весомым⁶. Хотелось бы верить, что это действительно не что иное, как «человек, его жизнь и здоровье, честь достоинство, неприкасаемость и безопасность» [8, с. 6].

Список литературы:

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 83-156.
2. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. А. Хайек. – М. : Изд-во «Новости» при участии изд-ва «Catallaxu», 1992. – 304 с.
3. Кант И. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики» / И. Кант // Кант И. Сочинения в 6 томах. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 60-106.
4. Тягло О. В. Роздуми Карла Поппера щодо теорії та практики демократичної держави [Електронний ресурс] / О. В. Тягло // Постметодика. – 2010. – № 1. – С. 2-10. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Postmetodyka/2010_1/tjaglo.pdf
5. Берлін І. Два концепти свободи / Ісайя Берлін // Лібералізм : Антологія. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 531-567.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України [Станом на 15 лютого 2012 р.]. – Харків : Одісей, 2012. – 256 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одісей, 2012. – 360 с.
8. Конституція України [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами станом на 1 січня 2006 р.]. – Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 120 с.
9. Тягло О. В. Юридична логіка чи логіка для юристів? / Тягло Олександр Володимирович // Наше право. – 2013. – № 2. – С. 180-183.

⁶ Так, согласно ст. 62¹ действующей Конституции Украины, лицо считается невиновным в совершении преступления и не может быть подвергнуто уголовному наказанию, пока его вина не будет доказана в законном порядке и установлена обвинительным приговором суда [8, с. 32]. Поэтому истинные доказательства, полученные с нарушением норм действующего процессуального законодательства, являются недопустимыми и не имеют юридической силы. А базирующийся на них оправдательный / обвинительный приговор, хотя бы он и был достаточно обоснован в чисто логическом смысле, юридически правильным не будет, он подлежит отмене либо изменению (см. также [9, с. 181]).

*Юркевич Е. Н.,
д. ф. н., профессор, зав. кафедрой логики Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Логико-структурный анализ аргументации

Теория аргументации представляет одну из современных логических теорий, которая развивается преимущественно в русле неклассической логики. Принадлежность к неклассической логике оправдана спецификой предмета, который мыслится в материальном (структурно-нормативном) и процессуальном планах.

В структурно-нормативном аспекте в рамках логической теории доказательства аргументы представляют собой структурный компонент доказательства наряду с тезисом и демонстрацией. Логико-нормативная модель представляет систему аргументации в виде логически связанных суждений (аргументов), находящихся в отношении выводимости к тезису, имеющих значение посылок и подлежащих логическому закону достаточного основания. При этом рассматривается не процесс аргументации, а логические характеристики структурных элементов в их соподчинении правилам и законам логики, т. е. оценивается логическая нормативность структуры.

В процессуальном аспекте должны рассматриваться и/или учитываться вопросы гносеологического генезиса аргументов, этапов их моделирования, построения карты аргументации, дерева аргументации, диалектических проекций аргументационных структур.

Среди множества подходов к теории аргументации можно выделить исследование В. Н. Брюшинкина, который предложил логико-философскую системную модель аргументации [1]. Она объединяет инструментарию традиционной и классической логик, гносеологии, когнитивной психологии и риторики. Причём это объединение осуществляется преимущественно на логическом поле, поскольку аргумент традиционно включался в логическую теорию доказательства в качестве элемента её формально-логических макроструктур, а аргументация рассматривалась как процесс построения аргументационной структуры согласно логическим правилам выведения.

Особенность современного структурно-логического анализа аргументации в отличие от традиционного и классического логического анализа заключается в использовании аналогии форм повседневной рассудочной деятельности и научного практического мышления, методов структурирования из когнитивной психологии.

Термин «когнитивный» отсылает к исследованиям познавательных процессов логического мышления, а также способности принимать решения при практическом мышлении. Когнитивные способности (которые согласно данным В. М. Лившица, составляют 120 бит/чел. час) в процессуальном аспекте имеют волновую форму в нелинейных средах («гносеологический принцип» А. Н. Колмогорова). Когнитивные системы, описанные в когнитивной психологии, представляют результат обратной аналогии между человеческим и

искусственным интеллектом, при которой человеческие познавательные процессы описываются в сравнении с преобразованием информации в вычислительном устройстве, прежде всего в структурах блоков памяти. В когнитивной системе человека выделяется ввод, хранение и вывод информации с учётом её пропускной способности. Когнитивные системы представлены убеждениями человека, на основании которых он принимает решения. Несоответствия, возникающие в когнитивных процессах, получили название когнитивного диссонанса.

Под когнитивной картой понимают представленный образ знакомого пространства, получивший структурное оформление на основании убеждений. Когнитивные карты различаются по объёмным характеристикам, структурным особенностям и содержанию. Когнитивные карты применяются и для когнитивного моделирования.

Когнитивное моделирование представляет собой методологию принятия решений и их анализа (экспертизы). Оно позволяет структурировать ситуацию на основе субъективных представлений, т. е. устанавливать логические связи в пределах множества познанных факторов ситуации.

Учитывая вышесказанное, когнитивный подход, применяемый в теории аргументации, представляет онтологические контексты мысли. «Когнитивный подход стремится воспроизвести естественные процессы аргументации, встречающиеся в текстах и речи, с максимальной степенью приближения. Когнитивная модель отображает содержательную истинность представлений, преобразуемых в ходе аргументации. При этом с одной стороны, получаются модели, которые подобны реальным процессам аргументации, а, с другой стороны, оказываются зачастую не менее сложными, чем сами естественные процессы аргументации» [1, с. 136]. В этой связи риторическая модель, которая представляет посредством тропов и фигур языковые средства, а также психологические способы воздействия, тем не менее, не отражает всю полноту процесса аргументации, в особенности, её логическую форму. В. Н. Брюшинкин предлагает системную модель аргументации (СМА), которая бы синтезировала её логический, когнитивный и риторический аспекты. При этом важно сохранить «в принципе логическую структуру моделирования аргументации, подробнее раскрыть структуру обоснования суждений, служащих посылками в логических выводах. Истинность посылок при этом обосновывается методами, сходными с методами, предлагаемыми в когнитивном подходе, а следствия выводятся в соответствии с моделями, предлагаемыми в рамках логического подхода» [1, С. 138].

В теории аргументации различают аналитическую (монологическую) и диалектическую модели [4]. Их различие, в частности, связано с тем, что аналитическая модель аргументация основывается на убеждениях субъекта, а в диалектической – убеждения могут формироваться в коммуникативном процессе. Убеждения адресата аргументации являются объектом, на который направлен аргументационный процесс. С логической точки зрения убеждение представляет собой форму простого высказывания с логическим значением истинности. Истинность высказывания является предметом веры участника

аргументации. Вера представляет необходимое значение убеждения, благодаря чему оно становится основанием для дальнейших уверенных действий. Изменение убеждения – процесс подрыва предыдущей веры и принятие новой веры как принятие нового содержания как истинного. Чувство веры возникает под воздействием определённых логических операций, а иногда – психологических приёмов. С помощью логических операций обоснования и опровержения формируются и разрушаются убеждения человека. Психологические приёмы могут лишь усиливать либо ослаблять процесс формирования убеждений, но эти приёмы не могут рассматриваться в отрыве от логического аспекта, т. е. с помощью только лишь психологического приёма, иррациональным способом невозможно сформировать убеждения, которое, как было сказано, представлено в рациональной форме высказывания. Таким образом, теоретическая база аргументации представляет собой совокупность логических теорий, которые могут варьироваться по составу и которые составляют теоретическое «ядро», к которому могут присоединяться когнитивные и риторические модели, в частности, для анализа диалектической аргументации.

Логический анализ аргументации сосредоточен вокруг тезиса, по отношению к которому выстраивается система аргументов. Логико-аналитические задачи состоят в выявлении тезиса и определения его формальной правильности, в оценке релевантности, полноты, непротиворечивости и логической связности аргументов в аргументационной системе, а также выполнении правильности логического вывода при аргументации.

Теоретической проблемой логического анализа аргументации является целесообразность привлечения полного набора логических средств. Если применение правил и законов традиционной логики не вызывает особых сомнений, то привлечение аппарата классической логики дискутируется среди логиков, которые отмечают парадоксальность результата подобных разработок. Моделирование с помощью современного изоцированного логического аппарата, использование богатых логических средств логики предикатов, модальной и интенциональной логик приводит к отдалению от естественного процесса аргументации, несоответствию теоретической модели и оригинала [1, 2]. Таким образом, задачей теории аргументации является разработка соответствующей практике аргументации аналитической модели и набора аналитических средств. Для обогащения логических средств предлагается использование нелогических средств, которые могут получить соответствующее значение исключительно на основе логического анализа. Это позволит сохранить сходство модели аргументации с оригиналом. Следовательно, когнитивные и риторические средства являются дополнительными для логической теории аргументации, придают ей некую целостность.

Логическое моделирование аргументации проходит три этапа: «1) логический анализ аргументации, 2) применение методов когнитивного анализа для установления степени обоснованности посылок и восполнения “пробелов”

в логической аргументации, 3) применение методов риторического анализа для моделирования свойства приемлемости логической и когнитивной аргументации для адресата аргументации» [1, с. 143].

Логическая модель аргументации традиционно представляет собой форму *дерева*, в которой все высказывания связаны отношением логической выводимости. В данной структуре корнем является тезис, ветвями – обоснованные аргументы, а вершиной – «исходные высказывания», которые не имеют логического обоснования. «К этим высказываниям применяется когнитивный анализ, состоящий в выявлении оснований аргументации и модели мира субъекта аргументации. Основания аргументации – это (сознательные или бессознательные) представления субъекта аргументации, порождающие исходные высказывания дерева логической аргументации и обуславливающие их истинность для субъекта. В когнитивном анализе к числу оснований аргументации относятся: а) ценности, б) интересы и в) психологические установки субъекта аргументации» [1, с. 145].

Особое значение в данной структуре имеют исходные высказывания, которые необходимо рассматривать как выражения субъективной картины мира. Таким образом, модель аргументации основана на субъективной модели мира. При этом нужно учитывать, что эти модели различны по структурным компонентам. Влияние модели мира на модель аргументации определяется, прежде всего, в момент выбора субъектом аргументации тех или иных объектов, которые представляются ему значимыми. «Модель мира – это множество объектов, (сознательно или бессознательно) выделяемых субъектом аргументации в мире и их базисных отношений. Модель мира фиксирует тот срез мира, который субъект или адресат аргументации учитывают при построении своих представлений о мире. Модель мира порождает единичные высказывания, служащие исходными посылками в дереве аргументации» [1, С. 147]. Анализ модели мира как субъективного основания исходных посылок дерева аргументации способствует пониманию точки зрения и формированию целостного предмета аргументации. Таким образом, анализ субъективной модели мира является когнитивным анализом, который дополняет логический анализ. Когнитивный анализ составляет, так сказать, карту мировоззрения, в контексте которой локализуется точка зрения относительно главного предмета аргументации. В свою очередь, точка зрения фиксирует ценностное значение (значимость) предмета аргументации, его существенных признаков. То есть, когнитивный анализ представляет основания для *оправдания* тезиса, которые дополняют *логическое обоснование* тезиса.

Функция оправдания тезиса может исполняться как когнитивными, так и риторическими средствами. Усиление когнитивных и/или риторических функций ведёт к сокращению логического обоснования. От этого зависит и степень рациональности (разумность) самого аргументационного процесса.

В связи с последним, представляется проблематичным общеизвестное утверждение о том, что повышение уровня искусности и увеличение количества риторических приёмов при аргументации (тропов, фигур) способствуют усилению аргументации, или являются средствами усиления

аргументации [1]. Очевидно, в этом случае возникает необходимость установления различий понятий «сила аргумента» (как умственный выбор) и «сила воздействия при аргументации» (как психологическое влияние, согласованное с определёнными речевыми действиями). Понятно, что, например, сильный аргумент математика не отождествим с сильным аргументом политика, поскольку по-разному понимается термин «сила». Видимо, различия здесь будут состоять в том, где будет сосредоточена человеческая энергия – в области разума либо эмоций. Если речь идёт о *разумной силе аргумента*, то она будет характеризоваться степенью приближенности к необходимой истине. В данном случае сила аргумента исчислима его степенью вероятностной истинности [3]. Это и есть рациональная мера доверия по отношению к высказываниям (Я. Хакинг). А если речь идёт об *эмоциональной силе аргумента*, то она определяется количеством информации, принятой на веру в результате внушения, что можно определить уже при сравнении первоначальной точки зрения и изменённой точки зрения одного из субъектов аргументации. Очевидно, поэтому к математикам больше доверия, чем к политикам.

Таким образом, логико-структурный анализ аргументации представляет собой совокупность интеллектуальных действий, методологически оснащённых логическим инструментарием с необходимым расширением с целью построения структурной модели аргументации.

Литература:

1. Брюшинкин В. Н. Системная модель аргументации // Трансцендентальная антропология и логика: Труды международного семинара «Антропология с современной точки зрения» и VIII Кантовских чтений / Калинингр. ун-т. – Калининград, 2000. – С. 133-155.
2. Грифцова И. Н. Неформальная логика как практическая логика // Трансцендентальная антропология и логика: Труды международного семинара «Антропология с современной точки зрения» и VIII Кантовских чтений / Калинингр. ун-т. – Калининград, 2000.
3. Тягло О. В. До проблеми кількісної оцінки сили юридичного аргументу / О. В. Тягло // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 930-938 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/tovcja.pdf>.
4. Юридична аргументація: Логічні дослідження. Колективна монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін.; За заг. ред. проф. О. М. Юркевич. – Х.: Видавець Іванченко І. С., 2012. – 210 с.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*Абрамова Л. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аксіоми у праві

Аксіома як філософська категорія відома з часів античності. Вона була введена в науковий обіг Аристотелем, через праці коментаторів і послідовників Евкліда міцно увійшла в геометрію, а в середні віки завдяки пануванню філософії Аристотеля проникла в інші галузі науки і буденну свідомість. Аксіомами називаються такі загальні положення, що служать основою дедуктивної побудови, які в силу своєї простоти і ясності приймаються без доказів. Природу їх самоочевидності вбачали, слідуючи традиції Платона, в природженості людських знань. Трактуювання аксіом Кантом як апіорних, тобто таких, що не залежать від знань попереднього досвіду, є своєрідною кульмінацією чисто ідеалістичного їх розуміння.

В юридичній літературі одним з неоднозначних та дискусійних є питання про необхідність виділення в праві аксіом, виникнення якого багато в чому зумовлено різними розумінням даного явища. Вперше думку про наявність в юриспруденції аксіом висловив доктор юридичних наук В.Н. Кудрявцев у своїй роботі «Про програмування процесу застосування норми права». Аналізуючи проблеми даного процесу, автор дійшов висновку про те, що для програмування процесу застосування норми права необхідно розшифрувати правові поняття, що в ній містяться. Здійснюючи дану операцію, можливо зіткнення з необхідністю визначення нових правових категорій. Але рано чи пізно відбувається перехід до певних вихідних понять, які і є правовими аксіомами. Це основні положення і визначення правової науки. Вони не викликають сумнівів і не допускають інших тлумачень. З них логічно виводяться, на їх основі визначаються та розробляються всі інші категорії правової науки.

Водночас правові аксіоми можна розглядати не тільки як постулати правової науки, а й як певні норми права, закріплені в законодавстві. Як зазначає А. А. Ференс-Сороцький, вони проходять шлях свого формулювання від ідеї правосвідомості, практичної перевірки в якості норми права до фіксування в правосвідомості як аксіоми.

Як норми права, що виражають зміст загальнолюдської моралі, розуміє аксіоми права Н. А. Чечина. На її думку, необхідність дотримання правил поведінки, що містяться в аксіомах права, очевидна з точки зору здорового глузду, принципів моралі і справедливості, і тому не потребує особливих доказів. Крім того, на утриманні даних норм (що грають роль основних

положень) базується більшість інших правил, оскільки право покликане відповідати прийнятому в суспільстві поняттю справедливості.

Аксіоми висловлюють загальнолюдський зміст права. Ось чому можливо наступництво між правовими аксіомами самих різних історичних епох. У цьому їхня відмінність від принципів права, що втілюють, насамперед, класові інтереси в праві і тому відмінних в різних типах правових систем. Але принципи права будуються з урахуванням правових аксіом, бо вони відображають не тільки економічні, політичні, але й моральні засади суспільства. У аксіомах права знаходить вираження наступництво у діалектичному розвитку права від одного історичного типу до іншого і в рамках даного історичного типу. Правові аксіоми складають свого роду «золотий фонд» правових норм, що склалися в ході розвитку людства. Відмова від нього, недотримання цих норм можуть призвести до того, що право втратить свою соціальну цінність, не зможе забезпечити належною мірою стійкість, порядок і організованість в суспільних відносинах, протистояти анархії і сваволі, а значить, перестане бути правом.

У літературі висловлюється також різко негативне ставлення до постановки проблеми правових аксіом. Так, А. Ф. Черданцев вважає, що оскільки право – це нормативна система, а не наукова теорія, а норми права – не судження, які логічно виводяться і доводяться одні на основі інших, говорити про норми-аксіоми взагалі невірно. Він виходить зі строго наукового розуміння аксіом як положень дедуктивно побудованої теорії, прийнятих без доказів, і з яких на підставі заданих правил виводяться інші положення даної теорії.

Але найбільш повним представляється визначення правових аксіом як ідеальних явищ, що відносяться до різних площин правової дійсності (до права, правосвідомості і правової науки), що представляють собою положення, які концентровано виражають соціально-правовий досвід, що приймаються як істини (абсолютні або відносні) з метою спрощення процесу правового регулювання та вирішення наукових завдань, що забезпечують наступництво у праві та об'єктивовані в різних формах залежно від їх приналежності до певних груп. Це визначення було запропоноване А. В. Масленніковим. Дійсно, складаючись поступово в ході розвитку суспільства, деякі правові норми, що закріплюють певні моделі поведінки людей, що повторюються багато разів, отримали значення аксіом. Вперше вироблені давньоримськими юристами норми – аксіоми відтворювалися без особливих змін в інших правових системах. Багатовікова практика їх застосування довела, що правові аксіоми є найбільш оптимальною формою регулювання (при їх закріпленні в чинному законодавстві), закріплюють найкращі правила поведінки людей у подібних ситуаціях.

Отже, правові аксіоми акумулюють правовий досвід людства, у зв'язку з чим їх використання необхідно для впорядкування суспільних відносин, ефективності правового регулювання. У них, як зауважив С. С. Алексєєв, проявляється націленість права на те, щоб затвердити початки справедливості і

правди, виключити можливість прояву свавілля і беззаконня, а головне – в них відображено ту своєрідність, той «дух», який властивий правовій матерії.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого - Невельська-Гордєєва О. П.

*Андрейченко А. І.,
студент 1 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості підготовки судової промови

Перед початком розгляду цього питання треба розуміти, що людина, яка бере участь у судовому процесі, має бути належно підготовлена, некомпетентність будь-якої з сторін є порушенням професійної етики і свідчить про невідповідність фахівця до виконання своїх прямих обов'язків. Таким чином, судова промова виступає одним із головних чинників у судовому змаганні. Існує загальна структура судової промови, у якій викладено вимоги до судової і процесуальної практики. Найголовніші складові судової промови будуються на детальному аналізі причин та умов, що спричинили правопорушення; викладенні фактичних, аргументованих обставин справи; коректній оцінці доказів, що суд бере до уваги; з цього випливає висновок щодо міри покарання та позовні вимоги, тобто пропозиції моделі судового рішення; заключна частина, що досить часто має оціночний характер.

Судова промова має бути структурованою, всі аргументи і факти якої повинні утворювати нероздільну зв'язку і взаємодіяти на підставі загальної настанови оратора. При складанні судової промови виділяють чотири етапи:

Аналітичний етап. На цьому етапі визначають цільове призначення обраної процесуальної ролі. Важливим є загальнотеоретичний аналіз предмета судового розгляду. Він містить два завдання: по-перше, загальне знайомство зі справою; по-друге, вивчення теорії питання, тобто опрацювання відповідних нормативно-правових актів, актів офіційного чи доктринального тлумачення норм, матеріалів, що узагальнюють судову практику. За свідченням А. Ф. Коні, без теоретичної визначеності судова промова набуває театральності, яка перетворює судовий процес у фарс. Разом з тим, судова промова не може перетворюватися в читання реферату з тієї чи іншої теоретичної проблеми правознавства. Правова доктрина не визнається джерелом права, тому звернення до неї буде корисним за умов відсутності чи неоднозначності офіційних тлумачень тих чи інших положень закону, що має бути застосовано при розгляді справи. Наявність доктринального тлумачення підсилює аргументацію промови.

Стратегічний етап. На цьому етапі слід проаналізувати структурованість судового процесу, тобто визначити його учасників, мету виступу і спрогнозувати хід процесу, його можливі варіанти. Головним підсумком даного етапу, як правило, стає план виступу з висунанням основної тези.

Тактичний етап. За змістом – це найбільш трудомісткий етап, оскільки він передбачає глибоке вивчення матеріалів справи з метою добору найвагоміших аргументів. Водночас формується схема доказування і провадиться пошук достатніх аргументів. Зовнішнім його підсумком, як правило, є тезовий виклад промови або її розгорнутий план. Не існує загальної вимоги щодо обов'язковості повного письмового викладу судової промови. Однак у деяких випадках корисно мати повний письмовий текст і намагатись максимально повно йому слідувати. Це особливо важливо за умов фіксації судового процесу технічними особами, коли опонент може скористатися «невдалими імпровізаціями» або «емоційними перебільшеннями».

Редакційний стан. На основі визначеної структури доказування (тобто розгорнутого плану) відбувається узагальнення матеріалу, підготовленого на попередньому етапі, укладається і редагується текст промови. Особливого значення під час редагування надається створенню наочності та досягненню мовленнєвої досконалості промови. Це передбачає правильний підбір слів, особливо спеціальних термінів, грамотну побудову синтаксичних конструкцій, добір прикладів, цитат тощо. Досить часто корисною стає імітація промови з її хронометруванням та робота над інтонацією, темпом мовлення.

Також у судовій промові досить широко освітлюються риторичні вимоги. Але практика вказує на те, що найбільш ефективними виступають:

– логічна обґрунтованість, під якою розуміється така побудова промови, що забезпечує досконалість основних тверджень та наявність повної аргументації тези. Досягнення цього відбувається внаслідок послідовного дотримання перелічених принципів: логічна визначеність, тобто однозначність тези та використаних понять; логічна чистота, тобто відсутність внутрішніх суперечностей, недосконалих аргументів чи несумісних фактів; логічна зв'язаність, тобто наявність чіткої системи аргументації, що засновується на каузальних зв'язках, підтверджених фактами, що визнані судом у системі доказів;

– композиційна стрункість. Чітко побудована система аргументації має бути втілена в точні композиційні рішення, які є найбільш адекватними поставленій меті. Визначаючи принципи композиційної побудови промови, слід виходити з необхідності наявності в ній всіх основних елементів. Доцільно знайти зачин промови, який досить часто стає ключем до всієї промови, створює такий інтелектуальний та емоційний настрій, що здатний суттєво вплинути на судові рішення. Основна частина побудована на викладенні та аналізі головних аргументів. Звичайно судовий оратор змушений наводити всі факти, що робить промову довгою та одноманітною. Тому їх виклад повинен бути структурованим, слід враховувати необхідність зміни сприйняття однорідних фактів. Важливим може бути дотримання послідовності фактів. В той же час заключна частина має бути короткою але змістовною, оскільки саме в ній робиться основний висновок (підсумок) промови. Для подолання труднощів, що внутрішньо властиві судовій промові, доцільно використовувати різні логіко-композиційні прийоми.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Андрійчук Т. О.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості судової риторики

Риторика – це наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей. Ця наука вивчає методіку обґрунтування тексту, визначає його структуру, найбільш придатну для зрозумілого й аргументованого викладення думки.

У 1864 році в Російській імперії, до складу якої входила Україна, було проведено судову реформу, яка запровадила суд присяжних, відділила суд від адміністрації, закріпила виборність суддів, змагальність кримінального процесу. Було створено адвокатуру. Між звинуваченням і захистом проходили публічні змагання, які викликали інтерес слухачів. Судові промови часто висвітлювалися в пресі. Все це сприяло швидкому розвитку й удосконаленню судової риторики.

З'являється ціле сузір'я талантів, серед яких і зірки з України: Федор Плевако, Сергій Андрієвський, Микола Карабчевський, Микола Холева. До цього сузір'я можна віднести й Анатолія Коні, мати якого була українка з Полтавської губернії, а сам він з 1867 по 1870 р. працював товаришем прокурора спочатку Сумського, а потім Харківського окружного суду.

Які ж основні особливості їхнього судового красномовства?

По-перше, це широта гуманістичного підходу до фактів, що розглядалися в суді. На риторів дивилися як на виразників громадської совісті й моралі;

по-друге, вони були громадськими діячами і в буквальному, і в широкому розумінні цього слова;

по-третє, вони майстерно володіли усною і письмовою мовою (А. Коні, С. Андрієвський, М. Карабчевський публікували свої романи, збірки віршів).

Характерною рисою діяльності цих особистостей є високий професійний рівень, прекрасна загальна та юридична підготовка, знання кількох іноземних мов. Вони дивилися на суд, як на «школу для народу», в якій, за висловом Анатолія Коні, «повинні виноситися Уроки служіння правди і поваги людської гідності». Сила ораторського мистецтва А. Ф. Коні виражалася не в зображенні тільки статичних, але й динамічних психічних сил людини; він показував не тільки те, що є, але і те, як утворилося існуюче. У цьому полягає одна з найсильніших і гідних уваги сторін його таланту. Тільки з'ясувавши сутність людини, і показавши, як він реагував на ситуацію, життєву обстановку, Анатолій Федорович розкривав «мотиви злочину» і шукав у них підстави як для висновку про дійсності злочину, так і для визначення властивостей його.

На зламі ХХ сторіччя відродження риторичної думки позначилося заснуванням факультетів риторики у навчальних закладах, а також формуванням національних та міжнародних риторичних професійних організацій. Теоретики загалом погоджуються, що вивчення цієї науки відродилося значною мірою завдяки поновленому визнанню важливості мови й уміння переконувати в дедалі більш насиченому засобами масового зв'язку ХХ столітті.

Необхідно виходити з того, що участь у судовому процесі фахівця без відповідної підготовки має розглядатися як вияв грубого порушення професійної етики та нерозуміння свого службового обов'язку.

Тому підготовка судової промови – важлива складова частина професійної діяльності юриста. Існує загально визнана структура судової промови, що відбиває як процесуальні вимоги, так і судову практику. До основних елементів судової промови належать:

- викладення фактичних обставин справи;
- аналіз та оцінка доказів, що визнані судом як такі;
- аналіз причин та умов, що спричинили правопорушення;
- висновок щодо міри покарання та позовних вимог, тобто пропозиція моделі судового рішення;
- заключна частина, що досить часто має оціночно-стичний характер.

У цій структурі наведені лише ті елементи, що відображають специфіку судової промови, без урахування тих, що притаманні будь-якій іншій промові, а саме: вступ, звернення і т. п.

Складаючи судову промову, слід виходити з необхідності виділення чотирьох послідовних етапів підготовки:

1. аналітичний;
2. стратегічний;
3. тактичний;
4. редакційний.

Отже, у багатьох життєвих ситуаціях, за яких юрист використовує ораторське мистецтво, особливе місце посідає судовий процес. Саме тут досить часто рівень володіння словом стає чи не найголовнішим критерієм професіоналізму юриста. Маючи бездоганно побудовану логіку доказування певної тези, можна отримати негативний результат, якщо ця логічна схема не буде перетворена в промову, що втілює єдність та адекватність змісту і форми. Тому важлива складова частина під час підготовки до професійної участі в судовому процесі – відпрацювання навичок ораторського мистецтва.

Науковий керівник: доцент кафедри логіки Національного юридичного університету України ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Анисимов К. Г.,
студент 1 курса Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Юридический силлогизм в процессе досудебного расследования

Поскольку право представляет собой продукт деятельности человеческой мысли, юрист должен применять свой ум: он должен рассуждать. Таким образом, юрист будет составлять рассуждения, т. е. связанную последовательность констатаций, имеющих значение и четко соединенных друг с другом в соответствии с определенными принципами, последовательность, которая позволит прийти к выводам или решениям.

Логические формы рассуждений бывают дедуктивного, индуктивного и традуктивного типов.

Самая распространенная практика состоит в применении простого категорического силлогизма или простого дедуктивного умозаключения. В таком умозаключении заключения и посылки являются простыми категорическими суждениями.

Благодаря простым категорическим суждениям в силлогизме, которые либо подтверждают, либо отрицают определенную мысль, этот вид силлогизма часто используется в процессе досудебного расследования.

Рассмотрим конкретный пример:

Существуют подозрения, что гражданин Н. занимается контрабандой героина. Он часто осуществляет командировки на 2-3 дня по делам фирмы, в которой работает, и, по ряду свидетельств, из этих командировок привозит небольшие порции героина. Гражданин Н. всегда ездит с небольшим чемоданом, в котором, по данным таможенного контроля, содержится неизменный набор предметов:

- Рубашка (1 штука)
- Безопасное лезвие для бритвы (1 штука)
- Тюбик пены для бритвы (1 штука)
- Запонки (1 пара)
- Зубная щетка (1 штука)
- Тюбик зубной пасты (2 штуки).

В одном из этих предметов могут быть спрятаны предметы контрабанды. Чтобы проверить это, детектив К. использовал метод простого категорического силлогизма и вспомогательные дедуктивные суждения. При этом он использовал заключение эксперта, что содержимого любого тюбика при должном использовании хватает на 7 дней. Вот составленные им силлогизмы:

1. Во время командировок все осуществляют деловые встречи.

Гражданин Н. ездит в командировки.

Гражданин Н. осуществляет деловые встречи.

2. На деловые встречи все надевают рубашку и запонки.

Гражданин Н. осуществляет деловые встречи.

Гражданин Н. надевает рубашку и запонки.

3. Перед деловыми встречами все бреются.

Гражданин Н. осуществляет деловые встречи.

Перед деловыми встречами гражданин Н. бреется.

4. Для бритья используют пену и лезвие.

Гражданин Н. бреется.

Гражданин Н. использует пену и лезвие.

При этом тюбика пены хватает на 7 дней, а гражданин Н. в командировке 2-3 дня.

5. Перед деловыми встречами все чистят зубы.

Гражданин Н. осуществляет деловые встречи.

Перед деловыми встречами гражданин Н. чистит зубы.

6. Для чистки зубов используют зубную щетку и зубную пасту.

Гражданин Н. чистит зубы.

Гражданин Н. использует зубную щетку и зубную пасту.

При этом тюбика пасты хватает на 7 дней, гражданин Н. в командировке 2-3 дня и берет 2 тюбика.

Таким образом, составив силлогизмы и сделав дедуктивные заключения из них, следует сделать вывод, что героин будет в одном из двух тюбиков зубной пасты.

Данный пример помогает сделать вывод, что приемы логики, в частности юридический силлогизм, помогают структурировать сложные юридические задачи и правильно решать их, что является одним из основных направлений деятельности юриста.

*Научный руководитель: д. филос. н., проф., зав. кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Юркевич Е. Н.*

*Антонюк Д. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Максима «ne bis in idem»

Доведення – це процедура встановлення істинності якоїсь тези за допомогою положень, які сприймається без доведень. І тому, максими є невід’ємною частиною доведення, які допомагають у встановленні істинності тез.

Максиму у юриспруденції можна розуміти як вихідну засаду, керівну ідею (або принцип), яка повинна застосовуватись судом у вирішенні конкретних справ. Але якщо це поняття розглядати у призмі повсякденних суспільних відносин, то його можна трактувати так, що це певна моральна

вимога, логічний чи етичний принцип, норма поведінки тощо. Але ж що таке максима у юридичній аргументації та яке її значення?

Аргументом є матеріальне або ідеальне свідчення про стан речей, а аргументацію потрібно розуміти як спосіб представлення аргументів для обґрунтування точки зору (позиції). Внаслідок цього, максима може бути представлена як аргумент. Посилання на неї може бути достатнім для визначення тез як істинних. Отже, максима – це вихідний принцип, який є логічно обґрунтованим і підтвердженим практикою.

Зміст максими «*ne bis in idem*», розкривається в наступному: «ніхто не може бути притягнений двічі до відповідальності за одне й те саме правопорушення». Безспірним є факт, що ця максима існувала багато століть і була загальним, обов'язковим правилом поведінки.

Найважливішою максимою юридичної відповідальності, спрямованою на захист прав осіб, що скоїли винне протиправне діяння, є загальнообов'язковий принцип, відповідно до якого ніхто не може бути повторно притягнутий до відповідальності за те саме правопорушення. Принцип відомий з часів Древнього Риму у формі вираження – «не двічі за одне».

Оглядаючись на сучасні реалії, ми можемо спостерігати як дана максима переросла у норму права. Згідно статті 61 Конституції України «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер». Так, відповідно до пункту 7 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону та кримінально-процесуального права кожної країни. Згідно зі статтями 35–37 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 р. (Україна приєдналась до цієї Конвенції законом від 22 вересня 1995 р.) в міжнародному праві застосовується принцип *ne bis in idem* (одна дія двічі не карається).

Найбільш складним у розумінні змісту максими «*non bis in idem*» є осмислення суті поняття «двічі за одне і те саме правопорушення». Уявляється, що мова повинна йти про заборону притягати фізичну особу щонайменше двічі до юридичної відповідальності одного виду, наприклад до кримінальної відповідальності за одне й те саме кримінальне правопорушення. Звідси випливає, що особа може бути притягнена до різних видів відповідальності. У кримінальному провадженні це має важливе значення, оскільки за вчинений злочин особа може нести цивільно-правову та кримінальну відповідальність, що не повинно розглядатися як притягнення двічі за одне й те саме діяння.

До тлумачення ч. 4 ст. 7 Протоколу № 7 до КЗПЛ звертався в своїй прецедентній практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні «Франц Фішер проти Австрії» від 29 травня 2001 р. ЄСПЛ встановив, що головна мета ст. 4 полягає в забороні повторення кримінального процесу, який вже був завершений прийняттям остаточного рішенням.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство запроваджує загальновизнану максиму «non bis in idem» (двічі за одне й те саме не карають), як необхідний принцип у кримінальному провадженні.

Отже, дана максима формально визначена і законодавчо закріплена як на національному, так і на міжнародному рівнях, що має важливе значення для юридичної діяльності усієї світової спільноти. Оскільки зазначена норма права виражає об'єктивність, справедливість та точність у вирішенні справи, індивідуалізацію покарання, вона має суттєве практичне значення. Досить широко максими використовуються у судовій практиці. Це зумовлено тим, що максими містяться у законах, кодексах, правових актах і цим самим є універсальними та загальнообов'язковими.

Науковий керівник: проф. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Астахов М. В.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Некоторые типичные ошибки начинающих адвокатов

В начале своей адвокатской деятельности новички совершают одни и те же ошибки. Во многом они не связаны с непосредственным знанием закона и навыками его применения. Сюда скорее относятся организационные, психологические и тактические ошибки, которые совершают защитники в начале карьеры. Рассмотрим основные, наиболее часто встречающиеся ошибки:

1) Попытка ведения большого количества дел.

Наверное, главный вопрос, которым задается большинство адвокатов в начале карьеры (а часто и на протяжении многих лет практики), связан с источником работы, а именно – с уголовными делами, обращениями доверителей. Ведь помощь подзащитным – основной источник дохода адвоката. В этом смысле риск адвоката сродни риску предпринимателя: адвокату никто не дает работу и не платит зарплату, он находит (или выбирает) работу сам и, соответственно, зарабатывает средства к существованию тоже самостоятельно. Из-за страха остаться без работы или желания заработать как можно больше денег у начинающих защитников велик соблазн взяться за как можно большее количество дел. Однако чаще всего это приводит к обратному эффекту. Защитнику не удается уделить достаточно времени изучению дела, подготовке документов по нему и даже элементарно находиться в разных местах (судах, СИЗО и т. д.) одновременно.

2) Неправильная оценка объемов работы.

Отнести эту ошибку к промахам начинающего адвоката, наверное, можно в меньшей степени, чем приведенные выше. Ведь чтобы адекватно оценить объем предстоящей работы, нужно не только иметь колоссальный опыт, но и обладать полной информацией, имеющей отношение к делу. Неправильная

оценка объемов работы автоматически означает дополнительные трудозатраты и возможные споры с клиентом по поводу оплаты услуг защитника. Чтобы не попасть в конфликтную ситуацию, адвокаты советуют заранее предусматривать возможные проблемы: оговаривать с клиентом условия и объемы и компенсации при незапланированном увеличении объема работы. Например, можно отражать увеличение стоимости услуг адвоката в случае увеличения объема обвинения и продления срока следствия на срок свыше двух месяцев. Другой вариант – оговаривать объем работы по одному уголовному делу исходя из принципа «одно дело – один обвиняемый – один эпизод». Не секрет, что дело может расследоваться год и более, а число обвиняемых от начала к концу следствия может увеличиться.

3) Чрезмерное доверие подзащитному.

В силу специфики работы адвокату по уголовным делам приходится иметь дело с конкретными людьми, их болью. Наверное, нельзя представить себе порядочного адвоката, как, например, врача, который не проникался бы переживаниями обратившегося за помощью человека. Тем не менее с опытом к защитнику приходит понимание того, что слова любого, даже самого честного на вид и беззащитного доверителя, необходимо проверять и анализировать, не допускать слишком личного отношения к делу, не давать волю эмоциям и уж тем более не идти на поводу у подзащитного.

4) Эмоциональное отношение к делу.

Эта ошибка аналогична обозначенной выше, с той лишь разницей, что эмоции и переживания адвоката, как правило, не связаны с клиентом, а вызваны вопиющими нарушениями закона со стороны следствия и обвинения, с нарушением процессуальных моментов, а также попытками адвоката обозначить свое превосходство над обвинением, вступить в некое соперничество с ним и т. п. Подобный подход к делу может не только помешать защитнику адекватно оценить обстоятельства дела и выработать последовательную тактику защиты, но и отрицательно сказаться на взаимоотношениях с представителями обвинения. Добросовестный обвинитель – не враг адвоката, а скорее его партнер в процессе.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Баглик О. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Юридична аргументація у сфері правотворчості

Формування права – це складне багатоаспектне соціальне явище, визначене взаємодією об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що визначають і забезпечують утворення нових норм права. Це явище включає

науковий аналіз, оцінку правової дійсності, вироблення поглядів та концепцій про майбутнє правове регулювання, передбачає максимальне врахування громадської думки, пропозицій і зауважень партій, громадських об'єднань, окремих громадян, фахівців-практиків і учених, що сформульовані у науковій літературі, публічних виступах, доповідних записках, листах, заявах та зверненнях тощо.

Відомо, що правотворчий процес характеризується певною послідовністю, що знаходить свій вираз у його стадіях. Кожна стадія правотворчого процесу пов'язана з аргументацією, що передбачає обґрунтування певного положення. Причому аргументація супроводжується не лише поясненням, а й переконанням з метою необхідності прийняття нормативно-правового акта. Для підвищення якості правових рішень, зниження до мінімуму кількості неефективних нормативних актів необхідно щоб аргументація на користь їх прийняття була переконливою, щоб рішення такі приймалися у результаті раціональної дискусії. Оскільки за результатами правотворчої роботи роблять висновки про державу в цілому, про рівень розвитку демократії, цивілізованості, культури. Людське суспільство завжди потребує точних і досконалих правових рішень. Не можна допускати прийняття поспішних, непродуманих, необґрунтованих правових рішень, адже будь-яка помилка законодавця спричиняє невиправдані матеріальні витрати та порушення інтересів громадян.

Вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, зокрема: С. С. Алексєєв, О. В. Богачова, Н. Ю. Задирака, О. В. Зайчук, В. С. Ковальський, І. П. Козінцев, В. С. Нерсисянц, Н. М. Оніщенко, А. С. Піголкін, О. Ф. Скакун та ін., переважно досліджували окремі аспекти правотворчості: поняття, види, стадії тощо. Проте, поза увагою вчених залишається дослідження юридичної аргументації у процесі правотворчості.

Головна мета дослідження – виявлення особливостей та здійснення аналізу правової аргументації у процесі правотворчості.

Правова аргументація – це раціональний спосіб переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення, обґрунтування і критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосуванням юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань. Важливим елементом юридичної аргументації є наявність суб'єктів права.

Заслуговує на увагу питання про особливості застосування правової аргументації на кожному етапі правотворчого процесу. Як правило, виділяють два етапи правотворчого процесу: допроектний (підготовка проекту) і проектний етап (безпосереднє прийняття нормативно-правового акта відповідним суб'єктом правотворчої діяльності).

Допроектний етап полягає в тому, що у суспільстві назріває потреба у врегулюванні нормами права певної соціальної проблеми. Оцінюють цю потребу як правотворчі органи, так і саме суспільство, яке через своїх лідерів, засоби масової інформації, може впливати на суб'єктів правотворчості. Варто зазначити, що праву внесення правотворчої ініціативи завжди кореспондує

юридичний обов'язок відповідного органу влади розглянути її, прийняти або відхилити.

Отже, на стадії підготовки проектів нормативно-правових актів правова аргументація є необхідною передумовою їх попереднього розгляду, обговорення та прийняття. Саме від достовірності та переконливості аргументів, заявлених на користь проекту нормативно-правового акту, залежить його прийняття для подальшого розгляду або відхилення.

Юридична аргументація на різних стадіях правотворчого процесу може бути як раціональною, тобто відповідати законам розуму, логіки, методологічним нормам і правилам, так і нераціональною – базуватись на емоціях, почуттях, переживаннях тощо. На моє переконання, перевагу слід надавати саме раціональній правовій аргументації, яка є найбільш переконливою. Наукове обґрунтування концепцій, проектів нормативно-правових актів забезпечить їх якість та ефективність у процесі правового регулювання ними правових відносин.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Баланік В. С.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Мистецтво переконання в юридичній аргументації

Переконання – це головний метод дії. Під ним розуміється, з одного боку, різносторонній вплив на особу з метою формування в неї одних якостей і позбавлення інших, а з іншого – спонукання до певної дії.

Цікаво звернути увагу на етимологію слова «переконування», зокрема, на префікс «пере-», який указує не на будь-яку «зміну», а саме на необхідність якісного «перетворення» того, що є. Слово «конати» в українській мові означає умирати. Отже, «переконати» може означати також – подолати змертвіле і відстояти життєдайне.

Коли йдеться про переконування, то це означає, що суб'єкт впливу пропонує об'єктові впливу «...аргументи, факти, докази і висновки, покликані показати позитивні наслідки рекомендованого спрямування дій», – стверджують Ф. Зімбардо і М. Ляйппе.

Для того, щоб об'єкт переконуючого впливу повівся так, як того прагне його суб'єкт, слід, насамперед, добре вивчити і врахувати інтереси і рівень готовності адресата до сприйняття інформації, яка пропонується у процесі переконування. Важливо також забезпечити можливість адекватної передачі повідомлення адресату, зробити так, щоб останній зосередив на цьому повідомленні свою увагу, зрозумів його суть, прийняв його для себе, сформував і закріпив прийнятий зміст у вигляді нової настанови і на її основі почав діяти. Переконуючий вплив можна вважати ефективним, якщо людина, на яку він був

спрямований, привласнює і може протягом відносно тривалого часу утримувати його зміст, якщо прагне того і в такій мірі, що і в якій мірі їй пропонує суб'єкт впливу, виявляє здатність самостійно відтворювати логіку аргументування, внутрішню готовність та спроможність відстоювати і активно поширювати серед інших привласнений зміст.

Переконання формують у процесі засвоєння естетичних, моральних, політичних, філософських та інших знань. Воно має бути послідовним, логічним, максимально доказовим, відповідати рівню вікового розвитку особистості. Переконуючи інших, особистість повинна сама глибоко вірити у те, про що повідомляє.

Ефективність переконуючого впливу залежить від сили впливу (визначається аргументами та авторитетом переконуючого), знання психологічних рис особи, яку переконують (потреби, інтереси, установки, смаки, особливості мислення), відповідності інтелектуально-емоційного стану переконуючого і переконуваного в момент взаємовідносин.

Під впливом логічно обґрунтованих суджень у процесі переконуючого впливу в людини формуються відповідні переконання, які можуть бути істинними (відповідають реаліям, виникають на основі позитивних поглядів, життєвого досвіду індивіда та його оточення) чи хибними (мають у своїй основі негативні погляди, психологічні установки).

Основними правилами мистецтва переконання є:

Перше правило (правило Гомера): Черговість аргументів, які наводяться, впливає на їхню переконливість. Найбільш переконливим є такий порядок аргументів: сильні – середні – один найсильніший.

Друге правило (правило Сократа): Для отримання позитивного результату з важливого для вас питання поставте його на третє місце, а перед ним поставте співрозмовнику два короткі, прості для нього запитання, на які він без труднощів дасть позитивну відповідь.

Правило третє (правило Паскаля). Не заганяйте співрозмовника в кут. Дайте йому можливість зберегти свою гідність, адже аніщо так не роззброює, як умови почесної капітуляції.

Переконувати словом – це велике мистецтво, яке потребує знань психології людей, законів етики й логіки. Саме про це писав відомий вчений Б. Паскаль: «Кожний знає, що поняття потрапляють у душу двома шляхами: через розум і волю. Шлях розуму найбільш природний, оскільки не можна погоджуватися ні з чим, окрім доведених істин. Проте найбільш звичним є шлях волі... Це шлях низький... через це всі проти нього».

Науковий керівник: професор кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Барабаш И. Ю.,
студент 3 курса Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Софизм как прием воздействия на аудиторию

В наше время участились случаи обращения ораторов к недозволенным приемам, они все больше и больше пытаются воздействовать на аудиторию с помощью софизмов. Наблюдения показывают, что, бессознательно копируя сложившуюся ораторскую практику, люди употребляют в своей речи софизмы, не отдавая себе отчета в том, что это обман аудитории. Особенно часто используются «дамский аргумент», навязанное следствие, инсинуации, предвосхищение основания. А ведь здесь, как и в юридической практике, незнание не освобождает от ответственности. Поэтому рассмотрение недозволенных приемов и квалификация их как недопустимых поможет гораздо надежнее уберечь начинающих ораторов от их употребления.

Наиболее полно и доступно описал недопустимые приемы построения воздействующей речи известный русский логик С. И. Поварнин. Уловка, по мнению С. И. Поварнина, – это тактический прием, помогающий выиграть спор. В ней есть хитрость, но нет прямого обмана. Типичным примером уловки является «лесть оппоненту»: *«Человек недостаточно образованный не оценит этот аргумент, но вы...»*. Ничто не мешает слушателю, отбросив лесть, правильно оценить этот аргумент.

Софизмы – это намеренные ошибки в доказательстве. На практике очень трудно отличить софизм от ненамеренной ошибки (паралогизма). Поэтому софизмы и ошибки не разделяются, хотя по сути это разные вещи: софизмы говорят о нечестности, непорядочности, а паралогизмы – только о неумелости оратора. Софизмами (или ошибками) являются такие приемы: указание на противоречие между словами и поступками человека, подмена пункта разногласия, перевод вопроса на точку зрения пользы или вреда и т. п. В этом случае говорящий старается скрыть, завуалировать свои намерения, и требуется определенная подготовка, чтобы отыскать в его словах обман.

Типология софизмов. В большинстве пособий по логике они просто приводятся списками, причем эти списки весьма существенно отличаются как по количеству, так и по составу включенных в них элементов. Вместе с тем, некоторая классификация софизмов была предпринята еще С. И. Поварниным. Он выделял такие категории: 1) отступление от задач спора; 2) отступление от тезиса; 3) диверсия против аргументов. Последние, в свою очередь, подразделяются на: 1) лживые доводы; 2) произвольные доводы; 3) «мнимые доказательства»; 4) софизмы непоследовательности.

Итак, оратор решил обмануть аудиторию. При этом он может оставаться в рамках нарушения только логических требований к построению рассуждения или воспользоваться риторизированными приемами, находящимися за границами логики. В первом случае он обычно применяет разные тактики.

Оратор может говорить не о существе дела, а обсуждать личность, намерения оппонента, оценивает его поступки и доводы, т. е. здесь наблюдается диверсия против оппонента. Наиболее типичным в этом случае оказываются прием *наवेशивания ярлыков (инсинуации)*. Оратор дает оппоненту всевозможные нелестные характеристики, оценивает его личность и поступки. Нужно иметь в виду, что в отличие от аргумента «ad hominem», который указывает на адресованность аргументации человеку, здесь мы имеем аргумент «ad personam», т. е. апелляцию к качествам утверждающего как основанию оценки утверждения, что недопустимо.

В деловой, судебной и т. п. риториках этот софизм является абсолютно недопустимым. Вместе с тем, в политической риторике он имеет некоторое право на существование, поскольку здесь ценности и идеалы часто бывают персонифицированы, и образ политического лидера становится символом ценностной ориентации партии, течения и т. п. Человек, возглавляющий политическое движение, дает тем самым согласие на использование его личности в качестве такого символа и не может обижаться на то, что политические противники употребляют аргумент «ad personam» в оценке деятельности его партии.

Диверсия против тезиса может приобретать более интенсивную форму и превращаться в забалтывание тезиса. Этот прием состоит в том, что, попав в невыгодное положение, оратор начинает сознательно говорить о посторонних вещах, старается увести дискуссию в сторону от опасного места, нередко при этом стараясь заставить оппонента защищаться от нападок.

Особенно часто риторизируется *диверсия против аргументов*, поскольку доводы – самая подвижная часть аргументации и их искажение удастся легче всего. В этом случае логические софизмы могут приобретать в публичных выступлениях особо произвольную и утрированную форму. Примером может быть «*Дамский аргумент*». Он приобретает обобщенно-размытую форму, за которой прячется суть противопоставления.

Что делать, если против нас используют софизмы? Прежде всего, необходимо правильно понимать, какой прием использует оратор. Только в этом случае удастся эффективно противостоять ему. Во-вторых, необходимо хорошо знать предмет обсуждения. Ну и, конечно, важно сохранять спокойствие и не возмущаться, если факт применения уловки установлен. Если оппонент употребляет софизмы, необходимо указать на ошибки в его рассуждениях, однако не следует обвинять его в том, что эти ошибки допущены сознательно: очень трудно доказать, что оратор пошел на прямой обман, и лучше в такой спор не вступать.

Научный руководитель: ассистент кафедры логики Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого – Войтенко Д. А.

*Білаш Р. В.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логіки для інтелектуальної культури юриста

Питання про значення логіки для права, про співвідношення цих двох наук довгий час привертало увагу логіків, філософів, юристів. Протягом багатьох віків видавалися праці, присвячені його дослідженню. Так, ще наприкінці XVII ст. у 1588 році була видана книга А. Франца «Правова логіка», основна мета якої полягала у демонстрації тісного зв'язку логічних і правових знань. Відтоді минуло багато часу, але інтерес до цього питання не зник. Воно й сьогодні залишається актуальним, про що свідчить його активне обговорення науковцями на сторінках багатьох видань як правової, так і логічної спрямованості. Саме юристи повсякчас підтверджували велике значення логічних знань правознавців. Так, на початку XX ст. у правовій літературі неодноразово зазначалося про необхідність знань з логіки для правової діяльності.

Більшість сучасних вчених-юристів у своїх працях підкреслюють тісний зв'язок логіки і права. Так, М. В. Кудрявцев зазначив, що «немає ніякої іншої царини суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних міркувань спричиняє таку суттєву шкоду, як у царині права. Логічність міркувань, суворе дотримання законів правильного мислення при розгляді і вирішенні справи – це елементарна необхідна вимога для кожного юриста».

Логіки, як і юристи, також завжди стверджували велике значення логічного знання для правознавців, ефективність дослідження правової проблематики засобами логіки. Так, ще в 1672 році видатний німецький філософ, логік, правознавець Т. Лейбниц написав працю «Elementa juris naturalis», де спробував визначити основні модальності права і з'ясувати логічні відношення між ними.

У чому ж полягає значення логіки для юристів?

1) Ця дисципліна формує логічну культуру правознавця, допомагає йому в складних ситуаціях правової діяльності мислити правильно, швидко знаходити логічні помилки у своїх міркуваннях та у міркуваннях інших людей, грамотно їх спростовувати. Логіка – це своєрідне знаряддя для тренінгу розуму.

2) Значення логіки полягає у тому, що методи логічного аналізу можуть застосовуватися для витлумачення законодавства. Існують різні способи тлумачення норм права: мовний, логічний, систематизований, спеціально юридичний та ін. У процесі витлумачення правової норми можуть застосовуватися різні методи логічного аналізу понять, висловлювань, міркувань, а також методи аналізу логічних операцій: визначення, поділу, класифікації. Отже, методи логіки можуть виступати методами витлумачення правових текстів.

3) Значення логічних знань полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливе логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи з іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки. Таким чином, змістовна модель, а зміст концепту проблемної ситуації отримує точне й чітке вираження.

Отже, логіка відіграє одну з головних ролей в інтелектуальній діяльності юриста, бо відображає таку систему правових цінностей, яка відповідає рівневі досягнутого юристом правового прогресу і відображає стан свободи правника. Вона є захисним механізмом, дія якого виявляється в специфічному способі аналізу правових проблем, а також виробляє здатність юриста справлятися зі складними правовими завданнями тощо.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Блощинський А. А.,
студент I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Застосування аналогії

Серед основних форм умовиводів, характерних для логічного мислення, важливе місце посідає аналогія. Аналогія – це висновок, у якому на підставі подібності двох предметів за певними ознаками робиться припущення про їхню подібність й за іншими ознаками. В умовиводі за аналогією висновок носить демонстративний характер. В книзі Ірини Хоменко «Еристика» описаний один із стародавніх випадків її застосування для вирішення складного аргументативного завдання:

«Грецький раб Езоп, який увійшов в історію, зокрема своїми повчальними історіями (байками), неодноразово виручав свого хазяїна. Одного разу той хвалькувато заявив, що вип'є море, якщо програє суперечку. Суперечку цю він програв і кинувся до Езопа за допомогою. У людей, що наполягали на виконанні обіцянки, Езоп запитав:

— Чи правда, що море без упину поповняється сотнями річок?

— Так.

— Отже, випиваючи море, треба одночасно випити і річки? Але про це домовленості не було. Зробіть так, щоб річки перестали поповнювати море, і ми виконаймо своє слово – вип'ємо море.

Опонентам прийшлося піти ні і з чим».

Даний приклад яскраво демонструє один із способів застосування аналогії в аргументації. В прямому сенсі цілком зрозуміло, що неможливо випити море. Езоп знаходить те, що так само неможливо зробити – перекрити всі річки, що впадають в море. І в результаті простого, але в той же час

розумного застосування аналогії, ситуація вирішилася на користь того, хто знає як її застосувати. В повсякденному житті також важливо пам'ятати про існування цієї форми логічних умовиводів. Аналогія – ймовірний умовивід, тому вчені схильні вважати його недостатнім аргументом, але, як показує наведений приклад, його застосування буває досить ефективним.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Бобух Є. Р.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Характеристики юридичного мислення

Важливість і необхідність дослідження мислення у правовій сфері життєдіяльності людини визначається тим, що формування образу права передує будь-яким іншим операціям з ним як з об'єктом. Правове регулювання, правозастосування, правовий захист – всі ці явища неможливі без акта юридичної осмислення реальності. Але перед тим як розпочати аналіз властивостей, варто висвітлити саме поняття юридичного мислення. Юридичне мислення – це особливого роду інтелектуальна діяльність, пов'язана з рішенням правових проблем за допомогою правових аргументів. Формується в процесі вивчення юриспруденції при отриманні юридичної освіти та свій розвиток отримує в ході практичної юридичної діяльності. Залежить від базової установки юристів, яка визначається приналежністю юриста до певної школи праворозуміння. Характеризується рядом ознак:

1. Спрямоване на вирішення виключно правової проблеми;
2. Пов'язане з пошуком правових способів вирішення цієї проблеми;
3. Оперує тільки правовими аргументами, виробленими на основі цілісного уявлення про право, отриманого при вивченні юриспруденції.

У юридичному мисленні виділяють теоретичну і практичну складові. Теоретичне юридичне мислення пов'язане з уявленнями про право як унікальне, багатогранне соціальне явище. Конкуруючі школи праворозуміння, такі як: школа юридичного позитивізму, соціологічна школа права, школа природного права, – дають визначення мислення юриста, що відбивається і на його оцінках правових явищ. Практичне правове мислення здійснюється в ході практичної діяльності юриста і лежить в основі здійснення ним окремих видів юридичної діяльності. Практичне юридичне мислення пов'язане з практичним досвідом того чи іншого юриста. Це мислення має формалізований характер, оскільки воно укладене в рамки існуючого законодавства.

Юридичне мислення має ряд стійких загальних характеристик:

1. Нормативність. Вона є виразом міри належного в юридичній діяльності. Нормативні компоненти є невід'ємною частиною змісту соціального

знання. Норми в праві є й інструментом, і найважливішими цілями правотворчості. У логіці аналіз норм займає одне з центральних місць.

2. Системність. Основними результатами правового пізнання і творчості є конституції, зводи правил, кодекси і інші комплекси нормативних актів. У змісті будь-якої конкретної норми існує пласт, утворений смисловими зв'язками з іншими нормами, принципами, законами. Ці зв'язки підкреслено, систематизовано за принципами формальної логіки.

3. Логіко-формальний характер юридичного мислення. Значимість логіко-формальних структур в юридичному мисленні визначена самою природою права. Формальна сторона в ньому набагато більше сильна, ніж в будь-якій іншій формі соціальної думки, тому що тут потрібна точність, недвозначність вихідних понять, міркування повинні проводитися за суворими правилами, а правила, в свою чергу, підкоряються деяким загальним законам. Формалізація знання, яку допускає юридичне мислення, відкриває можливості для використання моделей, що наочно виражають структури пізнання специфічних для права об'єктів. Характеризуючи юридичне мислення, можна виділити ряд властивостей, які визначаються як логічні. Логічними вони стають тому, що висловлюють розумовий процес, що протікає в логічних формах. До логічних властивостей юридичного мислення можна віднести аналітичність, дедуктивність, підвищену зв'язність, точність, термінологічність, аналітичність.

4. Дедуктивність. Юридичне мислення дедуктивно в трьох сенсах. По-перше, у своїх пізнавальних актах і оцінках воно завжди виходить з деяких тверджень загального порядку. Останні відбивають визначення й істотні для права закономірності та узагальнення безумовного характеру. По-друге, юридичне мислення дедуктивно в тому сенсі, що воно орієнтується на достовірність знань, лише в достовірності має гарантію вірних рішень. Там, де логічний перехід до достовірності практично неможливий або сильно утруднений, юридичне мислення встановлює межі, які й виступають критерієм достовірності. По-третє, юридичне мислення дедуктивно тому, що воно тяжіє до строгого в логічному сенсі аналізу, до міркувань, які мають адекватний формалізований апарат пізнання. Дедуктивне мислення найбільш ефективно в юридичній області. Юридичне мислення має відповідати, перш за все, вимогам, нормам і правилам дедуктивної думки.

5. Точність. Вона є і вимогою, і властивістю юридичного мислення. Полягає в доведенні знань і оцінок до рівня ясного, однозначного їх змісту. Відсутність точності, двозначність, розмитість меж змісту конкретних знань і оцінок чи невизначена спільність понять сприймаються юридичним мисленням як суттєвий недолік, як перешкода до пізнання і конструювання юридичної сфери. Точність і ясність юридичних формулювань, чітке їх мовне втілення, правильне і однакове вживання понять визначає ефективність впливу законодавства на суспільне життя, сприяє зміцненню законності і дисципліни, охорони і забезпечення прав особистості.

Короткий аналіз логічних властивостей юридичного мислення переконливо показує його своєрідність, відмінність від інших форм раціонального мислення. Ця своєрідність обумовлена не відсутністю вимог,

принципів і законів логічного мислення у правовій сфері, а тим, як ці незмінні з часів Аристотеля, прості та ясні вимоги здійснюються в юридичній думці.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Болотна Т. Ю.,
студентка 1 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «норма права»

Знання логіки потрібно так чи інакше людям, оскільки вони мислячі істоти. Однак є галузі людської діяльності, професії та спеціальності, де це знання особливо необхідне.

Логіка має особливе значення в діяльності юристів. Ще Цицерон, говорячи про судові справи, радив оратору «ретельно і ґрунтовно в них розібратися». Мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях і вміти викривати логічні помилки. Логічний аналіз є запорукою успіху вдалої кар'єри юриста. Саме за допомогою логічного аналізу юрист конструє спеціальні терміни, знаходить помилки у визначеннях юридичних понять, грамотно проводить аналіз міркувань практиків, тощо.

Що ж таке «логічний аналіз»? Це використання методів традиційної та сучасної логіки для розв'язання завдань, які виникають в різних галузях знання, зокрема в правовій.

Метою даної роботи є логічний аналіз поняття «норма права», оскільки саме за допомогою норм права відбувається регулювання суспільних відносин.

Істотні ознаки, які мисляться в змісті поняття «норма права», можна поділити на загальні та специфічні. Загальними ознаками є те, що норма права регулює відносини між людьми та їх об'єднаннями, встановлює правила належної чи дозволеної поведінки, наділена певними засобами, які забезпечують додержання нормативних вимог, має загальний характер, неперсоніфікованість адресату, багаторазовість застосування, є втіленням єдності форми і змісту.

Специфічними ознаками цього поняття є те, що юридична норма – це вихідний, головний елемент права, вона спрямована на правове регулювання конкретних суспільних відносин, закріплює міру правомірної поведінки особи або сприяє такому закріпленню, підтримується погрозою застосування державного примусу в разі порушення, має особливі форми свого зовнішнього виразу (нормативно-правовий акт, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, тощо).

Для проведення логічного аналізу звернемо увагу на декілька визначень даного поняття та проаналізуємо їх.

«Норма права – це загальнообов’язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу» [<http://uk.wikipedia.org>]. Це визначення є класичним, атрибутивно-реляційним, в якому враховані усі істотні ознаки даного поняття.

«Норма права – це встановлене або санкціоноване, а також, яке охороняється державою правило поведінки, що визначає права й обов’язки осіб урегульованих суспільних відносинах» [<http://yurist-online.com>]. Це класичне, атрибутивно-реляційне визначення, але з нього не зрозуміло чи має «норма права» певні засоби впливу. Тому в цьому визначенні порушено правило співмірності і воно містить логічну помилку «широкого визначення».

«Норма права – це загальнообов’язкове правило поведінки, сформоване в суспільстві відповідно до визнаної в ньому справедливої міри свободи і рівності та формально визначене (встановлене чи санкціоноване) і забезпечене державою з метою регулювання, охорони та захисту суспільних відносин» [<http://pidruchniki.ws>]. Це також класичне, атрибутивно-реляційне визначення, в якому відсутні необхідні ознаки даного поняття. Ці помилки перешкоджають правильному та повному розумінню поняття «норми права».

У підручнику «Загальна теорія держави і права» за редакцією О. В. Петришина (2010 рік) дане поняття визначається так: «Норма права – це різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою». У цьому класичному визначенні порушене правило співмірності, тут виникає помилка «широкого визначення», оскільки у ньому не достатньо необхідних ознак для з’ясування змісту поняття «норма права», зокрема не з’ясовано що регулюють ці норми та які відносини вони регулюють.

«Норма права – це загальнообов’язкове, установлене чи санкціоноване, й яке охороняється державою, правило поведінки, що виражає обумовлену матеріальними умовами життя суспільства волю й інтереси народу, що активно впливає на суспільні відносини з метою їх упорядкування» [<http://xn----8sbbbrdsaropink3atdbe.xn>]. В даному класичному визначенні можна побачити одразу дві помилки. Перша – це недотримання правила співмірності, яке призводить до помилки «широкого визначення», а друга – це порушення правила мінімальності, яке призвело до помилки надмірності.

Одже, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що кожне джерело тлумачить дане поняття у різний спосіб, забуваючи використовувати достатню кількість істотних ознак у визначенні для повного розкриття змісту поняття. Тому, для того щоб правильно сконструювати визначення, треба зробити логічний аналіз поняття, який є особливо складним, коли це стосується змісту юридичних понять.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Васильченко Є. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Тактика ведення судового спору: логіко-правовий аналіз

В сучасному демократичному суспільстві, в умовах ринкової економіки на теренах України гостро відчувається брак висококваліфікованих фахівців у галузі права.

Однією зі складових професійної компетенції юриста є його здатність ефективно вести судовий спір. Головною метою судового процесу є вирішення спору, яке здійснюється шляхом доведення судді істинності своєї позиції, бо саме від суду залежить, на чию користь буде вирішена конкретна справа. Тому сьогодні ніхто не докладає так багато зусиль для оволодіння майстерністю доводити свою позицію, як юристи.

У чинному процесуальному законодавстві (як цивільному, так і кримінальному), на відміну від попереднього, не міститься таке завдання судочинства, як встановлення істини, що примирило антагоністичні погляди філософів права на існування абсолютної істини. Сьогодні завданням судочинства є справедливий, своєчасний і неупереджений розгляд справи, з метою захисту прав, свобод і законних інтересів осіб. Тому в судовому процесі відбувається спір не щодо істинності думки, а щодо способу доказування, тому нас цікавить те, як обґрунтовує або як спростовує думку опонент, наскільки правильні його докази.

Тому для ефективного ведення судового спору необхідно користуватися такими правилами:

1. Правило Гомера: черговість аргументів, які наводить пропонент, впливає на їх переконливість, тому спочатку треба наводити сильні аргументи, потім середні, і насамкінець – найсильніший. Слабкими аргументами краще не користуватися, бо опонент приділяє більшої уваги саме їм. Тому не кількість аргументів визначають результат справи, а їх надійність. Треба зазначити, що сила аргументу повинна визначатися з точки зору опонента, бо один і той самий аргумент може бути сильним для однієї людини, а для іншої – слабким.

2. Правило Сократа: для того, щоб отримати стверджувальну відповідь від опонента з важливого для вас питання, поставте його на третє місце, задавши до нього два коротких, простих для опонента питання, на які він без вагань відповість вам: «Так». Тобто для переконання треба починати не з тих моментів, щодо яких існують розбіжності, а з тих, в яких опонент погодиться з вами.

3. Ініціатива. Треба з самого початку намагатися захопити ініціативу: запропонувати своє формулювання спірного питання, зафіксувати пункти розбіжностей. Це дасть можливість направляти спір у необхідну для вас сторону. Таким чином, ініціатива дає перевагу в спорі.

4. Тягар доказування. Велику перевагу в спорі отримує той, хто спроможеться перекласти тягар доказування на опонента, а сам зможе зайняти позицію критика, бо доказувати завжди важче, ніж критикувати докази.

5. Проявіть емпатію. Увійдіть в емоційний стан опонента. Це допоможе краще зрозуміти хід його думок, «влізти в його шкуру».

6. Не принижуйте статус. Будь-який прояв неповаги до опонента викликає, як правило, негативну реакцію, в тому числі з боку суду.

Таким чином, логічна грамотність – невід’ємна частина загальної компетенції юриста. Мабуть, немає іншої сфери життєдіяльності суспільства, в якій порушення законів логіки могло б заподіяти такої істотної шкоди, як у царині права. Тому дотримання зазначених правил призведе до підвищення ефективності ведення судових спорів, зменшення кількості судових помилок, сприятиме підвищенню рівня довіри населення до органів судової влади.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С.Е.

*Велика М. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Застосування презумпції як засобу аргументації у практиці судових органів

Проблеми застосування діючого законодавства та питання, що стосуються функціонування судової системи набувають у сучасних умовах особливого значення. Одним із важливих аспектів цієї проблематики є аргументація у судовому процесі та питання застосування презумпцій як аргументів у судовій практиці.

На сучасному етапі у процесі розгляду справ судді найчастіше застосовують презумпції, що містяться у нормативно-правових актах. Аналіз судових справ, що знаходяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, дає змогу констатувати, що судді з 01.01.2006 року по 31.12.2012. року застосували презумпції у 10822 справах. Проаналізувавши, можна сказати, що тенденція до застосування презумпцій з кожним роком зростає. Презумпції розподіляють обов’язки по доказуванню так: одну сторону у справі – звільняють від доведення презюмованого факту, але не позбавляють права надавати докази для аргументації своїх вимог, а на іншу – покладають тягар спростування презумпції. Для того, щоб спростувати факт, що презюмується, позивач зобов’язаний аргументувати невідповідність факту, що презюмується, конкретним обставинам справи, що розглядається. Отже, за загальним правилом, тягар спростування презумпції покладається на сторону, яка має намір її заперечити.

Аналіз судової практики дозволив встановити, що вищі судові органи у своїх роз’ясненнях, постановках та ухвалах вдаються до формулювання судових презумпцій як важливого правового аргументу для обґрунтування законодавчих положень.

Так, Рекомендаціями ВГСУ «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 встановлено презумпцію легітимності рішень органів управління господарського товариства, згідно якої, відповідні рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше; Рішенням КСУ від 17.10.2002 р. № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності ВРУ, КСУ сформулював презумпцію відповідальності у роботі народних депутатів України. Зі змісту цих рішень випливає, що презумпції є обов'язковими вимогами, з якими судовий орган пов'язує настання конкретних юридичних наслідків, вони впливають на розгляд юридичної справи. Аналіз цих рішень показує, що, встановлюючи ці презумпції, судові органи не вдаються до роз'яснень з приводу їх формулювання, а навпаки, з їх допомогою обґрунтовують певні законодавчі положення.

Слід зазначити, що при формулюванні судової презумпції, суддя повинен слідкувати, щоб між базовим фактом і презюмованим існував необхідний зв'язок. Крім того, у рішенні, яким встановлюється презумпція, слід аргументувати необхідність встановлення презумпції.

Таким чином, для забезпечення одноманітного підходу у застосуванні презумпцій як засобу правової аргументації правозастосовникам-практикам слід дотримуватись наступних правил: якщо презумпція закріплена у нормі права, то вона є обов'язковою; формулюючи судову презумпцію, уповноважений на це судовий орган, зобов'язаний аргументувати у рішенні причини її встановлення та передбачити можливість її спростування.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що презумпція застосовується в юридичній практиці як засіб, що полегшує досягнення істини у вирішенні юридичної справи, оскільки звільняє від необхідності доводити факти, що презюмуються законом, як беззаперечні.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шестопал С. С.

*Веремчук Р. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доказування в юридичній практиці

На сьогоднішній день поняття доказування в юридичній практиці є досить актуальним у зв'язку з тим, що практично кожен юрист у своїй професійній діяльності постійно з ним стикається.

Якщо в теоретичній логіці частіше використовують термін «доведення» (згідно з «виведенням» – дедукцією та «наведенням» – індукцією), то в юридичній практиці частіше використовується термін «доказування» (у відповідності до ключового терміну «доказ»). Таким чином, в правознавстві здійснюється доведення, а у правозастосуванні – доказування.

Без усякого перебільшення можна стверджувати, що доказова техніка – основна зброя юриста. В теоріях цивільного і кримінального процесів ключова роль належить концепціям відповідних форм судового доказування. Хоча в основі цих концепцій лежить логічна структура доведень, слід мати на увазі, що реальне життя з його труднощами, конфліктами, аномаліями не зводиться до чистої логіки. Тому в теоріях судового доказування значна увага приділяється юридичним нормам, що регламентують процес доказування, характер доказів, джерел і способів їхнього одержання, їхньої оцінки з позицій юридичної відносності й допустимості і т. ін. На відміну від добре погоджених між собою положень логіко-математичних і природничо-наукових теорій, до яких висувається технічно реальна вимога повноти, законодавчі системи принципово не можуть бути повними, оскільки, по-перше, належать до соціальної реальності, що швидко змінюється; по-друге, не можуть бути в якийсь проміжок часу цілком замінені навіть найдосконалішою системою законів, якої до того ж просто не може бути – те, що видається досконалим сьогодні, вже післязавтра, якщо не завтра, напевно вважатиметься недосконалим. Тому так часто зустрічаються прогалини і суперечності в чинному законодавстві. В умінні орієнтуватися в цьому дискомфортному нормативному полі насамперед полягає специфіка юридичного обґрунтування порівняно з усіма іншими науками, які взагалі не мають закріплених у юридичному законі процедурних правил обґрунтування (за винятком, мабуть, авторського права на твори науки, техніки і літератури з відповідним оформленням патентів на винаходи або свідоцтв про право на публікацію і тиражування).

На відміну від відносно спокійної і безсторонньої обстановки, в якій здійснюються математичні і логічні докази, фінансово-економічні, інженерно-технічні обґрунтування, у сесійному залі парламенту й судовому залі зіштовхуються життєво важливі і нерідко антагоністичні інтереси. Вони викликають до життя безліч додаткових чинників, що істотно впливають на процес доказування. Крім власне логічних і юридичних, це психологічні, моральні, економічні, політичні, а іноді навіть естетичні чинники. Хоча відповідні види аргументів *ad homini*, так само як і їхні екстраполяції *ad utili*, *ad publicum* вважаються неприпустимими з суто логічної точки зору, вони можуть, а часто навіть обов'язково повинні враховуватися як при обґрунтуванні законів, так і при розгляді реальних судових справ.

Процес судового доказування внаслідок його змагальності має принципово нелінійний і немонотонний характер. Так, у логіці і математиці доведення здійснюється одним пропонентом, що дотримується якоїсь однієї лінії аргументації й у принципі не обмежений часом і ресурсами. У судовому процесі ми фактично маємо справу як мінімум із трьома лініями доказування – у цивільному процесі є лінії доказування позивача і відповідача плюс лінія, прийнята судом; у кримінальному процесі це лінія обвинувачення, лінія захисту і лінія суду. Суд може цілком погодитися з аргументами однієї із сторін, частково погодитися з окремими аргументами кожної сторони й обрати комбіновану лінію аргументації, нарешті, не погодитися з аргументами жодної із сторін, вирішивши справу за власним розсудом або повернувши її на

додаткове вивчення. У разі апеляції до суду вищої інстанції останній може обрати нову лінію доказування тощо. У цьому і полягає нелінійність і немонотонність судового доказування. У принципі передбачається, що кожна із сторін сумлінно організує свою аргументацію, припускаючи її достатньою для обґрунтування своєї позиції. Однак при порівнянні аргументів у залі суду навіть найбільш струнка аргументація може виявитися недостатньою і незадовільною як через різну доказову силу аргументів, що надаються сторонами, так і через можливість відкриття раніше невідомих обставин справи. Приблизно з тією ж у значенневому відношенні, хоча і ще більш складною відносно структури ситуацією ми стикаємося і у випадках обґрунтування законопроектів.

В юридичній практиці процедура доказування набуває правових характеристик, зокрема, у кримінальному процесі використовується поняття «доказове право», яке містить регламентацію щодо цілей, порядку, засобів, способів, меж та змісту діяльності по доказуванню обставин, необхідних для правильного вирішення справи. Теорія доказів кримінально-процесуального доказування постає в якості логічної прагматики щодо загальнологічної теорії доведення.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Гавриляк Ж. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Клієнтелізм в Україні

Введення в науковий обіг нового терміну вимагає його визначення. З'ясуємо зміст поняття «клієнтелізм».

Клієнтела, як форма соціальної, персональної чи колективної залежності, виникає через нерівномірний розподіл владних ресурсів. За допомогою клієнтелізму здійснюється захист партикулярних інтересів на політичному рівні. Клієнтелізм стає домінуючим типом стосунків з приводу захисту інтересів через низький рівень громадянської культури та поєднання високого ступеню соціальної нерівності з високим рівнем незахищеності прав та свобод громадян. Патронажно-клієнтельські стосунки засновані на обміні благами між суб'єктами з неоднаковим суспільним статусом і силою впливу – сильний пропонує слабшому протекцію і доступ до дефіцитних ресурсів: землі, робочого місця, просування по службі; клієнт, натомість, надає свої послуги патрону: виборчі голоси, прийняття рішень, що ухвалюються в різних сферах і «гілках» влади в інтересах цих патронів (лобіювання).

Сутність цього явища можна виразити через такі істотні ознаки: нерівність суб'єктів у доступі до ресурсів; патронаж як спосіб захисту окремого індивіда; наявність особистих зобов'язань між патроном та клієнтом; боротьба

патрона за контроль над політичними і економічними ресурсами з використанням не правових засобів зміцнення його впливу (корупція); партикуляризм інтересів, ігнорування проблем суспільства як цілого; систематичне порушення громадянських прав та протидія впровадженню відносин громадянського суспільства.

Клієнтелізм в Україні характеризується нав'язуванням суспільству кланових інтересів фінансово-промислових груп із застосуванням нелегітимних способів економічної та політичної конкуренції, таких як тіньове лобіювання, корупційні схеми (включно з прямим підкупом чиновників і політиків). За таких умов державна влада стає тісно пов'язаною з політично-економічними кланами: олігархи зосереджують у своїх руках більшість ресурсів власності, а політики (і чиновники) активно використовують адміністративні ресурси і повноваження для свого збагачення. За таких умов корупція пронизує усі соціальні відносини і стає найважливішим ресурсом впливу. В Україні спостерігається феномен приватизації влади, панування клієнтарно-патронажних відносин, персоналізації влади, злиття влади і власності, приватизації суспільних функцій і прагнення владних еліт збільшити владу заради самої влади, щоб використати її для розподілу державних ресурсів, а не для реалізації програм, спрямованих на піднесення рівня життя громадян, що зрештою призводить до тотальної корумпованості останньої.

Клієнтела заснована на неофіційних зв'язках, що дозволяє в органах державної влади підмінювати формальні процедури не публічними домовленостями. Клієнтелізм і політична корупція виступають як взаємопороджуючі і взаємопідсилюючі фактори суспільних відносин. Важливим моментом у подоланні клієнтелізму є унормування інституту лобізму в Україні: вдосконалення та дотримання процедур ухвалення рішень, забезпечення формальної документальної фіксації домовленостей та їх публічний характер, що дозволило б створити новий цивілізований порядок просування інтересів ділового співтовариства. Але остаточне скорочення його виявів та руйнування самої його природи пов'язані зі здійсненням системних реформ, формуванням суспільних груп, готових до їх здійснення, усвідомленням ними власних інтересів і їх політичним оформленням. Таким чином, для подолання кризових явищ в країні особливу увагу потрібно приділити боротьбі з таким явищем як клієнтелізм.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Гадіров Т. Р.,
студент I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Деякі аспекти історії юридичної логіки античного періоду

Дорефлексивна стадія операціонального існування логіки наукою не вважається. Дорефлексивну форму логогенезу слідом за римськими й середньовічними авторами доречно назвати загальноновживаною логікою, на відміну від логіки як теоретичної. Підсвідоме знання логічних принципів формується ще до виникнення права й продовжує одержувати істотні імпульси за його межами від інших сфер додатка розумових сил людства.

Так, до оволодіння принципом тотожності веде й потреба взаєморозуміння, і потреба передбачуваності в соціальному дискурсі, і систематична предметна діяльність, пов'язана з пошуком ідентичних предметів і засобів праці. Зміцненню цього принципу сприяє розвиток товарного обміну. Виявлення в економічному обміні абстрактної тотожності різних по своїх споживчих якостях продуктів праці обумовлює процес узагальнення тотожності як практично доцільного принципу і його екстраполяції за межі господарських справ не тільки в області соціально-політичних відносин, але й моральної свідомості, де принцип тотожності стає основою соціальної регуляції індивідуального поведіння єдиними нормами.

Саме в ранніх пам'ятниках права заставляються підстави для більше пізньої логіко-епістемологічної проблематики, насамперед проблеми дихотомії істини й неправди, необхідно щирого знання й випадкової думки, що приводять відповідно до справедливих і несправедливих судових рішень. Так реконструкція логічних підстав Кодексу Хамурапі дозволяє зробити висновок про орієнтацію правової системи Древнього Вавилону на дедуктивний стиль мислення – підведенням конкретного випадку під установлену законодавцем норму. На рівні логіки можна бачити й появу стандарту повної індукції, зафіксованого, у давньоєгипетській Книзі мертвих. Мова йде про загробний суд над померлим, де головну роль виконує богиня правосуддя Маат – персоніфікація Правди-Порядку-Справедливості. Орієнтація на концептуальний комплекс Правди-Справедливості, що ототожнюється з Добрим Правопорядком, типова для юридичної ідеології древніх цивілізацій. Повною мірою вона зберігається й у ранній грецькій юридичній рефлексії над Правдою.

В умовах бурхливого політичного життя, що супроводжувалося кризою етичних цінностей, парадокси Геракліта служили підставою псевдорациональності софістів, які висунулися на авансцену суспільної діяльності. Появі софістів сприяли конкретні обставини тривалої боротьби демосу з аристократією в Афінах, яка привела до поширення в народі упередженості до земних авторитетів, які занадто довго клялися вищими принципами, не затверджуючи їх у своїй політичній практиці. Важливим досягненням стало те, що кожний громадянин Афін одержав право пропонувати свій проект закону й брати участь в обговоренні законопроектів, висунутих іншими. Одночасно з'явилися істотні процесуальні новації в суді, які сприяли росту й поширенню публічної аргументації, що стала потужним фактором суспільної потреби в логічній теорії.

Основним етапом судового процесу були мови сторін, але ні кваліфіковане представництво інтересів учасників, ні допомога в підготовці

мов уважалися неприпустимими. Оскільки суд вимагав максимальної простоти висловлень, їхньої стислості й насиченості фактами й особливо мотивованими висновками, це не могло не викликати суспільної потреби в появі теорій суперечки, над спростуванням перших софістичних версій яких потім довелося чимало потрудитися Сократу, Платону й Аристотелю. Саме завдяки тривалій полеміці Сократа й софістів у значної частини афінських громадян виникла потреба в методологічній рефлексії, у теорії й технології міркування, які могли б бути протипоставлені софістичним фокусам. Розробку такої теорії й технології почав сам Сократ, продовжив Платон, а закінчив Аристотель.

Міркування Аристотеля про справедливість завершують тривалу фазу прямого впливу правосвідомості на логічну думку. Подібно істині, справедливість є щось міцне й постійне. Таким чином, категорія справедливості остаточно втрачає самостійний зміст, що обґрунтовує логіку, навпроти, тепер уже самі справедливість й юридичне судження повинні бути логічно обґрунтовані. Завдяки Аристотелю логіка одержує власний предмет, методи й категоріальний апарат і на довгий період уже не вимагає додаткових імпульсів від правосвідомості.

На відміну від строгого теоретичного стилю творів Аристотеля й стоїків, логіка римлян носить практичний характер тому, що її найбільш відомі представники були юристами й суспільними діячами, причому заняття логічними питаннями було для них справою другорядною. Але саме завдяки цій обставині із часів Римської імперії тягнеться традиція, відповідно до якої вивчення логіки стало характерною й обов'язковою рисою освіченого юриста.

Саме до римської правової історії сходить традиція аналітичної юриспруденції, зорієнтована на наукові узагальнення юридичних феноменів, які виражаються в понятійній констатації юридичних реалій, виявленні юридичних норм, що втримуються в них, у їхньому тлумаченні, фіксації властивих їм загальних, видових і родових особливостей, характерних рис правових документів, юридичних фактів, породжуваних ними наслідків, знаходженні закладених у них юридичних конструкцій, принципів, значеннєвого значення, виробленні й закріпленні юридичної термінології, і в підсумку, – у розробці на основі правового матеріалу, що узагальнюється, визначень, порівняльних характеристик, класифікацій.

У результаті аналітичного пророблення догми права розкривається деталізована юридична картина тієї або іншої ділянки, фрагмента законодавства, судової практики, оголюється їхній юридичних зміст,спрацьовуються найбільш доцільні прийоми й форми юридичних дій.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Галінкін В. Ф.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Порушення законів логіки у рекламних слоганах

Сьогодні реклама заповнила сучасний світ: в метро, на вулиці, навіть в мережі інтернет реклама зустрічається постійно. Але дуже рідко людина замислюється про зміст цієї реклами. А помилок в ній, зазвичай, вистачає.

Реклама, як відомо, рушійна сила торгівлі. Вона допомагає дізнатися про нові товари і послуги, зорієнтуватися в безмежному морі виробництва і споживання. Та реклама не лише інформує. Вона – могутній засіб впливу і маніпуляції людиною. Вона здатна формувати і змінювати світогляд і поведінку людей. Саме тому багато науковців досліджують цей феномен, але кожен з них має свої власні цілі вивчення цього явища.

Секрет дії реклами криється у використанні найтонших особливостей людської психіки. Частіше за все, реклама здійснює вплив не лише на підсвідомість, а саме, на логіку людини.

Більшість рекламних роликів, слоганів чи текстів не витримують перевірки елементарною логікою. Все піддавайте сумніву – радили давні філософи. Чи не рекламу вони мали на увазі?

Метою даної роботи є прослідкувати порушення законів логіки у рекламних слоганах.

У логіці виділяють три основних причини помилок:

- 1) психічні порушення;
- 2) скорочений умовивід;
- 3) погане володіння мовою.

Перші дві причини породжують помилки у висновках, а третя – помилки в мовленні, які ведуть до порушення логіки. В свою чергу, логічні помилки можна поділити на 2 класи:

1. Помилки власне логічні, помилки мислення та змісту;
2. Помилки мовлення, помилки вираження, другорядні логічні помилки.

Перший тип помилок пов'язаний з порушенням чотирьох законів формальної логіки, а другий тип з порушенням мовної, стильової логіки.

Неправильне слововживання може стати причиною алогізму, тобто зіставлення непорівнянних понять:

- «Не кажіть (назва товару) – говоріть (назва бренду)»;
- «Навіщо робити це, якщо ви можете зробити інше».

Причиною нелогічності висловлення може стати підміна поняття, що часто виникає в результаті неправильного слововживання.

До логічних помилок також можна віднести мовленнєві надлишки на основі плеоназму. Так, наприклад, вівіска із слоганом «Завітайте до приймального пункту прийому склотари!» потребує редагування.

Особливий тип плеоназму – незнання значення іншомовного слова. Часто на вулицях великого міста можна побачити вівіску зі слоганом «Сувеніри на

пам'ять». Автор цього виразу випустив із поля зору той факт, що слово «сувенір» дослівно перекладається, як «подарунок на пам'ять, тому друга частина слогану, зовсім не доречна.

Найгрубішою логічною помилкою слід вважати логічний стрибок. Одним з різновидів логічного стрибка є неправильне вживання конструкцій з прийменником «крім», «разом з», «між іншим». Дуже цікаві випадки таких порушень можна знайти не так у рекламних слоганах, як у шлюбних оголошеннях в газеті. Ось одне із них: «Шукаю чоловіка. Молода. Зріст високий. В господарстві, крім того, є трактор».

Однією з найцікавіших логічних помилок є амфіболия – подвійність чи двозначність, яка з'являється від того чи іншого положення слів чи їх вживання в різних змістах. Ось що можна знайти читаючи газету: «Продається кішка. Невибаглива до їжі. Дуже любить дітей».

Основні закони логіки:

1. Закон тотожності формулюється так: будь-яка думка про предмет у процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторювалась.

«Виріши, пропустити того, хто поспішає.

Виріши поділитись з ближнім тим, чого він просить.

Виріши бути Людиною!».

2. Закон суперечності твердить: два протилежні висловлювання не є одночасно істинними; у крайньому разі одне з них неодмінно хибне. Приклад можна привести з соціальної реклами пропаганди здорового способу життя:

«Куріння не шкодить твоєму здоров'ю,

Ти від нього помираєш».

3. Закон виключеного третього формується так: із двох суперечних суджень про один і той же предмет, в один і той же час і в одному й тому ж відношенні одне неодмінно істинне, друге хибне, третього бути не може.

Помилка виключення третього у рекламному слогані прослідковується й у попередньому прикладі.

4. Закон достатньої підстави формулюється так: будь-яка істинна думка має достатню підставу. Дуже часто за красивою формою криється відсутність обґрунтування.

Отже, можна зробити висновок, що рекламні слогани часто порушують основні закони логіки, але люди сприймають рекламу дуже добре, отже більшість людей цих помилок просто не помічає. Тому знання з логіки є дуже важливими для пересічного громадянина для того, щоб розпізнавати подібного роду помилки та легко розрізняти неправильно складену рекламу. На мою думку, такі знання не завадять жодній людині і вони є доволі важливими.

Науковий керівник: к. філос. н, доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

Процесуальні помилки як наслідок порушення логічних прийомів в практичній діяльності слідчого

Дотримання законів формальної логіки має виняткове значення в пізнавальній діяльності слідчого. Оскільки важливим завданням слідчого під час досудового слідства є дотримання принципів законності і справедливості, а також захист законних прав, свобод та інтересів громадян, актуальність даної проблеми полягає в тому, що, по-перше, упущення якогось важливого факту під час розслідування може привести до неправильної кваліфікації і, як наслідку, притягнення до відповідальності невинуватої особи або повернення справи на повторний розгляд, а по-друге, такі помилки призводять до втрати доказів та закриття кримінальних проваджень за недоведеністю вини підозрюваного.

Діяльність слідчого з розслідування злочинів це, передусім, пізнавальна діяльність. Як і будь-яке пізнання воно підлягає не тільки законам діалектики, діалектичної логіки, але відбувається за законами і правилами формальної логіки. Порушення таких правил, зазвичай, призводить до процесуальних помилок, які виявляються, наприклад у неправильній кваліфікації скоєного діяння, помилкового визнання особи обвинуваченою та інші.

Предметом пізнання слідчого є, як правило, подія, що мала місце в минулому. За своїм характером це пізнання опосередковане, вивідне. Головна роль в цьому процесі належить логічним засобам пізнання, а особливо, – умовиводу. Так, наприклад, досудове розслідування, спрямоване на встановлення об'єктивної істини в карної справи, відбувається у формі висування і доказування слідчих версій. Щоб встановити істину у справі, необхідно зібрати докази, що підтверджують факт скоєння злочину, логічно їх опрацювати, висунути слідчі версії, розвинути їх, перевірити, а також довести істинність однієї і хибність інших.

Уся розумова діяльність слідчого відбувається у певних логічних формах. Дотримання їх є необхідною умовою пізнання об'єктивної істини під час досудового слідства. Незнання законів логіки і процесу розслідування може викликати негативні наслідки. Незнання законів і правил логіки, невміння користуватися ними у процесі пізнання нерідко призводять до різноманітних логічних помилок, які в слідчій практиці із логічних перетворюються в процесуальні помилки. Помилки ж у слідчій практиці, оскільки вони позначаються безпосередньо на долі конкретної людини, неприпустимі. Напевно, немає іншої сфери суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних умовиводів, приведення хибних аргументів могли б заподіяти такої суттєвої шкоди, як у галузі кримінального права. Тому законодавець визнав за необхідне закріпити вимоги основних законів логіки в нормах права.

Юрист у своїй діяльності широко користується такими логічними категоріями, як поняття, судження, умовивід, дедукція, індукція, аналогія, версія, доказ і заперечення, знання яких значно підвищують культуру мислення, професійний рівень дослідження правових явищ. Культура мислення – необхідна умова культури дослідження, пізнання, культури обґрунтування здобутих висновків, висунутих положень. Логіка, підвищуючи культуру мислення, безпосередньо впливає на процес пізнання об'єктивної істини, на розслідування і розгляд кримінальних справ.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Галушко О. О.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Значение законов логики для судебного исследования

Требования основных законов имеют столь важное значение для судебного познания, юридической практики, соблюдение законности, что они специально закреплены в процессуальных законах и, следовательно, из требований логических преобразованы в требования юридические.

Логические законы в сфере юридического познания приобретают форму правовых норм. Это является одной из важных условий, обеспечивающих логичность судебного исследования, логическую сторону познания истины при расследовании и рассмотрения судебных дел.

Так, требование закона тождества, который заключается в том, что в процессе рассуждения о каком-либо предмете мы должны мыслить именно про этот предмет и не подменять его другим предметом мысли, выражено и закреплено, например, в ст. 42 Основ уголовного судопроизводства, которая гласит: «Рассмотрение дела в суде происходит только по обвиняемым и лишь по тому обвинению, из которого они отданы под суд». Во-первых юридический закон не допускает расширение круга лиц при рассмотрении дела в суде. Во-вторых, суд связан рамками постановления о предании суду и не имеет права, вынося приговор, выходить из этих рамок. «Суд – отмечается в постановлении Президиума Верховного Суда Украины по делу Д., – не имеет права во время рассмотрения дела выходить за пределы первоначального обвинения без возвращения дела на доследование».

Доказательства, из которых делают выводы по делу, должны иметь четкую систему фактов без каких-либо внутренних противоречий. Наличие противоречий в доказательствах разрушает их, делает непригодными для обоснования вывода. Поэтому уголовное дело может быть правильно решено, в нем может быть установлена объективная истина только при том непременном условии, что вследствие исследования всех обстоятельств дела и проверки всех доказательств, противоречия между ними будут устранены. Если же

противоречия в доказательствах в деле остаются, то вывод следствия и суда по вопросу о событии преступления и о виновности обвиняемого не может считаться истинным.

Наличие противоречий в показаниях свидетеля, потерпевшего, обвиняемого свидетельствует о недоброкачественности этих показаний, и поэтому такие показания не могут быть взяты за основу обвинения.

Согласно закону противоречия, в судебном деле по одному и тому же факту не может быть двух противоположных выводов экспертизы. Наличие противоречий в выводах экспертов исключает возможность признать их достоверными доказательствами. В уголовных делах с использованием попутных доказательств версия в деле может быть признана обоснованной лишь при условии, если будет доказана ложность всех других возможных версий.

Важное значение в судебном исследовании имеет соблюдение закона исключенного третьего. Суд должен решать вопрос в судебном деле по форме «или – или». Суд не может сделать выводы по делу, вынести приговор или постановление без четкого категорического ответа на вопрос о том, имело ли место действие, в совершении которого обвиняется подсудимый; не имело или имеет это действие состав преступления, виновен подсудимый в совершении этого преступления или невиновен, и так далее.

Требование обоснования есть одним из основных требований при оценке следствием и судом заключения эксперта. Заключение эксперта должны быть обоснованными и убедительными. Эксперт в своем заключении не просто выражает свое суждение, а должен обосновать его, сослаться на конкретные факты, положения науки, с помощью которых им сделан этот вывод. Заключение эксперта имеет значение для следствия и суда тогда тогда, когда оно научно обоснованно.

Таким образом, законы логики широко используются в судебном исследовании, а также в уголовном судопроизводстве.

*Научный руководитель: к. филос. н, доцент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Гапоненко Б. Д.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічна сутність гіпотези як елементу норми права

Для будь-якого юриста важливим є вміння правильно будувати гіпотези. Що ж таке гіпотеза? Гіпотеза – наукове припущення, що висувається для пояснення будь-якого явища і потребує перевірки на досліді та теоретичного обґрунтування, для того щоб стати достовірною науковою теорією. Також – недоведене твердження або здогад. Будь-яка гіпотеза повинна бути

спростованою або доведеною. Незаперечні припущення (наприклад, аксіоми) гіпотезами не є. Особливістю гіпотези, як форми наукового знання є те, що вона завжди має певний ступінь імовірності. Як правило, гіпотеза висловлюється на основі ряду спостережень (прикладів), котрі підтверджують її, і тому виглядає правдоподібно. Гіпотезу згодом або доводять, перетворюючи її в установлений факт, і вона перетворюється на теорію, або ж спростовують (наприклад, вказуючи контрприклад), переводячи до розряду помилкових тверджень. Одночасно, термін «гіпотеза» має ще й інше значення. Гіпотеза – це один з основних структурних елементів норми права. Її визначають як частину норми, що вказує на фактичні обставини, при настанні яких варто виконати встановлене правило. Також до структурних елементів норми права входять: диспозиція – частина норми, що містить саме правило поведінки, що вказує на права та обов'язки сторін у регульованому відношенні, і санкція – частина норми, що передбачає заходи примусового впливу, застосовувані до порушників даного правила поведінки. У статтях нормативно-правових актів зазвичай зустрічаються норми, що мають два структурних елементи: гіпотезу й диспозицію або гіпотезу й санкцію. «Гіпотеза – диспозиція», «гіпотеза – санкція» – це парні структурні елементи норми, при наявності яких норма взагалі може відбутися як регулятор суспільних відносин. Норма права, що має структуру «гіпотеза – диспозиція», називається регулятивною нормою. Норма права, що має структуру «гіпотеза – санкція», називається охоронною нормою. Дія регулятивних норм доповнюється дією охоронних норм. Іншими словами, при порушенні диспозиції регулятивної норми, гіпотеза відповідної їй охоронної норми може розглядатися як ланка, що поєднує їх у єдине ціле, тобто в так звану логічну норму, у структурі якої можна розрізнити три елементи, логічний взаємозв'язок яких виражає схема: «якщо – те – інакше» (гіпотеза – диспозиція – санкція). Таким чином, гіпотеза, диспозиція, санкція – це взаємозалежні структурні елементи норми права, при наявності яких вона (норма) є повноцінним регулятором суспільних відносин у плані її забезпеченості охороною державою від порушень. Гіпотези поділяються на: просту, тобто одна умова дії, що передбачає дану норму; складну, тобто передбачає дві й більше умови, сукупність яких необхідна для дії даної норми; альтернативну (різновид складної), тобто передбачає кілька умов, але для дії даної норми досить настання якого-небудь однієї із цих умов.

Звідси ми прийшли до висновку, що гіпотеза дуже важлива для норм права. В умовах, коли все більше посилюється спеціалізація права, тільки при такому підході можливо розкрити юридичний, державно-власний характер спеціалізованих правових приписів.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Гарбарчук А. М.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні засади судової полеміки

У сучасній судовій практиці важливо не тільки досконало володіти правовими нормами, але й правильно застосовувати полемічні прийоми. Саме ці вміння стають, зазвичай, запорукою успіху.

Виходячи з того, що судова промова – це завжди процесуальна дія або елемент судових дебатів, ораторові слід так її скласти і виголосити, щоб у змісті та формі промови послідовно простежувалася присутність опонента. У промові використовують традиційні засоби полеміки, які дозволяють висвітлити неаргументованість тези супротивної сторони (учасника процесу) і тим самим зміцнити свою позицію завдяки посиленій аргументації. Згідно з теорією і практикою судової риторики, можна виділити три основні засади судової промови: психологічну, етичну та логічну. Кожна з них впливає не тільки на зміст судової промови, а й на спосіб та правила побудови.

Існують правила аргументації, яких повинні дотримуватися учасники судової полеміки. По-перше, аргументи повинні бути істинними. По-друге, істинність аргументу повинна бути встановлена незалежно від тези. По-третє, аргументи повинні бути незалежні один від одного. Насамкінець, аргументи мають бути такими, щоб з них необхідно виводилася теза. У той же час, полеміст повинен дотримуватися таких принципів як чесність, принциповість, дисциплінованість.

Часто для підтвердження своєї точки зору і спростування думки опонента учасники суперечки використовують різні полемічні прийоми.

Одним з прикладів є прийом бумеранга. Полемічний прийом полягає в тому, що теза або аргумент обертається проти тих, хто їх озвучив. Різновидом такого «зворотнього удару» є «підхоплення репліки». При обговоренні суперечних питань полемісти часто кидають різні за характером репліки. У даній ситуації буде доцільно використати вміння застосувати репліку на користь власної аргументації, а також для психологічного впливу на присутніх.

Поширеним прийомом спростування є «зведення до абсурду». Суть заключається в тому, щоб показати хибність тези або аргумента, тому що наслідки, які витікають з нього, суперечать дійсності.

Багато риторів застосовують такі засоби, як гумор, іронія та сарказм. Жартівливе, іронічне зауваження може знітити опонента в суперечці, поставити його у важке становище, а іноді зруйнувати ретельно побудований доказ. Але в судових суперечках гумор буває недоречним. У даній ситуації корисними будуть іронія та сарказм, направлені на руйнування пред'явленого доказу, на створення уявлення про злочин, на вплив на присяжних та суддів.

Також часто використовується такий прийом як «аргумент до людини». Замість обговорення справи по суті, починають оцінювати переваги та недоліки

опонента. «Довід до людини» доречно застосовувати у поєднанні з іншими достовірними та обґрунтованими аргументами. Як самостійний доказ він вважається логічною помилкою, яка полягає в підміні тези посиланням на особисті якості, але, іноді, в судовому процесі він є необхідним.

Корисним також може бути прийом «атака питаннями». Він полягає в тому, що чергове висловлення полеміст завершує звертанням до опонента, змушуючи його постійно відповідати на питання. Метою в цьому випадку є зробити становище важким, змусити його виправдовуватись.

Досить поширеним у судовій практиці є застосування таких прийомів ведення спору, що спираються на логічні порушення, наприклад, підміна тези, обґрунтування тези неправильними аргументами, логічна диверсія, та ін. Своєчасні виявлення та аналіз згаданих прийомів, тобто логічних помилок, здатні суттєво посилювати аргументованість позицій оратора.

Таким чином, можна зробити висновок, що логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови. Знання законів логіки, їх дотримання вважається необхідною умовою для правильного мислення, висловлювання своїх думок. В умовах судочинства, де на основі доказів формуються певні висновки і приймаються у справі відповідні рішення, знання законів логіки набуває особливого значення. Також варто зазначити, що полемічні прийоми є невід'ємною складовою судових промов, адже, часто, саме від майстерності їх використання сторонами захисту або обвинувачення залежить результат вирішення справи.

Науковий керівник: к. ю. н, асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Гаркало Ю. Б.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аборти – потреба чи небезпека

Проблема абортів є чи не найбільш популярною у всьому світі впродовж багатьох років. З приводу цього питання висувається багато думок як за, так і проти цієї процедури. Оскільки ця тема є доволі актуальною на арені повсякденного життя, дуже важливо є зрозуміти основні мінуси і плюси абортів, наслідки таких дій як для особистості, так і для всього суспільства.

В період розвитку сучасних технологій процедура запобігання небажаної вагітності стала більш доступною і простішою, ніж наприклад в минулому столітті. Саме в зв'язку з цим, за останнє десятиліття кількість абортів зростає на щабель вище. Своїм завданням ставлю показати обидві сторони абортів для того, щоб можна було наглядно оцінити цю процедуру кожною людиною окремо.

Для початку наведу логічний ланцюжок, яким спробую висвітлити основну думку стосовно абортів. Аборт – це вбивство одиниці суспільства.

Вбивство одиниці суспільства призводить до зменшення кількості населення людства. Зменшення кількості людей веде до зменшення кількості потреб населення. За цим слідує зменшення кількості території, затребуваної для проживання людства. Тим самим це призводить до компактного переселення на менші території для можливості спільного проживання. Відповідно деякі землі залишаються без догляду людей, тому занепадають. Отже, всі вищенаведені операції ведуть до винищення людства фактично до кінця світу. Висновок: аборт – кінець світу.

Насправді це глобальні думки, які можливо не мають істотної значимості і цінності, оскільки все ж при абортах існують і народження, проте сучасна статистика показує, що число померлих щороку більша за кількість народжених. Наглядний приклад, відомий і близький всім нам, зменшення кількості населення в Україні за останні 12 років від 51 до 46 млн. осіб. На жаль, ця практика поширена не тільки в Україні, а й у багатьох інших країнах світу, що не може не заставляти серйозно задуматись над важливістю цього питання.

Розглядаючи плюси абортів, можна виділити декілька моментів. Зокрема, це можливість не народжувати дитину з фізичними вадами здоров'я. За допомогою, знову ж таки, сучасних технологій, розвиненої ультразвукової діагностики, батьки мають змогу заздалегідь дізнатись про здоров'я своєї ще ненародженої дитини. У разі виявлення якихось вад, вони стають перед вибором залишати дитину або зробити аборт. В цьому випадку законодавство підтримує матерів у виборі абарту, оскільки вважається, що така дитина все одно приречена на недовге життя. Така ж ситуація відбувається, коли народження дитини може загрожувати життю матері. Тоді вибір лягає між смертю дорослої, корисної для суспільства одиниці, і немовлям, яке буде жити і виховуватись в неповноцінній сім'ї, без матері, а зазвичай дітей, що виростають в таких сім'ях, турбує дитяча психічна травма, вони недолюблені, а тому дуже часто стають жорстокими. Крім того, в деяких випадках народження може загрожувати матері пошкодженням здоров'я, що знову ж таки веде до аналогічних наслідків. Також, вважається, що ембріон – це плоть тіла людини. Суто з юридичної точки зору, особа може розпоряджатись своїм тілом як завгодно, керуючись особистими правами. Тобто, штучне переривання вагітності – це проблема прав людини, тому воно може гарантуватися та регулюватися виключно Конституцією України (п. 1 ст. 92), а не підзаконними актами. Заборона штучного переривання вагітності вважається неправомірною, оскільки обмежує права громадян та порушує Конституцію України та норми міжнародних договорів.

З іншого боку, аборт можна оцінювати як посягання на життя індивідуума, нового члена суспільства. Оскільки плід – це все ж людина, і як кожний має право на недоторканість особи, так само ця маленька істота має право на народження, знайомство зі світом, становлення в суспільстві. Тому посягання на його життя – це неправомірні дії особи, яка їх здійснює.

З іншого боку, аборт з релігійної точки зору розглядається як свідоме вбивство людини, тому категорично заборонене. Також варто звернутись до

того моменту, що людина відповідає за кожні, зроблені нею вчинки. Зв'язок чоловіка і жінки може призводити до вагітності жінки, і в цьому випадку обоє повинні нести відповідальність за свої дії, тобто народити і виховати достойне потомство. Ще варто звернути увагу на той факт, що аборт є в будь-якому випадку медичним втручанням, а тому може призводити до поганих наслідків для здоров'я жінки.

Отже, серед більшості країн світу аборти – це популярна практика. Зокрема, першою державою, яка законодавчо прийняла дозвіл на аборти, є СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 серпня 1954 року кримінальну відповідальність вагітних за вчинення абортів було скасовано. Указом від 23 листопада 1955 року «Про скасування заборони абортів» встановлено кримінальну відповідальність лише для осіб (в тому числі лікарів), які роблять аборт поза лікарнями або в інших лікувальних закладах. Покарання посилюється в разі, коли аборт зроблено в антисанітарних умовах чи особою без належної медичної освіти. На сьогоднішній день є країни, в яких аборти заборонені, або такі, в яких закріплена свобода абортів. До країн, в яких аборти повністю заборонені, крім випадків порятунку життя жінки, і вважаються злочином проти внутрішньоутробного життя, а також прирівнюються до вбивства, належать Афганістан, Ірландія, Єгипет, Іран, Ірак, Сирія, Чилі, Філіппіни та ін.

У найбільш ліберальній групі країн законодавець виходить з визнання права жінки самостійно вирішувати питання про вагітність. Кримінальна політика спрямована тут на охорону здоров'я жінки, тобто караються тільки позалікарняні і пізні аборти. Аборти «за бажанням» на ранніх стадіях вагітності дозволені на території СНД і Балтії, у колишніх югославських республіках, у більшості європейських країнах, а також США, Куби, Канади, ПАР, КНР та ін.

Науковий керівник: доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Невельська-Гордєєва О. П.

*Гашук Б. Б.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Співвідношення логічного доведення і процесуального доказування

Будь-яке положення чи думка, висловлена про що-небудь, є або істинною або хибною. Істинність положення чи думки можна обґрунтувати за допомогою доведення. Актуальність даної теми зумовлена тим, що доведення як логічна категорія є одним із основних засобів роботи професійного юриста, зокрема під час процесуального доказування.

Термін «доведення» може розглядатися в декількох значеннях: а) як факти, за допомогою яких встановлюється істинність певного положення; б) як певні джерела доказів істинності певної думки чи положення; в) як логічна

процедура, в ході якої встановлюється істинність певного судження за допомогою положень, істинність яких уже встановлена раніше.

В структурі логічного доведення виділяють три складові. Це: теза, аргументи і демонстрація.

Теза – це думка або положення, істинність якого необхідно довести. Наявність тези є обов'язковою умовою будь-якого доведення. У судовій практиці розрізняють основну тезу і підлеглу (часткову) тезу. Основною тезою називають положення, із якого випливають (або йому підпорядковуються) декілька явно сформульованих положень. Доведення основної тези передбачає обґрунтування підлеглих положень. Підлеглою (частковою) тезою називається положення, яке стає тезою лише тому, що завдяки йому доводиться основна теза.

Однією із основних властивостей тези є те, що вона повинна бути істинною. Хибне положення, яке висувається як теза, неможливо обґрунтувати ніяким доведенням.

Аргумент – це думка чи положення, істинність якого уже встановлена раніше, і яке може бути використане для обґрунтування тези. До аргументів відносять факти дійсності, закони, аксіоми, дефініції, а також інші раніше доведені положення.

Демонстрація – це спосіб, форма зв'язку тези і аргументів. Самі по собі теза і аргументи, поза логічним зв'язком ще не є доведенням. Довільне положення лише тоді стає аргументом, коли із нього виводиться теза. Демонстрація як процес виведення тези із аргументів завжди має форму умовиводу. Проте, не будь-який умовивід є доведенням. Перехід в умовиводі від засновків до висновку породжує нове знання. У доведенні ж здійснюється обґрунтування вже відомого знання, формується переконання в істинності раніше відкритого положення чи думки.

Отже, виділяють три види демонстрації: а) у формі дедуктивного умовиводу; б) у формі індуктивного умовиводу; в) у формі умовиводу за аналогією. В процесуальному доказуванні демонстрація у формі індуктивного умовиводу не використовується.

Логічне доведення не тотожне процесуальному доказуванню, так як поняття процесуального доказування є більш широким, ніж поняття доведення в логіці. Кримінальне процесуальне доказування – це врегульована законом процесуальна діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК). Таким чином, елементами процесуального доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів.

Збирання доказів – це складна комплексна діяльність суб'єктів доказування по виявленню, витребуванню, отриманню, закріпленню, збереженню у встановленому порядку доказів. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження та потерпілим у порядку, передбаченому КПК (ч. 1 ст. 93 КПК).

Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, що може призвести до висновку про необхідність збирання нових

доказів, які підтверджують або спростовують докази, що перевіряються. Отже, особливість перевірки доказів полягає в тому, що вона здійснюється як розумовим шляхом, так і за допомогою практичних дій, які можуть бути пов'язані із збиранням нових доказів, відповідно до закону (ст. 93 КПК).

Найважливішим елементом процесу доказування є оцінка доказів, що означає з'ясування їх переконливості, придатності бути підставою для того, щоб зробити висновки, ухвалити рішення. Інакше кажучи, оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність, пов'язана із встановленням належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, зібраних під час досудового або судового провадження, а також визначенням їх значення для вирішення справи по суті. Отже, на відміну від перевірки, оцінка доказів завжди відбувається у формі розумової діяльності.

Таким чином, логічне доведення – це виключно розумова діяльність спрямована на встановлення істинності певного положення чи думки. Процесуальне доказування – це не одна лише розумова діяльність, це складна, комплексна діяльність, яка складається з таких елементів як збирання, перевірки й оцінки доказів, включаючи при цьому і практичну діяльність. Логічне доведення відбувається лише за законами і правилами однієї логіки. Процесуальне доказування здійснюється не тільки за законами логіки, а й за юридичними законами і має чітко виражений правовий характер.

Отже, можна сказати, що доведення як логічна процедура встановлення істинності широко використовується в різних науках і різноманітних сферах людської діяльності. В юридичній науці доведення знаходить свій прояв в правотворчій та правозастосовній діяльності, а також під час здійснення правосуддя, зокрема в процесуальному доказуванні як специфічній формі пізнання істини під час розслідування і розгляду кримінальних справ.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Герасименко М. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Судова аргументація та доведення

Процес судового та логічного доведення, як інтелектуальний пошук адекватного рішення, постійно та повсякденно супроводжують юристів-практиків. Тема даної роботи має важливе значення на сучасному етапі розвитку логіки як науки та процесуальної доктрини. Особливість представників юридичної професії полягає, перш за все, у грамотному та вмілому будівництві власних думок, промов, складенні важливих юридичних документів, вмінні чітко та яскраво говорити. В цьому аспекті логіка та юриспруденція виступають як суміжні науки, що перетинаються та мають спільні моменти. Значення аргументації та критики у повсякденній діяльності

юриста є просто незамінним, оскільки кожний представник цієї професії повинен грамотно будувати власні думки та впевнено користуватися логічними прийомами. У юридичній практиці так чи інакше використовуються всі види аргументації та критики.

Вважається, що доведення – головна зброя юриста. Доречно відмітити, що всі різновиди юридичної діяльності так чи інакше обов'язково пов'язані з використанням аргументів, тобто суджень, що є базовими елементами доведення. Термін доведення та судового доказу виражають різні поняття. Логічне доведення відбувається за законами і правилами логіки. Судове доведення здійснюється не тільки за законами логіки, воно підлягає також юридичним законам. Судове доведення має чітко правовий характер. Це означає, наприклад, що суб'єктом судового доведення може бути не будь яка особа, а тільки слідчий, прокурор, особа, що проводить дізнання, і суддя. Факти дійсності стають доказовими фактами у судовій справі лише за умови, якщо вони здобуті із дотриманням норм процесуального права. У судовому доведенні як аргумент постають юридичні закони. Як відомо, слідство і суд ґрунтують свої висновки перш за все на доказових фактах. Щоб довести, наприклад, винність підсудного, необхідно довести докази (факти) у справі. Але в судовому доведенні факти самі по собі взяті поза правовою нормою, нічого не обґрунтовують, із них не можна зробити ніякого висновку. Щоб факти стали аргументами, необхідно визначити їхнє юридичне значення, а для цього факти мають бути зіставлені з нормою права. Тому слідство і суд, обґрунтовуючи свій висновок, спираються одночасно й на факти дійсності, і на правову норму.

Найпоширенішою формою доведення є аргументація. Для того, щоб доведення було завершеним, необхідно встановити логічний зв'язок між аргументами та тезою, чим саме і виступає аргументація. Щоб цей логічний ланцюг не був суперечливим, людині потрібно знати та дотримуватись всіх законів логіки. Найпоширенішими формами аргументації у професійній та повсякденній практиці є суперечка та дискусія, які потрібно проводити цивілізовано за певними правилами, не вдаючись до пасток логічного, соціально-психологічного та організаційного характеру.

Важливою вимогою до аргументації є, безумовно, сумлінність, чесність і об'єктивність подання аргументів. Вимога обґрунтованості, доказовості обов'язково висувається до судочинства: судове рішення з кримінальної або цивільної справи вважатиметься правочинним, якщо воно отримало всебічне і об'єктивне обґрунтування в ході судового розгляду. Застосування з цією метою логічних доведень є необхідним засобом. Зокрема, це стосується готовності людей відмовитися від упереджено негативного ставлення до чужих думок і симпатій до своїх. Доведення і спростування, яке ведеться людьми – опонентом і пропонентом, як правило формується як діалог, який називається суперечкою або дискусією.

В теоріях судового доведення приділяється значна увага юридичним нормам, що регламентують процес доведення, характер доведення, джерел і способів їхнього отримання, їхньої оцінки з позицій юридичної відповідності та припустимості та ін. На відміну від відносно спокійної і безпристрасної

обстановки, у якій здійснюються математичні і логічні доведення або інженерно-технічні обґрунтування, у судовому залі зіштовхуються життєво-важливі і нерідко антагоністичні інтереси. Ці інтереси викликають до життя безліч додаткових факторів, що істотно впливають на процес доведення.

Науковий керівник: к. ю н., асистент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Глушко Д. А.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Софістичні прийоми у політтехнології

Кожна партійна організація для досягнення мети – стати, як мінімум, однією з фракцій парламенту, звертається до політтехнологів. У наш час це стало повсякденною практикою, оскільки народ спочатку має так би мовити «повірити» у ту чи іншу ідею, не дивлячись чи є вона правдивою, чи ні. З'являються нові цінності, нові ідеали, віру у які й народжують часто політтехнологи.

Існує декілька видів політтехнологій, з яких зокрема вирізняють такі:

1) прийоми, що забезпечують спрямовану зміну *правил взаємодії між учасниками політичного процесу*, в тому числі шляхом зміни нормативного, інституційного порядку. Приймаючи нові закони, змінюючи правила гри, можна домогтися зміни поведінки людей в суспільстві. Правда, крім держави, інші суб'єкти політики не володіють правом нормотворчості, тому можна говорити, що цей активно застосовуваний прийом в системі державного управління має свої обмежувальні рамки в тих політичних процесах, де головними діючими силами є недержавні організації та групи (інститути та організації громадянського суспільства);

2) прийоми, що забезпечують *внесення в масову свідомість нових уявлень, цінностей, формування нових установок, переконань*;

3) прийоми, що дозволяють *маніпулювати поведінкою людей*.

Окрім того, варто виокремити методи маніпулювання, тобто впливу на свідомість людей:

- a. зменшення обсягу доступної для пересічного громадянина інформації;
- b. використання пропаганди (надання громадянам не завжди вірної, але тенденційної інформації);
- c. використання секретності (навмисне приховування інформації, яка здатна підірвати офіційний політичний курс);
- d. інформаційне перевантаження (свідоме уявлення надмірної інформації з метою позбавити пересічного громадянина можливості адекватно засвоїти і вірно її оцінити);

е. наклеювання ярликів (для відторгнення і компрометації осіб або ідей слухачам без доказів дається непристойне визначення, наприклад «імперіаліст», «фашист» і т. д.).

Усі методи і види політтехнології базуються на історично відомій софістичній практиці, що показано у даному матеріалі.

По-перше, не можливо не торкнутися однієї з найбільш дієвих політтехнологій ХХ-го століття – діяльності пропаганди нацистської Німеччини. Відомо, що керував нею Йозеф Пауль Геббельс, який був чудово знайомий з усіма видами політтехнології. Пропаганда Третього Рейху використовує: слова, які мають здатність упереджувати навіть якщо вони хибні; створення зі слів ідеалів та «вішання» на них ярликів; створення для народу нової реальності, насправді хибної, але за якою живе німецький народ і отримує процвітання. Багаторазове повторення хибних виразів – софізмів – «Німецький народ – раса панів», «Європі загрожує єврейська змова». Більше того, щоб зробити хибу більш правдоподібною, велику брехню підкріплюють дрібними, але часто не маючими відношення до справи фактами – наприклад, деякі євреї володіють банками, а Карл Маркс, основоположник комунізму, був євреєм. Тобто взагалі абсурдні судження.

Також, слід окремо сказати про тотальну підміну понять, які використовувалися щоб знизити гостроту сприйняття мародерства, тортур, вбивств і геноцида, здійснюваних як державної політики – Гестапо не заарештовував громадян, а піддавав «попереджувальному висновку»; вони не крали власність, а «брали її під надійну охорону». І євреїв у нацистській Німеччині ніколи не труїли газом і ніколи не вбивали, їх просто підводили до «остаточного вирішення» або застосовували до них «спеціальне звернення». Нацистські гасла висловлювали впевненість: «Приєднуйся до нашої боротьби», «Бийся разом з нами», «Адольф Гітлер – це перемога». Всякий раз, коли Гітлер виступав, він говорив з абсолютною впевненістю в цілях нацизму і здібності німецького народу здійснити їх. Як ми переконалися раніше, впевненість оратора підвищує ймовірність того, що повідомлення буде прийнято і схвалено.

Ще два приклади присвячені сучасній Україні, а точніше – 2012-2013 рокам. Минулого року в Україні опозиційні до влади партії проводили акцію в багатьох містах країни – «Вставай, Україно!». Влада, користуючись державним апаратом у найбільших містах, серед яких Харків, Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Кривий Ріг, Одеса провела «Антифашистські марші». Деякі прихильники провладної партії підтримали цей марш, також це зробили робітники бюджетної сфери – вчителі й учні шкіл. Варто відмітити, що абсолютно ніякого відношення опозиційні партії до руху Беніто Мусоліні не мають.

Через можливу Асоціацію України з ЄС, російські ЗМІ одностайно почали антипропаганду відносно нашої країни. Такі канали, як «Канал 5», «Росія» під час мирних акцій у прямому ефірі заявляли, що у центрі Києва щоденні погроми, й цю акцію майже ніхто не підтримує (у цей час на майдані Незалежності перебувало від 200 до 400 тисяч чоловік). А найбільше здивував журналіст та ведучий програми новин «Росія 1» Дмитро Кисельов. На території

східного сусіда запущений ролик, у якому розповідалося про повну стагнацію української економіки, а також інфляцію гривні, і величезну діру у бюджеті, закрити яку допоможе лише Митний союз та Російська Федерація.

Отже, софізми є невід'ємною частиною політтехнології, їх використання допомагає управляти свідомстю пересічної людини.

Науковий керівник: д. філос. н., проф., зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Юркевич О. М.

*Глуценко А. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументований дискурс в професійній мові юриста

В сучасній науці велика увага приділяється дослідженню актуального питання мовного впливу та управління дискусією. На сьогоднішній день в науковій літературі створено безліч концепцій щодо раціонального мовного спілкування, прийомів та правил ведення спору, дискусії, приведення влучних аргументів, аргументації як мистецтва ведення спору.

Юридична професія в усі часи була затребуваною, престижною, високооплачуваною. Але на сьогодні ринок вже є переповненим «спеціалістами» юридичної галузі, тому кожен молодий юрист намагається як найбільш повно оволодіти всіма дисциплінами та набути особливих якостей, що вирізнятимуть його серед інших.

Безперечно важливим є формування у юриста логічного мислення, ясного та точного вираження своїх думок, виховання чіткої високопрофесійної мови. Для того, щоб слухач без проблем розумів мову юриста, та, що не менш важливо, правильно сприймав її, необхідним є додержання певних правил та умов. Такими правилами і ум—овами є, по-перше, зовнішні прояви – чистота та точність мови, промова має бути змістовною, мовні засоби і аргументи правильно та логічно підібрані, а, по-друге, внутрішні – знання предмету спору (розмови, дискусії), досконале оволодіння мовою спілкування.

Успіх юриста, як такого, та успіх його справи в неمالому залежить від вміння правильно будувати висловлювання та зрештою вірно аргументувати ці висловлювання, що включає в себе знання теорії аргументації та максим аргументації. Н. К. Рябцева представляє в наступному виді максими аргументації:

- максима переконливості, яка встановлює правило: говори переконливо і не перевантажуй співрозмовника деталями;
- максима такту: висловлюйся зрозуміло, не вважай інших тупішими за себе;
- максима раціональності: пояснюй всі кроки логічно, не звертайся до простих істин;

— максима істини: висувай гіпотези з наступними поясненнями, не висувай неперифікованих суджень.

Загальні правила аргументації включають в себе три види максими, головним серед яких в юридичному дискурсі є максима раціональності.

Відтак, якщо звертатися до максими раціональності, встановлені наступні правила: притримуватися логічного, послідовного викладення аргументів, експліцитно виражати логічні зв'язки; притримуватися доказів по сутності справи (*argumentum ad rem*); бути проінформованим, обмежити число аргументів, щоб залишити лише найважливіші та виключити другорядні (*argumenta ponderantur, non numerantur*); не використовувати помилкові посилання; не піддаватися емоціям; уникати застосування сили (*argumentum baculinum*).

Неможливо уявити професійну мову юриста без максими такту, що встановлює наступні правила: признавай за партнером право на контраргументацію, обери відповідний інтелектуальний ключ, не потрібно переносити аргументацію з предмета обговорення на особистості (уникати *argumentum ad hominem*), дотримуйся етикету.

Будуючи свої промови, правник не може не враховувати максими переконливості: говори впевнено, уникай двозначності (*argumentum ambiguum*), закріплюй вербальну аргументацію невербальними засобами, використовуючи голос, інтонацію, жестикулювання.

Юристів можна віднести до професіоналів-комунікантів, адже ця професія в більшості випадків пов'язана не лише з комунікацією, а й безпосередньо з мистецтвом аргументації. В судовому процесі така робота представляє собою діалог, але при цьому важливим є не лише набір аргументів, а й спосіб та техніка їх використання.

Відомо, що успіх відомих адвокатів знаходиться у прямій залежності від професійно підготовленої ним промови, що орієнтована на публіку. Адже для людей, що не мають юридичної освіти, важливими є не сухі факти чи перелічення статей, а сам сценарій справи, те як вона викладена і подана, те як будуть показані співставлення події та дій, те як логічно гарно буде встановлений причинний зв'язок чи його відсутність. Робота юриста представляє собою послідовність логічно упорядкованих суджень, де важливу роль відіграє правильний вибір мовних засобів, правильно поставлені цілі.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зазначити, що успіх будь-якої справи безпосередньо залежить від професійної мови спеціаліста та навиків правильного володіння цією мовою, вміння влучно використовувати прийоми аргументації, зважаючи на відомі теорію і практику аргументованого дискурсу в професійній діяльності. Знання основ аргументації дає можливість сучасному правнику бачити та усувати різні необережні чи навмисні мовні помилки, оспорювати необґрунтовані доводи своїх опонентів, обрати для себе оптимальні і найбільш зручні прийоми аргументування, контролювати та вірно оцінювати ситуацію в цілому, бачити логічний розвиток справи.

Отже, чим краще молодий фахівець володіє вище наведеними знаннями, вміє їх вірно і влучно використовувати на практиці, комунікує і розвиває свої

професійні якості, тим більш він наділяє себе індивідуально-необхідними ознаками, закріплюючи за собою стійке місце на ринку юриспруденції.

Науковий керівник: к. ю. н., ас. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Гончаренко Т. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Маніпулювання в судовому процесі: поняття та значення

Нині популяризація теми впливу на свідомість, застосування різного роду технологій та прийомів набули загрозливих масштабів. Бурхливий розвиток масової культури став причиною зародження в людини нового страху – страху відкритися, щоб вільно спілкуватися з іншими. Діалоги сучасних людей можна розглядати як паралельні монологи, в яких відбувається взаємодія, а співбесідник розглядається як об'єкт, з яким можна виконувати певні маніпулятивні дії задля досягнення своєї мети.

Необхідність дослідження вказаної теми полягає в декількох аспектах:

— по-перше, потрібно враховувати специфіку маніпуляції як механізму впливу, який активно діє на свідомість об'єкта, залишаючись для нього невидимим;

— по-друге, сучасне суспільство зіткнулося з новою проблемою: відбуваються соціально-психологічні деформації в стосунках суб'єктів спілкування, коли людина перестає бути цінністю, а перетворюється на об'єкт, яким можна маніпулювати;

— по-третє, маніпуляція перетворюється на зброю нового тисячоліття і людина має навчитися розрізняти даний вид впливу і протидіяти йому, щоб не перетворитися на об'єкт в чужій грі.

Що ж являє собою маніпуляція?

Взагалі, маніпуляція – це один із видів психологічного впливу, який використовується для досягнення виграшу лише однією стороною.

З огляду на змагальний характер кримінального судочинства особливої уваги набуває активна діяльність професійних учасників кримінального процесу. Адже ефективність функціонування таких суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, як прокурора та адвоката, визначає ефективність всього правосудного процесу.

Професійні учасники кримінального процесу, виступаючи суб'єктами кримінально-процесуальних правовідносин, постійно взаємодіють як один з одним, так і з іншими учасниками кримінального судочинства. Водночас природа кримінально-процесуальних відносин така, що всі їх учасники свідомо чи підсвідомо чинять потужний психологічний вплив на інших учасників кримінального процесу, зазнаючи такого самого постійного впливу з їхнього боку. Такий вплив чиниться навіть тоді, коли учасники не проявляють

активності. Наприклад, лише присутність адвоката під час проведення слідчих дій справляє вплив як на підзахисного, який почувається більш впевнено та спокійно, так і на слідчого, який поводить себе більш тактовно та розсудливо, з підвищеною увагою, дотримуючись процесуальної форми проведення слідчих дій.

Справді, і прокурори, і адвокати використовують під час виконання своїх професійних функцій різноманітний психологічний арсенал. І це не випадково, адже, вдале використання засобів психологічного впливу може стати найефективнішим засобом досягнення сторонами мети своєї процесуальної діяльності, збільшити результативність активних процесуальних дій та зміцнити правову позицію у суді.

Психологічний вплив, що використовується стороною обвинувачення та стороною захисту в змагальному кримінальному судочинстві, певним чином відповідає ознакам тактичного прийому, хоча і має більш системний характер.

Яскравим прикладом психологічного впливу є маніпулювання судом присяжних.

Близько 20 відсотків виправдовувальних вироків – беззаперечна перемога, на думку прихильників, суду присяжних. Легкість маніпулювання, затягування процесу, значні витрати, незрозумілі виправдання та засудження – явні недоліки суду присяжних.

Беззаперечно, суд присяжних є вразливим. І справа не тільки в нескладності залякування нічим не захищених людей. Досвід російського судочинства показав, що маніпулювати присяжними може і держава, впливаючи на процес обрання присяжних та слідкуючи, щоб до їх лав потрапили «надійні» люди. Головуючий суддя може ставити питання таким чином, що дати на них іншу відповідь, ніж бажана, неможливо.

В Україні в новому Кримінальному Процесуальному Кодексі закріплено положення про інститут суду присяжних. Але є багато противників даного інституту. На їхню думку, від інституту суду присяжних слід відмовитися не тільки через суттєві матеріальні затрати, з якими пов'язана діяльність цього суду. Більш вагомою причиною несприйняття суду присяжних є те, що суд присяжних не може забезпечити у повному обсязі справедливий та об'єктивний розгляд кримінальних справ, оскільки порушується принцип рівності прав потерпілого і підсудного. Адже навряд чи «прості домогосподарки» зможуть належним чином вершити правосуддя. За допомогою маніпулювання свідомістю таких осіб адвокату переконати їх в невинуватості свого підзахисного не складає великих труднощів.

Науковий керівник: к. ю. н. доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Грабко М. К.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Переконання при аргументації

*Неможливість довести, що Бога немає,
переконує мене в тому, що він існує.
Ж. де Лабрюєр*

Переконання – це явна, іноді прихована дискусія, яка доповнюється певним стимулюючим впливом. З логічного смислу переконання – такий стан свідомості, який може бути істинним або хибним. Отже, це впевненість суб'єкта стосовно істинності певних тверджень (думок, поглядів).

Переконання передбачає «м'який» вплив на індивіда, який має на меті радикально скорегувати його погляди, щоб цим вплинути на подальшу поведінку. Це найетичніший спосіб впливу, тому що тут відсутнє грубе насильство чи підступне проникнення в підсвідомість об'єкта.

Переконання звернене до логіки та розуму особи. Тому необхідно керуватися принципами формальної логіки, до яких належать визначеність міркувань, що досягається чітким та конкретним мовленням; послідовність та несуперечливість міркувань; обґрунтованість висловлювань.

Переконання в контексті дискурсу виникає в ситуації суперечки, пропаганди, коли суб'єкт висуває певні ідеї, формулює принципи, а інший учасник засвоює їх й, отже, сприймає або не сприймає. Переконання означає здатність суб'єкта прийняти інші ідеї та принципи і визначити їх як істинні; прийняти певну тезу як істинне твердження, якщо воно строго підтверджене істинними аргументами, а якщо не підтверджене – виникає сумнів. Відповідно, щоб переконати суб'єкта, потрібно наводити аргументи «за» і «проти», тобто зазначати позитивні й негативні аспекти певного складного явища та наслідки певних дій і подій.

Можна виділити основні умови ефективності переконання:

1. особиста переконаність того, хто переконує;
2. його професійна компетентність;
3. знання й уміле використання індивідуально-психічних особливостей особи;
4. вміння контактувати, здатність слухати, співчувати;
5. логічність, ясність та правдивість у викладі матеріалу;
6. відвертість, емоційність та оптимізм;
7. уміння доводити, заперечувати та пояснювати різноманітні твердження, вміло використовуючи факти й приклади.

Переконання суб'єктів дискурсу стає особливою логічною та психологічною проблемою, а вміння переконувати – великою здатністю деяких особистостей. Це пов'язано з тим, що конкретна особа, засвоївши одні ідеї та

принципи, не поспішає їх змінювати. Вона намагається чітко відстоювати свої позиції в дискурсі й не любить, коли навіюють те, що суперечить її усталеним поглядам. Відповідно, для переконання виникає проблема пошуку аргументів, щоби змусити особу змінити позицію. Вміння правильно використовувати інтонацію, дикцію, гучність, а також виразно і чітко виголошувати промову, керувати мімікою і жестами – все це є запорукою успішної техніки переконання. Важливо не забувати, що значення мають ті слова, які безпосередньо підкріплені діями.

Послідовність побудови доведення та спростування з метою переконання полягає у знаходженні необхідних (доказових і переконливих) аргументів, логічне виведення тези із аргументів, логічна оцінка виведення тези чи антитези з аргументів. Існує три варіанти виведення тези з аргументів: «необхідно слідує», «ймовірно слідує», «не слідує».

Переконання означає факт суб'єктивного прийняття окремою людиною або групою людей, учасників дискурсу, конкретного твердження як істинного або хибного на підставі наведених аргументів.

Великого значення для сприйняття переконливості аргументації мають такі риси мислення як критичність, здатність піддавати сказане сумніву або, навпаки, сприймати сказане «на віру». Особливість переконливої аргументації означає вплив не тільки на розум людини, а й на її відчуття, емоції, сферу її вірувань. Зв'язок доведення та переконання в аргументації зауважив ще Аристотель. На його думку, засіб переконання – це своєрідне доведення, оскільки ми тоді найбільше в чомусь переконуємось, коли уявляємо дещо доведеним.

Як відомо, переконання складається з гіпотези, доказів чи аргументів і демонстрації. Ефективним засобом переконання є сугестія. Сугестивний метод – психологічний вплив на особу або групу осіб, розрахований на беззаперечне сприйняття незалежно від їх думок і волі. Засобами сугестивного впливу є слова, жести, міміка. Від інших способів впливу він відрізняється зниженою аргументацією. Сугестатор (той, хто впливає) відповідно до своїх намірів, використовуючи прийоми навіювання, «вводить» у психіку сугеренда (той, на кого впливають) установки, спрямовані на зміну психічної діяльності.

Отже, переконання – це такий вплив однієї людини на іншу або на групу людей, який діє на раціональне та емоційне в їхній єдності, формує нові погляди та відносини. Мистецтво переконувати полягає як у тому, щоб бути приємним, так і в тому, щоб логічно обґрунтовувати свою позицію й переводити мислення в мовлення. В такому разі аргументи впливають на розум людини і тому стають ефективними.

Для того, щоб об'єкт переконуючого впливу діяв так, як того прагне його суб'єкт, слід, насамперед, добре вивчити і врахувати інтереси і рівень готовності адресата до сприйняття інформації, яка пропонується у процесі переконання. Переконуючий вплив можна вважати ефективним, якщо людина, на яку він був спрямований, привласнює і може протягом відносно тривалого часу утримувати його зміст, якщо прагне того і в такій мірі, що і в якій мірі їй пропонує суб'єкт впливу, виявляє здатність самостійно

відтворювати логіку аргументування, внутрішню готовність та спроможність відстоювати і активно поширювати серед інших привласнений зміст.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки НУЮ ім. Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Грибовський Б. О.,
студент 5 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доказування в суді

Судове доказування підлягає не лише логічним, а й юридичним нормам, які перебувають у зв'язку з моральними. Воно пов'язане з ризиком різноманітних помилок і неточностей, здатних спричинити негативні правові й моральні наслідки. Наприклад, невизначеність у юриспруденції поняття «доказ» породжує численні непорозуміння, ускладнює пошук істини.

Доказом вважають і певні факти, і знання про них, і логічне доведення, а іноді навіть увесь процес доказування. Нерідко доказ протиставляють аргументу. Мовляв, у логіці доказом вважають аргумент, а в судочинстві – фактичні дані, що містяться в законно встановленому джерелі. Все-таки доказ-факт слід розглядати не як аргумент, а як об'єктивну основу аргументу. Адже принаймні деякі факти (матеріальні докази) не можна вважати аргументами через їх нездатність потрапити до мисленої «тканини» доведення, оскільки вони є матеріальними предметами, явищами, а не думками (або з огляду на те, що вони вже втратили буття і належать минулому).

Не кожен юрист чітко усвідомлює, що, виявивши факт, необхідно закріпити знання про нього у формі відповідного судження, яке повинне бути об'єктивним за змістом, чітким і ясним, позбавленим двозначності й багатозначності. Не усвідомлюючи відмінності між фактом і знанням про нього, ототожнюючи їх, юрист, як правило, переконаний у своїй правоті навіть за умови, що його судження про факт є перекрученими. Це спричиняє відхід від істини, вимог закону і моралі.

Численні правові та моральні проблеми породжують й інші аспекти процесу доказування і судочинства. Йдеться про предмет доказування, обставини, що підлягають з'ясуванню, роль непрямих доказів, межі доказування, моральне значення оцінки доказів за внутрішнім переконанням тощо. Особливість цих проблем можна проілюструвати, розглянувши моральні засади використання деяких видів доказів, їх поділяють на такі види: докази, що ґрунтуються на показаннях свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого; докази, що ґрунтуються на висновках експертів; речові і неречові докази тощо. Докази-факти не завжди є чимось реально існуючим і доступним безпосередньому спогляданню. Адже зв'язок, що існував між окремими фактами й утворював єдине явище злочину, на час судочинства вже втратився, став недоступним для безпосереднього сприймання слідчого, суддів.

Явище злочину розпалося на факти, з яких деякі перестали існувати (нанесення удару, поведінка злочинця в момент скоєння злочину, агонія жертви та ін.), а інші втратили свої первісні властивості, що цікавлять слідчого і суд. Про безпосередність пізнання таких фактів може йтися лише стосовно очевидців (свідків, потерпілого та ін.), а не стосовно суддів, слідчого. Збирають, перевіряють і оцінюють факти та відповідні докази спеціалісти, а отримують їх від інших людей, які або є «джерелами» відомостей про суттєві для справи обставини, або залучаються до їх досліджень. Тому неабияке значення мають моральні якості тих, хто оперує доказами, і тих, від кого їх одержують, а також моральні засади законодавства, яке регламентує одержання і використання доказів.

Саме зараз, коли дуже гостро постає питання про євроінтеграцію, дискусії щодо «однокореневості» права і моралі набирають обертів. Сама правова система багата на різні правові категорії та оціночні поняття, котрі черпають та беруть своє начало з від усюди: соціуму, побуту, моралістики, церкви та релігії тощо. Тому на процес доказування можуть вплинути будь які фактори життєдіяльності людини, ігнорування котрих може призвести до перекручення та неповноти дослідження останніх, в результаті чого є великий процент, що інформація в кінцевому результаті буде не достовірною.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Григор`єв С. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Загальні правила логічного обґрунтування

Важливе значення для оратора має знання та вміння користуватися правилами стосовно аргументації та критики. Більшість із них встановлені в межах логіки. Основні правила та типові помилки, що можуть виникнути в процесах обґрунтування певних положень. Слід підкреслити, що залежно від структури аргументації та критики правила поділяють на три групи:

- 1) правила щодо тези;
- 2) правила щодо аргументів;
- 3) правила щодо форми.

Крім того, правила аргументації та критики можна поділити ще залежно від етапів ораторської діяльності. Одним з основних правил, яке стосується тези та аргументів, є правило чіткості та ясності.

Правило щодо тези: Теза повинна залишатись незмінною протягом усієї аргументації або критики. Порушення цього правила призводить до того, що оратор у своїй промові обґрунтовує положення, яке відрізняється від того, що було ним заявлене. Заміна однієї тези на іншу в процесі аргументації та критики може відбуватися навмисно й ненавмисно. Відповідно виникають такі

помилки, що виникають у результаті порушення правила щодо тези: «підміна тези»; «втрата тези».

«Підміна тези» – це помилка, яка полягає у навмисній заміні оратором того положення, яке обґрунтовується в промові.

Як правило, така помилка виникає в тих випадках, коли людина відкрито не може довести заявлену тезу. Тоді вона намагається відволікти увагу аудиторії, пропонуючи положення, що ніби схоже із початковим, однак має інший смисл.

«Втрата тези» (лат. *ignoratio elenchi*) – це така помилка, яка полягає у ненавмисній заміні того положення, яке обґрунтовується в промові. Вона виникає ніби випадково, незалежно від волі оратора. Тобто він сам не усвідомлює, що обґрунтовує не те положення, яке заявив у своїй промові, а лише подібне до нього.

Правило щодо аргументів: Аргументи повинні бути обґрунтованими твердженнями. Це правило говорить насамперед про те, що співрозмовники повинні визнавати прийнятність аргументів. Тобто якщо хтось із учасників спілкування не визнає певне положення, тоді його не можна використовувати в якості аргументу для підтвердження тези.

Аргументи повинні бути достатніми для обґрунтування тези.

Це правило є досить відносним і тому виникають деякі проблеми. Серед слухачів є люди, які більш схильні до прийняття аргументації, а є такі, які взагалі не готові до сприйняття тих положень, що пропонує оратор. Тим не менш, хоча рівень достатності аргументації має індивідуальний характер для кожного слухача, можна виділити декілька загальних рис цієї достатності. Насамперед, одного аргументу, як правило, замало для обґрунтування тези. З іншого боку, оратору не слід прагнути й до якомога більшої кількості аргументів. У такому випадку може виникнути помилка, яка називається «надмірне обґрунтування». «Надмірне обґрунтування» (лат. *argumentum nimium probans*) – це така помилка, коли людина, намагаючись навести якомога більше аргументів на користь своєї тези, непомітно для себе починає використовувати необґрунтовані, суперечливі, хибні аргументи.

Аргументи повинні відповідати тезі, яка обґрунтовується.

Суть цього правила полягає в тому, що оратор повинен для обґрунтування своєї тези наводити такі аргументи, які пов'язані з темою промови. Інакше може виникнути помилка, яка називається «безпідставний аргумент».

«Безпідставний аргумент» (лат. *argumentum externum*) – це така помилка, коли людина на підтримку своєї тези наводить довільні, неочевидні твердження.

Правило щодо форми аргументації має такий вигляд: Відношення між аргументами і тезою повинно бути принаймні відношенням підтвердження. Суть цього положення полягає в тому, що між аргументами та тезою має існувати зв'язок, який відповідає правилам певних аргументативних схем умовиводу. Порушення правила щодо форми аргументації призводить до помилки, яка має загальну назву «не підтверджує». Ця помилка має декілька

різновидів: «від сказаного умовно до сказаного безумовно», яка характерна для симптоматичної аргументації; «після цього, отже, з цієї причини», яка характерна для причинної аргументації; «хибна аналогія», яка характерна для аналогічної аргументації.

Слід наголосити на тому, що дотримання загальних правил аргументації тісно пов'язане зі знаннями та вмінням застосувати на практиці закони і правила логіки щодо різних типів міркувань. Для того, щоб помітити логічні помилки в аргументації, достатньо інколи інтуїтивної логіки або «логічного чуття». Але без спеціальних знань важко уникнути логічних помилок навіть у повсякденному спілкуванні. Тому для правильної логіки і стилю спілкування оратору потрібно більш ретельно цих правил.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Грубая А. И.,
студентка 1 курса Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Использование умозаключения по аналогии в доказательстве (на примере адвокатских речей)

В 1888 году в газете «Новости» была напечатана статья «О чем говорят». Вслед за ней появилась ещё серия статей, в которых вскрывались злоупотребления в деятельности Петербургско-Тульского банка. В этих статьях деятельность банка сравнивалась с деятельностью Сибирско-Саратовского банка, дело о котором в свое время рассматривалось в уголовном порядке и главные «деятели» которого оказались на скамье подсудимых. Члены правления Петербургско-Тульского банка подали жалобу прокурору Санкт-Петербургской судебной палаты, в которой предъявляли к редактору газеты «Новости» обвинение в публичном оскорблении и клевете. Речь П. А. Александрова в защиту редакторов заслужила очень высокую оценку его современников.

«Нам говорят: мы хотя это все и совершили, но злого намерения не имели, материала уголовного не представляли. Относительно уголовного материала мы уже сказали, что каждое из этих нарушений могло быть уголовным материалом, при несчастном обороте. Что же касается корыстных и других побуждений, то это для противозаконности не всегда требуется.

Нам вменяется в вину сравнение с Саратовско-Сибирским банком. Не известно, к каким фактам относится это сравнение. Сравнение может быть не точное, преувеличенное, неудачное, пожалуй, даже сравнение может быть и оскорбительное, но как сравнение можно сделать предметом клеветы, когда указывается, в каком отношении предметы сравниваются? Если так оценивать сравнения, то обвинений в клевете не оберешься. Поймали на взломе амбара человека с топором и ножом. Говорят, – разбойник. Нет, говорит он, извините,

я только вооруженный вор. Два казначея взяли из ящика по пачке денег и пошли играть в карты. Один выиграл и внес взятую сумму в казну, а сумму выигрыша положил в карман. Другой проиграл – его обвиняют в растрате. Говорят: оба казначея одного поля ягоды. Не клеветайте, говорит казначей счастливый, я не казнокрад, я ничего не растратил, я только нарушил правила хранения вверенных мне денег.

При такой строгости каждое сравнение можно будет более или менее обратить в клевету. Ведь сравнивают предметы не тождественные между собой, а только похожие в том или в ином отношении, указывая на один или несколько признаков сходства. Ну, кто бы стал требовать, чтобы человеческая шея, которую сравнивали с шеей лебединой, была покрыта лебяжьим пухом? Влюбленную девушку сравнивают с луной... Сравнение есть мнение, вывод, его можно проверить, раз указано, к чему оно относится».

В этом фрагменте ярко выражена аналогия свойств. Автор использует этот прием для того, чтобы добавить речи особой убедительности, наглядности и доступности для восприятия слушателями.

В адвокатских речах наших современников можно встретить следующую информацию: «Согласно статистике Генпрокуратуры и ГСА за последний год количество оправдательных приговоров в Украине – не превышала 25 из более чем 200 000 обвинительных приговоров, что составляет менее 0,01% от общего числа вынесенных приговоров! То есть можно смело говорить о том, что украинские суды по тем или иным причинам почти никогда не выносят оправдательных приговоров. Напомню, что во времена Украинской ССР это количество оправдательных приговоров приближалась к 20% от общего числа приговоров, а в США и странах Западной Европы – от 20 до 30 %. Данная информация выступает аргументом подтверждающим предвзятость суда: украинские суды не выносят оправдательных приговоров, следовательно, и данный приговор – предвзятый».

В данной речи используется неточная аналогия отношений. В этом случае, найдя в другом предмете признак сходства, можно только в логически ослабленной форме выразить о принадлежности последнему признаку, что переносится. Заключение по неточной аналогии не имеет доказательной силы. Какой бы степени вероятности не было заключение, это всего лишь догадка о еще не удостоверенных чертах явления.

Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого Невельская-Гордеева Е. П.

*Грушецкая Д. С.,
студентка 1 курса Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Аборт: проблема аргументации

Тема абортів вважається глибоко особистим питанням. На психологічному рівні прийнято говорити про те, що аборт зазвичай наносить важку емоційну травму.

Аборт це не тільки вбивство в даний момент часу, це вбивство майбутніх поколінь, шкода жіночому здоров'ю, а також велика ймовірність летального результату або ж втрати здатності народити в майбутньому.

Це горе і біда всього народу. Україна стоїть на межі демографічної катастрофи: за роки незалежності з 52 мільйонів українців залишилося лише 46 мільйонів, а якщо не враховувати те населення, яке виїхало на заробітки за кордон, то в Україні в дійсності проживає трохи більше 36 мільйонів осіб. Абортивна статистика України, в першу чергу, свідчить про хронічне існування кількох стабільних тенденцій. Тенденція перша: жахливо низька сексуальна культура, коли люди, не намірені народити, взагалі не захищаються від небажаної вагітності. Тенденція друга: погане життя, коли в умовах низьких матеріальних можливостей жінка не може дозволити собі використання елементарних гормональних контрацептивів або інших дорогих засобів запобігання зачаття. Обидві тенденції підкріплені плачевним станом української медицини, де-факто не спроможною сьогодні ні лікувати, ні тим більше запобігти ліквідувати причини депопуляції.

Але є ще одна тенденція, про яку прийнято не згадувати взагалі. Це – катастрофічне падіння моральності. Перші дві тенденції перестали б існувати, якщо б народ наш зберіг на сьогодні своє духовне здоров'я в тому стані, в якому воно було кілька століть тому. Це головна причина абортів, це головна причина т. н. «небажаної вагітності», це причина випадкових сексуальних зв'язей.

Таким чином, з усього спектру причин абортів: матеріальних, культурних, медичних і психологічних – основною причиною масовості абортів є моральна деградація і падіння загального рівня моральності.

*Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

Губарев Р. Ю.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Максима «Ignorantia uris non excusat»

В перекладі з латинської «maxima» значить основне правило, принцип. Взагалі максима це формула, що виражає якусь моральну вимогу, логічний чи етичний принцип. Як можна побачити з визначення, максими є не суто логічним явищем, а воно охоплює досить значне коло категорій. Максими можуть бути логічні, етичні, правові, моральні і т. д. Але не потрібно забувати, що за своєю природою це є правило поведінки, яке має певне закріплення. Так правові максими можуть закріплюватись у законодавстві у вигляді основних керівних ідей, які можуть забезпечуватись силою закону. Що стосується моральних чи етичних максим, то вони закріплюються саме у нашій свідомості у вигляді певних правил поведінки, які забезпечуються моральністю кожної конкретної особи, її критичним ставленням до себе, певними переконаннями та осудом з боку суспільства у разі не виконання такого правила чи його порушення. Але саме правові максими, на мою думку, є найсильнішими та найбільш керівними, оскільки вони забезпечуються силою закону, а отже, за їх недодержання покарання буде більш суворе і більше впливатиме на особу ніж інші.

«*Ignorantia juris non excusat*» – незнання закону не вибачається. Дана максима широко розповсюджена в наш час і відома як презумпція знання законодавства, яка означає що кожен вважається таким, що знає закони.

Для того щоб людина поважала закон, вона повинна не тільки його знати і розуміти, виконувати правові приписи, а й мати відповідні особисті переконання щодо необхідності цього закону, тобто володіти правовою культурою. В свою чергу правова культура повинна ґрунтуватись не тільки на знанні законів, а й на загально моральних принципах та чеснотах, які є невід'ємною частиною нашого суспільства.

Правова основа презумпції знання законодавства – обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Цей обов'язок закріплений в частині 1 статті 68 Конституції України. Обов'язок додержання законів передбачає і обов'язок їх знання. Тому закони повинен знати кожний. З цього положення і випливає загальновідома формула: незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності, яка і міститься в частині 2 статті 68 Конституції України.

Ця максима поширюється тільки на закони та інші нормативно-правові акти, які доведені до відома населення у порядку встановленому законом. Згідно з частиною 3 статті 57 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, недоведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними. І відповідно не можуть застосовуватись. Тому основна умова вступу нормативно-правового

акту в силу, і відповідно, обов'язку його знати є його офіційне оприлюднення, яке здійснюється шляхом опублікування у офіційних друкованих виданнях.

Опублікування нормативно-правового акту є юридичною підставою презумпції знання законодавства. Суть даної максими полягає в тому, що ніхто не може посилається на незнання закону, якщо він був опублікований у встановленому законом порядку. Якщо нормативно-правовий акт не опубліковано, то відпадає юридична підстава презумпції знання законодавства. Таким чином існує прямий зв'язок між презумпцією знання законодавства та його офіційним опублікуванням.

За загальним правилом презумпція знання законодавства є неспростовуваною презумпцією, але в окремих галузях права чи правових інститутах існують винятки. Наприклад, в податковому праві діє інститут податкових консультацій, який розглядається науковцями як виняток з презумпції знання законодавства.

Також дана максима посідає важливе місце у кримінальному праві, оскільки жодна особа, що була засуджена чи обвинувачена у вчиненні злочину, не може апелювати до того, що вона не знала, що дане діяння заборонене законом. В даній ситуації мова навіть і не може йти про таке, оскільки всі кримінальні правопорушення є такими, які навіть з точки зору звичайних людських чеснот, таких як: добропорядність, чесність, розумність і т. д., є такими, що не відповідають вимогам цих чеснот. Так, для прикладу, ми не можемо звільнити особу, яка вбила десятки осіб і апелює до того, що вона не знала, що це заборонено.

Отже, дана максима, яка виражається у сучасному законодавстві у презумпції знання законодавства, є наріжним каменем нашої правової системи і правових систем взагалі, що виражає велику важливість та суспільну необхідність даної максими.

Науковий керівник: д. філос. н., професор кафедри логіки НУЮ імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Дворак С. О.,
студент 1 курсу Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Судебная аргументация: логические основания

Любой адвокат, который представляет дело в суде, обязан доказать важность требования клиента при помощи аргументов. Ожидается, что решения судьи тоже должны быть аргументированы. Доказательства имеют огромное значение в процессе судопроизводства, так как без них невозможно правильно решить спорные вопросы.

Цель этой работы – изучение роли аргументации и доказательство в юридической практике, поскольку в доказательстве аргументация играет незаменимую роль.

Доказательство является наиболее сложной, трудоемкой работой в деятельности правоохранительных органов, в том числе и судей. Поясняется это тем, что в процессе доказывания, во-первых, приходится иметь дело с фактами, событиями, которые, как правило, нельзя воспринимать непосредственно, во-вторых, в процессе доказывания обычно действуют две стороны с противоположными интересами, которые не только представляют доказательства в объяснении своей позиции, но нередко пытаются опровергнуть или обесценить доказательства другой стороны, в-третьих, доказательства со временем могут утрачиваться, утрачивать свою убедительность в силу разных обстоятельств. Без какого-либо преувеличения можно утверждать, что техника доказывания – главное оружие юриста.

Именно аргументация объясняет ход мышления судьи и дает его выводам убедительность, а решениям – силу справедливости. Любая аргументация, если она не является чистой игрой ума, а имеет практические и познавательные цели, есть ответ на предполагаемое, или высказанное несогласие с имеющимися утверждениями.

Аргументация – (лат. *argumentatio* – приведение аргументов) – приведение доводов в пользу выдвинутого положения. В аргументации различают – тезис и положения (доводы), которые его обосновывают. Существует общая теория приведения аргументов, которая опирается не только на логику, но и на психологию, стилистику и др. дисциплины. Всякая аргументация имеет два аспекта – логический и коммуникативный.

В логическом плане аргументация выступает как процедура отыскания для некоторого исходного положения опоры в других положениях и выражения этих положений в определенной форме.

В коммуникативном плане аргументация есть процесс передачи, истолкования и внушения информации, зафиксированной в исходном положении. Конечная цель этого процесса – формирование некоторого убеждения. Аргументация достигает этой цели в том случае, когда человек воспринял, понял и принял наше исходное положение.

Логика рождалась из искусства аргументации и была первой теорией аргументации. Для теории аргументации имеют значение два свойства рассуждений: доказательность и убедительность. Их сочетания делают четыре различные характеристики рассуждений:

Недосказанная убедительность – характеристика рассуждений, не удовлетворяющих логическим стандартам обоснованности, но тем не менее признаваемых приемлемыми в рамках некоторой теории или культурно-интеллектуальной установки. Большинство наук, разнообразных дискуссий, ораторской практики, а также индукция, аналогия и другие правдоподобные рассуждения относятся к этому классу.

Неубедительная доказанность – характеристика рассуждений, которые сами по себе удовлетворяют логическим стандартам обоснованности, но в то

же время слишком сложны для того, чтобы человек на данном уровне логической компетенции мог оценить их правильность. К этому классу в полной мере относятся машинные доказательства, математические и логические теоремы. Аргументация, не обязательно обладающая свойством убедительности, является объектом изучения теории логического вывода и имеет узкопрофессиональное назначение;

Убедительная доказательность – свойство рассуждений, с одной стороны, представляющих собой доказательства, а с другой – имеющих достаточно прозрачную структуру или известный субъекту эффективный способ построения.

Доказательная убедительность – свойство рассуждений, построенных по принципу снижения сложности первоначального высказывания при помощи локальных преобразования его структуры и в итоге приводящих к обоснованию исходного положения.

Во всяком процессе аргументации можно обнаружить четыре элемента – тезис, обосновываемое положение, аргументы и демонстрацию.

Тезис есть то суждение, истинность или ложность которого обосновывается. Это могут быть суждения любого логического типа, количественной и качественной характеристики, любой модальности, содержательной определенности. В качестве тезиса могут выступать общие положения (обобщения) или высказывания о конкретных фактах. Тезисом, например, является закономерность, что чем более специализированный характер имеют судебные процедуры и юридический язык, тем менее в правовых решениях проявлен их моральный смысл.

Обосновываемое положение есть суждение о тезисе, а именно – это суждение, в котором тезис удостоверяется в качестве истинного или ложного.

Различие между обосновываемым положением и тезисом ясно выступает в аргументациях, задачей которых является опровержение, т. е. утверждение ложности рассматриваемого тезиса.

Аргументы (лат. *argumentum*, от *arguo* – доказываю, выявляю) – суждение, при помощи которого выясняется истинность другого суждения (тезиса). Аргументы являются посылками, из которых должно логически возникнуть суждение, которое доказывается. Они в значительной степени определяют надежность аргументации. В качестве аргументов могут выступать – ранее доказанные положения и научные обобщения; суждения об удостоверенных фактах; определения; аксиомы.

Демонстрация представляет собой связь между тезисом и аргументами. Эта связь существенно отличается от тезиса и аргументов, она не выражена в виде суждений. Демонстрация протекает в форме умозаключений. Это могут быть отдельные умозаключения, но чаще – цепочка рассуждений, обосновывающих или отвергающих тезис.

Из выше указанного мы можем сделать следующий вывод. В теории судебного доказывания значительное внимание уделяется юридическим нормам, которые регламентируют процесс доказывания, характер доказывания источников и способов их получения, их оценки с позицией юридической

ответственности и допустимости. Необходимость в аргументации возникает на заключительном этапе рассмотрения вопроса, после того как сформулированы возможные ответы, но не ясно какой из них более уместен и адекватен. Целью аргументации является достижение истины. Новые знания являются истинными, если они выдержали логическую проверку на аргументированность и считаются доказанными. Профессиональные логики и математики, не говоря уже про других специалистов, не уделяют доказыванию столько времени и сил, как юристы. Без какого-либо преувеличения можно утверждать, что техника юридической аргументации – главное оружие юриста.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Демиденко І. Т.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні методи у юридичній практиці. Застосування дедукції Конституційним Судом України при аналізі законів та законопроектів

Логіка є наукою про елементарні форми, принципи і методи правильного людського міркування. Для юридичної практики найбільш актуальним є методологічний аспект логіки, вона надає такі прогресивні методи як: аналіз, синтез, індукція та дедукція, визначення понять, класифікація, аналогія тощо, які використовуються, наприклад, при тлумаченні нормативно-правових актів.

Розглянемо уривок одного з висновків Конституційного Суду України щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантій недоторканності для окремих посадових осіб (справа № 1-25/2012), відправленого на перевірку Верховною Радою України, як приклад використання логічних методів у юридичній практиці.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Основного Закону України до повноважень Верховної Ради України належить внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України.

Згідно зі статтею 159 Основного Закону України, законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Зупинимось докладніше на наступній частині, адже в ній явно спостерігається дедуктивний метод. Дедукція – умовивід, в якому на основі знань про загальну кількість предметів класу ми отримуємо знання про частину предметів класу або про окремі предмети. Дедуктивні висновки мають примусову силу, це означає, що якщо ви погодились із засновками, то ви не

можете не погодитись із висновками. Саме тому дедукція практична та ефективна у застосуванні.

Перевіряючи законопроект на предмет його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з такого.

1. За статтею 158 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (частина перша); Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (частина друга).

Зазначений Законопроект про внесення змін до статей 80, 105 Конституції України Верховна Рада України шостого скликання протягом року не розглядала та протягом строку своїх повноважень не змінювала вказані положення Конституції України.

Отже, Законопроект відповідає вимогам статті 158 Конституції України.

Проаналізуємо поданий вище умовивід. Це опосередкований складний дедуктивний умовивід, умовно-категоричний силогізм, де більший засновок – умовне судження, а менший засновок і висновок – категоричні судження.

$$\begin{array}{l} \sim D \\ ((\sim A \rightarrow B) \wedge \sim C) \rightarrow E \\ (\sim D \wedge \sim C) \\ \hline E \end{array}$$

2. Відповідно до частини другої статті 157 Основного Закону України Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

На момент надання Конституційним Судом України висновку в Україні не введено воєнного або надзвичайного стану, тому у цій частині Законопроект є таким, що не суперечить вимогам частини другої статті 157 Основного Закону України. (Іншими словами – Конституція України може бути змінена).

Це опосередкований складний дедуктивний умовивід, еквівалентно-категоричний силогізм. Структура даного силогізму полягає у наступному: більший засновок – еквівалентне судження (формулювання: «якщо і тільки якщо...», то...»), менший засновок і висновок – категоричні.

$$\begin{array}{l} (A \nabla B) \equiv \sim C \\ \sim A \nabla \sim B \\ \hline C \end{array}$$

Як ми бачимо, КСУ ефективно використовує дедукцію для тлумачення нормативно-правових актів, а також для аналізу співвідношення законопроектів Верховної Ради України до чинного законодавства. Проте іноді виникають суперечності, у зв'язку з неоднозначним застосуванням сполучників у різних випадках, а також з особливим формулюванням засновків.

Також спостерігаємо, що при цьому аналізі КСУ дотримується основних законів логіки: тотожності (об'єкт, який досліджується залишається незмінним, час також не змінюється), непротиріччя, виключеного третього (тільки одна

істина), достатньої підстави (висновок робиться на основі законів, що є достатньою підставою).

Таким чином, логічні методи завжди були і будуть актуальними у юридичній практиці, необхідно тільки досконало володіти цими методами, щоб вміло доводити свою точку зору, аргументувати її, а також спростовувати точку зору опонента. Знання логічних прийомів та методів надає і багато інших можливостей, що мають величезний спектр їх застосування.

Науковий керівник: д. філос. н., проф., зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Юркевич О. М.

*Дем'ян М. М.,
студент I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Поняття логічного парадоксу

У широкому сенсі парадокс – це положення, яке різко розходиться з загальноприйнятими усталеними ортодоксальними думками.

Парадокс у більш вузькому і спеціальному значенні – це два протилежних, несумісних твердження, для кожного з яких є удавані переконливі аргументи.

Парадокс як особливий логічний феномен, що відокремлюється в міркуваннях, позначається термінами «апорія» й «антиномія».

Апорія (грец. – безвихідь, скрутне становище) – висловлювання, що суперечить стійким поглядам і звичним уявленням людей чи навіть здоровому глузду і, відповідно, визначається як проблема, яку потрібно вирішити. Перші апорії сформулювали давньогрецькі філософи (Зенон Елейський, Евбулід та ін.). Наведемо декілька прикладів.

Апорія «Ахілл і черепаха» сформульована давньогрецьким філософом Зеноном Елейським: «Швидконогий Ахілл ніколи не наздожене черепаху, що повільно повзе». У контексті наукової та філософської інтерпретації парадокс «Ахілл і черепаха» дає опис суперечливості руху матеріальних предметів та можливості адекватно відобразити цей рух у поняттях.

Апорію «Дихотомія» визначив Зенон Елейський: «Предмет, який рухається, проходить половину свого шляху, поки дійде до кінця, потім ще половину, потім чверть цієї половини і так – до безмежності. Отже, предмет буде постійно наближатися до кінцевої точки, але ніколи не досягне її».

Філософ Евбулід із Мілета (IV ст. до н. е.) сформулював апорію «Купа»: «Одна піщинка не є купою піску». Якщо P піщинок – не купа піску, то і $P + 1$ піщинка також не є купа. Отже, жодне число піщинок не утворює купи». Ця апорія передбачає визначення: Що таке купа? Скільки треба піщинок, щоб утворилася купа? З погляду математики, купа – це об'ємна фігура (тетраедр) і потрібно мінімум чотири піщинки, щоб утворилася купа.

Антиномія (грец. *antinomia* , суперечність у законі) – термін, трактований у двох значеннях:

– два суперечливих висловлювання (теза й антитеза), кожне з яких можна довести на істинність. У такому значенні антиномія суперечить закону виключеного третього, яке визначає, що доведення істинності тези зумовлює хибність антитези і навпаки;

– суперечність у певній системі знання (теорії).

У логічному аспекті кожна антиномія означає тезу або антитезу, які доводяться на істинність, що означає відношення суперечності між тезою й антитезою, причому має бути доведена одночасно істинність тези й антитези.

Перш за все, наявність великої кількості парадоксів говорить про силу логіки як науки, а не про її слабкість, як це може здатися. Виявлення парадоксів не випадково збіглося з періодом найбільш інтенсивного розвитку сучасної логіки і найбільших її успіхів. Перші парадокси були відкриті ще до виникнення логіки як особливої науки. Багато парадоксів було виявлено в середні віки. Пізніше вони були забуті і були знову відкриті вже в нашому столітті.

Спроба знайти якийсь специфічний принцип логіки, порушення якого було б відмінною особливістю всіх логічних парадоксів, ні до чого певного не привела. Однак і в цій справі нічого сталого не було досягнуто.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Дзюба Ю. А.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Порушення основних логічних принципів у рекламних слоганах

Метою нашого дослідження було з'ясувати на скільки рекламодавець правильно, логічно оформлює основну ідею рекламного слогану. Зрозуміло, що реклама безумовно має на меті привернути увагу споживачів, викликати цікавість, примусити придбати товар. Саме для цього інформацію про продукцію необхідно викласти просто, логічно, лаконічно і з дотриманням основних логічних принципів, але іноді рекламодавець для того, щоб викликати підвищений інтерес покупця, вдається до порушення основних принципів логіки, що може призвести до безглуздості змісту реклами або її двозначності.

Завданням нашого дослідження є аналіз рекламного простору, виявлення порушень логічних принципів у рекламі, з'ясування причин їх виникнення та окреслення шляхів їх подолання.

Практичне дослідження, проведене нами, показало, що рекламодавець досить часто вдається до порушення правила співмірності, тобто використовує занадто широке визначення або ототожнює різні за значенням поняття. Внаслідок таких хитрощів з боку рекламодавців звичайний споживач робить не

правильний висновок про якісні характеристики товару. Покупця зацікавлює розрекламована продукція, він купує її, але не отримує максимальної користі, оскільки передбачав товар іншого змісту. Якості або призначення. Таким чином виробники продукції вводять в оману споживачів.

Основні хитрощі, до яких вдаються рекламодавці:

– порушення закону достатньої підстави: «Достатньо придбати модем і всі налаштування будуть встановлені на вашому комп'ютері автоматично». У цьому випадку рекламодавець явно порушив перший закон логіки, оскільки придбання модему ще не означає автоматичне налаштування, бо модем, як мінімум, спочатку слід правильно пі'єднати до комп'ютера. Через таку начебто дрібницю у тлумаченні недосвідчений користувач придбає модем у надії на безпроблемне налаштування, але у підсумку зіштовхнеться з проблемою під'єднання модему до ПК;

– порушення принципу тотожності: «Спробуйте новий смак японських ролів з ароматними паличками кориці всього за 48 грн. та отримайте у подарунок бамбукові палички для суші». В даній ситуації чітко видно порушення закону тотожності, оскільки спочатку продавець зацікавлює споживача новим смаком ролів з паличками кориці, а потім повідомляє про бонус у вигляді бамбукових паличок для суші. Таким чином, можна прослідкувати нестійкість і не визначеність думки рекламодавця;

– принцип несуперечливості: «Акція! Купуй туш для вії зі знижкою 50%». Поряд з закресленим написом «колишня ціна 85 грн.» написана нова ціна «63 грн.». Саме в цьому випадку рекламодавець вводить в оману покупця, оскільки насправді знижка становить набагато менше ніж 50%, тобто він суперечить сам собі;

– принцип виключення третього: «Туристичне агентство «Навколо світу» пропонує вам вибір: придбати путівку в будь-який куточок світу або так і не здійснити власну мрію». В наведеному прикладі рекламодавець свідомо обмежує вибір споживача для того, щоб звернути його увагу на купівлю путівки.

На основі проведеного аналізу реклами слід зробити висновок, що рекламодавець найчастіше спеціально застосовує помилкові рекламні слогани, щоб на підсвідомому рівні змусити споживача придбати товар. Засади рекламної діяльності в Україні та відносини, що виникають і процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами чітко регламентуються ЗУ «Про рекламу».

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Дзюба Д. В.,
студентка 3 курса Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Применение аргументов *ad hominem* в уголовном судопроизводстве

Аргументация является важнейшей составляющей не только судебного процесса (уголовного, гражданского, административного и т. д.), но и основой любой деятельности юриста в правовом поле. В праве широкое употребление имеют такие виды аргументов, как *ad rem* (аргументы к вещам), *ad legem* (к закону), *ad hominem* (к человеку). Что касается последнего, то это аргумент, основанный на личности оппонента, а не на сути дискуссии, объективных фактах и логических рассуждениях.

Аргументы *ad hominem* подразделяются на виды: *ad personam* – прямая критика личности или оскорбление оппонента; *ad hominem circumstantiae* – объяснение точки зрения оппонента его личными обстоятельствами; *ad hominem tu quoque* – указание на то, что оппонент сам действует вопреки аргументу; *ad misericordiam* – аргумент к милосердию личности; *ad utili* – к пользе для личности; *ad ignorantiam* – аргумент на основании незнания, невежества личности; *ad autoritare* – к авторитету человека.

С точки зрения уголовного права, аргументы *ad hominem* выражаются в анализе субъекта (ст. 18, 19, 22 Уголовного Кодекса) и субъективной стороны (ст. 23, 24 УК) преступления при исследовании наличия состава преступления. А согласно ст. 91 Уголовно-процессуального Кодекса, предметом доказывания в уголовном судопроизводстве являются: событие уголовного правонарушения (время, место, способ и другие обстоятельства); виновность обвиняемого в совершении уголовного правонарушения, форма вины, мотив и цель совершения правонарушения; обстоятельства, которые влияют на степень тяжести совершенного уголовного правонарушения, характеризуют личность обвиняемого, облегчают или отягощают наказание; и другие.

Например, субъектом шпионажа (ст. 114 УК) выступает физическое, осудное лицо, иностранец или лицо без гражданства, достигшее 14 лет на момент совершения преступления. Это означает, что исключительно личность, подпадающая под вышеуказанные признаки, может выступать субъектом данного преступления, а отсутствие хотя бы одного из них ведет за собой и отсутствие состава преступления. Аргументом *ad hominem* так же можно считать мотив и цель совершения преступления, к примеру, убийство из корыстных мотивов (п. 6 ч.2 ст.115 УК) совершает человек из личного интереса (денежного или любого другого).

Согласно новому УПК Украины (ст. 85), надлежащими доказательствами являются те, которые прямо или косвенно подтверждают существование или отсутствие обстоятельств, имеющих значение для уголовного судопроизводства, а так же достоверность или недостоверность, возможность или невозможность использовать другие доказательства. Доказывание должно

опираться на аргументы. То есть, аргументы *ad hominem* являются необходимыми для правильного рассмотрения дел в суде.

Принимая во внимание приведенные выше аргументы, стоит отметить, что они являются примерами правильного применения *ad hominem*, но на практике довольно часто допускаются ошибки в трактовании и понимании данного типа аргументов. Вот некоторые из них:

1) Личная неприязнь прокурора к подсудимому может проявляться при повторном привлечении ранее судимого; о нем уже складывается автоматически мнение, что он вероятно виновен, даже если у прокурора нет достаточных оснований (аргументов) для полного доказательства вины.

2) Суд, зная, что главная задача адвоката – защита подсудимого, может ошибочно считать его заинтересованной стороной, и следовательно обращает большее внимание на аргументы прокурора и на показания свидетелей.

3) Недоверие у большинства слушателей судебного процесса, как правило, вызывают показания в защиту подсудимого членов его семьи, друзей, так как они могут приводить ложные аргументы на пользу обвиняемого.

4) При отсутствии аргументов в доказательство своих позиций прокурор и адвокат в процессе досудебного следствия иногда переходят на личности, используют личные жизненные факты, не имеющие отношения к судебному делу, для убеждения в недостоверности фактов перечисленных оппонентом. Данная тактика называется «техника личностных атак». Так же используются различные приёмы психологического давления (перебивание, напор на оппонента).

В заключение, добавлю, что хоть и существует некорректное применение аргументов *ad hominem* в суде, но это скорее исключение из правила. Чаще всего данный тип аргументов применяется в судопроизводстве уместно, корректно и его установление является необходимым для правильного, всестороннего и обоснованного раскрытия признаков субъекта преступления, доказывания наличия субъективной стороны преступления и состава преступления в целом. Процесс аргументации непосредственно влияет на принятие решения по сути любого дела, как в уголовном судопроизводстве, так и в гражданском, и в административном. Корректное применение аргументов, в том числе аргумента *ad hominem* во время судопроизводства и практической деятельности юриста в целом, позволяет правильно, обоснованно и всесторонне рассматривать судебное дело.

*Научный руководитель: к. ю. н, ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Дробчак Л. В.,
студентка 4 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументація в судовій справі про екзорцизм

Час від часу відбуваються події, які попри свою відносну рідкість і навіть «екзотичність» заслуговують на ретельний аналіз юридичної аргументації. Прикладом є «Шість демонів Емілі Роуз» (The Exorcism of Emily Rose) – художній кінофільм американського режисера Скотта Дерріксона 2005 року. Фільм заснований на реальних подіях 1976 року в місті Клінгенберг-на Майні (Німеччина), коли в ході екзорцизму померла Аннеліза Міхель. Літературним джерелом фільму також стала документальна книга антрополога Фелісітас Гудмен «Вигнання демонів з Аннелізи Міхель».

Потерпіла страждала нервовими захворюваннями з 16 років до самої смерті в 1976 році, причиною якої (принаймні, непрямою) вважається ритуал по вигнанню демонів. Її батьки і два священики, які проводили ритуал, були пізніше звинувачені в ненавмисному вбивстві. Вигнання проводилося пастором Арнольдом Ренцо під ідейним керівництвом єпископа Йозефа Штангля.

Справа аналізується на підставі фільму «Шість демонів Емілі Роуз», в якому висвітлено судовий процес за участі журі проти священика, який здійснив ритуал екзорцизму.

Встановлено факти (ad rem):

F1 – смерть потерпілої;

F2 – аудіо-запис проведення екзорцизму;

F3 – посмертні фото померлої;

F4 – показання свідків та експертів.

Аргументи сторони обвинувачення:

A1 – смерть настала внаслідок припинення лікування, тобто внаслідок дій священика;

A2 – показання завідуючого відділу неврології, на лікуванні у якого перебувала потерпіла, який на підставі даних електроенцефалограми вирішив, що у потерпілої ймовірно була епілепсія та призначив їй ліки;

A3 – священик заборонив Аннелізі (у фільмі Емілі) приймати ліки;

A4 – показання експерта – доктора медицини, який був присутній при розтині її тіла і на підставі цього, зробив висновок про те, що у дівчини епілепсія переросла в епілептичний психоз та зазначив, що дівчина померла від виснаження;

Сторона захисту:

A5 – Аннеліза (у фільмі Емілі) померла тому, що була одержимою;

A6 – під час показань завідуючого відділу неврології було зроблено акцент на тому, що діагноз епілепсія у потерпілої носив імовірний характер, тобто імовірність такого діагнозу становить 50-50%;

A7 – під час показань експерта було звернено увагу на те, що він не впевнений у дієвості препаратів, які мала приймати потерпіла;

A8 – як свідки були також викликані близький друг потерпілої та її батько, які розповіли в деталях про біснування дівчини;

A9 – показання експерта антрополога, яка зазначила, що ритуал екзорцизму не виявився ефективним через застосування психотропних препаратів;

A10 – теза адвоката проте, що показання експертів, викликаних стороною обвинувачення, не є фактами – адже факти не залишають місця для ймовірності;

A11 – показання самого священика, який зазначив, що дозвіл від архієпископа він отримав та надав аудіо-запис обряду, на якому потерпіла розмовляла іншими голосами та мовами.

Вирок суду:

Після останніх виступів звинувачення і захисту присяжні винесли вердикт: вони визнали священика винним. Проте вони запропонували зарахувати в термін той час, який він уже відсидів. Суддя погодилася з цією рекомендацією.

Науковий керівник: д. ф. н., проф. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Жувака Ю. І.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Коректні та некоректні засоби ведення суперечки

У логіці, як і в етиці, засуджують принцип «цілі виправдовують засоби». Не можна бути нерозбірливим у засобах ведення суперечки, ставити над усе перемогу в ній, нехтуючи законами логіки та нормами моралі. Тому ці засоби поділяють на «дозволені» і «недозволені», або на коректні й некоректні. Для ефективного ведення суперечки треба знати як перші, так і другі: перші – щоб використовувати, а другі – щоб знати, чого можна чекати від нерозбірливого в засобах супротивника, для готовності дати йому належну відповідь.

I. У загальних рисах коректні засоби можна визначити як такі, що відповідають вимогам логіки та моралі. Деякі з них сформульовані теорією ораторського мистецтва – риторикою. Йдеться про ті засоби, які ґрунтуються на знанні мови і мовлення та секретів людської психіки. Мабуть, тому їх, подібно до некоректних засобів, іноді називають хитрощами, звичайно ж, «дозволеними» хитрощами.

До дозволених відносять, зокрема, ініціативу та засіб, який виражається правилом «наступ – найкраща оборона». Щоправда, тактичні засоби залежать від вузько ситуаційних обставин, а тому мають мінливий характер. Так, у деяких ситуаціях раціональніше не виявляти особливої ініціативи, вичікуючи,

поки опоненти «видихаються», «розкриють свої карти», щоб у слушну мить, враховуючи силу і вразливі місця їх аргументів, вдаючись до приборежених найсильніших і несподіваних для опонентів положень, активно втрутитися в хід суперечки.

Коректним засобом суперечки є використання аргументів опонента, зокрема наведених ним фактів, для спростування його точки зору чи захисту своєї тези.

Ефективними засобами є виведення раптових, несподіваних для опонента висновків з його тези чи аргументів, які ставлять його в безвихідь або принаймні дезорганізують, змушують розгубитися.

II. Некоректні засоби багатоманітні, проте всім їм притаманна така риса: до них вдаються з метою видати недостовірне – за достовірне, а достовірне – за недостовірне.

Немає сумніву в тому, що паралогізми не можна розцінювати як некоректні засоби, оскільки вони свідчать швидше про рівень інтелектуальної культури людини, ніж про її злий умисел. Проте немає чіткого об'єктивного критерію розрізнення софізмів і паралогізмів. Спробуйте розібратися, навмисно ігнорує ваш опонент правила доведення чи просто не знає їх.

Софізми, безумовно, належать до некоректних засобів. Оскільки ж логічні помилки вичерпуються софізмами і паралогізмами, то можна зробити висновок, ніби «некоректні засоби» і «софізми» є рівнозначними поняттями. Та якщо взяти до уваги, що крім логічних помилок є ще фактичні, то висновок про тотожність названих понять видається передчасним. Щоправда, в теорії доведення та спростування і фактичні помилки часто відносять до логічних. Так, використання хибних аргументів розглядають як логічну помилку, хоча предметом уваги логіки є характер зв'язку між думками, а не проблема їх істинності чи хибності. До логічних помилок (софізмів) відносять навіть засоби політичного, морального та адміністративного тиску на учасника суперечки.

Немає сталої класифікації таких некоректних засобів суперечки як хитрощі, тому можна дати такий поділ: хитрощі стосовно тези, хитрощі стосовно аргументів і хитрощі стосовно демонстрації.

До хитрощів стосовно тези належать, зокрема, «вимога надмірного уточнення тези», «умисне нерозуміння тези», «втрата тези» тощо. Остання помилка полягає в тому, що в процесі суперечки навмисно «забувають» тезу і переходять до обговорення зовсім іншої тези. До хитрощів стосовно аргументів відносять дуже багато навмисних логічних помилок: «аргумент до особи», «аргумент до публіки», «аргумент до авторитету».

До найсильніших належать хитрощі стосовно демонстрації. Це суто логічні, або власне логічні хитрощі, оскільки вони стосуються неправильної побудови міркувань, навмисного порушення правил умовиводів, у формі яких здійснюється доведення чи спростування.

Розглянемо один з подібних софізмів.

— Чи знаєш ти цю накриту людину?

— Ні.

— Це твій батько. Отже, ти не знаєш свого батька. У цьому міркуванні порушено закон тотожності.

Причому софіст залучає до цього порушення і співбесідника (в цьому і полягає сила софізмів). Софіст умисно підмінив запитання «Чи знаєш ти, кого накрили цим вбранням?» на інше: «Чи знаєш ти цю накриту людину?».

Щоб не пійматися на хитрощі софіста, треба так відповідати на його хитре запитання: «Я не можу сказати, знаю я її чи ні, бо вона накрита, а мені не відомо, кого саме накрили».

У такий самий спосіб софіст може змусити співбесідника порушити і закон несуперечності.

— Чи знаєш ти цю накриту людину?

— Ні.

Софіст (розкриваючи накриту людину):

— То знаєш ти її чи ні?

— Знаю. Це мій батько.

— То як же можна сумістити твої відповіді? Спершу ти говориш, що не знаєш цю людину, а потім заявляєш протилежне...

Науковий керівник: к. філос. н, доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордеєва О. П.

*Жук С. В.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історичний аналіз причин виникнення науки логіки

Логіка — одна з найдавніших наук. Точно встановити, хто, коли і де вперше звернувся до тих аспектів мислення, які становлять предмет логіки, в даний час не представляється можливим. Окремі витoki логічного вчення знаходять ще в Індії, в кінці II тисячоліття до н. е. Проте якщо говорити про виникнення логіки як науки, тобто більш-менш систематизованої сукупності знань, то справедливим буде вважати її батьківщиною велику цивілізацію Стародавньої Греції. Саме тут у V-IV століттях до н. е. в період бурхливого розвитку демократії і пов'язаного з ним небувалого пошвавлення суспільно-політичного життя, працями Демокріта, Сократа та Платона були закладені основи цієї науки.

Логіка має довгу і багату історію, нерозривно пов'язану з історією розвитку суспільства в цілому. Логіка виникла, перш за все, як спроба виявити і обґрунтувати ті вимоги, яким має задовольняти наукове мислення, щоб його результати відповідали дійсності. Крім політичних та урочистих промов розвитку красномовства особливо сприяли безліч різноманітних і значущих суддівських справ. У добре підготовлених судових промовах виявлялася величезна, приголомшлива для розуму слухачів сила переконання і, в той же

час, велика примусова сила. Вона буквально змушувала їх схилитися до тієї чи іншої думки, робити ті чи інші висновки.

Засновником логіки або, як іноді кажуть, «батьком логіки» прийнято вважати найбільшого давньогрецького філософа і вченого-енциклопедиста Аристотеля. Слід, однак, враховувати, що вперше досить розгорнутий і систематичний виклад логічних проблем фактично дав більш ранній давньогрецький філософ і натураліст Демокріт. Лише з прогресом наукових знань цим терміном стала позначатися власне логічна проблематика, а діалектика і риторика виділилися в самостійні галузі знання.

Будучи гігантським узагальненням попередньої практики мислення, логіка Аристотеля справила потужний вплив на її подальший розвиток, і перш за все на наукове пізнання. У свою чергу, сама логіка отримала подальший розвиток, як у Греції, так і в інших країнах, причому і на Заході і на Сході. Цей розвиток викликався, з одного боку, безперервним вдосконаленням та збагаченням практики, а з іншого – все більш глибоким проникненням у сутність розумових процесів. А виявлялося воно не тільки у все більш повному і точному тлумаченні сформованого кола проблем, але і у послідовному розширенні предмета логіки за рахунок висування та аналізу все нових її проблем.

Завдяки логіці, особливо сучасній, людина прилучається до новітніх результатів логічних досліджень. Необхідність знання логіки пояснюється вже тією обставиною, що вона досліджує загальнолюдські закони мислення, які діють у всіх галузях науки. Висока логічна культура громадян країни сприяє її прогресу в усіх сферах життя.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Жуковський Є. М.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Nemo bis punitur pro eodem delicto –

ніхто не може бути покараний двічі за один і той самий злочин

Nemo bis punitur pro eodem delicto – це максима, яка має у своєму складі лише шість слів латинською мовою, але яке велике значення воно має для забезпечення і гарантування захисту прав людини. Перед тим, як перейти до аналізу даного принципу, потрібно зазначити, а що таке максима.

Існує багато думок стосовно поняття «максима» і його походження. Деякі вчені вважають, що максима – це ті основоположні принципи, які були закріплені внаслідок їх багаторазового використання. Інші вважають, що максима і принципи – це тотожні поняття. І їх різниця в тому, що максима є «старішим» поняттям, ніж принципи.

На мою думку, максима – це фундаментальне положення, яке закріплює в собі певну ідею і внаслідок багаторазового застосування, отримала форму принципу.

Стосовно максими «ніхто не може бути двічі покараний за один і той самий злочин» спочатку потрібно зазначити ідею цієї максими. Ідея полягає в тому, що людина, яка вчинила злочинне діяння, може бути покарана тільки один раз і тільки за цей злочин. Не повинно бути більше одного покарання за одне протиправне діяння. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Для винного достатньо і одного покарання, щоб зрозуміти аморальність і протиправність свого вчинку. Ігнорування цього принципу є порушенням прав і свобод, честі і гідності людини.

Дана максима закріплена в багатьох нормативно-правових актах. Наприклад, в Європейській Конвенції про захист прав людини і основних свобод, в протоколі № 7, статті 4 зазначено, що «жодна людина не може бути вдруге притягнута до відповідальності або покарана у кримінальному порядку судом однієї і тієї самої держави за злочин, за який вона вже була остаточно виправдана або засуджена відповідно до закону і кримінально-процесуального права цієї держави».

До тлумачення ч. 4 ст. 7 Протоколу № 7 до КЗПЛ звертався в своїй прецедентній практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні «Франц Фішер проти Австрії» від 29 травня 2001 р. ЄСПЛ встановив, що головна мета ст. 4 полягає в забороні повторення кримінального процесу, який вже був завершений прийняттям остаточного рішення.

Також ця максима закріплена в чинному законодавстві України, а саме в Кримінальному Кодексі України, в частині 3, статті 2. Це положення звучить так: «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу». Ч. 3 ст. 2 є реалізацією у кримінальному праві положення ч. 1 ст. 61 Конституції України про те, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Відповідно до цих норм не допускається повторне притягнення до кримінальної відповідальності як тоді, коли особа вже зазнала раніше покарання за той самий злочин, так і тоді, коли за цей злочин у першому разі вона була виправдана. Ч. 3 ст. 2 поширюється і на випадки, коли особа з тих чи інших підстав була безумовно звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання.

Положення ч. 3 ст. 2 застосовується і тоді, коли за той самий злочин особу було раніше притягнуто до кримінальної відповідальності, покарано, виправдано чи звільнено від покарання в іншій країні.

Ч. 3 ст. 2 не стосується тих випадків, коли згодом вироки та інші рішення судів у кримінальних справах на законних підставах скасовуються чи змінюються судами вищого рівня, а рішення слідчих чи прокурорів (зокрема, про закриття кримінальної справи) – прокурором чи судом. Не можуть вважатися повторним притягненням до кримінальної відповідальності також і випадки уточнення, розширення обсягу раніше пред'явленого особі обвинувачення.

Однак цей принцип не поширюється на випадки поєднання різних видів юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення. Так, покарання за скоєння кримінального злочину передбачає кримінальну і цивільно-правову відповідальність за заподіяну цим злочином майнову шкоду. Так само «накладене на військовослужбовця дисциплінарне стягнення за вчинений злочин не звільняє його від кримінальної відповідальності».

Отже, дана максима вірно і логічно закріплена в чинному законодавстві України і забезпечує захист прав людини і громадянина.

Науковий керівник: д. філос. н., професор кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Забеліна О. С.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Смертна кара: за і проти

У 1995 році, незадовго до прийняття Конституції, в Україні було скасовано смертну кару. Це стало одним із найважливіших кроків України до демократичної держави. А в 2000 році Верховна Рада внесла зміни до Кримінального кодексу, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань. Але, незважаючи на це, ця вища міра покарання викликала і викликає запеклі суперечки. Різні політики та громадські діячі виступають як за скасування, так і за застосування смертної кари. Тому я вважаю, що необхідно більш докладно розглянути аргументи щодо цього питання.

За відмову від смертної кари виступали такі відомі люди як Іоан Павло II, Ошо, Андрій Сахаров та інші. У кожного з них є своя аргументація щодо цього складного питання. Так, наприклад, Іоан Павло II казав: «Жодна кара не може руйнувати невід'ємної гідності того, хто вчинив злочин. Двері, відчинені для каяття та реабілітації, мають бути завжди відчиненими». Іншими словами, це значить, що будь-яка кара передбачає можливість визнання своєї провини, переосмислення скоєних помилок, шанс каяття. У випадку з застосуванням смертної кари, як міри покарання, людина (злочинець) позбавляється такої можливості. Але що може бути більш жахливим і несправедливим, коли втрачаєш можливість жити через суддівську помилку? На жаль, ніде ще не вдалося створити юстицію, працюючу без помилок. Проте, на мою думку, найбільш вагомим аргументом проти смертної кари можна вважати ст. 3 Загальної декларації прав людини, де сказано: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». І не можна не урахувати думку, що життя людині дає Бог, і лише він може його забрати. Дана теза повністю відтворює зміст однієї з десяти заповідей господніх: «Не вбий». Жодна людина, незалежно від її службових повноважень, не має право позбавити життя іншу людину, навіть якщо вона є злочинцем. Таким чином,

приводячи в дію цей роковий вирок, держава стає катом, ти самим, опускаючись до рівня вбивці.

Що ж стосується аргументів за відновлення смертної кари, то опитування громадської думки показало, що більша половина громадян виступає за смертну кару. Головна причина цього полягає в обуреності людей тим, що це довічне утримання злочинця оплачується державою, а саме: податками законослухняних громадян. Це означає, що і родичі жертв платять податки, а значить, оплачують життя вбивцям їх родичів. Прибічники смертної кари приводять певні докази того, що довічне ув'язнення для вбивць – це більш м'яка доля, і багато злочинців вважають страту найстрашнішим покаранням. Відзначається, що довічноув'язнені займаються творчістю, створюють ансамблі. Це ставить під сумнів суворість довічного ув'язнення. Більше того, будь-яке покарання, в тому числі і довічне, не усуває загрозу безпеці суспільства. Є багато прикладів, коли злочинцям вдавалося втекти (в деяких випадках не миналося без смертей охоронників). У більшості випадків злочинців вдавалося зловити і повернути до в'язниці, але проходило багато часу, за який він може вчинити нові злочини.

Отже, смертна кара: «за» чи «проти»? На це питання надзвичайно важко відповісти навіть після усіх наведених аргументів. Ми, люди XXI сторіччя, маємо сказати смертній карі «ні». Кожна людина має право жити і ніщо, і ніхто, навіть держава, не має права позбавляти людину найціннішого – життя. Проте, якщо вбивця забирає життя у людини, чи має він тоді право на життя? Мабуть, на це питання людство буде шукати відповідь ще не один рік.

Навчальний керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Заброда Ю. С.,
студентка 1 курсу Національного юридического університета
ім. Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Евтаназія: за и против

Евтаназія – практика прекращения жизни человека, страдающего неизлечимым заболеванием, испытывающего невыносимые страдания. На сегодняшний день этот термин употребляется в нескольких значениях, а именно: ускорение смерти тех, кто смертельно болен и испытывает тяжелые физические страдания; прекращение жизни и устранение «ненужных» людей; усыпление животных. Но самой распространенной дефиницией этого слова остается предоставление человеку возможности добровольно уйти из жизни. Выделяют также определенные виды эвтаназии в зависимости от различных характеристик данного процесса. Во-первых, различают пассивную и активную эвтаназию. При пассивной эвтаназии медики намеренно прекращают поддерживающие терапевтические процедуры по поддержанию жизни больного, при активной эвтаназии осуществляется самоубийство с

медицинской и врачебной помощью, которая состоит в предоставлении больному по его просьбе препаратов, прекращающих жизнь. Наряду с данной классификацией различают также добровольную и недобровольную эвтаназию. Добровольная эвтаназия производится по просьбе больного, его сознательно высказанного согласия. Недобровольная – производится на основании решения родственников, опекунов, в том случае, когда больной находится в бессознательном состоянии.

На основании всего вышесказанного, а также исходя из самого определения данного понятия, очевидно, что отношение к нему в различных странах мира и обществе в целом существует весьма неоднозначное. В Украине и России эвтаназия запрещена на государственном, а именно законодательном уровне. Но существуют страны, в которых эвтаназия является вполне легальным явлением, например, в Нидерландах, Бельгии, Швейцарии, Германии, некоторых штатах Америки. Попробуем разобраться в аргументах «за» и «против» эвтаназии в современном мире.

Сторонники эвтаназии считают данную процедуру проявлением милосердия к человеку, который испытывает сильные физические страдания и практически не имеет шансов на выздоровление. С этой точки зрения, эвтаназия является благом, которое избавляет от невыносимых мучений. В данном случае у личности происходит переориентация ценностных установок, и смерть, как избавление от страданий, становится реальным выходом из положения. Основой второго аргумента является принцип права человека на самоуправление, который состоит в том, что люди имеют право принимать свои собственные решения о действиях, которые влияют на них самих, то есть право выбора. В-третьих, эвтаназия необходима людям, состояние которых таково, что лучше умереть, чем продолжать жить. Процедура умерщвления допустима, когда вместо мыслящего человека мы видим только страдающее тело. Сторонники эвтаназии также считают, что страдания больного возрастут, если он понимает, что летальный исход неотвратим, больше не способен выносить страшную боль и просит ускорить наступление смерти, а врач не соглашается сделать это. В такой ситуации смертельная инъекция будет более гуманна, так как сразу прекратит страдания больного. Статистика также свидетельствует о том, что во многих странах население активно поддерживает эвтаназию. И наконец, аргумент с точки зрения материального обеспечения: поддержание жизни на стадии умирания требует больших финансовых затрат. Этот аргумент следует принимать во внимание в пределах практических решений, но нельзя, когда идет речь о нравственном оправдании самого акта эвтаназии. Также к вопросу о злоупотреблении после легализации эвтаназии необходимо заметить, что данного явления можно избежать, законодательно предусмотрев четкий перечень условий, при соблюдении которых допустима эвтаназия, и создав механизм контроля над неукоснительным исполнением требований закона.

Но многие представители общественности активно выражают свою позицию против эвтаназии. Она считается недопустимой в рамках мировоззрения, признающего жизнь высшим благом. По сути, эвтаназия

является убийством, то есть абсолютным нравственным злом. Она противоречит догматам христианства, а также принципу гуманизма. Ведь если у человека отобразить психологический барьер к убийству, то нравственные устои необратимо изменятся во всем обществе. Во-вторых, эвтаназия свидетельствует о деградации врачей и их профессионального уровня. Принуждение врача к убийству делает его фактически палачом, в то время как основной обязанностью врача является отведение пациента от смерти. В-третьих, противники эвтаназии приводят аргумент о том, что больной не в состоянии принять адекватное и объективное решение в связи с тем, что он находится под властью депрессии. В любом случае, желание смерти должно появиться после полного осмысления, решение должно быть продуманным и осознанным, а не спровоцированным эмоциональным стрессом. В-четвертых, реализация эвтаназии возможна только в том государстве, где практикуется социальная защита, и соблюдаются права человека. В противном случае под удар попадут незащищенные слои населения. И наконец, главным аргументом является тот факт, что не врач давал человеку жизнь, а это значит, что и не врачу её отнимать, тем более, что ему предоставляется куда более важная для человека обязанность – сохранять жизнь.

Таким образом, очевидно, что невозможно дать однозначный ответ на вопрос о легализации эвтаназии, так как существуют аргументы на поддержку обеих сторон. Этот вопрос является одним из самых провокационных, неоднозначных и дискуссионных среди современной общественности.

Научный руководитель: к. ф. н., доцент кафедры логики НЮУ имени Ярослава Мудрого» – Невельская-Гордеева Е.П.

*Залізник Є. О.,
студентка I курсу
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історія розвитку логічних досліджень в Україні

Практичне значення вивчення логіки є очевидним для кожної грамотної людини. Воно полягає у формуванні культури мислення і мови, які є не спадковими, а набутими здібностями. Логіка сприяє формуванню самоусвідомлення, вдосконаленню інтелектуальної сфери особистості. Навіть у повсякденному житті ми постійно спираємося на логічні знання при доведенні та спростуванні думок. Розвиток логіки в Україні заслуговує особливої уваги науковців, оскільки він співпадає з важливим періодом історії держави. Він може бути охарактеризований, з одного боку, як період розпаду традиційних ідей та форм суспільного життя, а з іншого – як період становлення нових орієнтирів у науці.

Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. логіка в Україні не була однорідною, а складалася з представників багатьох конкуруючих течій, шкіл та угруповань. Одні (М. Н. Гротт та ін.) намагалися знайти вихід з критичного становища

логічної науки у її зближенні з психологією, другі (В. В. Лесевич, О. О. Козлов) доклали багато зусиль, щоб підвести під неї гносеологічний фундамент, звертаючись до теорії пізнання, що розроблявся позитивістами. Останні (В. Д. Кудрявцев та ін.) прагнули зблизити логіку з природознавством і математикою.

Особливої уваги заслуговують логічні праці науковців Західної України, котрі, незважаючи на утиски, намагались займатися науковими дослідженнями, видавати українські підручники та підтримувати українські навчальні заклади на теперішній час. Праці цих логіків залишаються до кінця не вивченими. Зокрема, це роботи таких науковців, як С. Балей, С. Конюх, І. Копач, Г. Костельников, Т. Мандибура та інших.

У розвиток сучасної логіки значний внесок зробили представники львівсько-варшавської школи. Засновником цієї школи був ректор Львівського університету професор К. Твардовський (1866-1938 рр.). Серед його учнів були К. Айдукевич (1890-1963 рр.), Я. Лукасевич (1878-1956 рр.), А. Тарський (1902-1984 рр.), Т. Котарбинський (1886-1981 рр.) та ін. Вони багато зробили для розвитку логічної семантики, розв'язання методологічних проблем, теорії множин, математичної, модальної й багатозначної логіки.

У період радянської влади в Україні формальну логіку тривалий час ігнорували, а то й критикували як основу метафізичного методу. Тільки в другій половині 40-х років за таємничих обставин її було реабілітовано. Курс формальної логіки ввели в програми не лише вузів, а й середніх шкіл та деяких спеціальних середніх закладів освіти (крайнощі тоді були нормою життя). А через якийсь час дану дисципліну вилучили з програм середніх навчальних закладів і з більшості вищих навчальних закладів. Сучасну ж логіку, зокрема логіку висловлювань і логіку предикатів, вважали ворожими діалектичній логіці.

В нинішній час продовжується тенденція зниження інтересу до логіки і зневажливого ставлення до неї під час підготовки спеціалістів у вузах. Все менше видається підручників і посібників з логіки, що є яскравим відображенням стрімкого занепаду дисципліни.

Не дивлячись на минулі прогалини у вивченні логіки, наукові досягнення в сучасній Україні є значущими. В останні десятиліття плідно працюють фахівці Київського національного університету ім. Тараса Шевченка під керівництвом А. Є. Конверського, Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого під керівництвом О. М. Юркевич, Національного університету Міністерства внутрішніх справ у Харкові, та інші наукові колективи. І тому очевидним є те, що подальше ігнорування історико-логічних досліджень може залишити поза увагою досить значну частину логічних напрацювань українських учених.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Зархіна М. О.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості судової промови

Виходячи з теорії і практики юридичної аргументації, можна виділити три основні складові судової промови: психологічну, етичну і логічну. Кожна з них впливає не тільки на зміст судової промови, а й на спосіб її побудови.

Процесуальна діяльність учасників судочинства передусім акт психологічний. Вона відбувається у відповідності зі своїми закономірностями і психологічною організацією суб'єктів, які здійснюють цю діяльність. За своєю психологічною природою судові дебати – форма мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, спосіб передачі інформації. Це засіб переконання суду, учасників процесу у правильності висунутих суб'єктами дебатів тез і обґрунтованості висунутих ними рішень. Змістом судової промови завжди є певні думки, ідеї, аргументи, міркування, пропозиції. Вони неминуче пов'язуються з особистим ставленням людей до результатів дослідження, емоційним сприйняттям інформації, психологічним станом переконаності чи непереконаності у правильності зроблених висновків.

У психологічній структурі судових дебатів виділяються такі компоненти, як психологічні властивості та якості виступаючого, психологія сприйняття промови і впливу останньої на формування судового переконання.

Уважно вислуховуючи судові промови, судді подумки простежують пройдений шлях шукання істини, усвідомлюють і зіставляють аргументи обвинувача і захисника, порівнюють їх. Це дозволяє їм побачити сильні і слабкі сторони в аргументації учасників судових дебатів, внести свої корективи в їх оцінку, зробити правильні висновки, прийняти законне і обґрунтоване рішення.

Важливе місце в структурі судової промови посідають етичні засади. Будь-яка професійна діяльність повинна здійснюватися на основі тих етичних принципів, які сформувалися в суспільстві. Більше того, кожен вид діяльності виробляє свої норми професійної етики.

Судова етика містить комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, цивільних, адміністративних справ. Дотримання етичних норм сприяє повнішому, результативнішому виконанню учасниками судових дебатів своїх обов'язків, підвищенню ефективності їх діяльності. Етичні засади вимагають від судового оратора індивідуального підходу до кожної справи, яка розглядається, урахування особистості учасників, які беруть участь у справі. Недопустимі приниження людської гідності, упередженість, односторонність у висвітленні обставин справи.

Судовий оратор не має права застосовувати незаконні засоби і методи для відстоювання своєї позиції, наполягати на твердженнях, які не підкріплені матеріалами справи. Він не має також права навмисно затягувати судовий

розгляд справи, свідомо вводити суд і осіб, які присутні в залі судового засідання, в оману. Кожна з форм судової промови має своє призначення, свою мету і, обов'язково, власну етичну основу. Допитуючи особу у судовому засіданні, неприпустимо задавати питання навідного характеру. Аморальним є постановка запитань глибоко інтимного характеру, якщо це не викликано інтересами справи. Неприпустимо звертатися до будь-якої особи на «ти», вичитувати за «невірно» зайняту позицію та інше. Етичні засади здатні забезпечити досягнення поставленої мети. Інколи характер виступу судового оратора визначається конкретним завданням, що стоїть перед ним. Тут не завжди доречно оцінювати виступ такими етичними категоріями, як шляхетність постановленої мети і справедливість її досягнення, тому що у суперечках сторін з полярними інтересами поняття ці дуже відносні. Може йтися лише про чесність і етичність прийомів, використовуваних для досягнення мети. А стежити за цим – прерогатива суду.

Однак варто завжди пам'ятати, що мова судового оратора – це лише інструмент, ефективність і сила якого мають вимірюватися критеріями совісті та спрямуватися на користь правосуддя.

Логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови. Знання законів логіки, їх дотримання вважається необхідною умовою для правильного мислення, висловлювання своїх думок. В умовах судочинства, де на основі доведення формуються певні висновки і приймаються у справі відповідні рішення, знання законів логіки набуває особливого значення.

Закони логіки вимагають, передусім, точного визначення тез, які доводяться. Всяка невизначеність, розпливчастість предмету обговорення неминуче вплине на невизначеність висновків судового оратора. Вимоги логіки сприяють формуванню у ораторів чітких суджень і обґрунтуванню їх допустимими фактами.

У структурі судових дебатів виділяються такі функції судової промови, як комунікативна та інформативна.

Судові дебати виступають здебільшого як засіб спілкування, комунікації, як спосіб обміну судженнями. Це форма відстоювання судовими ораторами своїх процесуальних позицій, процес взаємодії між ними. В цьому розумінні судові промови – засіб комунікативного зв'язку, спосіб реалізації комунікативної функції мови.

Судові промови виконують також інформативну функцію. Промова кожного учасника судових дебатів повинна містити не лише відомості про досліджувані події, але й дані, які підтверджують правильність тлумачення цих подій. Обґрунтованість висновків і пропозицій, інакше, промова повинна бути аргументованою та переконливою.

Кожен із учасників судового процесу, у відповідності зі своєю процесуальною позицією, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і судового розгляду справи. Старанно і ретельно необхідно проаналізувати не лише ті докази, які підтверджують позицію виступаючого,

але й дані, які не узгоджуються з нею. Цим самим забезпечується всебічність, повнота і об'єктивність дослідження. Висновки, зроблені судовими ораторами, стають переконливими й обґрунтованими, а якраз цього і чекають від них судді та інші учасники судового процесу.

«Щоб достойно і професійно здійснювати функцію обвинувачення чи захисту на суді, треба вміти говорити» – так починає свою книгу П. Сергєйч. Ораторському мистецтву присвячено безліч наукових досліджень, навчальних посібників, починаючи з античних і римських часів. Якщо людська мова – це інструмент спілкування людей між собою, то ораторське мистецтво – це вміння максимально використовувати мовне спілкування людей як засіб досягнення бажаного результату.

Процесуальне спілкування у часи А. Ф. Коні знайшло своє вдале призначення у слові «судоговоріння». Оголошення обвинувачувального висновку чи виклад позовних вимог, дача показань підсудними і свідками, сторонами, постановка питань допитуваним особам і експертам, виклад учасниками судового процесу заяв і клопотань, нарешті, судові дебати й оголошення рішення, вироку суду – усе це елементи судоговоріння.

Специфіка судоговоріння полягає у суворій процесуальній упорядкованості, яка встановлена кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством України.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Зміївська Д. О.,
студентка 3 курсу Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументи за та проти прийняття законопроекту «Про мирні зібрання в Україні»

Конституція та численні міжнародні зобов'язання, які взяла на себе Україна, гарантують свободу мирних зібрань. В 1997 році було ратифіковано Європейську конвенцію з прав людини, яка гарантує кожному право на свободу мирних зібрань, в 2007 році були прийняті «Керівні принципи по свободі мирних зібрань». Слід зазначити, що це саме ті мінімальні стандарти, відповідно до яких держави-учасниці мають спрямовувати внутрішню політику на забезпечення права людини на свободу мирних зібрань, а органи державної влади – створювати усі необхідні умови для його реалізації. Метою даної роботи є дослідження необхідності прийняття нового закону «Про мирні зібрання в Україні» на підставі аналізу рішень Європейського суду з прав людини.

По-перше, слід проаналізувати справу «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 року.

Встановлено (ad rem):

F1 – У 2009 році М. Шмушкович провів пікетування Одеської міськради з вимогою припинити забудову історичної частини Одеси;

F2 – Про пікет він повідомив мера міста за 2 дні;

F3 – Пікет відбувся без будь-яких порушень громадського порядку.

Аргументи Приморського районного суду:

A1 – Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28.07.1988 року, заявник мав попередити про проведення пікетування за 10 днів;

A2 – На підставі A1 суд стверджує, що заявник порушив ст. 185-1 КУпАП.

Аргументи Європейського суду з прав людини:

A3 – Указ Президії ВР СРСР від 28.07.1988 року не може застосовуватися в Україні;

A4 – Застосування ст. 185-1 КУпАП є незаконним, поки не ухвалено спеціального закону про мирні зібрання.

Висновок суду:

На підставі A3 і A4 суд зазначає, що для вирішення подібних справ існує необхідність реформування законодавства в цілому, а не створення спеціального закону.

По-друге, слід проаналізувати справу «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року.

Встановлено (ad rem):

F1 – О. Веренцов у 2010 році повідомив міського голову про свій намір проведення пікетування з метою привернути увагу до питання корупції в органах прокуратури;

F2 – Виконавчий комітет міської ради звернувся до окружного адміністративного суду з позовною заявою про заборону цього пікетування;

F3 – Заявника було звинувачено у злісній непокорі законним вимогам працівників міліції та порушенні порядку проведення пікетування.

Аргументи Галицького районного суду:

A1 – Заявник провів пікетування без відповідного дозволу Львівської міської ради та не реагував на законні вимоги працівників міліції щодо припинення порушення громадського порядку;

A2 – Львівський окружний адміністративний суд задовольнив позов виконавчого комітету Львівської міської ради про заборону проведення громадською організацією, членом якої був заявник.

Аргументи Європейського суду з прав людини:

A3 – Мало місце втручання у право заявника на свободу мирних зібрань;

A4 – Парламентом України не було введено в дію жодного закону, який би регулював порядок проведення мирних демонстрацій, хоча ст.39 та ст.92 Конституції чітко вимагають того, щоб такий порядок було встановлено законом.

Висновок суду:

Мало місце порушення статей 11 та 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, спричинені наявністю законодавчої прогалини щодо регулювання свободи зібрань. Беручи до уваги системний характер

проблеми, яку виявлено в цій справі, суд наголошує, що слід невідкладно реформувати законодавство та адміністративну практику України для приведення їх у відповідність із висновками суду, викладеними у цьому рішенні.

Таким чином, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, можна зробити висновок, що для забезпечення реалізації права на свободу мирних зібрань, необхідно розробити навчальний курс і провести навчання суддів усіх окружних адміністративних судів щодо практики застосування Європейської конвенції з прав людини в судовій практиці щодо подань органів влади про заборону мирних зібрань. Верховному Суду України слід доцільно узагальнити практику рішень судів у справах про обмеження права на мирні збори та демонстрації. І найголовніше, потрібно прийняти законопроект про проведення мирних зібрань, розроблений українськими правозахисними організаціями, у якому б враховувалася практика Європейського суду з прав людини та позитивна практика демократичних країн.

Науковий керівник: д. ф. н., проф. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Зубрій О. М.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логіка в розслідуванні злочинів

Логіка – наука про закони і форми мислення, методи пізнання та умови істинності знань і суджень. Головним об'єктом дослідження логіки є описові системи мислення, тобто системи, які пропонуються в якості інструкції для людей щодо правильного мислення. Також це спосіб мислення, що полягає в отриманні висновку із набору припущень.

Розслідування злочинів – складний логіко-пізнавальний процес. Він вимагає від слідчого значних інтелектуальних, організаційних, вольових зусиль. У процесі розкриття злочинів слідчий звертається до фактів і подій минулого, тому особливе значення має формально-логічна категорія гіпотези. Стосовно діяльності правоохоронних органів з розкриття злочинів гіпотеза дістала назву «криміналістична версія».

Криміналістична версія – обґрунтоване припущення, яке пояснює характер злочину в цілому чи його окремих обставин. Криміналістичну версію також можна охарактеризувати як індуктивний умовивід слідчого у формі припущення, засноване на фактичних даних, про подію злочину і його окремих обставин, що підлягає перевірці за логічними правилами дедукції.

У пізнанні обставин злочину важливе місце посідає метод аналогії. Під час попереднього розслідування та судового слідства звернення до аналогії досить правомірне: бо вона часто є стимулом до роздумів і логічною основою побудови версій. Порівнюючи розслідуваний злочин за подібними ознаками

(способом і знаряддям вчинення, способом приховування та ін.) з аналогічними раніше розкритими злочинами, слідчий може встановити нові суттєві обставини у кримінальній справі.

В результаті логічної обробки фактичного матеріалу, зібраного по кримінальній справі, висувається ряд версій, які повинні пояснювати події, пов'язані зі злочином, і окремі його обставини. При висуненні версій використовуються різні логічні прийоми і засоби. Дуже часто версія будується на основі індуктивного умовиводу, причому для логічної обробки фактичних даних і висунення версій застосовують різні види індукції. Так, якщо під час розслідування кримінальної справи встановлюють факти, що повторюються і пов'язані з однією і тією ж особою, то з допомогою індукції через просте перерахування висувають версії щодо причетності даної особи до вчинення злочину.

Схематично це можна зобразити наступним чином:

Встановлений по справі факт А пов'язаний з особою М.

Встановлений по справі факт В теж пов'язаний з особою М.

Встановлений по справі факт С теж пов'язаний з особою М.

Перераховані факти (А, В, С) є ознаками злочину.

Ймовірно, даний злочин пов'язаний з особою М.

Версія може бути висунута і з допомогою дедукції. Найбільш часто до дедуктивного аналізу фактів і висунання версій приступають при вирішенні питання про те, який злочин вчинено насправді, що представляє собою той чи інший окремий факт або окрема обставина і т. д. Так, якщо першочерговими слідчими діями встановлено, що злочин, який розслідується, володіє ознаками А, В, С й іншими ознаками, які ще не встановлені, і відомо, що ознаки А, В, С є ознаками злочину П, то за допомогою категоричного силогізму висувається версія про те, що в даному випадку вчинено злочин П.

Це можна зробити за такою схемою: Дана подія має ознаки А, В, С. А, В, С є ознаками злочину П. Отже, дана подія є злочин П.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Іванців Д. З.,
студент 1 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «кримінальний проступок»

Активне обговорення питання щодо запровадження інституту кримінального проступку розпочалося після прийняття Концепції про реформування кримінальної юстиції. Зокрема, загальні засади запровадження кримінального проступку досліджували у своїх працях О. А. Банчук, В. К. Грищук, І. П. Голосніченко, Н. О. Гуторова, О. О. Кашкаров, І. Б. Коліушко, О. Д. Кос, В. Г. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Л. Г. Матвєєва,

В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс та інші вчені. Науковці широко розвинули дискусію щодо з'ясування необхідності запровадження кримінального проступку, вирішення проблеми співвідношення кримінального проступку, злочину і адміністративного делікту, врешті-решт розробки законопроекту щодо його запровадження. Однак і надалі дискусійними залишаються питання щодо визначення юридичної природи кримінального проступку, вирішення питання щодо критерію, за яким слід розмежовувати злочини, кримінальні проступки та адміністративні правопорушення тощо.

13 квітня 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), однією з особливостей якого є диференціація процедур кримінального переслідування осіб, які вчинили злочини, та осіб, які вчинили кримінальні проступки (при цьому як родово по відношенню до понять «злочин» та «кримінальний проступок» у КПК використовується поняття «кримінальне правопорушення»). Натомість Кримінальний кодекс України (далі – КК) у чинній на даний момент редакції такої класифікації злочинних діянь не передбачає.

При аналізі поняття «кримінальний проступок» будемо додержуватись загальновідомих логічних критеріїв, перш за все, екстенціональної та інтенціональної характеристики та аналізу визначення за певними правилами дефініції.

За новим Кримінальним процесуальним кодексом України відбулося впровадження нової категорії «кримінальні правопорушення», яка буде поділятися на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості.

Власне, визначення поняття «кримінальний проступок» у КПК відсутнє, однак детально описана процедура розгляду таких правопорушень, у тому числі і процедура спрощеного провадження.

При логічному аналізі даного поняття є певна складність, адже саме поняття ще фактично не утворене, хоча передбачається, що до кримінальних проступків пропонується віднести злочини невеликої та середньої тяжкості, які включають ознаки адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних правопорушень. За вказані злочини передбачені покарання альтернативні позбавленню волі або покарання, яким притаманний характер заходів громадських стягнень.

Загалом, з висновку на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» нагальної необхідності у запровадженні інституту кримінальних проступків наразі немає. Фактично, виходячи із виду та розміру санкцій за їх вчинення, що пропонуються проектом КК, вони є нічим іншим, як злочинами невеликої тяжкості. Тим більше, що у Загальній частині проекту КК чітко не розмежовуються між собою кримінальні проступки та злочини невеликої тяжкості. Зокрема, відповідно до частини другої статті 12 проекту КК злочино́м невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо виходити з такого визначення, то за обсягом поняття «кримінальний проступок» є непорожнім (ненульовим), оскільки відповідає предмету дійсності. Загальне поняття, бо відображає певну множину, більшу ніж один предмет. Нереєструюче, оскільки відображає безкінечну множину (невідомо скільки), незбірне.

За змістом це: конкретне поняття, бо відображає предмет; позитивне, бо фіксує наявність ознак; безвідносне, оскільки не має парного поняття. Визначається безвідносно до інших понять.

Визначення явне, бо містить ознаки предмета, через рід і видову ознаку ($N = \text{Abc} \dots$). Є сукупність ознак, яка ієрархічно структурується і відрізняє це поняття від інших. Матеріальні (об'єктивно-суб'єктивні) ознаки кримінального проступку зумовлені поглинанням багатьох складів (дисциплінарних, адміністративних, цивільно-правових) правопорушень складами злочинів. Формальною ознакою кримінального проступку є передбачення в санкціях кримінально-правових норм поряд із покаранням заходів громадського впливу та частковість у застосуванні санкцій норм кримінального закону. Скоріш за все, поняття «кримінальний проступок» міститиме в собі таку родову ознаку як суспільно небезпечне винне діяння, з видових такі як невелика та середня тяжкість, покарання альтернативні позбавленню волі або покарання, яким притаманний характер заходів громадських стягнень.

Щодо класифікації, тобто розподілу предметів по класам, згідно їх схожості та розбіжності в ознаках, де кожен клас займає строго фіксоване місце в системі інших класів, поняття «кримінальний проступок» постає як синтетичне, оскільки в класифікації протиправних дій дане поняття включає в себе ознаки і злочину, і проступку, але за ступенем суспільної небезпеки не може бути віднесеним до якогось із цих двох понять (злочину чи проступку).

Науковий керівник: д. ф. н., проф., зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Юркевич О. М.

*Івашкевич В. С.,
студент I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логіка Аристотеля

Як самостійна наука логіка склалася більше двох тисяч років тому в IV ст. до н. е. Її засновником є давньогрецький філософ Аристотель (384-322 рр. до н. е.). В своїх працях, які отримали назву «Органон» (грец. «знаряддя пізнання»), Аристотель сформулював основні закони мислення: тотожності, протиріччя і виключеного третього – описав важливі логічні операції, розробив теорію поняття і судження, змістовно дослідив дедуктивний (силлогістичний) умовивід. Аристотелівське вчення про силлогізм склало основу логіки предикатів (математична логіка).

Аристотель використовував весь той могутній логічний апарат, якому він навчився в Академії Платона. Там він пройшов серйозну школу критичної рефлексії, навчився поділяти поняття та аналізувати. Він був не тільки блискучий логік, але і систематизатор, енциклопедист, по суті, підсумовував все наукове знання тієї епохи. Для Аристотеля логіка – не окрема наука, а знаряддя всякої науки. Аристотель називає логіку «Аналітикою»; у спеціальному трактаті, що одержав назву «Аналітика», він виклав її основні навчання: про умовивід і про доказ. Задача логіки, як її розуміє Аристотель, – дослідження і вказівка методів, за допомогою яких відоме дане може бути зведене до елементів, здатним стати джерелом його пояснення. З цього видно, що основний метод логіки Аристотеля – «зведення».

З чотирьох законів мислення традиційної логіки Аристотель встановив принаймні два – закони (заборони) протиріччя та виключеного третього. Закони ж тотожності і достатньої підстави в Аристотеля теж намічені у вченні про наукове знання як знання доказове (закон достатніх підстав).

Вивчення усіх творів Аристотеля, присвячених питанням логіки, показує, що в логічних дослідженнях Аристотель найбільше уваги приділяв трьом проблемам:

1) питанню про метод ймовірнісного знання. Цей відділ логічних досліджень Аристотель називає «діалектикою», він розглядає її у своїй «Топіці»;

2) питанню про двухосновні методи з'ясування вже не тільки ймовірного знання, а знання достовірного. Ці методи мають визначення доказу;

3) питанню про метод перебування засновків знання — це індукція.

У творі «Аналітика» розглядаються узагальнені й у певній мірі формалізовані види умовиводу і докази. Логіка Аристотеля виникла як спроба логічного дослідження тих форм і видів логічного мислення, що діють в умовиводах і доказах науки. Вона не наказує науці нічого, що не було б виведене з існуючих у самій науці форм, методів, прийомів думки.

Силогізм – відкриття Аристотеля. Він дав визначення силогізму і розрізнив його види, він визначив працюючі види силогізмів (модуси), встановив три форми силогізму. Аристотелівський силогізм складається з трьох суджень, два з них – засновки, а третє – висновок. Аристотель ставить предикат на перше місце. Засновки пов'язані загальним (середнім) терміном. Форма силогізму визначається місцем середнього терміна. Модуси визначаються за характером засновків, які можуть бути загально ствердними і загально заперечними, частково ствердними і частково заперечними. Перебравши всі варіанти, Аристотель встановив, що виведення виходить лише в чотирьох випадках – це відбувається лише тоді, коли поєднуються загально ствердний засновок з загально ствердним, загально заперечний з загально ствердним, загально ствердний з частково ствердним і загально заперечний з частково ствердним.

Саме Аристотель визначив індукцію як сходження від одиничного до загального. Зазвичай вважається, що Аристотель визнавав лише повну індукцію, а неповну недооцінював, тим часом саме проблема неповної індукції

у Аристотеля і дає ключі до його гносеології, та й сама отримує пояснення лише у системі гносеології і навіть усієї своєї метафізики. Без індукції у Аристотеля залишається загадкою походження знання загального. Але є і його логічна розгадка. Логічний зміст неповної індукції у Аристотеля невеликий, оскільки він, принципово протиставивши індукцію дедукції, потім намагався підтягти індукцію до дедукції, показавши її як окреме питання третьої постаті силогізму. Однак у плані філософському, метафізичному неповна індукція дуже важлива, оскільки саме вона і пояснює той стрибок від загального у природі до спільного у душі.

Отже, логіка Аристотеля – органічна частина його системно-раціоналізованого, філософського світогляду. Логіка Аристотеля допомагає зрозуміти навіть його теологію. Бог Аристотеля – теж логік, а оскільки Аристотель – перший логік, то у понятті свого бога Аристотель, можна сказати, обожив себе. Насправді, бог, за Аристотелем, – це мислення про мислення, яким і є логіка.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Кастин Д. И.,
студент 3 курса Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Использование «доводов к личности» и «доводов к публике» в ходе юридической аргументации

*«Обыкновенно мы лучше убеждаемся причинами,
которые приискали сами, чем теми, которые пришли на ум другим...»
Б. Паскаль*

В мире существует множество вещей, которые очевидны и которые не нужно доказывать с целью проверки их истинности. Так, например, в математике, есть множество аксиом, которые не нуждаются в доказательстве. Однако часто в повседневной жизни человек сталкивается с различными трудностями. Например, на лекции, в докладе, в ходе полемики, на защите диссертации и во многих других случаях, приходится доказывать свою точку зрения. Особенно важно это умение для людей, выбравших для себя профессию юриста. Независимо от того, является ли он, например, адвокатом или прокурором в судебном процессе, настоящий профессионал должен грамотно, логично излагать свои доводы, чтобы убедить суд в своей правоте. Это лишь один из множества примеров тех ситуаций, когда умение аргументировать свою точку зрения является для юриста показателем его профессионального уровня. Данная работа посвящена возможности использования «доводов к личности» и «доводов к публике» в ходе юридической аргументации.

Для начала отметим, что существует ряд правил аргументации, которые регламентируют основные части этой процедуры: правила тезиса, аргументов и

демонстрации. Одной из наиболее частых ошибок является так называемая ошибка: «подмена тезиса». Подмена проявляется в том, что выдвинув одно положение, в процессе рассуждения фактически обосновывают другое, близкое или сходное с тезисом положение, и тем самым подменяют основную идею другой. Подмена тезиса нередко возникает, когда нарушается первое правило, т. к. чем менее четко сформулирован тезис, тем больше возможность его подмены. Причем это часто происходит за счет подмены понятий.

Разновидностями ошибки «подмена тезиса» являются ошибки (уловки), связанные с **психологическими** факторами, называемые: «довод к личности», «довод к публике». «Довод к личности» состоит в том, что обоснование истинности или ложности выдвинутого тезиса подменяется положительной или отрицательной оценкой личностных качеств человека, выдвинувшего тезис или совершившего обсуждаемое действие. «Довод к публике» – суть этой ошибки состоит в том, что вместо обоснования истинности или ложности выдвинутого тезиса стремятся повлиять на чувства людей, чтобы они поверили в его истинность или ложность без доказательств по существу. Примером может быть такой случай: «два плюс два равно четыре», на что оппонент отвечает: «не будем слушать его, так как он плохой человек».

Однако данное правило действительно только в так называемой «чистой логике», в которой использование этих доводов приводит к логическим ошибкам. С другой стороны, одной из главных особенностей юридической аргументации и, как составляющей части, судебной аргументации является возможность использования данных аргументов и не просто возможность, а четкие указания на их необходимость. К примеру, в уголовном кодексе Украины напрямую указаны в статьях 66, 67 ряд субъективных факторов, которые учитываются при назначении разного рода наказаний (личность преступника, совершал ли он преступления раньше, и так далее). Кроме этого, уголовно-процессуальный кодекс предусматривает возможность рассмотрения дел судом присяжных, что дает адвокату, прокурору определенные возможности для использования такого рода доводов. Многие знаменитые адвокаты (такие как А. Ф. Кони) строили свою защиту, используя эти аргументы, играя на чувствах и предпочтениях присяжных, и у них это настолько хорошо получалось, что эти дела они выигрывали. Более того, судебные речи, которые были использованы этими адвокатами, сейчас являются классическими и разобраны на многочисленные цитаты и афоризмы.

Вывод: правила, которые определяют использование «доводов к личности» и «доводов к публике», действительно для «чистой логики», но никак не для юридической аргументации, где юристы-профессионалы должны пользоваться всем аргументационным арсеналом для получения желаемого результата.

*Научный руководитель: д. филос. н., профессор кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Титов В. Д.*

*Киба А. Р.,
студентка 1 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Значение логики в практической деятельности юриста

Глубокое усвоение законов правильного мышления необходимо для любой области научного познания. Без логически стройной мысли нельзя ни открыть истину, ни обосновать достоверность теоретических обобщений в практических действиях. Каждый человек так или иначе применяет в своей практике мышления логические операции: определение и деление, обобщение и ограничение понятий; преобразование суждений; построение умозаключений; доказательство и опровержение и т. п. Но применяет неосознанно и нередко с погрешностями, без отчетливого представления обо всей глубине и сложности тех процедур рассудочной деятельности, с которыми связан всякий, даже самый элементарный акт мышления.

Значение логики для юриспруденции, несомненно, очень большое. Логика и юриспруденция имеют глубокую внутреннюю связь. Юридическая наука в последние годы большое внимание уделяет логическим основам действия правовой системы. И это не случайно. Актуальные задачи укрепления законности, правопорядка, упрочнения правовой основы государственной, хозяйственной, общественной жизни настоятельно требуют изучения закономерностей тех процессов мыслительной деятельности, которые органически связаны с правотворчеством, правотолкованием, правоприменением. Еще Цицерон, говоря о судебных делах, рекомендовал оратору, какие бы дела он ни взялся вести, «тщательно и основательно в них разобраться». Он подчеркивал, что на судебном форуме – документы, свидетельства, договоры, соглашения, обязательство, родство, семейство, указы магистратов, заключения правоведов, вся жизнь, наконец, тех, чье дело разбирается, и все это обязано быть разобрано. В данной предварительной работе Цицерон особо выделял логическую сторону дела: «Тот довод, в котором больше помощи, чем вреда, я намечаю привести; где я нахожу больше зла, чем блага, то я целиком повергаю и отбрасываю. Так мне и удастся поначалу обдумать, что мне сказать, а позже уже и сказать».

В современной юридической практике обширно употребляется, по существу, весь богатейший арсенал логических средств: определение (юридических понятий), деление (к примеру, классификация преступлений), подведение под понятие (к примеру, квалификация конкретного деяния), версия как вид гипотезы (к примеру, как следственная версия), умозаключение (к примеру, в обвинительном заключении), подтверждение и опровержение (к примеру, во время судебного разбирательства) и т. д. Это мы можем проследить в стенограммах Конституционного Суда, на заседаниях множество раз употреблялся сам термин «логика»: «вопреки логике», «дела логично объединены», «логическая форма мысли». Использовались и особые

логические определения: «тезис», «доказательство», «довод», «аргументы», «основание», «вывод» (либо «выводы»). Делались ссылки на законы и требования логики: говорилось о «подмене тезиса» (закон тождества), выявлялись логические противоречия в рассуждениях сторон (закон противоречия), применялось требование «или-или» (закон исключения третьего), говорилось о «достаточных основаниях» для выводов (закон достаточного основания).

Мышление юриста – это определенный вид профессионального мышления, это известная область мышления человека, которая не ограничивается строгими рамками и которая определена в первую очередь своим предметом, то есть правом. Вся мыслительная деятельность следователя и судьи происходит в определенных логических формах, подлечит законам и правилам логики. Соблюдение правил логики является необходимым условием познания объективной истины судебного дела. Без соблюдения правил логики даже опытные профессионалы своего дела не смогут установить объективную истину по делу. Нигилистическое отношение к законам логики может иметь крайне негативные последствия для практической следственной работы, что приводит к судебным ошибкам. А как вы понимаете, ошибки в судебной практике недопустимы, так как решается судьба конкретного человека. Пожалуй, нет еще такой сферы общественной деятельности, где нарушение законов логики могли бы нести такой существенный вред. Логическая грамотность одна из черт образованности юриста. Логика, повышая культуру мышления, непосредственно влияет на процесс познания судебной истины, на расследование и рассмотрение судебных дел.

Для удачного использования логического арсенала необходимо в совершенстве владеть им. И тут нет другого пути, не считая глубочайшего и вдумчивого исследования логики – освоение определенной суммы логических знаний, выработка соответствующих логических умений и навыков. Можно смело сказать: чтобы стать хорошим юристом, требуется две вещи: высокая правовая культура и столь же высокая логическая культура. И в этом нет никакого преувеличения.

Подводя итоги можно сказать, что в сегодняшних условиях развития нашей страны, значение логики для юристов еще больше растет. Становление правовой системы страны в Украине предполагает выдвижение на одно из первых мест в обществе всего комплекса юридических наук как теоретической базы правового регулирования всей совокупности публичных отношений в условиях перехода к рыночной экономике. Предстоит также большая практическая работа, сплетенная с приведением всего многообразного законодательства в соответствии с требованиями рыночных отношений. В связи с этим и усиливается роль логики, как одной из незаменимых теоретических опор юридической науки и практики.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Кицинюк С. В.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Плюси і мінуси легалізації права на носіння та зберігання вогнепальної зброї

Легалізація права простих громадян на носіння та зберігання вогнепальної зброї на сьогоднішній день є дуже актуальним і дискусійним питанням як в нашій країні, так і в світі. В зв'язку з цим, в суспільстві існують різні думки з приводу цієї проблеми.

Багато людей вважає, що особиста зброя – це невід'ємне право громадян вільних країн. На сьогоднішній день це право не закріплено ані в Україні, ані в Росії. У США офіційно легалізовано право громадян на вогнепальну зброю. Конституція США встановлює право громадян країни володіти вогнепальною зброєю та закріплює його у Другій поправці. Томас Джефферсон головною причиною того, що громадянам дано право вільного володіння зброєю, вважав використання його в разі необхідності, в якості останнього засобу, щоб захистити себе від державної тиранії. В даний час в руках приватних осіб в США зосереджено близько 280 мільйонів одиниць вогнепальної зброї. За різними оцінками озброєні від 80 до 90 мільйонів американців, з них пістолети або револьвери мають близько 60 мільйонів. У деяких громадян вдома зберігаються цілі арсенали стрілецької зброї. Таким чином, американська нація найозброєніша – майже половина усієї зброї у світі, що знаходяться в приватних руках, доводиться на них. Аргументом осіб, що виступають за легалізацію права на вогнепальну зброю, є ідея про те, що володіння зброєю не є правом на вбивство. Це додатковий шанс вижити і захистити себе, свою сім'ю та оточуючих. А саме це є не правом, а обов'язком. Також аргументом є думка про те, що законний власник вогнепальної зброї більш дисциплінований і відповідає за свої дії. В ідеалі в країнах, де це право ще не зафіксовано на законодавчому рівні, має бути створений закон, а саме своєрідний збройний кодекс. У ньому мають бути прописані всі аспекти, що стосуються володіння зброєю, страхування її власника. А також розгляду в судах справ, пов'язаних із застосуванням зброї з метою самооборони. Якщо прості громадяни отримають право на вогнепальну зброю, це призведе до скорочення загального рівня злочинності. Психологи і криміналісти чудово знають, що беззахисність жертви провокує нападника. І навпаки, його стримує навіть потенційна можливість зустріти відсіч. Це аксіома, підтверджена реальними цифрами: за даними Бюро правової статистики США, з кожних 10 людей, які захищали себе за допомогою вогнепальної зброї, постраждав лише кожен п'ятий. А з тих, кому довелося захищатися без зброї, постраждав кожен другий. Багато цивілізованих країн вирішують питання простим і зрозумілим шляхом – надають громадянам право на володіння та приховане носіння короткоствольної нарізної зброї. Основоположним тут є навіть не ефективність пістолета і револьвера, а

обізнаність злочинця про можливу озброєність потенційної жертви та її здатність дати відсіч. Також у громадськості панує думка про те, що заборона на носіння вогнепальної зброї в Україні – це фікція. По суті, її не носять тільки нормальні законослухняні громадяни, які і при дозволеній ситуації його б не носили. А в усіх найманих вбивць, всіх злочинців, мафіозі, маніяків і рецидивістів зброя вже давно є.

Але існують й інші точки зору на це питання. Люди, що підтримують заборону легалізації права на вогнепальну зброю, також мають певні аргументи. Їх аргументами є думка про те, що доступ до вогнепальної зброї будуть мати всі люди, навіть ті, хто цього не заслуговують. Серед них можуть бути неадекватні люди, люди з неявними порушеннями психіки, а також ті, хто в стані алкогольного сп'яніння можуть завдати шкоди безвинним особам. Таким чином, збільшується вірогідність того, що все більше людей будуть вирішувати конфлікти за допомогою зброї, і це призведе до встановлення безпорядку і анархії.

Звичайно, заборона на носіння вогнепальної зброї мала б сенс, якби в Україні реально дотримувалися закони, але *de facto* вони не дотримуються і *de facto* деякі злочинці: вбивці, вбивці-маніяки, рецидивісти або психічно хворі люди і так є власниками арсеналів вогнепальної зброї.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Кібальник С. О.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Соціальний характер юридичної аргументації та його аксіологічні і антропологічні аспекти

В основу права завжди покладені певні цінності, на підставі яких здійснюється тлумачення та застосування норм права. Ці цінності спрямовують процес юридичної аргументації. Право само по собі також є важливою соціальною цінністю. Разом з тим, воно співіснує з іншими цінностями, які відображуються у ньому. В межах юридичної аргументації здійснюється юридична оцінка явищ, їх класифікація тощо.

Наука про людину як соціальну істоту в її правових проявах та про правові форми суспільного життя людей від давнини до нашого часу називається юридичною антропологією (В. С. Нерсисянц). Ця наука лежить в основі юридичної аргументації та юридичної герменевтики, оскільки так чи інакше тлумачити та застосовувати право можна лише маючи на увазі певний образ та уявлення про людину. Юридична аргументація за своєю сутністю антропологічна та антропоцентрична, адже розуміння права є, в кінцевому рахунку, саморозумінням суспільства і людини. Тлумачення і розуміння права

в юридичній аргументації неминуче відображається крізь призму юридичної антропології.

Аналіз аргументації як людської діяльності, яка має соціальний характер, передбачає дослідження аудиторії, в якій вона відбувається. Також дослідження її соціального виміру передбачає аналіз залежності стилю аргументації від загальних характеристик того суспільства чи спільноти, в межах якого вона відбувається. Дослідження історичного аспекту соціального виміру юридичної аргументації включає в себе три часових зрізи:

— врахування того конкретного історичного часу, в якому відбувається аргументація і який відбивається на ній;

— дослідження стилю мислення правників певної історичної епохи і тих особливостей правової культури, які накладають свій відбиток на аргументацію. Так, наприклад, відомий дослідник юридичної антропології Норбер Рулан так пише про антропологічний аспект юридичної аргументації у африканському звичаєвому праві: «Юридичні правила, породжені міфами, та звичаї можуть для кращого свого застосування потребувати тлумачення. Зазвичай в якості тлумачів виступають імениті члени суспільства і старійшини, які повинні (найчастіше при врегулюванні конфліктів) нагадувати фундаментальні правила або виводити їх зі спостережуваної манери поведінки»;

— аналіз змін, яких зазнає аргументація протягом всієї людської історії. В цьому контексті стає можливим зіставлення стилів юридичної аргументації різних історичних епох та постановка питання щодо можливості порівняння цих стилів, переваги одних над іншими та щодо історичного прогресу у сфері юридичної аргументації.

Поряд із даними, в процесі аргументації важливе значення відіграють ціннісні орієнтації, на які спирається, з одного боку, виступаючий, який прагне обґрунтувати свою точку зору, а з іншого боку – аудиторія, яка висловлює згоду або незгоду з ним. У чистій логіці ціннісні установки ніяк не враховуються. Але юридична аргументація являє собою певний рід комунікативної діяльності між людьми, тому вона спирається не лише на точні та суворі норми логічного характеру, але й на явні заборони неприпустимих моральних прийомів та психологічних вивертів, і більшою частиною керується метою максимально сприяти переконанню людей. У юридичній аргументації, порівняно з іншими видами аргументації, те, що сприяє досягненню взаєморозуміння між людьми, переконанню у істинності та справедливості тих чи інших заяв або рішень, отримує особливе схвалення спільноти людей, а протилежні дії – осуд. Слід взагалі підкреслити, що ціннісні судження зазвичай виступають в якості схвалення чи осуду, оскільки ґрунтуються на прихильності до певного ідеалу.

Під час аргументації правникам доводиться не лише враховувати прийняття тих чи інших доводів з боку аудиторії або відмову від них, але й будувати припущення щодо того, на яких неявних ціннісних ідеалах вони ґрунтуються. З метою цього важливо виявити мотивації опонента, хоча вони також не виражаються цілком ясно та чітко, коли справа стосується складних і

заплутаних питань, що зачіпають інтереси людей. Крім того, на них впливають різноманітні чинники особистого і соціального характеру. Цей вплив відбивається в першу чергу на ієрархії цінностей, які завжди являють собою певну систему. Під впливом зміни стану речей місце окремих цінностей у цій системі може змінюватися.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Коваль Г. Ю.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Мистецтво аргументації

Мистецтво людського спілкування – це вельми складна і відповідальна сфера буття. Слово має безмежну владу над людиною.

Мистецтво аргументації має у своїй основі талант і оригінальність особистості. Так, наприклад, талант керівника проявляється в його особливому способі мислення, в гуманних методах впливу на підпорядкованих йому працівників.

Методи мистецтва аргументації є універсальними, тобто вони придатні для застосування в різних ситуаціях, від публічного виступу до рівня міжособистісних відносин. Успішність будь-яких вербальних контактів завжди залежить від безлічі складних, взаємопов'язаних психологічних факторів, від того, кому, коли і як розумніше викласти свої аргументи, постійно пам'ятаючи про кінцеву мету діалогу і направляючи його в потрібне русло.

Важливий внесок у розвиток світової цивілізації внесли філософи, суспільні діячі та видатні мислителі Античності. Одним із найвідоміших серед яких є Сократ. У своєму вченні він присвятив багато уваги діалогу як пошуку істини, мистецтву міркування і доведенню. Саме тому один із методів мистецтва аргументації назвали на його честь – метод Сократа. Він полягає у блискучому умінні будувати логічний ланцюг умовиводів таким чином, щоб опонент погоджувався з кожним вашим аргументом на будь-якому етапі ведення діалогу. Опонент, котрий налаштований досить насторожено до ведення діалогу, погоджуючись на початку бесіди з очевидними фактами співрозмовника, поступово заспокоювався, внаслідок чого в нього слабшала воля до спору.

Ще одним методом ведення діалогу є метод трьох раундів. Як правило, система діалогу складається із трьох частин. У першій частині коротко викладається суть проблемного питання і особа-слухач погоджується з позицією свого опонента. У другій частині викладається декілька альтернативних варіантів вирішення даного проблемного питання. І в третій частині, коли сам опонент зрозуміє, що запропонований варіант кращий за інші, необхідно з ним погодитися.

Одним із найцікавіших і в той же час найскладніших у реалізації методів є, так званий, «метод Штірліца». Він полягає у тому, що під час ведення діалогу необхідно ненав'язливо запропонувати власне вирішення того чи іншого питання серед усіх інших варіантів рішень і одразу ж «забути» про запропонований вами варіант. І надалі ваш опонент, оцінивши вашу ідею і проаналізувавши її, через деякий час запропонує цей варіант як свій власний, значно доповнивши і розширивши його.

Інший метод – «жаба в сметані» – має місце тоді, коли настає кризова ситуація, і у людей часто виникає відчуття приреченості, безсилля, у них опускаються руки і паралізується воля. У цьому випадку крах неминучий. Тут доречно згадати притчу про двох жаб, що потрапили в глечик із сметаною. Метод «жаба в сметані» застосовується при необхідності пошуку нестандартного рішення (зазвичай в екстремальній ситуації) під назвою «мозковий штурм» або «метод мозкової атаки». Метод стимулює інтуїцію, нетривіальний погляд на ситуацію.

Отже, розглянуті методи аргументації є універсальними і загальноприйнятними у всіх сферах суспільних відносин.

Науковий керівник: к. ю. н, доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Ковтун А. С.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументація в судовій справі

Одна з найважливіших функцій юриста – функція аргументування. В даному випадку юрист повинен не тільки акцентувати увагу на знання ним норм та фактів справи, а й намагатися надати та відстояти своє вирішення справи. Тобто він повинен переконати тих, хто створює закон, тих, хто повинен йому підкорюватись; переконати суддю, сторони, опонентів. Проте, пошук даних аргументів повинен обмежуватись саме законом та здоровим глуздом навіть в «сумнівних справах».

Прикладом є справа видатного судового діяча минулого століття П. С. Пороховщикова (псевдонім П. Сергіїч), яка описана в його книзі «Искусство речи на суде».

Під час бесіди молодий селянин вдарив одного чоловіка ножом у живіт; удар був дуже сильним; рана небезпечна; на щастя, потерпілий вижив, проте на суд з'явився з невиліковною грижею. Свідки в показаннях розділились: одні стверджують, що Калкін вдарив Федорова без будь-якої причини, інші – що Федоров з іншими парубками переслідували Калкіна з залізними тростинами в руках і що він вдарив Федорова, який наздогнав його першим, захищаючись від нападу.

Встановлені факти (ad rem):

- F1 – нанесення тяжкого тілесного ушкодження Федорову;
- F2 – як наслідок у потерпілого невиліковна грижа;
- F3 – показання свідків;
- F4 – удар нанесено залізною тростиною.

Аргументи сторони обвинувачення ґрунтуються лише на показаннях свідків та на очевидності вчинення даного злочину саме підсудним. За даних умов злочин кваліфікований за ч. 1 ст. 1483 уложення, що передбачала чотири роки заслання.

Проте в даній справі вагоме місце займають аргументи сторони захисту, що і докорінно змінило хід справи на протилежний вирок – тюремне ув'язнення Калкіна лише на два місяця.

Захисник сказав:

A1 – тяжкі рани були наслідком випадковості, а саме випадковості місця удару; юридично значення не має, проте є вагомим аргументом для присяжних;

A2 – підсудний розкаюється в своїх діях;

A3 – у підсудного не могло бути наперед запланованого наміру чи умислу на злочин;

A4 – випадковість в особі жертви;

A5 – поведінка підсудного доводила відсутність умислу;

A6 – підсудний діяв у стані необхідної оборони;

A7 – випадковість в знарядді злочину;

A8 – знаряддя злочину – не сапожний, не кухонний, а перочинний ніж – не відповідають передбачуваному умислу;

A9 – особиста характеристика підсудного викликала сумніви в складі злочину і пояснює несприятливі показання деяких свідків;

A10 – поведінка підсудного на суді підтверджує характеристику, надану захистом, та доказує відсутність спланованого наміру чи умислу.

Науковий керівник: д. філос. н, професор кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Козубай Д. Ю.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого*

Роль юридичної аргументації у правотворчому процесі

Дана тема є актуальна і цікава у наш час. Оскільки саме від того, наскільки якісно здійснюється юридичне аргументування нових норм права, залежить стан законодавства, рівень його досконалості та ефективність дії правової системи держави.

Розглядаючи дану проблематику, слід звернути увагу на формування права, адже це складне багатоаспектне соціальне явище, визначене взаємодією об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що визначають і забезпечують утворення нових норм права. Це явище включає науковий аналіз, оцінку правової дійсності, вироблення поглядів та концепцій про майбутнє правове

регулювання, передбачає максимальне врахування громадської думки, пропозицій і зауважень партій, громадських об'єднань, окремих громадян, фахівців-практиків і учених тощо.

Юридична аргументація – це раціональний спосіб переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення, обґрунтування і критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосуванням юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань.

Важливим елементом юридичної аргументації є наявність суб'єктів, які реалізують свою правосуб'єктність у процесі правотворчості. Суб'єкти можуть застосовувати у процесі правотворчості різні аргументи для переконання, починаючи від правових принципів, науково підтверджених фактів, статистичних даних до політичної пропаганди, критики тощо. Кінцева мета суб'єкта полягає у тому, щоб досягти згоди чи прийняття іншою стороною не лише запропонованих тверджень, тез чи рішень, але й тих аргументів, що й їх підтверджують.

Раціональна юридична аргументація – процес переконання, що здійснюється у формі дедуктивного (дедукція) або недедуктивного (індукція) міркування.

Розглянувши Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», стає зрозумілим, що у даному законі містяться вимоги, яких повинні дотримуватись розробники при підготовці проектів регуляторних актів. Серед цих вимог можна виділити такі: необхідність обґрунтування, чому визначена проблема потребує державного регулювання; обґрунтування, чому дана проблема не може бути розв'язана за допомогою діючих регуляторних актів; визначення очікуваних результатів прийняття запропонованого регуляторного акта; визначення цілей державного регулювання; аргументування переваг обраного способу досягнення встановлених цілей; оцінка ризику впливу зовнішніх чинників на дію запропонованого регуляторного акта; обґрунтування запропонованого строку чинності регуляторного акта; визначення показників його результативності.

Як ми бачимо на практиці, юридична аргументація члена парламенту, який намагається переконати у необхідності прийняття тих чи інших нормативно-правових актів, як правило, пов'язана із застосуванням чуттєвих та емоційних засобів впливу на аудиторію. Причому такі аргументи не завжди пов'язані з логікою, а спрямовані на захист певних цінностей: політичних, соціальних, іноді навіть особистих. Прикладів такої аргументації більш ніж достатньо. У цьому випадку член парламенту може вдаватися до психологічних аргументів: звертатися до справедливості, до доброї чи злої волі, егоїзму, альтруїзму, до правосуддя, солідарності, великодушності або жалю.

На наступній стадії – прийняття проекту нормативно-правового акта, згідно із законодавством відбувається його обговорення та офіційне прийняття простою більшістю голосів. Важливе значення на цій стадії надається висновкам Головного науково-експертного управління, зауваженням і пропозиціям, що висловлені Президентом, народними депутатами,

профільними міністерствами, комітетами тощо. Причому ці зауваження стосуються самого тексту нормативно-правового акта. За встановленими законодавством правилами правотворчої техніки, до проектів нормативно-правових актів висуваються наступні вимоги: точність і визначеність юридичної форми: формулювань, речень, словосполучень і окремих термінів нормативно-правового акта; ясність і доступність мови для адресатів акта; спеціалізація та повнота правового регулювання техніки; конкретність правового регулювання; використання юридичних термінів; компактність нормопроектних формул; системність та збалансованість нормотворчості; уніфікація форми і структури проектів нормативних актів. Точне і неухильне додержання всіх наведених вимог щодо нормопроекування в їх сукупності може характеризувати проект нормативно-правового акта як досконалий з технічної точки зору і свідчити про належну юридичну культуру з його підготовки і оформлення.

Отже з вищесказаного вище можна зробити висновок, що юридична аргументація на різних стадіях правотворчого процесу повинна бути як раціональною, тобто відповідати законам розуму, логіки, методологічним нормам і правилам. Перевагу слід надавати саме раціональній юридичній аргументації, яка є найбільш переконливою. Наукове обґрунтування проектів нормативно-правових актів забезпечить їх якість та ефективність у процесі правового регулювання ними правових відносин у суспільстві.

Науковий керівник: к. ю. н, асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Комарницька М. В.,
студентка I курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Болонська система навчання: за і проти

Кожен вищий навчальний заклад обирає для себе власну систему навчання для студентів. Проте зараз стає актуальною Болонська система оцінювання, зокрема в Національному юридичному університеті України імені Ярослава Мудрого теж знайшло місце це нововведення. Саме ця система стає фаворитом серед інших, проте її можна охарактеризувати не лише з позитивного боку. З цього приводу існує безліч думок, які критикують дану систему, а інші, навпаки, схвалюють її.

Болонський процес є процесом європейських реформ, на меті у якого є створення спільної Зони європейської вищої освіти. На мою думку, безумовними плюсами Болонської системи є те, що існує чітке визначення критеріїв і способів перевірки якості освіти, оскільки Україна поки що робить тільки перші спроби в цій справі, тоді як Європа має прозору, добре налагоджену систему; розширює мобільність викладацького та іншого персоналу шляхом заліку періоду часу, витраченого ними на роботу; приймає

системи порівнянних ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплому для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності даної системи вищої освіти; проводить наукові дослідження та практичну підготовку. На перший погляд ця програма є багатообіцяючою, вона дає нам надію на те, що українська освіта з Болонською системою перейде на якісно новий рівень. Проте, зміна застарілих канонів, які давно прижилися на освітянській ниві на оновлені має також і негативні наслідки.

В даній системі існує можливість вільного пересування студентів, обмін досвідом, розширення кругозору. А, відповідно, відбувається міграція фахівців. Ця можливість, яка надається студентам унеможливорює забезпечення нашої держави відповідними кадрами. Створити необхідні умови для висококласних фахівців, в тому числі забезпечити їх високою заробітною платою, наша країна зуміє ще не швидко. Тобто, залучити до праці кращих фахівців, використовуючи матеріальні переваги в наших реаліях, не вийде. І це, незважаючи на те, за якою системою у навчальному закладі проходитиме ваше здобування знань.

Також одним із недоліків системи є те, що у студента відсутнє вміння свідомо обирати з предметів, які даються на вибір за Болонським процесом. Як показує аналіз результатів проведеного дослідження серед 120 студентів-першокурсників Донецького державного університету управління, 33% студентів відмовляються вибирати, а 20% – робить «відчужений вибір» (за термінологією Б. О. Ніколаїчева), тобто, не обмірковує підстави для вибору, а бере їх готовими ззовні, орієнтуючись на думку оточуючих. Отже, студенти відмовляються від вибору, надаючи цю можливість комусь. 15% вибирають за типом «сваволі», ставлячи перед собою мету – виявити власну незалежність. Такий вибір теж назвати свідомим неможливо.

Тому, як бачимо, навіть таке поняття як Болонська система існує в симбіозі позитивних і негативних якостей. Кожен може бачити в ній більше плюсів, або мінусів – в залежності від його суб'єктивної думки. Я вважаю, що ця система, незважаючи на свої недоліки, з часом матиме кращі відгуки, адже вона має інноваційний, свіжий підхід до навчання студентів, який забезпечить більш якісну підготовку майбутніх фахівців.

Науковий керівник: к. філос. н., доц. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Костик Г. С.,
студентка I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічна маніпуляція як один з засобів впливу на людей

Людина – це істота соціальна. Кожного дня ми бачимось з великою кількістю людей. Деякі з них бажають використати нас в своїх цілях. Для цього

вони використовують найчастіше маніпуляції. Маніпуляція проникає в кожен будинок і від неї людина не може сховатися, але вона може вивчити її інструменти та прийоми. Проблема маніпулювання людьми завжди цікавила вчених. На необхідність освоєння області поведінкових маніпуляцій вказували М. Монтель, Б. Паскаль, Ф. Ларошфуко, Г. Шіллер, Г. Франке, С. Московічі. В багатьох зарубіжних країнах виходять десятки професійних журналів, які навчають «мистецтву» комерційних і політичних маніпуляцій та ігор.

Дамо визначення, що таке взагалі маніпуляції. С. Г. Кара-Мурза вважає, що маніпуляцією позначається той вплив, який спонукає індивіда зробити такі вчинки, що він опиняється в програті. Оксфордський словник англійської мови трактує маніпуляцію, як «акт впливу на людей або управління ними зі спритністю, особливо із зневажливим підтекстом, як приховане управління або обробка». Мішенню дій маніпулятора є дух, психічні структури людської особистості.

Маніпуляція – це такий психологічний вплив на людину, в процесі якого він виступає об'єктом якихось дій, спрямованих на те, щоб «прибрати його до рук» за допомогою махінацій, відволікаючих вивертів і прийомів. Термін «маніпулювання» спочатку означав «управляти із знанням справи», а тепер трактується, як «спритний та підступний вплив на людей з метою досягнення особистої вигоди неординарними засобами», як психічний вплив, який здійснюється таємно, а отже, на шкоду тим, на кого воно спрямоване. Серед маніпуляцій виділяють такі види: організаційно-процедурні, психологічні і логічні.

Ми розглянемо логічні маніпуляції. Вони побудовані на свідомих порушеннях основних законів і правил формальної логіки або ж, навпаки, на їх вмілому використанні з метою впливу на недостатньо обізнаного опонента.

Для того, щоб зрозуміти, як використовують логічну маніпуляцію, потрібно запам'ятати головне правило: ніякий аргумент не може бути двозначним і не може суперечити сам собі.

Найчастіше порушується такі два закони як закон тотожності і закон протиріччя.

Закон тотожності стверджує, що будь-яка думка, тобто будь-яке міркування обов'язково повинне бути рівне само собі. Тобто думка повинна бути ясною, точною, простою і визначеною. Цей закон забороняє плутати і підміняти поняття в міркуванні (тобто вживати одне і те ж слово в різних значеннях або вкладати одне і те ж значення в різні слова), створювати двозначність, ухилятися від теми і тому подібне. Коли закон тотожності порушується мимоволі, через необізнаність, тоді виникають просто логічні помилки; але коли цей закон порушується навмисно, з метою заплутати співрозмовника і довести йому хибну думку, тоді з'являються не просто помилки, а софізми. Таким чином, софізм – це зовні правильний доказ помилкової думки за допомогою навмисного порушення логічних законів.

Закон протиріччя говорить про те, що якщо одне судження щось стверджує, а інше те ж саме заперечує про один і той самий об'єкт, в один і той

самий час і в одному і тому ж відношенні, то вони не можуть бути одночасно істинними. Завдяки цьому людину легко можна ввести в оману.

Часто логічні маніпуляції, щоб вони були ефективнішими, об'єднують з психологічними. В цьому випадку, особливо ефективні публічні звинувачення, при цьому головне отримати коротку відповідь і не дати людині можливості виразити свою думку, тобто те, що вона реально мала на увазі. До найбільш поширених логіко-психологічних прийомів відноситься свідомо невизначеність висунутої тези або відповіді на поставлене питання, коли думка формулюється нечітко, невиразно, що дозволяє її інтерпретувати по-різному. У політиці цей прийом дозволяє виплутатися зі складних ситуацій.

Також популярним є метод підміни понять, який використовується у сучасній рекламі. Основна суть цього методу спочатку показувати одне, але пропонують купити зовсім інше.

Впливати на людину можуть різні фактори, принципи і методи, проте найвпливовішим буде маніпуляція. Той, хто дійсно хоче побудувати захист проти спроб маніпуляції його свідомістю, повинен подолати закостенілість розуму і навчитися будувати в розумі варіанти пояснення.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Кравченко Е. А.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Некоторые особенности судебного спора

Каждый из нас в повседневной жизни сталкивается с ситуациями, а особенно с вопросами, разрешение которых возможно лишь в порядке судебного спора.

Спор – это словесное состязание, устное или письменное прение между двумя или несколькими людьми, где каждая сторона отстаивает свое мнение, опровергая мнение противника.

Всякий спор – это логико-психологическое явление. В его основе всегда лежит логическое доказательство, но ведется он с целью воздействовать на сознание и чувства оппонента (противника). В этом смысл спора как разновидности аргументации.

Классическую структуру спора в упрощенном виде можно представить следующим образом: 1) выдвижение и защита какой-либо мысли (тезиса) первым оппонентом (пропонентом); 2) попытка опровергнуть тезис и аргументацию, выдвинутые вторым оппонентом (несогласным с позицией пропонента); 3) возможное выступление пропонента с целью развить первоначальные доводы и показать несостоятельность аргументации противника; 4) возможное повторное выступление оппонента и т. д.

Спор состоит из доказательств. Один доказывает, что такая-то мысль верна, другой – что она ошибочна. Та мысль, для обоснования истины или ложности которой строится доказательство, называется тезисом доказательства. Вокруг нее должно строиться все доказательство. Она – конечная цель наших усилий.

Выбор между спором из-за мысли и спором из-за доказательства обычно принадлежит оппоненту. Устанавливая антитезис или приводя возражения против тезиса, он делает спор спором из-за тезиса; оспаривая доказательство тезиса, если оно дано и требуя его, если оно не дано, он предлагает этим спор из-за доказательства. Пропоненту обычно остается одно: принять предложенный спор или отказаться от него.

Также различают споры, зависящие от конечных целей, которые ставят стороны, от различия мотивов, по которым они вступают в спор: спор для проверки истины; спор для убеждения; спор из-за победы; спор ради спора. Существует еще ряд других критериев, по которым можно различить споры.

В юридической практике использование понятия «спор» широко распространено.

Основным инструментом защиты нарушенного права субъектов правоотношений является судебный спор. Разрешение споров может проводиться как в судебном порядке, так и в рамках иных процедур, не требующих обращения в судебные инстанции. Судебный спор относится к такому виду споров, как спор из-за доказательств. Разрешаются судебные споры на основе равноправия, состязательности сторон. Это подразумевает то, что и заявитель, и ответчик имеют право на отстаивание своей позиции в суде посредством предъявления доказательной базы в защиту своей точки зрения. Суд беспристрастно, объективно, независимо оценивает представленные доказательства, изучает материалы дела, и с учетом законодательных норм, сложившейся практики выносит решение по спору.

Судебный спор имеет несколько стадий: подготовительную, рассмотрение дела в первой инстанции, стадию обжалований и исполнительное производство. На каждой стадии необходимо учитывать множество специфических моментов.

Успех любого судебного спора состоит из следующих элементов: умение применять законодательство; знание стратегии, тактики и психологии судебного спора; умением создавать доказательную базу.

Стратегия судебного спора – прежде всего это четкое понимание линии спора, результата, который необходимо достичь.

Тактика судебного спора – это совокупность процессуальных действий, которые приводят к достижению конкретного результата. Существует множество процессуальных уловок и ходов, которые приводят как к затягиванию спора, так и к его быстрейшему разрешению.

Говоря о психологии судебного спора необходимо отметить, что нередко правильное построение линии защиты либо нападения приводит к деморализации противника, влиянию на формирование судебного убеждения,

что ведёт к привлечению на свою сторону судьи, а, следовательно, к максимально благоприятному для субъекта течению спора.

И, конечно же, в судебном споре тяжело переоценить роль доказательств. Только имея необходимые доказательства, можно выиграть спор. А значит, их необходимо собрать, восстановить, «создать» в конце концов.

Судебный спор, как было указано, относится к спору из-за доказательств, но и установление объективной истины является важным условием.

Обязательным субъектом судебного спора, помимо сторон, является судья.

Судебный спор, происходя в рамках судебного процесса должен соответствовать установленным принципам. Среди общих принципов, имеющих определяющее значение в стадиях судебного процесса, могут быть названы непосредственность, устность, гласность, равноправие сторон в процессе.

При наличии теоретических знаний, четкого понимания предмета и цели спора, а также опыта его ведения, используя особенности судебного спора, можно корректно обосновать свою позицию, убедить судью в правильности своей точки зрения или же убедить оппонента в своей правоте, достигнув мирового соглашения, и тем самым выиграть судебный спор.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Кравченко О. Д.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Формальна логіка і позитивне право

Право – це система загальнообов'язкових норм і принципів поведінки в суспільстві, що санкціонується і охороняється державою. Воно може розглядатися як певна логічна система, і перше, що звертає на себе увагу, це його глибока єдність з формальною логікою. Найбільше це відображається в позитивному праві.

Позитивне право за своїм юридичним змістом взагалі може бути охарактеризоване, як вираз формальної логіки. Сама елементарна, первинна клітинка буття позитивного права, цілеспрямованого на вирішення життєвої ситуації (справи), в практичному житті людей вже являє собою логічний силогізм, у якому великим посиленням є юридична норма (формально конституційована, або суб'єктивно представлена), малим – даний життєвий випадок, висновком – владне, юридично значиме рішення .

Закладена в позитивному праві спрямованість на забезпечення максимальної, граничної визначеності в регулюванні суспільних відносин, на

забезпеченні її максимально можливої точності, строгості досягається насамперед саме за допомогою того, щоб всі елементи правової матерії, всі її «атоми» підпорядковувалися вимогам і правилам формальної логіки, коли впливають з них висновки виражаються не в діалектичних судженнях типу «і – так, і – ні», а в строгих висновках: «тільки – так», «тільки – ні».

Якщо уважно придивитися до всієї побудови позитивного права, характеру його принципів, юридичних норм, їх асоціацій, їх різноманітних зв'язків між собою, до всього складного комплексу юридичних явищ та інститутів, то виявиться, що всі вони суцільно будуються за законами формальної логіки, а саме – виключеного третього, достатньої підстави і так далі. З цієї точки зору аналітичне правознавство є свого роду формальною логікою і математикою в області права, практичної діяльності юристів. І зовсім не випадково методи, використовувані в аналітичній юриспруденції, близькі до тих, які відносяться до математичної логіки і математичного мислення.

Тому і фокусом роботи з удосконалення законодавства та практики його застосування є підвищення рівня «формальної логічності» даної юридичної системи, її підрозділів, усунення існуючих тут огріхів, досягнення гранично можливого логічного вдосконалення чинного права. І не буде занадто великим перебільшенням твердження про те, що досить розвинена юридична система являє собою, поряд з іншими істотними характеристиками, реальне, в самій матерії даного соціального явища, буття формальної логіки.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Кравчук О. В.
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Дедуктивні міркування в юридичній практиці

Знання логіки, володіння логічною культурою допомагають юристу підготувати логічно струнку, добре аргументовану промову, викрити суперечності в показах потерпілого, свідків, звинуваченого, спростувати необґрунтовані доведення своїх опонентів, побудувати судову версію, намітити логічно витриманий план огляду місця події, несуперечливо, послідовно і обґрунтовано скласти офіційний документ, тощо. Застосування логічних методів, зокрема дедукції, в практиці юристів має неоціненне значення.

Дедуктивним називають умовивід, за допомогою якого з одного чи декількох суджень виводиться нове судження. В дедуктивному умовиводі думка рухається від загального до окремого, одиничного, тому дедукцію визначають як умовивід від загального до часткового.

Початком (посилками) дедукції є аксіоми, постулати або просто гіпотези, що мають характер загальних тверджень, а кінцем дедукції – є наслідок з посилок, теореми. Якщо посилки дедукції ширші, то ширші і її наслідки.

У юридичній практиці дедуктивні умовиводи як загальні положення виступають у нормах права (статтях кодексів та інших законодавчих актів), а також у положеннях правових наук, керівних вказівках органів суду, прокуратури та ін.

Важливе значення має дедукція при висуненні слідчих версій. Слідча версія – це передбачення, яке ґрунтується на фактичних даних про сутність та окремі обставини події (які мають ознаки злочину), прийняте для перевірки особою, яка уповноважена здійснювати розслідування для вирішення питання по суті. Слідча версія, її побудова та перевірка – це процес пізнання, який полягає в поступовому встановленні наявності (відсутності) фактів, зв'язків між ними, їх походження. Поєднавши наслідки події злочину з використанням методу дедукції, слідчий може дійти висновку – кому необхідно було вчиняти такі дії, хто виконавець, чи є алібі в певних осіб тощо.

При вирішенні питання про кваліфікацію злочинної події дедуктивні умовиводи в юридичній практиці мають дуже важливе значення, оскільки у багатьох випадках дають змогу чітко визначити до якого класу предметів подія відноситься. Неправильне застосування юридичних засобів та законів може призвести до юридичних помилок, які у свою чергу можуть обернутись у судові помилки.

Дедукція як спосіб пізнання істини і форма мислення відіграє важливу роль в правотворчості та правозастосуванні. Так, наприклад, загальне положення про цивільно-правові договори поширюється і на окремі договори (купівлі-продажу, оренди, тощо).

Показуючи значення дедукції, потрібно наголосити на тому, що вона завжди застосовується при тлумаченні норм права для виведення часткових положень із загальних юридичних принципів. Так, із норми, що стосується цілої низки юридичних відносин, логічно випливає низка таких же положень, норм для кожного виду таких відносин.

Підсумовуючи, можна зазначити, що дедукція є логічним засобом пізнання конкретного, одиничного на основі знання загального. Вона допомагає збагатити наше знання одиничного, дає можливість розглядати окреме з точки зору загальної закономірності, пояснити конкретне, керуючись загальними принципами.

Дедуктивний умовивід складається з суджень, які мають загальний характер (положення юридичного закону, закону природи тощо), це дає змогу, знаючи деякі ознаки предмета, робити висновки про належність даного предмету до загального класу.

Головною метою дедуктивних умовиводів є отримання істинних знань для повноцінного використання у практичній діяльності юриста. Знання правил та видів дедуктивних умовиводів допомагає прогнозувати події і найкращим чином планувати дії, максимально передбачати можливі наслідки і висувати різні гіпотези.

У дедукції, на відміну від індукції, виходячи і спираючись на загальне знання, роблять висновок конкретного характеру. При використанні як посилення гіпотетичного припущення, наприклад нової наукової ідеї, дедукція

є відправною точкою зародження нової теоретичної системи. Значення дедукції в тому, що вона дає висновки достовірні. У цьому перевага її над іншими методами умовиводів. Якщо засновки дедуктивного методу істинні і правильно пов'язані, – то висновок буде неодмінно істинним.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Красічко М. С.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Істинність твердження через аргументацію

У логіці значну увагу приділяють принципу достатньої підстави, як такому, що є необхідним для формування істинного твердження. Мається на увазі, що згідно із цим принципом, будь-яке суспільно важливе ствердження або заперечення повинно мати під собою певний фундамент – обґрунтування.

Якщо говорити мовою науки, то обґрунтування можна визначити як процес і результат пошуку переконливих підстав для суджень про дійсність. Сам процес обґрунтування може здійснюватися різними шляхами. Серед них можна виділити способи, які притаманні гуманітарним і природничим наукам.

Природничим наукам притаманний спосіб, основною ідеєю якого є обґрунтування тверджень за допомогою безпосереднього звернення до дійсності. Найчастіше цей спосіб реалізується через проведення експерименту або спостереження за об'єктом положення, про яке йдеться мова.

Способу, який використовується в гуманітарних науках, можна надати похідного характеру. Адже людина звертається до вже відомих аргументів завдяки побудові доказів. Цьому способу також притаманне звернення до дійсності, але вже опосередковане. Тобто він функціонує на вже готовій матеріальній базі.

Виходячи із другого способу, хочу приділити увагу саме аргументації. Варто сказати, що без цього елементу обґрунтування є неможливим і, як наслідок, твердження не буде прийматися за істинне.

Аргументацією є точне або неточне обґрунтування певного твердження з використанням деяких аргументів. Аргументом є судження, істинність якого вже підтверджено, яке використовують щоб довести або спростувати тезу. У юриспруденції аргументами можуть бути різноманітні нормативно-правові акти (закони, постанови, приписи, положення), правові доктрини, міжнародні договори, ратифіковані державою тощо.

Деякі науковці, зокрема В. П. Конверський, професор НУ ім. Тараса Шевченка, вважають, що до істинних аргументів можна віднести лише підтвержені наукою визначення, аксіоми та постулати, закони та теореми.

Також варто зазначити, що, аргументуючи свої твердження, використовується принцип імплікації. Слідуючи цьому принципу, подія В

сталася тому, що їй передувала подія А. Можна навести такий приклад. Адвокат, захищаючи інтереси клієнта, який скоїв вбивство, говорить, що клієнт скоїв так, оскільки його життя загрожувала небезпека.

Стосовно аргументу хочу додати, що необхідно регулювати кількість аргументів, бо коли їх забагато, то втрачається суть тези, коли мало – теза може не підтвердитися.

Як висновок, принагідно сказати, що для становлення істинного твердження потрібно неуклінно слідувати основним вимогам аргументації. Отже, коли теза сформована правильно, коли аргументи істинні і логічно пов'язані з тезою відношенням логічного слідування, то впливає істинність твердження.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Куприянов В. П.,
студент 1 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логіка в слідчих версіях

Слідчими версіями називаються засновані на фактах підлягаючі перевірці припущення слідчого про причини й обставини скоєного злочину.

Слідчий приступає до вироблення наслідку в зв'язку з тим, що відбулася визначена подія, яка послужила підставою для порушення кримінальної справи.

В судово-слідчій практиці при поясненні окремих фактів або сукупності обставин часто висувається ряд гіпотез, які по-різному пояснюють ці факти. Такі гіпотези називають версіями (від латинського *versio* – видозміна, поворот) – здогад або припущення правознавця про наявність або відсутність подій, фактів, характер і природу вчинків тощо.

Версія в слідчому дослідженні – одна з можливих гіпотез, які пояснюють походження або властивості окремих юридично значимих обставин злочину або злочину в цілому.

У криміналістиці слідчі версії підрозділяються на три групи: 1) загальні слідчі версії; 2) приватні слідчі версії; 3) робочі слідчі версії.

Предметом загальних слідчих версій є подія злочину, кваліфікація його як злочину, винність визначеної особи в здійсненні даного злочину. Наприклад, у зв'язку з пожежею, що відбулася, за певних умов можуть бути побудовані версії про причини пожежі: підпал; самозаймання; необережна поведінка з вогнем. Це загальні версії.

Подія злочину може бути доведено, але ще не ясно, хто його зробив. По одній слідчій версії його міг зробити гр-н А., по іншій – гр-н Б, і т. д. Предметом загальної слідчої версії може бути і питання про те, чи зробив визначену дію даний громадянин, і питання про винність конкретної особи в здійсненні цієї дії.

Предметом приватних слідчих версій звичайно є окремі обставини в справі. Такі приватні версії можуть бути побудовані для з'ясування способу, за допомогою якого обвинувачуваний вимагав хабаря, для встановлення знаряддя, яким зроблений злочин. Зрозуміло, приведені розмежування загальних і приватних версій має умовний характер.

Робочі слідчі версії слідчий буде для з'ясування тих обставин, що мають переважно організаційно-слідчий характер. Як правило ці версії утрачають своє значення після закінчення попереднього наслідку. На відміну від часток і особливо загальних версій вони не виникають у суді. До них відносяться версії про місце перебування документів, знарядь здійснення злочину й інших речовинних доказів. Якщо в ході наслідку будуть знайдені знаряддя здійснення злочину, документи, то робочі версії, що зіграли важливу роль у цьому, утратять своє значення. До робітників відносяться і пошукові версії, наприклад про те, де ховається обвинувачуваний, де він сховав викрадені речі. Перевірка версій проводиться шляхом проведення як слідчих, так і оперативно-розшукових заходів, вироблених органами дізнання. Визначивши слідчі версії, які підлягають перевірці за справою, слідчий приступає до складання плану наслідку.

Побудова версій, як і гіпотез, – необхідний шлях до створення наукової теорії. Всяка наукова теорія висловлюється спочатку як гіпотеза. Науково доведена і підтверджена на практиці гіпотеза стає науковою теорією. Логічна структура гіпотези складна. Гіпотеза не зводиться до якогось одного судження чи умовиводу. Вона – система суджень, понять і умовиводів. Якесь одне окремо взятє судження або умовивід ще не складає гіпотези.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Курта А. Б.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Контраргументація як прийом переконання

Контраргументація являє собою невід'ємну частину процесу аргументації, вона характеризується полемічним змістом аргументованих дискусій, учасники яких з однієї сторони намагаються відстоювати свою точку зору, а з другої – піддавати її критиці. Контраргументація це твердження, яке є реакцією на аргументи опонента і піддають сумніву його позицію. Виділяють макрорівень та мікрорівень контраргументації. Макрорівень, в свою чергу, має макроструктуру контраргументації, яка складається з проаргументації, контраргументації, суперечки та переконання. На цьому рівні контраргументація здійснюється ціленаправлено, активно, причому передбачає наявність декількох точок зору. Мікрорівень передбачає побудову контраргументів на основі критики тези, доводу, способу міркування.

Наприклад, процес контраргументації можна порівняти із технічним наглядом за будівництвом. Ціль технагляду полягає в забезпеченні того, щоб будівлі були добре побудовані. Технагляд відповідає за те, щоб ті, хто буде жити в будинках, були повністю обізнані про будь-які недоліки або дефекти в будівлі. Тому контраргументація критикує зміст та структуру аргументів таким чином, щоб була можливість виявити недоліки цих аргументів. Тобто, контраргументація представляє собою спростування конструктивних пропозицій опонента та посилення власних позицій власними аргументами. Контраргументація слугує викликом аргументів опонента на рівні рівноваги будь-якого спору.

Для того, щоб спростувати або заперечити аргументи, в першу чергу необхідно підійти до них з критичної точки зору, а також застосовувати прийом прямої критики аргументу. Як переконання, контраргумент містить два компонента: оцінка аргументів відповідно прийнятим стандартам якості аргументів та успішне структурне спростування. В свою чергу, стандарти якості повинні відповідати прийнятності – побудова аргументу на ідеї, в яку суб'єкти вже вірять. Відповідності – стосується висновку для аргументу, тобто стандарт відповідності перевіряє якість зв'язку між підтримкою та заявленим, уточнюючи чи відноситься представлений доказ до заявленого. Наприклад, нам необхідно зняти заборону із ігрового бізнесу в Україні. Подивіться, скільки прибутку він приносить в Князівстві Монако, в одному тільки Монте-Карло. Спростування: кількість туристів, відвідуючих той же Київ, незрівняна з тими тисячами, які кожен місяць відвідують Монте-Карло. До того ж, в Україні немає чітких законів, які б регулювали такий об'ємний бізнес, і таким чином забезпечували б наповнення бюджету. Та достатність – наскільки переконливим є аргумент. Взагалі, достатність, яка необхідна для кожного аргументу, є функцією предмета аргументу і контексту, в якому він використовується. Рівень доказів, необхідний для переконливості аргументу, залежить від предмета аргументу.

Структурне спростування складається із визначення аргументів опонента, наприклад, використовуючи слова, якими опонент визначив свій аргумент. Критики аргументів, тобто виявлення недоліків аргументів опонента.

Контраргументація виступає рушійною силою будь-яких спорів, вона повинна ґрунтуватися на застосуванні «стандартів якості» аргументів і бути структурована так, щоб показати силу спростування та визначити вразливість аргументів опонента, вона є необхідним елементом в процесі переконання.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Кучеров С. С.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Місце логіки в процесі доказування

Знання логіки є найважливішою складовою частиною загальної та професійної підготовки юриста. Мислення юриста називають правовим, адже воно базується на знаннях нормативно-правових актів. Головними елементами такого мислення є системність, володіння правовими термінами, які мають специфічний юридичний сенс, підпорядкування принципам права, регламентованість вимогами закону, логічність, тобто, обґрунтованість законами логіки. А для того, щоб прийняти законне рішення, необхідно детально дослідити усі обставини справи, оцінити належність доказів, їх природу, що в свою чергу потребує знань не лише права, а й логічних законів.

За твердженням В. Н. Кудрявцева, «немає ніякої іншої галузі суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних умовиводів, приведення хибних аргументів можуть заподіяти настільки істотну шкоду, як в області права». І це дійсно так, адже за допомогою логіки можна роз'яснити все, що завгодно, а вміння правильно підбирати логічні засоби дозволить набагато облегшити процес доказування.

Під час доказування один за одним змінюються три етапи: збирання, перевірка та оцінка доказів. Це дозволяє прийняти обґрунтоване рішення.

Взагалі, цей процес представляє собою розумову і практичну діяльність компетентних учасників процесуальних відносин. Метою доказування є встановлення істини у конкретній справі і вирішення спору між сторонами.

Доказ — це логічна операція обґрунтування істинності якого-небудь судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень. Він складається з трьох елементів: тези (судження, істинність якого обґрунтовують у процесі аргументації); аргументів (доводів або підстав доказу — це вихідні теоретичні чи фактичні положення, за допомогою яких обґрунтовують тезу) і демонстрації (це логічний зв'язок між аргументом і тезою). А тому логіка в процесі доказування є певним інструментом, регулятором до вірних дій.

Під час судового процесу логічний перехід від аргументів до тези відбувається у формі умовиводів (висновків), у логіці це може бути один умовивід. Під час доказування завжди існує певний ланцюжок міркувань, спочатку розшукуються усі можливі докази, а потім на їх підставі встановлюється подія.

Будь-який професіонал повинен ретельно ставитися до того, що він каже, які пропонує тези і застосовує аргументи для доведення останніх. А тому слід уникати помилок, які можуть виникнути в процесі доказування, від яких залежить правильність прийняття рішення. Помилки, що стосуються тези, слід уникати таким чином: теза має бути логічно визначеною, сформульована ясно та чітко; повинна залишатися незмінною у процесі усього доведення. Щодо

аргументів, то потрібно дотримуватися таких правил: аргументами можуть бути лише ті положення, істинність яких доведена; вони обґрунтовуються автономно, незалежно від тези; аргументи не повинні суперечити один одному; повинні бути достатніми для обґрунтування тези.

Докази на практиці мають велике значення саме в кримінальному процесі, адже за їх допомогою вирішується доля людини. Досвідченим юристам не тяжко знайти «логічні дірки» в законах, що допомагає їм, спираючись на слабкі місця в нормативно-правовому акті, успішно вести свою справу. Знання законів, вміння використовувати їх на практиці необхідні будь-якій людині. Як зазначав Гегель, що перетравлювати страву можна і без знання фізіології стравоперетравлювання, але без сумніву, що знання фізіології дозволяє нам налагодити раціональне харчування. Щось подібне можна сказати і про знання логіки у доказовій діяльності.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Лаврова І. А.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні підстави юридичної аргументації

Логіка – наука про закони і форми мислення, методи пізнання та умови істинності знань і суджень. Логіка вивчає закони і форми розумової діяльності людей на підставі аналізу їх мовних висловлювань, тобто через реалізацію (матеріалізацію) результатів розумової діяльності у мові; створює свою специфічну мову (логічну мову) для аналізу структури мислення і формалізації знання. Вивчення логіки потребує зосередження та систематичного підходу, а також багато часу і певних зусиль. Як сказав один мудрець: «У водах логіки не слід плисти з піднятими вітрилами».

Знання логіки потрібно так чи інакше всім людям, оскільки вони мислячі істоти. Однак є галузі людської діяльності, професії і спеціальності, де ці знання особливо необхідні. В діяльності юристів логіка має особливе значення. Ще Цицерон, говорячи про судові справи, радив ораторові, які б справи він не узявся вести, «ретельно і ґрунтовно в них розібратися». Він підкреслював, що на судовому форумі документи, свідчення, договори, угоди, зобов'язання, споріднення, властивість, укази магістратів, висновки правознавців й, нарешті, усе життя тих, чия справа розбирається, повинне бути розібрано.

Мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях і вміти розкривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій області наукової і практичної діяльності, у тому числі й у роботі юриста, що вимагає точності мислення, обґрунтованості висновків. Наприклад, вирок суду повинний ґрунтуватися на ретельно перевіреному фактичному матеріалі. Для правильного судового

рішення важливе значення при розгляді справи має також переконлива, логічно струнка мова прокурора або захисника.

Кращі юристи відрізняються не тільки глибоким знанням всіх обставин справи і яскравістю судових мов, але також строгою логічністю у викладі й аналізі матеріалу і незаперечною аргументацією висновків. І навпаки, мова, що містить логічні помилки, плутана і суперечлива, утрудняє з'ясування справи, а в деяких випадках може служити причиною винесення неправильного вироку.

Для успішного використання логічного арсеналу потрібно досконало їм володіти. Отже, немає іншого шляху, крім глибокого і вдумливого вивчення логіки – освоєння визначеної суми логічних знань, вироблення відповідних логічних умінь і навичок. Можна сміливо сказати: щоб стати сьогодні гарним юристом, потрібні дві речі: висока правова культура і настільки ж висока логічна культура.

Зрозуміло, що рішення суду могло бути правильним лише в тому випадку, якщо не тільки його юридичні підстави вірні, але й хід міркувань – правильний. А це і є логічна сторона юридичних доказів. Логіка має велике значення і для криміналістики, і для рішення всього спектра юридичних задач, регулювання трудових, майнових і інших відносин, соціального і правового захисту трудящих, пенсійного забезпечення та інше.

Якщо людина хоче бути інтелектуально розвиненою, навчитися грамотно міркувати, зі знанням, а не стихійно застосовувати закони й правила логіки, вивчення цієї науки для неї повинне стати обов'язковим.

Значення логічних знань для юристів полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливим логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки. Таким чином, змістовна модель проблеми, що досліджується, уточнюється та спрощується, а зміст концепту проблемної ситуації отримує точне й чітке вираження.

Знання логіки значно допомагає юристові:

— аналізувати юридичну термінологію в кодексах та інших нормативних актах; з'ясувати, чи впливає певна норма з інших норм, чи включення її до правового документа не буде зайвим, чи є новий нормативний акт доповненням або запереченням старого тощо;

— застосовувати логічні методи у процесі кримінально-правової кваліфікації злочину;

— будувати судово-слідчі версії з використанням методів логіки;

— складати чіткі плани розслідування злочинів;

— застосовувати логічні методи в процесі прогнозування злочинності і оцінки діяльності правоохоронних органів;

— не допускати логічних помилок при складанні офіційних документів: протоколів допиту і огляду місця події, рішень і постанов, рапортів, договорів тощо;

— на високому рівні проводити суперечки в суді: обґрунтовувати власну думку і критикувати думку супротивника; швидко знаходити логічні помилки у ході судового засідання;

— застосовувати методи логіки для дослідження наукових проблем у правознавстві.

Отже, логіка – це своєрідне знаряддя для тренінгу розуму. Методи логіки можуть виступати методами витлумачення правових текстів. Виходячи з цього, вивчення логіки для майбутніх юристів має як практичне, так і теоретичне значення. Логічне доведення – це розумова діяльність, це розумовий процес обґрунтування однієї істини за допомогою інших істин. До того ж, логічне доведення відбувається за допомогою однієї лише логіки. А судовий доказ користується не лише законами діалектики, а й підлягає під юридичні закони.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Лагно А. А.,
студентка 3 курсу
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль переконання в юриспруденції

Актуальність даної теми полягає у тому, що переконання відіграє дуже помітну роль у процесі доведення в юриспруденції, найчастіше всього застосовується адвокатами, а іноді й має вирішальне значення при винесенні рішень суду.

Усім нам відомо, що юрист повинен бездоганно володіти нормами літературної мови, повинен бути людиною, яка має високий рівень освіти, оскільки він щодня оперує найрізноманітнішими явищами життя, й ці явища він має правильно оцінити, прийняти потрібне рішення й запевнити у правильності свого погляду людей, тобто переконати їх у правильності його тверджень.

Термін «переконання» має як психологічний, так і логічний зміст. У психологічному змісті переконання – певний стан тіла та розуму, або того й іншого, коли людина діє стосовно того, що їй присутнє чуттєво (наприклад, коли ми очікуємо побачити потяг на станції), у логічному – це впевненість суб'єкта стосовно істинності певних тверджень, думок або поглядів.

Переконання виникає в ситуації суперечки або пропаганди, коли певний суб'єкт висуває певні ідеї, формулює принципи (діянь, моралі, права, пізнання тощо), а інший учасник засвоює ці ідеї та принципи, тобто сприймає їх або не сприймає. Переконання означає здатність суб'єкта або учасників дискурсу прийняти інші ідеї та принципи і визначити їх як істинні. Тому, щоб переконати особу, йому потрібно наводити аргументи «за» і «проти».

У кожному переконанні потрібна присутність послідовності доведення:

1) знаходження переконливих аргументів;

2) процедура доведення або спростування, тобто логічне виведення тези із аргументів;

3) логічна оцінка виведення тези з аргументів (або «необхідно слідує», або «ймовірно слідує», або «не слідує»).

Ще Аристотель визначив, що переконання має свою раціональну підставу в системі «власна думка (погляд) – віра – переконання – розумна підстава (логос)». Згідно з ним, погляд є істинним або хибним. Але з поглядом пов'язана віра (насправді не може той, хто має погляди, не вірити їм).

У багатьох нормах кримінально-процесуального закону містяться положення, згідно з якими учасники (суб'єкти) кримінального процесу (наприклад, слідчий, прокурор, суддя) при оцінці доказів приймають деякі рішення, керуючись своїм внутрішнім переконанням.

Щоб певна аргументація була доказовою та переконливою, завжди варто брати до уваги:

1) загальні правила обґрунтування за допомогою аргументів *ad hominem* (до особи), *ad rem* (до речей), *ad lex* (*ad jus*) (до правових норм, звичаїв, прецедентів та інших юридичних правил);

2) специфіку аудиторії, учасників дискурсу, яким намагаються змінити позицію або думку (наприклад, одній аудиторії потрібні аргументи у логічній строгості та точності, а іншій – важливі не стільки строгість і точність наведених аргументів, скільки зв'язок із життям чи досвідом людей, учасників дискурсу;

3) сферу діяльності людей (політичну, економічну, юридичну тощо), в якій застосовується аргументація.

Отже, на сьогодні, переконання у юриспруденції залишається актуальним питанням, яке відіграє вирішальну роль у судовому процесі, його застосовують адвокати, прокурори, певне внутрішнє переконання має й суддя, який виносить рішення.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Лисюк А. М.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Діалог і дискусія

Наше міжособистісне спілкування практично обмежене лише двома інструментами – діалогом і дискусією. Використовуючи їх щодня, ми, тим не менш, не спроможні провести грань між цими принципово відмінними формами комунікації. А даремно – адже просте усвідомлення їх особливостей, плюсів і мінусів відкриває для нас можливість не тільки скоротити тривалість нарад і обговорень, а й значно підвищити змістовність і якість прийнятих

рішень. Крім того, вмiле використання цих iнструментiв сприяє зростанню довіри i взаємної поваги в колективi.

Слово «дiалог» походить вiд давньогрецького *dialogos*, що означає вiльне висловлювання iдей мiж «берегами» – учасниками дискусii. Дiалог покликаний сприяти спокiйному сприйняттю, осмисленню i розвитку висловлюваних iдей. На противагу дiалогу термiн «дискусiя», маючи один i той же корiнь зi словами *percussion* i *concussion* (зiткнення, вiддзеркалення, протистояння), передбачає словесний пiнг-понг, коли iдеї перекидаються вiд одного учасника дебатiв до iншого. При цьому кожен прагне довести свою правоту або просунути власну iдею.

Iгнорування принципових вiдмiнностей цих двох основних iнструментiв комунiкацii часто призводить до змiни характеру обговорення. Замiсть того, щоб постаратися досягти об'ємного бачення, глибокого i всебiчного розумiння розглянутої проблеми всiма учасниками, вони виявляються залученi в гостру, емоцiйну полемiку. Емоцiї i амбiцiї кожного додають обговорюванiй проблемi бiльшого суб'єктивного забарвлення i позбавляють учасникiв можливостi досягти розумного рiшення .

Цi комунiкацiйнi iнструменти – дiалог i дискусiя – нацiленi на отримання принципово рiзних результатiв (в одному випадку – це спiльне осмислення, поглиблення висловлюваних iдей, у другому – iх просування, нав'язування, критика). У першому випадку домiнує логiка, у другому – емоцiї. Для того, щоб надати дискусii бiльш спокiйний i конструктивний характер i зменшити емоцiйний вплив виступаючого, в племенах американських iндiанцiв промовцевi належало стояти спиною до учасникiв.

Як правило, по завершеннi дискусii бiльшiсть учасникiв залишаються незадоволеними: iх iдеї виявилися вiдкинутими, i торжествує лише мала група «переможцiв». Дiалог, навпаки, нацiлений на досягнення консенсусу, коли кожна точка зору повинна бути почута i спiльно знайдене оптимальне (на думку учасникiв) рiшення.

Гiднiсть i переваги дiалогу очевиднi, проте в сучасному «реактивному» свiтi часовий фактор часто стає вiршальним. Це означає необхiднiсть пожертвувати консенсусом (досягнення якого вимагало б масу часу) i задовольнитися компромiсом. Слiд також мати на увазi, що емоцiї можуть грати i позитивну роль – кинутий виклик запалює людей, активiзує мислення i уяву, формує потужний емоцiйний настрiй.

Науковий керiвник: к. ю. н., асистент кафедри логiки Нацiонального юридичного унiверситету iменi Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Ліпай П. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історичний зв'язок між логікою і правом

Логічні принципи використовувалися вже в древніх правових системах XV-VIII ст. до н.е. Розвиток логіки як окремої науки багато в чому обумовлений виникненням писаного права: з'явилася громадська потреба у вдосконаленні техніки міркування і аргументації. Цивілізації того часу ототожнювали правопорядок з правдою і справедливістю. Саме опікуючись про суспільне благо (правду та справедливість), Парменід, автор одного з перших писаних кодексів, закликав до відкидання суб'єктивної чуттєво-мотивованої думки на користь непохитного теоретичного знання.

Подальший розвиток теорії доказів пов'язаний з діяльністю школи софістів. Поява цієї школи теж пов'язана з політико-правовими реаліями стародавнього світу VI-IV ст. до н. е., однак кінцевою метою запропонованих систем аргументації була вже не правда і справедливість, а перемога в суперечці за всяку ціну. Борючись з вченням софістів, Аристотель створює формальну логіку, яка дозволила замінити сумнівний термін «думка» точним знанням. Завдяки Аристотелю логіка отримує власний предмет, методи та категоріальний апарат і на довгий період вже не вимагає додаткових імпульсів від правосвідомості.

У юридичній техніці римського права логіка стає вже невід'ємним, базовим елементом. Застосування формальної логіки при аналітичному опрацюванні догм права дає можливість розкрити деталізовану юридичну картину того чи іншого фрагмента законодавства, судової практики, відпрацювати найбільш доцільні прийоми і форми юридичних дій.

Середньовічна схоластика, загартована в теологічних суперечках, привнесла в юридичну логіку систематичність і пунктуальність.

У XVII ст. проявилися перші проекти математизації юридичної логіки (Шікхард і Лейбніц). Ці проекти були зустрінуті скептично, хоча сам Лейбніц за основним родом занять був юристом.

Надалі подібні спроби здійснювалися неодноразово, здійснюються вони і зараз. Необхідно відзначити наступний факт: з кінця XIX ст. намічається тенденція пониження і навіть повного заперечення значення логіки для правової теорії та практики. Змінилося і правосвідомість. У результаті під питанням опинилася сама необхідність існування юридичної логіки.

Сьогодні така точка зору не отримала розвитку, самі юристи визнають важливість і значення логіки для юридичної практики. Криміналістика запозичує положення логіки, і особливо такі прийоми логічного мислення, як аналіз, синтез, дедукція та індукція, аналогія, узагальнення, абстракція і т. п. Використання відомостей з області логіки дозволило розробити «логіку наслідку», «логічні основи криміналістичної тактики». У складних ситуаціях

розслідування не можна досягти успіху в розкритті злочинів без знання законів діалектичної і формальної логіки, без уміння слідчого мислити. У нинішніх умовах розвитку нашої країни значення логіки для юристів ще більше зростає. Становлення правової держави в Україні припускає висування на одне з перших місць у суспільстві всього комплексу юридичних наук як теоретичної основи правового регулювання всієї сукупності суспільних відносин. У зв'язку з цим і підсилюється роль логіки як однієї з незамінних теоретичних опор юридичної науки і практики.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Лукашова Є. В.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналогія права та аналогія закону

Наша майбутня професія напряду пов'язана з правом і законом. Але на жаль жодна система права не досконала, і в ній є прогалини.

Для того, щоб заповнити прогалини у законодавстві, використовують аналогію. Аналогія – це подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями.

У логіці термін аналогія означає умовивід, в якому від схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками.

Для юриста важливо вміти розділяти аналогію права та аналогію закону. Дамо визначення цим двом термінам. Отож, під аналогією права слід розуміти застосування, до не вирішених в конкретній нормі спірних правовідносин за відсутності норми, що регулює подібні відносини, загальних засад і змісту законодавства. Аналогія закону – це засіб заповнення прогалин у законодавстві, який полягає у застосуванні до не врегульованих конкретною нормою правовідносин норми закону, що регламентує подібні відносини. При аналогії права, регулюючи функцію виконують основні принципи права, такі як гуманізм, юридична рівність, відповідальність за провину та інші. А також вони виступають єдиною нормативно-правовою підставою правозастосовного рішення. Аналогію права можна застосовувати тільки за наявності двох умов:

- 1) при виявленні прогалини в законодавстві;
- 2) за відсутності норми, що регулює подібні відносини, що не дає можливості використовувати аналогію закону.

При застосуванні аналогії права не варто забувати, що новостворене правило поведінки суб'єктів підлягає застосуванню лише до одного конкретного випадку, а не до всіх аналогічних суспільних відносин. Варто також згадати, що аналогію права допускається застосовувати лише у випадках неможливості використання аналогії закону для регулювання правових

відносин. Зміст аналогії права полягає у визначенні прав та обов'язків сторін правовідносин на основі не конкретних правових норм, а загальних засад і вимог добросовісності, розумності і справедливості.

Застосування аналогії закону правозастосувачем зумовлене насамперед такими двома обставинами:

1) установленою законом заборонаю відмови у правосудді і потребою вирішення справи, про не передбачені правом суспільні відносини з метою юридичного захисту прав, свобод та інтересів осіб. Суд зобов'язаний прийняти справу до розгляду і вирішити її по суті, використовуючи інститут аналогії. Ще в Кодексі Наполеона говорилося, що суддя, який відмовиться судити «під приводом мовчання, темряви або недостатності закону, сам може підлягати переслідуванню за звинуваченням у відмові в правосудді»;

2) неможливістю швидкого врегулювання суспільних відносин, не регламентованих правом, шляхом внесення необхідних змін і доповнень до чинного права або видання нового нормативно-правового акту.

Аналогія закону передбачає пошук норми за предметом правового регулювання – шляхом аналізу відповідних інститутів, якоїсь певної галузі законодавства, а в подальшому – іншої галузі, і законодавства в цілому. Відповідно існують два види аналогії закону: внутрішньогалузева і міжгалузева.

Той, хто навчиться розрізняти аналогію права і аналогію закону, і буде дотримуватись основних умов і обставин при застосуванні інституту аналогії, буде здатним вирішити любий правовий конфлікт.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Любцова О. Є.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

**Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat –
тягар доказування лежить на тому, хто стверджує,
а не на тому, хто заперечує**

Тягар доказування лежить на тому, хто стверджує, а не на тому, хто заперечує – це максима, яка бере свій початок ще з римського приватного права. Але не можна розкрити зміст вказаного вислову, не з'ясувавши саме поняття «максима».

Багато словників як сучасних, так і минулого століття, пропонують свої визначення цього терміна. Хочу навести деякі з них: Словник іноземних слів вказує, що максима [лат. *maxima* (*regula, sententia*) основне правило, принцип] – логічний або етичний принцип, виражений в скороченій формулі, правило, норма поведінки; Новий тлумачно-словотворчий словник російської мови (автор Т. Ф. Єфремова) визначає, що максима: 1). Правило поведінки або

основний принцип, яким людина керується у своїх вчинках. 2). Короткий вислів морального характеру. Сучасний тлумачний словник трактує максимум дещо інакше: [від лат. *maxima regula (sententia)* – вищий принцип], узагальнена, глибока, лаконічна і відточена думка певного автора, що встановлює правило поведінки, основний логічний або етичний принцип, яким людина керується у своїх діях.

Отже, всі вищевказані визначення збігаються в тому, що максима є певним принципом. Але, на мою думку, ці поняття ототожнювати не можна. Правильніше буде вказати, що максима – це думка, ідея або правило поведінки, яке внаслідок багаторазового використання протягом тривалого часу може набути стійкого характеру і отримати форму принципу.

Що ж стосується максими «тягар доказування лежить на тому, хто стверджує, а не на тому, хто заперечує», то, по-перше, потрібно розкрити її зміст. Існує в логічній теорії поняття, яке має назву «тягар доведення», обов'язок доказування. Цей обов'язок лежить на тому, хто стверджує, а не на тому, хто заперечує. До речі, логічне правило, пов'язане з тягарем доведення, прийнято і в юриспруденції. Якщо хто-небудь, наприклад, обвинувачується у скоєнні злочину, то обов'язок довести істинність обвинувачення лежить на тому, хто звинувачує, тобто, хто стверджує, що дана особа вчинила злочин, а вже спростувати цей доказ повинен обвинувачений. По-друге, закріплення цієї максими в законодавстві забезпечує захист прав і свобод саме обвинуваченого.

Найбільш прийнятним є застосування вказаної максими в кримінальному процесі. Вона також є складовою юридичного змісту презумпції невинуватості, яка закріплена в кримінальних законах більшості демократичних країн.

Дана максима безпосередньо чи опосередковано знаходить своє відображення в різних нормативно-правових актах. Так, наприклад, в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в ч. 2 ст. 6 зазначено, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Також, відповідно до статей 10 і 11 Загальної декларації прав людини кожна людина, яка звинувачується у вчиненні злочину, має право вважатися безвинною доти, доки її вина не буде встановлена законним чином шляхом прилюдного розгляду її справи незалежним і безстороннім судом на основі повної рівності, з додержанням всіх вимог справедливості, і з забезпеченням всіх можливостей для захисту. Статтею 14 Міжнародного пакту про громадські та політичні права передбачено, зокрема, що кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки вина його не буде доведена згідно з законом.

Стосовно України, розглядувана максима міститься у статті 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Ч. 2 цієї ж статті звучить так: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину». Також дане положення відбивається й у Кримінальному процесуальному кодексі України, а саме у ч. 2 ст. 17: «Ніхто не зобов'язаний

доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом».

Отже, дана максима була одним із основних положень римського права і знайшла своє відображення в сучасному законодавстві. Вона входить до конституційних принципів України і тим самим забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в кримінальному провадженні.

Науковий керівник: д. філос. н., професор кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Любиченко О. О.,
студент 3 курсу Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доведення в юридичній практиці

Доказ – основний засіб для досягнення результату в суді. Доведення фактів має ключову роль як в цивільному, так і в кримінальному процесі. Основними є норми, що регулюють процес доведення, тобто ті норми, що контролюють процесуальні стадії, що йдуть одна за одною. Також значна увага приділяється характеру доказів, джерел їх одержання та способів, а також їх оцінки з позиції допустимості та достатності.

Докази та доказування історично будуються на роботах Аристотеля. В своїх працях він першим описав процес доказування та дав деякі поради юристам, що виступають у суді.

Існують чинники, що істотно впливають на процес доведення, такими є психологічні, економічні, соціальні чинники, вони вважаються неприпустимими з точки зору логіки і можуть, а часто повинні бути враховані при розгляді судових спорів.

Фахівці з судових спорів дають поради для учасників судового процесу або учасників дискусії:

1) ініціативою повинні володіти ви, саме ви маєте мати чіткий план ведення дискусії і діяти так, щоб вона йшла у потрібному вам напрямку. Запропонувати своє бачення предмета спору, свій план обговорення та направити дискусію у необхідний вам напрямок. Щоб направляти дискусію важливо бути тим, хто атакує, а не тим, хто захищається;

2) важливим також є те, що саме опонент, а не ви маєте доводити факти або їх спростовувати, тобто тягар доказування необхідно перекласти;

3) не слід намагатися «розбити» всю теорію супротивника, достатньо буде навіть спростування одного факту, це буде породжувати сумніви, а сумніви, як відомо, діють на користь сторони, що зародила ці сумніви;

4) найвагоміший аргумент можна притримати і залишити наостанок, адже наприкінці дискусії опонент вичерпав всі свої вагомі аргументи і на противагу вашим у нього будуть лише незначні;

5) потрібно намагатися брати останнє слово, адже це дасть змогу закарбувати в пам'яті суду свій виступ, так як останнє слово запам'ятовується краще.

Отже, доведення – це особливий та основний засіб вирішення спорів, як судових так і наукових чи будь-яких інших.

Переконливішим буде той аргумент, який буде більш логічним, більш точним та ймовірнішим. У справі суд виносить рішення на основі доказів, тому техніка доказування має бути досконалою для учасників спору.

Слід також пам'ятати, що докази, які будуть визнані недопустимими, не будуть прийняті до уваги судом, тому потрібно заздалегідь пересвідчитися у допустимості доказів. Також важливим є достатність доказів, тому треба бути впевненим у доказах, які надаються, а також у правильності своїх дій.

Науковий керівник : к. ю. н., ас. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Магоч А. Т.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Особенности аргументов

«Словами можно доказать и опровергнуть все, что угодно, и скоро люди усовершенствуют технику языка до такой степени, что будут доказывать математически верно, что дважды два – семь».

А. П. Чехов, «Огни»

Интерес к аргументации проявляют многие дисциплины: философия, этика, психология, юриспруденция, лингвистика, риторика, логика (формальная и практическая), а также такие научные направления, как речевая коммуникация, теория критического мышления, анализ дискурса, прагматика и искусственный интеллект. Междисциплинарные научные исследования координирует Международное общество по изучению аргументации (ISSA).

Наиболее остро рассматривается вопрос аргументов: какие из них могут употребляться, каких стоит избегать, какие существуют виды и какие к ним общие требования. Подобные вопросы изучались многими учеными (К. Г. Павлова, В. Л. Васюкова, Г. В. Сориной и другие).

В качестве аргументов могут выступать различные по своему содержанию суждения, а именно: а) теоретические обобщения не только служат целям объяснения известных или предсказание новых явлений, но выполняют также роль доводов в аргументации; б) утверждения о фактах. Фактами или фактическими данными называют единичные события или явления, для которых характерны определенное время, место и конкретные условия их возникновения и существования; в) аргументами могут быть аксиомы (принципы, максима), т. е. очевидные и потому не доказываемые в

данной области положения; г) роль аргументов могут выполнять определения основных понятий конкретной области знаний.

Логическая состоятельность и доказательное значение рассуждения во многом зависит от качества исходного фактического и теоретического материала – убеждающей силы аргументов. Процесс аргументации всегда предполагает предварительный анализ имеющегося фактического и теоретического материала, статистических обобщений, свидетельств очевидцев, научных данных и т. п. Слабые и сомнительные аргументы должны отбрасываться, наиболее веские синтезироваться в непротиворечивую систему доводов.

При этом предварительная работа проводится с учетом особой стратегии и тактики аргументации. Под *тактикой* имеется в виду поиск и отбор таких аргументов, которые окажутся наиболее убедительными для данной аудитории, учитывая возрастные, профессиональные, культурно-образовательные и другие ее особенности. Под *стратегией* подразумеваются способы достижения главных, наиболее существенных и окончательных целей. Иными словами, это перспективное планирование и прогнозирование юридической практики. Выступления на одну и ту же тему перед составом суда, дипломатами, школьниками, работниками театра или молодыми учеными будут различаться не только стилем, глубиной содержания, психологическим подходом, но также типом и характером аргументации, в частности особым подбором наиболее действенных, т. е. приемлемых, понятных и убедительных аргументов.

К аргументам предъявляются определенные требования. Рассмотрим некоторые из них. Требование *достоверности*, т. е. *истинности* и *доказанности* аргументов определяется тем, что они выступают логическими основаниями, опираясь на которые выводят тезис. Сколь бы вероятными ни были доводы, из них может следовать лишь правдоподобный, но не достоверный тезис. Доводы выполняют роль фундамента, на котором строится аргументация. Если в фундамент рассуждения нетребовательно кладут непроверенные или сомнительные факты, то тем самым ставится под угрозу весь ход аргументации. Опытному критику достаточно поставить под сомнение один или несколько доводов, как рушится вся система рассуждений и тезис выступающего выглядит как произвольный и декларативный. Об убедительности такого рассуждения не может быть и речи.

Требования достаточности аргументов связано с *логической мерой* – в своей совокупности доводы должны быть такими, чтобы из них по правилам логики с необходимостью следовал доказываемый тезис.

Не всегда дает положительные результаты принцип «*чем больше аргументов, тем лучше*». Трудно признать убедительным рассуждение, когда, стремясь во что бы ни то ни стало доказать тезис, увеличивают число аргументов, полагая, что тем самым надежнее подтверждают его. Действуя таким образом, легко совершать логическую ошибку «*чрезмерного доказательства*», когда незаметно для себя берут явно противоречащие друг другу доводы. Аргументация в таком случае будет всегда нелогичной или

чрезмерной, по принципу «кто много доказывает, тот ничего не доказывает».

Достаточность аргументов следует расценивать не в смысле их количества, а с учетом их весомости. При этом отдельные, изолированные аргументы, как правило, обладают малым весом, ибо допускают различное истолкование. Иное дело, если используется ряд доводов, которые взаимосвязаны и подкрепляют друг друга. Вес такой системы аргументов будет выражаться не их суммой, а произведением составляющих. Не случайно говорят, что изолированный факт весит как перышко, а несколько связанных фактов давят с тяжестью жернова. Также выдвигаются требования автономного обоснования аргументов, требования непротиворечивости аргументов и другие.

*Научный руководитель: д. ф. н., профессор кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Титов В. Д.*

*Максимів А. М.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логіка як наука про мислення

Мислення людини підкоряється логічним законам і протікає в логічних формах незалежно від науки логіки. Вона є наслідком існування певного закономірного стану речей і є його систематизоване відображення. Багато людей мислять логічно, не знаючи правил логіки. Логіка – наука про мислення. Назва її походить від грецького слова *logos* – «думка», «слово», «закон» і т. д. Термін «логіка» вживається також для позначення закономірностей об'єктивного світу, для позначення строгості, послідовності, закономірності процесу мислення («логіка мислення», «логіка міркування»). Закономірний характер мислення є своєрідним відображенням об'єктивних закономірностей. Логіка мислення є відображенням логіки речей (змістовно). Логіка, яка вивчає пізнаюче мислення і застосовується як засіб пізнання, виникла і розвивалась як філософська наука і в теперішній час являє собою складну систему знань, що включає дві відносно самостійні науки: логіку формальну і логіку діалектичну

Як самостійна наука логіка склалася більше двох тисяч років назад в IV ст. до н. е. Її засновником є давньогрецький філософ Аристотель (384-322 рр. до н. е.). Аристотель сформулював основні закони мислення: тотожності, протиріччя і виключеного третього – описав важливі логічні операції, розробив теорію поняття і судження, змістовно дослідив дедуктивний (силогістичний) умовивід. Аристотелівське вчення про силогізм склало основу логіки предикатів (математична логіка). Античні стоїки доповнили теорію силогізму, описавши складні умовиводи (Зенон, Хрисипп та ін.). В середні віки логіка слугувала в основному релігійній схоластиці, тим самим удосконалюючи і розвиваючи свої можливості. В Новий час значний вклад зробив Ф. Бекон

(1561-1626), розробивши на противагу дедуктивній логіці Аристотеля індуктивний метод, принцип якого виклав у праці «Новий Органон». Розроблені методи наукової індукції, систематизовані пізніше англійським філософом і логіком Д. С. Міллем (1806-1873), суттєво укріпили позиції логіки як окремої науки. Тим самим дедуктивна логіка Аристотеля і індуктивна логіка Бекона-Мілля склали основу загальноосвітньої дисципліни, названої формальною логікою. В другій половині XIX ст. в логіці починають широко застосовуватися математичні методи числення. Теоретичний аналіз дедуктивних міркувань методами числення з використанням формалізованих мов отримав назву математичної, чи символічної логіки. Символічна логіка включає багато «логік», таких як: багатозначна логіка, модальна логіка, ймовірнісна і часова логіка.

Мислення підпорядковується логічним законам мислення. Думка істинна, якщо відповідає дійсності, і навпаки. Логічна правильність міркування це умова істинності думок. Це міркування, в якому одні думки (висновки) з необхідністю впливають з інших думок. Закон мислення, чи логічний закон – це необхідний, суттєвий зв'язок думок в процесі міркування. Виділяючи певну сукупність загальних, суттєвих властивостей, чи прикмет, ми створюємо поняття предмету. Таким чином, різні предмети відображаються в мисленні однаково – як певний зв'язок їх суттєвих ознак, тобто у формі поняття.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Малюта Я. В.,
студент 5 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Презумпція як спосіб логічної аргументації при здійсненні правосуддя

Використання різного роду правових презумпцій є невід'ємною складовою судового процесу як у країнах загальної так і континентальної правових систем. Будучи нетиповими правовими приписами, презумпції допомагають зрозуміти значущість інших правових приписів і є посередниками серед норм права.

Одним з найактуальніших питань, суміжних з юридичною логікою та загальноправовими проблемами, є аргументація у судовому процесі та застосування презумпцій як аргументу у судовій практиці. Аргументація визначається як повне або часткове обґрунтування якого-небудь твердження з використанням інших тверджень. При чому схема будь-якої аргументації описується виразом «подія А сталася тому, що мала місце подія Б».

Дослідженням презумпцій і їх вираження через правову аргументацію займалися вітчизняні та зарубіжні вчені В. К. Бабаєва, Є. Ю. Веденєєва,

В. В. Вітрянський, Н. С. Караніна, О. А. Кузнєцова, В. А. Ойгензіхт, Ю. О. Серіков, І. В. Сухініна, Ж. М. Гроссен та інші дослідники.

Як слушно зазначає Ляшенко Р. Д., «презумпції розподіляють обов'язки по доказуванню так: одну сторону у справі – звільняють від доведення презюмованого факту, але не позбавляють права надавати докази для аргументації своїх вимог, а на іншу – покладають тягар спростування презумпції. Для того, щоб спростувати факт що презюмується, позивач зобов'язаний аргументувати невідповідність факту, що презюмується конкретним обставинам справи, що розглядається. Отже, за загальним правилом, тягар спростування презумпції покладається на сторону, яка має намір її заперечити.

Слід, однак, виділяти так звані «неспростовні» презумпції, неможливість спростування яких викликана непередбачуваністю такої діяльності з боку законодавця. Такі конструкції викладаються в законодавстві у аксіоматичній формі. Як зазначає Зуєв Ю. Г., «неспростовність презумпції є своєрідним вираженням волі законодавця в імперативній формі і використовується для чіткої регламентації положень при правовому регулюванні».

Найбільш поширеними на практиці стали, зокрема, презумпції добросовісності, знання закону, невинуватості, невизнання зворотної сили закону, а також батьківства особи.

Презумція знання закону, наприклад, трактується законом як беззаперечна, що звільняє сторін від необхідності її доведення.

При розгляді процесу утворення презумпції як логічної структури, слід зазначити про її об'єктивізацію як інтелектуальної операції, що характеризується першочерговим здійсненням умовиводу, в результаті якого, власне, і проходить формулювання. Структурно презумпція складається з трьох елементів: базового і презюмованого фактів, та зв'язку між ними, який повинен мати раціональний характер. На нашу думку, враховуючи дану структуру презумпції, судовий орган при її формулюванні повинен роз'яснювати: який факт є базовим, а який презюмованим; чи підлягав перевірці базовий факт у минулому; чи є раціональним зв'язок між базовим фактом та фактом, що презюмується. Виходячи з вищевказаного, слід констатувати, що для того, аби презумпція підлягала застосуванню при відправленні правосуддя, в її основі повинен лежати неперевірений факт, стосовно якого шляхом визначення наявності раціональних зв'язків встановлюється базовий факт, що має беззаперечний, безсумнівний характер, який набувається шляхом тривалої актуалізації на практиці.

Окремо слід розрізнити правову презумпцію від фактичної. Основна їх відмінність полягає у тому, що остання не закріплена у нормах права, а базується на практичному досвіді і діяльності судді, маючи сугубо оціночний характер. Прикладом такої презумпції може бути презумпція, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення, яке застосовується при

вирішенні судом питання щодо накладення арешту на майно. Водночас, обидва види таких презумпцій застосовуються у судовій практиці.

Таким чином, слід узагальнити – якщо презумпція закріплена у нормативно-правовому акті, то вона є обов'язковою. Такі презумпції звільняють від доказування презюмованого факту в тій частині, в якій цей факт встановлений. Обов'язок спростування у таких випадках покладається на сторону, яка заперечує доцільність її застосування. Що ж стосується неспростовної презумпції, то будь-які заперечення щодо її існування не приймаються.

Правозастосовник на основі власного практичного та професіонального досвіду може сформулювати фактичну презумпцію, тобто на основі перевіреного факту припустити достовірність іншого факту, якщо між ними існує прямий зв'язок. Це положення повинно містити обґрунтування, відповідно до якого було сформульовано фактичну презумпцію. Фактичні презумпції можуть застосовуватись у судовій чи слідчій практиці за внутрішнім переконанням правозастосовників; факт, який презюмується обов'язково включається у предмет доказування.

Для досягнення стану ефективного правового регулювання доцільним також є конкретизація правових засад застосування презумпцій (особливо фактичних) нормами процесуального законодавства.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Масленнікова О. В.,
студентка I курсу
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль оціночних понять у правознавстві

І в звичайній мові, і в мові логіки використовують декілька видів висловлювань. Найпоширенішими серед них є дескриптивні. Головною функцією такого висловлювання є опис дійсності, тому думка, яка в ньому міститься, може бути перевірена на істинність.

Окремо виділяють оціночні висловлювання, в яких виражається суб'єктивне ставлення мовця до предмета мовлення, в основі якого лежить визначена система цінностей, ідеалів. У таких висловлюваннях міститься аксіологічна модальність. Вона поділяється на абсолютну та відносну (порівняльну). Наприклад: «Добре мати багато друзів», «Байдуже, як ми називаємо свою собаку», «Погано не виконувати обіцянки».

Абсолютні оцінки виражаються найчастіше пропозиціями з оцінними словами «добре», «погано», «байдуже». Порівняльні оцінки формулюються в пропозиціях з оцінними словами «краще», «гірше», «байдуже». Оціночні висловлювання не можуть бути верифіковані на істинність.

Оціночні поняття з точки зору логіки належать до абстрактних і нечітких. Під абстрактними розуміються поняття, що характеризують властивості об'єктів, відносини між об'єктами. Поняття є нечітким, якщо межа між елементами, що включаються в його обсяг і не включаються, є розпливчастою, плавною.

Існують висловлювання, до яких оцінки апіорі незастосовні. Хоча в логіці оцінок, що формулює закони аксіологічних абсолютних модальностей, постулюється, що будь-який об'єкт є або гарним, або поганим, або байдужим. У реальному світі є речі, цінність яких не визначена: те, що точка лежить на прямій, не входить в систему наших оцінок, так само як і те, що у березового листа край зубчастий, а у осикового – ні. Тому застосування оціночних суджень до подібних явищ може здатися безглуздом.

Логіка вимагає несуперечності норм і оцінок, але треба пам'ятати, що ні норми, ні оцінки не можуть співвідноситися з істиною або брехнею, але тільки з розумністю, обґрунтованістю, справедливістю, корисністю і т. д. Вони завжди відносні і дійсні тільки в даній системі норм і цінностей особистості і суспільства.

Проблема оціночних понять є частиною іншої, більш великої проблеми, а саме – частиною проблеми невизначеності у праві.

Саме завдяки тому, що оціночні поняття нечіткі за своєю логічною природою, вони дозволяють охопити велике коло обставин дійсності, яке законодавець, як правило, не в змозі точно окреслити (визначити) стосовно до всіх випадків дії правової норми. Облік цих обставин в рамках індивідуального піднормативного регулювання суспільних відносин часто просто необхідний, щоб реалізувати цілі дії відповідних процесуально-правових норм. Можемо зробити висновок, що оціночні поняття в праві призначені для того, щоб надати право тому, хто застосовує їх в рамках конкретної справи відносно свободи дій.

Зв'язок природної мови з юридичною проявляється через оціночні поняття права. Оціночні терміни дуже часто з'являються в юридичній науці з літературної, побутової мови. Вони, як правило, не є науковими, тому вченими часто не обробляються або не переосмислюються. У результаті, багато оціночних понять в праві збігаються з поняттями буденної свідомості, тобто, оціночним термінам закону надається таке ж значення, як і відповідним словами загальнолітературної мови.

До сих пір в юридичній літературі стверджувалося, що основна логічна особливість оціночних понять полягає в можливості в будь-який момент включити в їх зміст нову, раніше невідому теорії ознаку. Це пояснювалося відкритим характером логічної структури зазначених понять. На мій погляд, головне полягає не в тому, що кожного разу може змінитися кількість ознак, що становлять зміст оціночного поняття, а в тому, що саме ці ознаки, навіть залишаючись одними і тими ж за своїм складом, є еластичними, розпливчастими.

Неможливість усунення оціночних термінів з тексту закону обумовлена в першу чергу тим, що, зокрема, мова господарського і цивільного процесуального права формується на основі загальнолітературної мови, не

може бути ізольована від неї. В іншому випадку процесуальний закон ризикує втратити найважливішу для нього властивість доступності (зрозумілості).

Слова загальнолітературної мови дуже часто висловлюють нечіткі поняття, які не менш природні для людини, ніж поняття чіткі. Багатьом формам людського мислення (наукового, філософського, буденного) спочатку властива нечіткість, повністю усунути яку часто неможливо, а іноді в цьому немає необхідності.

На думку науковця Р. М. Нігматдінова, іменувати оцінки в рамках юриспруденції слід як терміни, ознаки, але не слід використовувати словосполучення «оціночні категорії».

По-перше, оціночні висловлювання, як правило, не можна віднести ні до понять науки, ні до філософських понять. Водночас категорії виникають, існують і розвиваються в сфері філософії і науки. По-друге, оціночні поняття не функціонують у свідомості юристів як категорії. Їх не можна визнати стійкими організуючими принципами процесу мислення.

На жаль, роль оціночних понять у регулюванні арбітражних і цивільних процесуальних правовідносин, а також генезис, логіко-правова природа (сутність) цих понять залишаються по теперішній час маловивченими.

З одного боку, оціночні поняття являються об'єктивно необхідними та у багатьох випадках їх використанню неможливо запобігти. Завдяки їм законодавець дозволяє уникнути тих непотрібностей, що виникають внаслідок надмірної формалізованості понять точного значення. З іншого боку, включення оцінювальних висловлювань в право є невиправданим. Виникнення правозастосовчої ситуації не обумовлює можливість з'ясування оціночних понять, виражених у законі.

Таким чином, проблема нечітких понять (для юристів – оціночних понять) є не тільки правовою, а й загальнонауковою проблемою. Її дослідженням активно займаються представники різних наук (філософії, логіки, філології, психології).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Мигаленко П. С.,
студентка І курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічне моделювання норм права

Деонтична логіка з'явилася в 20-х роках ХХ століття, її дослідженнями були спочатку логічні імперативи. Наслідком цього в подальшому головним предметом дослідження цієї науки стали норми в їх широкому сенсі.

В деонтичній логіці модальні оператори нормативності виражаються значеннями: О – «обов'язково», Р – «дозволено», F – «заборонено», І – «нормативно байдуже».

Нормативний характер у праві властивий, зокрема, юридичним актам, наприклад нормативним та індивідуальним актам управління, рішенням судів, іншим юридичним актам, які одночасно мають характер зобов'язання, заборони та дозволу.

Нормативне речення – це мовне вираження правової норми, яке є формою норми, яка опосередковує її зміст. Нормативність речення полягає не в граматичній формі, а в його значенні. Наприклад, нормативне речення може мати форму розповідного речення («він буде покараний», в сенсі «він повинен бути покараний») або невизначеного твердження («не курити»), а також мати імпліцитну форму («струнко!»). Навпаки, граматичне вираження, яке має нормативну форму, по суті, не має нормативного значення. Наприклад, речення «хтось повинен повернутися завтра» не виражає те, що хтось зобов'язаний завтра повернутися, а виражає сумнів, вернеться хтось завтра чи ймовірність цього мала. Від нормативних речень потрібно відрізняти висловлювання про норми. Саме їх змішування веде до деяких логічних помилок. На відміну від нормативного речення, в якому щось зобов'язано, забороняється або дозволяється, висловлення про норму стверджує, що щось обов'язково, заборонено або дозволено. З самого початку можна сказати, що це вираження в імперативній формі. Наприклад, досить чітко відрізняються нормативні речення «поверни мені книжку х» і висловлення про норму «дійсно, що хтось мені повинен повернути книжку х».

Проблема відносно істинності норм або нормативних речень відноситься до тих проблем правової логіки, які розглядаються дослідниками найчастіше. Деонтична логіка не являється двозначною.

Дане питання має декілька аспектів. Один з них стосується проблеми істинності норм (нормативних речень). Інший – того, що якщо деонтична логіка не являється двозначною в традиційному сенсі «істинність – хибність», то звідси – дії в ній, взагалі закону виключеного третього.

На думку вчених, норми права у вигляді імперативів знаходяться поза категорією істини, або ж утворюють клас виразів, позбавлених істинного значення. Про норми, включаючи норми права, не можна стверджувати не те, що вони істинні, не те, що вони хибні. Однак, дана думка є не безперечна. Деякі вчені стверджують, що правові норми, будучи відображенням певних суспільних відносин, відображаються як адекватні або неадекватні і з цієї точки зору являються істинними або ні. Перевіркою їх істинності тоді є діяльність правових норм на практиці.

Таким чином, доводиться ефективність діяльності правової норми, її правильності з точки зору політики і т. д. Однак навряд чи можна погодитися з тим, що так доводиться її логічна істинність.

Механізм утворення структури правової норми можна представити так: законодавець, намагаючись врегулювати ті чи інші суспільні відносини, «приміряє» до нього, апріорі, логічну модель норми, вироблену на основі людської практики, досягнень науки, досвіду правового регулювання. При цьому він прагне спрямувати громадське ставлення в потрібне для нього русло, намагається встановити його часові, просторові характеристики, отримати

найбільшу ефективність від його правового врегулювання. Однак суспільне ставлення відповідає ідеальній моделі (логічній структурі норми) лише в принципі. Воно вносить в модель корективи, обирає в потенційній логічній структурі норми, ті елементи і зв'язки між ними, які відповідають його власним елементам і зв'язкам. Іншими словами, законодавець змушений одночасно пристосовувати логічну структуру до відповідного виду суспільних відносин і враховувати необхідність внутрішньої і зовнішньої логічної узгодженості юридичних норм, використовуючи всі правові засоби, властивості права як системи. Результатом же виступає реальна структура норми, завжди вміщена в її логічну структуру і в структури більш високого порядку (інституту, галузі, права в цілому).

Всі норми права складаються і трьох частин: гіпотези, диспозиції та санкції і мають логічну формулу: «Якщо А, то В, інакше С», де «Якщо...» відповідає гіпотезі, «то...» – диспозиції, «інакше...» – санкції.

Гіпотеза встановлює умови, за яких діє правило встановлене в диспозиції. Диспозиція визначає, що повинен або, навпаки, не повинен робити адресат норми. Санкція містить вказівки щодо наслідків порушення правила, закріпленого в диспозиції, або умов, визначених в гіпотезі. Наприклад, «Якщо особа перебуває на території певної держави, то їй необхідно виконувати закони цієї держави, інакше до неї будуть застосовані правові норми державного примусу».

Деонтична логіка надає великі можливості для логічного моделювання правових норм, правовідносин, а також нормативних умовиводів. Великим значенням у моделюванні є можливості застосування комп'ютерів в області нормотворчості та застосування права, однією з передумов якої, звичайно, є вираження правових норм з використанням методів штучного інтелекту, першим кроком для чого є логічна формалізація норм.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Мінчога О. В.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Місце логіки серед інших дисциплін

Логіка – не єдина галузь знань, яка робить мислення і спілкування ефективнішими. До таких дисциплін треба, насамперед, віднести фізіологію вищої нервової діяльності, психологію мислення, комунікативну лінгвістику, математику, інформатику, юриспруденцію.

Для глибшого розуміння предмета логіки доцільно відмежувати його від предмета дослідження цих суміжних з логікою галузей знань.

Логіка і за своїм походженням, і за траєкторіями подальшому розвитку, і за своїм предметом є переважно філософською наукою, причому найбільш фундаментальною з усіх галузей філософії.

Філософію цікавлять питання про визначення і походження істини. Логічне розуміння істини підлегле філософському, але має свою специфіку. Логіка не цікавиться способом становлення і перевірки істини, а розглядає вже готове, перевірене на істинність знання, розробляючи засоби збереження, організації, упорядкування і передачі цього знання.

Відношення логіки та математики є складнішим, ніж відношення логіки та інших наук. Вони між собою взаємопов'язані, ніби переплітаються. Математика дає загальні знання про кількісні відношення та операції над кількісним виразом прояву тих чи інших ознак. Подібно до цього математичні знання використовують для обґрунтування законів, правил логіки. Зокрема, йдеться про алгебру, теорію множин, теорію ймовірності, комбінаторику та ін.

Отримані в логіці закони, правила опрацювання знань застосовують у різних науках, у тому числі в математиці.

Близьким є також відношення логіки до інформатики. Йдеться не тільки про те, що одним з основних компонентів створення програмного коду є «створення логіки». Коли програміст каже, що «логіка зроблена», це означає, що написано код, яким налагоджено зв'язки між основними змінами, які чинить програма.

Насправді зв'язок логіки та інформатики ґрунтовніший – якщо предметом логіки є виявлення правил опрацювання знань, то предметом фахівців з інформатики є автоматизація виконання цих правил.

Набагато більше логіка взаємодіє з загальною теорією мови, або лінгвістикою, особливо з так званою структурною лінгвістикою і теоріями мовленнєвих актів і комунікації. Логіка має справу не із самими морфологічними і синтаксичними словесними одиницями мови, а з відношеннями між іменами (поняттями) або реченнями (судженнями).

Але з усіх наук саме юриспруденція дала значний первісний імпульс до розвитку логічних досліджень, а потім протягом усієї наступної історії логіки постійно запозичувала у неї технологію міркування й у свою чергу ставила перед нею нові теоретичні і практичні завдання. Юрист повинний добре знати технологію своєї професійної діяльності, що значною мірою пов'язана саме з логікою. Логічні визначення юридичних понять необхідні для правильного їхнього тлумачення

Логіка формує вміння свідомо володіти прийомами мислення, правильно користуватися поняттями, судженнями, умовиводами. Логіка має неминуче загальнокультурне значення. Вона існує в кожній науці, являється її основою, тому її місце можна розцінювати як невід'ємну складову кожної дисципліни.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Мицзяк Х. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Закон дивиться вперед, а не назад

Максима (від лат. *maxima regula (sententia)* – вищий принцип), узагальнена, глибока, лаконічна і відточена думка певного автора, що встановлює правило поведінки, основний логічний або етичний принцип, яким людина керується у своїх діях. Тобто, максима – це моральне правило, що має граничні ступінь спільності та обов'язковості, в первісному значенні – загальний принцип поведінки.

У літературі під максимою розуміється різновид афоризму, близька сентенції – короткий загальновідомий вислів, що має моралізаторський відтінок. Розквіт максими як літературного жанру припав на XVII-XVIII ст.

Максима може бути виражена в констатуючій, повчальній або іронічній формі. У порівнянні з іншими літературними жанрами максима зустрічається досить рідко, оскільки вимагає від автора яскраво вираженої дотепності.

Нині роль максим у нашому житті важко переоцінити. Існує велика різноманітність максим, які є вкрай важливими для регламентування життя суспільства, оскільки будучи фундаментальними, безумовними та загальними життєвими правилами, вони вказують особі, яким чином необхідно діяти в різних ситуаціях, а також як будувати своє життя.

Однією з головних максим, які функціонують в юридичній сфері, є максима, яка проголошує: закон дивиться вперед, а не назад.

У національному законодавстві дана максима закріплена в статті 58 Конституції України, яка передбачає: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення».

Наведений припис – яскрава новела в українському конституційному законодавстві. Вперше в історії України питання «напрямку» дії законів в часі знайшло відображення на конституційному рівні (а не тільки у галузевому законодавстві). Але не лише у цьому зрештою, формальному моменті полягає новизна коментованого припису. Вона зумовлюється ще й тим, що він стосується, по-перше, усіх законів (а не виключно законів про кримінальну та адміністративну відповідальність), по-друге, не тільки законів, а й усіх інших нормативно-правових актів. Тим самим, принцип неприпустимості зворотної дії в часі нормативно-правових актів набуває дійсно всезагального характеру: із статусу доктринального він піднесений до офіційного, державно визнаного статусу і, нарешті, реально перетворюється на загальний принцип права.

Зворотна дія в часі закону чи іншого нормативно-правового акта полягає в тому, що його юридична обов'язковість поширюється на факти, які виникли до набрання ним чинності, причому саме з моменту їх виникнення. При такій

дії відбувається перегляд, корекція попередніх рішень щодо таких фактів вже відповідно до нового закону чи іншого нового нормативно-правового акта. Виходячи із наведеного розуміння зворотної дії закону в часі, з коментованого припису можна зробити такі висновки прикладного характеру. По-перше, зворотної дії не можуть мати не тільки закони, інші нормативно-правові акти, які встановлюють юридичну відповідальність (тобто, санкції юридичних норм), а й усі інші закони, нормативно-правові акти (точніше кажучи, диспозиції та гіпотези норм, що в них містяться). По-друге, з положення про те, що ті санкції юридичних норм, котрі пом'якшують чи скасовують відповідальність особи, зворотню дію мають, впливає необхідність офіційно закріпити у кожній галузі, у кожному інституті права ієрархію заходів юридичної відповідальності за ступенем, мірою їх тяжкості чи м'якості. Адже ця ієрархія не завжди є самоочевидною (наприклад, деякі санкції в комерційному, фінансовому, сімейному праві, у процесуальних галузях права можуть оцінюватись неоднозначно з огляду на їх порівняльну тяжкість або м'якість). По-третє, встановлене в коментованому приписі правило стосується дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, адресатами яких є не тільки фізичні особи (громадяни, іноземці), а й будь-які інші суб'єкти права (зокрема, колективні юридичні особи). Про достовірність цього висновку свідчить вживання в цій статті таких понять, як «особа» і «ніхто».

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. Поняття діяння, що вжите в цьому приписі, охоплює, як це прийнято в юриспруденції, і активні, і пасивні дії. Хоча цей припис, на перший погляд, торкається лише санкцій юридичних норм (оскільки у ньому йдеться про відповідальність правопорушника), насправді він стосується насамперед їхніх диспозицій. Адже з нього випливає, що не можуть мати зворотної дії юридичні норми, які встановлюють нові права й обов'язки чи заборони, оскільки порушення таких прав, невиконання таких обов'язків, недотримання таких заборон завжди буде новим видом, новим «складом» правопорушень. Отже, і це правило містить новелу стосовно правового регулювання відносин, пов'язаних із «напрямком» дії в часі законів та інших нормативно-правових актів.

Це правило має гуманістичну спрямованість. Воно зафіксоване в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., і має бути закріплено в кримінальних кодексах країн, які підписали цей міжнародний документ. У статті 15 цього пакту, зокрема, говориться: «...не може призначатися важче покарання, ніж те, що підлягало застосуванню в момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється легше покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця».

Науковий керівник: д. ф. н., професор кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Мещеряков В. В.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Місце видатного філософа Аристотеля у логіці

Логіка Аристотеля – перша в історії теорія логічних форм. Аристотель вважав, що логіка – це наука про доведення, саме тому розділяв всі висновки на істинні та хибні.

В Аристотеля істина – це відповідність затвердження буття, а брехня – невідповідність. Істина є факт не онтологічний, а гносеологічний: саме думка повинна відповідати буттю. Аристотель робив спроби об'єктивно дослідити навколишнє, скрізь виявити закономірності, причинно-наслідкові зв'язки, тому онтологія Аристотеля лежить в основі логіки.

Аристотель використовує логіку як знаряддя всякого знання взагалі, будь-яка річ має причину свого існування, наприклад, стіл. Сутність буття – це ідея того, що він потрібний; матерія, матеріал, з якого він зроблений, хтось об'єктивно повинен створити його, тобто рух, надати йому задуману форму; для того, щоб стіл все-таки з'явився, потрібна мета, кожна існуюча річ передбачає поєднання цих чотирьох факторів.

Логіка Аристотеля – формальна. В основі будь-якої речі і думки лежить форма, вона дає речі визначеність, на відміну від матерії. Матерія і форма незалежні один від одного. Аристотель протиставляє мислення і чуттєве сприйняття, загальне і одиничне. Знання загального – це розум, припускає мислення; сприйняття одиничного не становить знання.

Відчуття Аристотель вважає матеріалістичним, воно є «відбиток форм чуттєво сприйманих речей». Відмінність мислення і чуттєвого сприйняття в тому, що мислення не припускає існування об'єкта мислення зовні, в той час як для чуттєвого сприйняття це необхідно.

Філософ розглядав як прості, так і складні судження. Судження – це думка, яка може бути істинною або помилковою. Він розглядав судження з обох сторін: з онтологічної сторони та з логічної. Логічно судження – це твердження чи заперечення чогось у порівнянні з чимось, а онтологічно судження – це підтвердження про існування в бутті елементів судження.

Аристотель називає судження – висловлюваннями. До встановлення істинності чи хибності думки філософ приходив через мову, аналізуючи смислову сторону мови. Він виділяє імена і дієслова. Імена – це підмет, а дієслово – присудок.

Аристотель виділяв двучленні і тричленні судження. Двучленні судження – прості; тричленні – визначають об'єкт думки. У висловлюваннях він виділяв підмет і присудок: підмет є об'єкт думки, а присудок – те, що стверджується або заперечується.

Судження і заперечення Аристотель розглядає онтологічно. Кожному твердженню відповідає одне заперечення і навпаки. Головний критерій

протилежності всіх суджень той, що в запереченні має заперечуватися саме те, що стверджувалося в судженні. У простих висловлюваннях дізнатися це не становить проблеми: машина їде і машина не їде. У складних потрібно виділяти головну думку і заперечити її.

Аристотель дає свою класифікацію протиріччя – це пряме співвідношення істини і брехні. Противність допускає не тільки співвідношення істини і брехні, але і третє; можна допускати це в тому випадку, коли затвердження і заперечення не відносяться прямо.

Аристотеля називають енциклопедичним розумом Античності в силу того, що він зумів об'єднати розрізнені паростки знання, внести впорядкованість у хід міркувань.

Отже, Аристотель зробив великий внесок у розвиток такої науки, як логіка.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Морміль А. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Переваги та недоліки смертної кари

Ставлення до смертної кари одна з важливих проблем права. У процесі трансформації українського суспільства засвоюються норми та цінності західних цивілізованих країн, в тому числі і правові. Серед них – відмова від смертної кари.

Необхідність скасування смертної кари була викликана прагненням України ввійти в сім'ю європейських народів як повноцінна держава і зобов'язанням України перед Радою Європи. 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що норми КК України 1960 р., які припускали можливість застосування смертної кари (розстрілу), суперечать Конституції України, а тому не підлягають застосуванню. Новий Кримінальний кодекс України виключив застосування смертної кари. 4 травня 2002 Україна приєдналася до Протоколу № 13 Європейської конвенції про права людини, що передбачає повне скасування смертної кари за будь-яких обставин у мирний і воєнний часи.

Актуальність питання про доцільність застосування смертної кари як виняткової міри покарання знову зросла після внесення на розгляд до Верховної Ради України проекту закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-процесуального кодексу України. Цей проект закону передбачає виняткову міру покарання – смертну кару – за скоєння особливо тяжких злочинів, таких як: умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю; загальнонебезпечним способом; поєднане зі згвалтуванням чи насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом;

вчинене групою осіб за попередньою змовою; якщо наслідком такого злочину стала смерть двох або більше осіб.

Юридична, соціологічна і філософська науки кілька століть досліджують позитивні і негативні сторони смертної кари. Аргументи за смертну кару:

1. Вона служить захисту суспільства від найбільш небезпечних і невинуватих злочинців.

2. Задовольняє почуття помсти потерпілих.

3. Є єдино справедливою мірою покарання за найбільш тяжкі злочини.

4. Страта необхідна для охорони державного спокою.

Аргументи проти смертної кари:

1. Європейські цінності базуються не тільки на демократії і свободі, але й на християнській моралі та абсолютній повазі до людської особистості. Смертна кара нелюдська з точки зору моральних і релігійних принципів;

2. Судові помилки при смертному вирокі не можуть бути виправлені.

3. Кара не може відновити становище, яке існувало до вчинення злочину.

4. Всі існуючі дані психологічної науки і соціальної практики доводять, що застосування смертної кари як залякуючої міри для упередження злочинів серед населення (внаслідок психологічних закономірностей її сприйняття індивідуальною свідомістю) є малоефективним. Смертна кара не зупиняє злочинців, оскільки вони далеко не завжди думають про можливе покарання.

5. Держава, що запроваджує смертну кару, перетворює вбивство, незалежно від того, до яких саме злочинців воно застосовується, на регламентовану законом дію. Таке вбивство скоюється від імені держави і наочно показує суспільству: те, що не можна громадянину, – можна державі.

За майже вісімдесятилітнє існування тоталітарної держави більша частина населення встигла звикнути до думки, що зі смертною карою вона жила завжди і жити без неї вже просто не зможе. Насправді, якщо згадати історію нашої держави, ідея смертної кари ніколи не належала українському народу. Такий спосіб покарання не був характерним для України. Перше вітчизняне письмове правове джерело «Руська Правда» смертної кари не знало, віддаючи перевагу грошовій компенсації втрати. Ця міра покарання, як відмічають історики, була чужою правовому світогляду нашого народу, як неприйнятним для нього було жорстоке ставлення до злочинця взагалі.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Мороз М. О.,
студент I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історичний розвиток логіки як науки

Логіка – наука про закони та форми вірного мислення, заснована в Давній Греції філософом і вченим Аристотелем. Створена Аристотелем наука

отримала назву формальної логіки, яка за допомогою своїх специфічних методів досліджувала структуру мислення, зв'язки та відношення між структурними елементами мислення, умови досягнення істинності думок у процесі міркувань.

Витоки логічних знань простежуються і в творах інших загальновідомих давньогрецьких філософів, також і в творах філософів Стародавнього Сходу.

Першим етапом розвитку логіки як науки, засновником якої, як уже згадувалося, був Аристотель, є традиційна логіка. Предмет її дослідження – це універсальні форми та закони абстрактно-логічного мислення, способи виведення знання.

У розвитку традиційної логіки виокремлюють такі основні етапи: антична та середньовічна логіка. Антична логіка – історично перший етап у розвитку науки логіки (Давня Греція). Починаючи з IV ст. до н. е., пов'язаний з іменами таких давньогрецьких філософів як Демокрит, Геракліт, Парменід, Зенон Елейський, Сократ, Платон, Аристотель, а також інших філософів різноманітних шкіл, які діяли в той період (елейська (елеати), мегарська (мегаріки), стоїчна (стоїки)). Античну логіку поділяють на доаристотелівський, аристотелівський, післяаристотелівський періоди. Антична логіка визначає логос як розумну підставу всього існуючого у Всесвіті («Всім у світі керує логос», – писав Геракліт).

Поступово формувалася та відокремлювалася логіка як особлива наука про суб'єктивний логос (суб'єктивний розум в єдності з мовою) і нерозривний зв'язок логіки з іншими частинами філософського пізнання світу. Формування логічної проблематики відбувалось в контексті загально-філософських проблем, що висували античні філософи. Наприклад, проблема істини і пошук її об'єктивних критеріїв.

Середньовічна логіка – історичний етап розвитку традиційної логіки, що виник у Західній Європі періоду Середньовіччя; логіко-філософський напрям досліджень середньовічних філософів, пов'язаний із новими логіко-семантичними та семіотичними проблемами. Середньовічна логіка в історії філософії отримала назву «схоластична логіка». Вагомий внесок у розвиток традиційної логіки зробили середньовічні філософи С. Боецій, Т. Аквінський, П. Абеляр, П. Іспанський, Д. Скотт, Р. Луллій, В. Оккам та ін. У середньовічних філософів предметом дослідження логіки постають: вирази думок у словах, загальні поняття, засоби аргументації та засоби пізнання. Досягненнями середньовічних філософів є розроблення формального апарату, який передбачав ідеї символічної логіки, ідеї логічного слідування, ідеї комбінаторної логіки.

Середньовічна логіка мала великий вплив на розвиток науки логіки в її різних напрямках – символічної, формальної й неформальної, діалектичної. Символічна логіка виникла на межі логіки і математики як результат використання математичних методів у логіці (математизація, алгебраїзація логіки) та логічних методів у математиці. Предметом дослідження символічної логіки є системи знання, які створюються методом формалізації, тобто, формалізується процедура виведення одного твердження з іншого на підставі

абстрактно заданих аксіом через встановлення необхідних відношень між символами в межах цієї системи.

Класична логіка – історичний етап розвитку символічної логіки, що вміщує логіку висловлювань і логіку предикатів; основа сучасної неklasичної логіки, яка є альтернативною класичній логіці. У такому значенні класична логіка вміщує історичні типи логік – традиційну (аристотелівську), символічну та інші.

Неокласична логіка – сукупність сучасних логічних теорій, котрі альтернативні класичній логіці. Перші неklasичні логіки і математики Я. Лукасевич, Б. Пост та інші. Історичне виникнення різних типів логік (традиційної та символічної) зумовило, як уже зазначалося, неоднозначне трактування предмета дослідження науки логіки. Зокрема предмет дослідження став визначатися в такий спосіб. Предмет дослідження сучасної логіки – міркування суб'єктів практичної та пізнавальної діяльності, тобто їх розумово-мовленнева діяльність, а виведення знання дедуктивним способом постає як різновид міркувань. Для сучасної неklasичної логіки характерно поширення предмета науки логіки, що досліджує різні види та способи міркувань, намагається побудувати адекватно знаково-символічну теорію цих міркувань.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого– Невельська-Гордєєва О. П.

*Мурадлы А. И.,
студентка 3 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Логика в практической деятельности юриста

Логика является основным базовым инструментом при изучении любой науки. Логика определяется как наука о законах и формах правильного мышления. Целью данной науки является доказательство уже открытых истин. Она указывает правила, при которых открываются ошибки. То есть задача науки логики состоит в недопущении появления ошибок. Из этого вытекает практическое воплощение логики как науки.

Юридическая деятельность невозможна без точного и правильного мышления. Работа юриста нуждается в точном и последовательном изложении мыслей, в недопущении противоречий в собственных рассуждениях, в обоснованности выводов.

В юридической практике используются такие логические приемы: описание, сравнение, синтез и анализ, определение, абстрагирование, доказывание и опровержение. Рассмотрим некоторые из них.

Описание – логический прием, в ходе которого выделяются признаки наблюдаемых явлений, которые могут быть существенными или несущественными. Рассматриваемый логический прием чрезвычайно значим для профессиональной деятельности юристов. Он используется, например, при

описании следователем места происшествия, вещественного доказательства, описании экспертом процесса и результатов экспертизы, описании свидетелями внешнего вида подозреваемых, описании самим преступником причин, различного рода обстоятельств преступления.

Сравнение – логический прием, в ходе которого мы сопоставляем несколько явлений, выявляем их сходство и различие и на основе этого различаем или отождествляем эти явления. Целесообразно сравнивать каждое расследуемое дело с другими, уже расследованными и рассмотренными. Такое сравнение позволяет вовлечь в расследование или разрешение юридических дел предшествующий опыт.

В процессе анализа изучаемый предмет мысленно разделяется на составные элементы, каждый из которых затем исследуется в отдельности. В юридической науке и практике предметом анализа выступают, прежде всего, различного рода идеальные объекты – нормы, принципы права, факты как знания. Синтез есть мысленное соединение частей, признаков предмета, расчлененного в процессе анализа. Например, за мысленным расчленением норм права на составные структурные части и иные содержательные элементы неизбежно следует их соединение в целое, установление связей и зависимостей между составными частями.

Абстрагирование – логическая операция, состоящая в мысленном отвлечении от одних признаков явления и вычленинии других, интересующих исследователя признаков. Абстрагирование, разумеется, присутствует и в практической деятельности юриста. Например, при осмотре места происшествия, вещественного доказательства следователь, эксперт по необходимости отвлекается от тех признаков и связей, которые несущественны для следствия, и выделяет необходимые. Скажем, расследуя квартирную кражу, следователь выделяет лишь один из признаков – наличие, например на двери, следов взлома и фиксирует этот признак в совокупности суждений в соответствующем протоколе.

Особое место среди выводных способов получения истинных, обоснованных знаний занимают доказывание и опровержение. В ходе доказывания истинность какого-либо знания обосновывается с помощью иного истинного доказательства. Разновидностью доказывания является опровержение – доказывание ложности какого-либо знания. Опровержение осуществляется путем: а) доказывания ложности доводов, на которых основывается опровергаемое знание (тезис); б) доказывания того, что тезис не вытекает из доводов (например, из факта недостачи товаров отнюдь не следует, что имело место хищение); в) доказывания истинности противоположного тезиса (например, доказывание алиби обвиняемого).

Таким образом, можно утверждать, что практическая деятельность юриста не обходится без применения логических приемов мышления. Знание логики помогает правильно строить судебно-следственные версии, составлять четкие планы расследования преступлений, намечать системы оперативных действий, не допускать ошибок при составлении официальных документов. Логика помогает юристу формировать четкую мысль, обеспечивает развитие

самостоятельного хода рассуждения, развивает аргументированную речь, выявлять противоречия при высказываниях и показаниях других людей, позволяет предвидеть ход мыслей людей и развитие ситуации.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Войтенко Д. А.*

*Мыколенко Е. А.,
студентка I курса Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Некоторые особенности речевой культуры юриста

Речь – это не только средство выражения мыслей и чувств. Это показатель интеллекта, постоянная реклама способностей личности. По тому, как человек говорит, его собеседники делают вывод, кто он такой, так как речь независимо от воли говорящего создает его портрет, раскрывает его личность.

Прежде всего, для юриста очень важно красиво говорить. Эта профессия требует не только профессионального мастерства, но и широкого общего образования. Юрист должен быть человеком, у которого общее образование идет впереди специального. Кроме того, ему приходится сталкиваться с людьми разных профессий и различного культурного уровня. И в каждом случае необходимо находить нужный тон и слова, аргументирующие и грамотно выражающие мысли. Нарушение юристом языковых норм может вызвать отрицательную реакцию или недоверие со стороны слушателей; пропадает уважение к юристу, появляется неуверенность в его знаниях.

Следует помнить, что речь имеет две формы: письменную и устную. Письменная речь осуществляется, как правило, в официальных ситуациях; она рассчитана на предварительное обдумывание, значит, требует предельной точности, строгого соблюдения норм литературного языка.

Культура речи юриста предполагает также знание норм устных публичных выступлений. В выступлениях прокурора и адвоката на суде отражаются те же факты, что и в процессуальных документах по конкретному делу, поэтому судебные ораторы нередко используют конструкции, уместные лишь в письменной официально-деловой речи.

Не маловажным есть и то, что искусство судебного оратора проявляется в умении четко определить тему спора, в умении полно и объективно проанализировать обстоятельства дела, дать глубокий анализ личности подсудимого и потерпевшего, выстроить систему опровержений и доказательств, сделать правильные правовые выводы и убедить в этом судей и аудиторию. Совершенство речи создает в судебной аудитории атмосферу доверия оратору.

Красноречие же как «умение говорить красиво» является составной частью судебного ораторского искусства – эффективным средством

эмоционального воздействия. Изобразительно-выразительные средства языка помогают судебному оратору акцентировать внимание суда на тех или иных деталях дела.

Говорить хорошо в суде – это говорить по существу, тщательно, всесторонне и объективно анализируя материалы дела, опираясь на нормы права. Судебная речь имеет целью убедить судей в правильности позиции оратора. Первое необходимое качество судебного выступления – ясность.

Раскрывая картину преступления, оценивая последствия преступления или незаконности сделки, создавая психологическую характеристику подсудимого, судебный оратор тем самым «потрясает души» слушателей. Безусловно, способствуют этому правильно выбранные языковые средства и ораторские приемы.

Быть хорошим оратором не значит только владеть информацией, но и уметь преподнести ее грамотно. Если вы позволите вашей аудитории знать, что вы нервничаете, ваш авторитет упадет. Не подавайте вида, что что-то идет не так – и люди, которые смотрят на вас, не поймут, что что-то не в порядке.

*Научный руководитель: к. филос. н., доц. кафедры логики НЮУ им.
Ярослава Мудрого – Невельская-Гордеева Е. П.*

*Ненько Д. А.,
студент I курса Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Для чего нужно делать логический анализ юридических понятий

Мышление человека имеет определенные формы, изучаемые логикой. Формами мышления являются понятие, суждение и умозаключение. Самая элементарная из них – понятие, из отношений между которыми конструируются суждения и умозаключения. Мыслить логично – это значит мыслить точно и последовательно, не допускать противоречий в своих рассуждениях, уметь вскрывать логические ошибки. Эти качества мышления имеют большое значение в работе юриста, требующей точности мышления, обоснованности выводов.

Юридические понятия – это понятия, отражающие юридические свойства, качества и отношения предметов и явлений, т. е. такие признаки, которые имеют значение для юридической деятельности.

В юридической деятельности, в частности, при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел приходится исследовать множество событий, отдельных обстоятельств и различных правовых норм, имеющих решающее значение для установления истины. Истинность решения во многом зависит от того, в какой системе понятий юрист конструирует своё рассуждение. Для этого необходимо уяснить юридические понятия, подлежащие применению. Особенно важно знать определения правовых понятий, поскольку, с одной стороны, от этого зависит правильность оценки событий, а с другой стороны,

определить применяемое правовое понятие должен сам юрист, в то время как другие понятия могут быть раскрыты другими лицами, например экспертами и специалистами. Уяснение понятия предполагает, во первых, его определение, т. е. выяснение отражаемых в понятии существенных, взятых в определённой взаимосвязи и в определённом отношении признаков предметов или явлений, во-вторых, установление его объёма посредством выделения в нём видовых понятий. Умение делать логический анализ юридических понятий помогает юристу сознательно пользоваться исходными принципами правильного мышления, а прививать навыки четкого формулирования стройной и убедительной мысли, обеспечивать самостоятельность в ходе рассуждения, развивать и дисциплинировать умственные способности правоведа, совершенствовать формальный аппарат его мышления. Поскольку юридическая деятельность в значительной своей части состоит в юридической оценке совершенного лицом деяния или иного события, то для этого необходимо установить понятие, которое охватывает это событие. Пока эта задача не решена, ни деяние, ни иное событие юридического значения не имеют. Установление понятия совершенного деяния осуществляется по разрабатываемым логикой правилам образования понятия, точнее, формирования или конструирования понятия, поскольку в процессе оценки деяния его понятие не образуется, а именно формируется, приобретает известную форму.

Это можно рассмотреть на примере процесса формирования понятия совершенного преступления в процессе квалификации, который идентичен формированию понятия всякого правонарушения или иного юридически значимого события. Квалификация преступления включает в себя логический процесс формирования понятия совершенного общественно опасного деяния. Квалифицировать преступление – значит сформулировать, получить понятие о совершенном опасном деянии. В ходе расследования и судебного рассмотрения уголовного дела следователь и суд, анализируя фактические данные, выявляют существенные признаки деяния, имеющие значение для квалификации преступления, и формируют соответствующее понятие. Процесс познания совершенного действия или бездействия завершается в тот момент, когда правильно сформулировано понятие о нем; пока этот процесс не завершён, т. е. понятие не сформулировано, нельзя решать вопрос о юридическом или ином значении данного деяния. А для того, чтобы правильно сформулировать понятие, необходимо провести его логический анализ, который поможет сделать вывод о юридическом значении деяния.

Умение делать логический анализ юридических понятий позволяет юристу правильно строить судебно-следственные версии, составлять четкие планы расследования преступлений, не допускать ошибок при составлении официальных документов, протоколов, обвинительных заключений, решений и постановлений.

Логическая культура юриста занимает особое место в его общей культуре и ее основных слагаемых – политической, правовой, нравственной и т. д. Ведь как бы ни были специфичны данные виды культуры личности, они

основуються на мисленні, на його обших для всіх людей формах і законах. Вот почему логическая культура является необходимым инструментом, позволяющим юристу увидеть истинную сущность сложных общественных явлений, правильно оценить их и убедительно показать специфику.

Знання логіки являється неотъемлемой частью юридического образования. Для удачного использования логического арсенала необходимо в совершенстве им владеть. И тут нет другого пути, не считая глубочайшего и вдумчивого исследования логики – освоения определенной суммы логических знаний, выработки соответствующих логических умений и навыков. Можно смело сказать: чтоб стать реальным, хорошим юристом, требуются две вещи – высокая правовая культура и столь же высокая логическая культура.

Научний керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридического університету ім. Ярослава Мудрого – Павленко Ж. А.

*Нерозя А. К.,
студентка 3 курсу Національного юридического університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблематика аргументування у юридичній процедурі

У даний момент реформування процесуального законодавства є одним із найважливіших напрямів розвитку правової системи України. Передусім це стосується доказового права, важливим елементом якого є аргументація. Проблема аргументування у юридичній процедурі має важливе значення, адже врахування всіх необхідних фактів та аргументів щодо вини суб'єкта злочину в свою чергу впливає на правильну кваліфікацію проступку. Ця проблема завжди перебуває у центрі уваги науки. Це підтверджують роботи багатьох вчених таких як: І. Я. Фойницький, А. М. Ларін, В. Д. Спасович, Ф. Н. Фаткуллін, М. С. Строгович, М. М. Михеєнко, З. З. Зінатулін, А. Р. Белкин, С. А. Шейфер, В. С. Балакшин, Г. А. Печников; В. Т. Нор, С. М. Стахівський, В.Т. Маляренко, В.О. Попелюшка та деяких інших.

Головною проблемою є встановлення недостатньої кількості аргументів та фактичних даних, необхідних для переконання в справедливості, достовірності, істинності сказаного про злочин і покарання. Для того, щоб виграти судову справу, аргументатору необхідно переконати аудиторію та присяжних, висвітлити правильність своєї позиції, використовуючи при цьому докази. «Доказ – це логічна операція обґрунтування істинності якого-небудь судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень», котрий зазвичай містить в собі три елементи: 1) тези (судження, істинність якого обґрунтовують у процесі аргументації), 2) аргументів (доводів або підстав доказу – це вихідні теоретичні чи фактичні положення, за допомогою яких обґрунтовують тезу), 3) демонстрації (це логічний зв'язок між аргументом і тезою). Докази широко застосовуються при обґрунтуванні процесуальних рішень (постанов, вироків, ухвал). Докази як фактичні дані, відомості про

факти, обставини справи використовуються як аргументи. Результат доказування важко уявити без застосування норм матеріального права. Виявлення істини покарання, тобто доведення (аргументування) є ядром самого судочинства. Судова істина є результатом судової аргументації. Судова істина – це юридична істина, її дійсність в законі, її розумність у відсутності розумних сумнівів, вона повинна бути правдоподібною. В свою чергу, істина залежить від свідомості і волі особи, як того, хто пізнає, так і того, хто надає відомості про факти. Тому в галузі судової аргументації в якості індикатора істини виступають здоровий глузд і громадська думка.

Нещодавно виник новий підхід до аналізу юридичної аргументації, який отримав назву діалогічного. Де юридична аргументація розглядається з позицій процесу обговорення, в якому сторони відстоюють у суперечці свої позиції, використовуючи правилами раціональної дискусії. Щодо результату суперечки виділяють два рівні обґрунтування юридичного рішення. На першому рівні внутрішнього обґрунтування – використовуються формальні аспекти, де міркування реконструюється як логічно правильна аргументація, засновками є норми права і обставини справи. В свою чергу, у зовнішньому обґрунтуванні використовуються аспекти прийнятності рішення по суті. Тут з'ясовується, чи можна вважати прийнятними ті обставини справи, які використовуються у внутрішньому обґрунтуванні. Діалогічний підхід потребує, щоб дискусія відповідала процесуальним критеріям раціональності. У Нідерландах у рамках діалогічного підходу працюють такі учені, як Е. Фетеріс, Х. Клоостерхаус і Д. Плюг. Вони розробляють прагмадіалектичну теорію, згідно з якою процес юридичної аргументації розглядається як внесок у раціональну дискусію. У прагмадіалектичній теорії в аналізі правової практики застосовуються критерії, закладені в ідеальній моделі раціонального розв'язання суперечки. Е. Фетеріс відзначає ряд схожостей і відмінностей між юридичною і неюридичною дискусіями. Х. Клоостерхаус пропонує аналітичну систему координат, котру він використовує для реконструкції аргументації, що базується на відношеннях аналогії і доказів від супротивного. Д. Плюг демонструє, що обґрунтування юридичного рішення може бути проаналізоване, виходячи з критеріїв критичної дискусії, і описує різні аргументативні структури, використовувані в обґрунтуванні.

Отже, для того, щоб уникнути прийняття неправильних рішень у судочинстві, під час аргументування треба використовувати істинні, переконливі та достовірні факти. Необхідно запровадити нові підходи зарубіжних учених з дослідження юридичної аргументації в сучасні наукові дослідження, що поліпшить процес доведення правильності своєї позиції у суперечці чи в судовому засіданні.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

Нескородь Н. В.,
студентка I курсу Національного університету
«Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»,
м. Харків

**«...і т. д.»: Проблема кількісної визначеності суджень в
формулюванні норм права у трудовому законодавстві України**

Серед чисельних проблем сучасного українського законодавства неабияке місце займає проблема кількісної визначеності суджень в формулюванні норм права. Актуальність обраної теми полягає в тому, що у сучасних умовах, коли значного розвитку набула правова свідомість людини, відбулася зміна соціальних цінностей, чинне законодавство потребує реформування або зміни та вдосконалення деяких статей задля викоренення суперечностей.

В якості прикладу можна звернутися до Кодексу законів про працю України. Саме у ньому існує велика кількість релятивних суджень, які мають п-членні відношення.

Наприклад, у статті 2¹ зазначеного Кодексу, яка розкриває рівність трудових прав громадян України, зазначається, що «Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин». Саме словосполучення «інших обставин» викликає невизначеність і потребує інтерпретації. Тому звертаємося, перш за все, до науково-практичного коментаря КЗпПУ. У роз'ясненні цієї статті автори коментаря О. О. Погрібний, М. І. Іншина, І. М. Шапіна опираються на статтю 24 Конституції України, де конкретизуються гарантії рівності як громадян України, так і інших осіб. Але й це не дає нам чіткого розуміння статті 2¹ Кодексу законів про працю України.

Ще один приклад можна знайти у статті 27: «...Строк випробування при прийнятті на роботу робітників не може перевищувати одного місяця. Якщо працівник в період випробування був відсутній на роботі у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або з інших поважних причин, строк випробування може бути продовжено на відповідну кількість днів, протягом яких він був відсутній». А також у статті 38: «Працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботу (переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживання у даній місцевості, підтверджена медичним висновком; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи;

вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також з інших поважних причин), власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник...».

У цих статтях КЗпПУ хочу звернути увагу на словосполучення «з інших поважних причин». Що мають на увазі законодавці під цим виразом незрозуміло, адже для кожної людини поважні причини є абсолютно різними. У науково-практичному коментарю уточнення та інтерпретації цих слів немає, автори обмежились лише виразом: «Перелік цих повноважних обставин не є вичерпним». А тому однозначно, тобто вичерпно зрозуміти норми, закріплені у статтях 27 та 38, не вдається.

У статті 55 Кодексу законів про працю України говориться, що «Забороняється залучення до роботи в нічний час:

- 1) вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років;
- 2) осіб, молодших вісімнадцяти років;
- 3) інших категорій працівників, передбачених законодавством...».

І знову ми бачимо невизначеність у фразі: «інших категорій працівників». Звернення до науково-практичного коментаря не дав ніякого результату, адже автори навіть словом не обмовились стосовно цього виразу.

Отже, беручи до уваги інтерпретації норм законодавства у науково-практичному коментарю КЗпПУ О. О. Погрібного, М. І. Іншиної, І. М. Шапіної можу сказати, що повною мірою зрозуміти закони, ознайомившись із коментарем, неможливо. Цей коментар не є єдиним в Україні, але й у інших науково-практичних коментарях спостерігається схожа ситуація. Так, наприклад, професори В. Г. Ротань, І. В. Зуб, О. Э. Сонін у своєму науково-практичному коментарі також не особливо звертають увагу на кількісну невизначеність у нормах Кодексу законів про працю.

Таким чином, виходячи з принципу логічної визначеності, законодавці повинні звернути увагу на кількісну характеристику складних суджень у трудовому законодавстві України. До того ж потребують зміни й науково-практичні коментарі, а у подальшому, на мою думку, потрібно гостро підіймати питання про переробку чинного Кодексу законів про працю України, бо прийнятий він Верховною Радою України аж 10 грудня 1971 року і багато принципів, закріплених у ньому, є застарілими.

Крім того необхідно вносити доповнення та зміни до інших законодавчих актів для їх повного розуміння і доведення до вимог та стандартів Міжнародного законодавства. Слід також зазначити, що саме вірне, логічне і не двояке формулювання норм чинного законодавства сприяють побудові сильної правової держави та ефективності додержання прав та свобод людини.

Науковий керівник: д. ф. н., проф., зав. кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Юркевич О. М.

*Никорюк В. А.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Дедукція, абдукція та індукція Шерлока Холмса

Шерлок Холмс – багатогранна особистість, його привабливість пов’язана з його особливими властивостями. Володіючи різнобічними талантами, він присвятив своє життя кар’єрі приватного детектива. Розслідуючи справи, якими постачають його клієнти, він спирається не стільки на букву закону, скільки на свої життєві принципи, правила честі, які в ряді випадків замінюють йому параграфи бюрократичних норм. Неодноразово Холмс дозволяв людям, на його думку, виправдано здійснивши злочин, уникнути покарання. Холмс в принципі не меркантильний, його в першу чергу займає робота. За свою працю з розкриття злочинів Шерлок Холмс бере справедливу винагороду, але якщо його черговий клієнт бідний, може взяти плату символічно або взагалі відмовитися від неї. Також, Холмс часто скаржиться Ватсону, що злочинці перевелися, і справжніх злочинів не залишилося, і Холмс повинен сидіти без роботи.

I. Дедуктивний метод Шерлока Холмса.

Шерлок Холмс на основі всіх фактів і доказів будує повну картину злочину. Відштовхуючись від отриманої картини злочину, розшукується єдино відповідний їй обвинувачений. При складанні уявлення про картину злочину Холмс використовує строгу логіку, яка дозволяє по розрізненим і мало значущим окремо деталям відновити єдину картину так, як якщо б він бачив пригоду своїми очима. Ключовими моментами методу є спостережливість і експертні знання в багатьох практичних і прикладних областях науки, які часто відносяться до криміналістики. Тут проявляється специфічний підхід Холмса до пізнання світу, тобто суто професійний і прагматичний, що здається більш ніж дивним людям, які малознайомим з особистістю Холмса. Володіючи найглибшими знаннями в таких специфічних для криміналістики областях, як ґрунтознавство або друкарську справу, Холмс не знає елементарних речей. Наприклад, Холмсу не відомий той факт, що Земля обертається навколо Сонця, тому що ці відомості абсолютно марні в його роботі.

Далі, використовуючи свій метод, який Холмс називається дедуктивним, він обчислює злочинця. Звичайний хід його міркувань такий:

«Відкиньте все неможливе, а те, що залишиться – і буде відповіддю, якою б неймовірною вона не здавалася» («Знак чотирьох»).

Наприклад, при розслідуванні справи про зникнення скарбів Агри Холмс стикається з ситуацією, коли злочинець за прикметами і залишеним доказам виявляється людиною невисокого зросту з ногою, як у дитини. Відкинувши всі варіанти, Холмс зупиняється на єдиному: це – малорослий дикун Андаманських островів, – яким би парадоксальним не виглядав цей варіант. У назві методу термін дедукція використовувався Конан Дойлем не строго. Він може

розумітися як: а) заперечення чи відкидання зайвого; б) логічний метод, що дозволяє від загального приходити до часткового.

II. Індукція та абдукція.

Проте, як мінімум частина методу заснована на індукції – висновку від приватного до загального. Деякі дослідники бачать в якості підстави методу Холмса абдукцію. Незвичайна здатність Холмса по найдрібнішим ознакам здійснювати вражаючі здогадки викликає постійне здивування Ватсона і читачів оповідань. Сищик використовує і тренує цю здатність не тільки в ході слідства, а й у побуті. Як правило, згодом Холмс досконально роз'яснює хід своїх думок, який постфактум здається очевидним і елементарним.

«По одній краплі води людина, що вміє мислити логічно, може зробити висновок про можливість існування Атлантичного океану або Ніагарського водоспаду, навіть якщо він не бачив ні того, ні іншого і ніколи про них не чув. Усяке життя – це величезний ланцюг причин і наслідків, і природу його ми можемо пізнати по одній ланці» («Етюд у багряних тонах»).

Науковий керівник: к. філос.н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Новіков Д. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль аргументації та доведення в діяльності юриста

В юридичній літературі ХХ століття неодноразово наголошувалося на необхідності знання логіки юристам. Багато вчених висловлюють думки з приводу цього й наголошують на тісному зв'язку логіки з юриспруденцією. Дореволюційний юрист Е. В. Васьковський сказав з приводу цього наступне: «Можна правильно мислити без поняття про логіку, можна добре говорити будь-якою мовою без знання її граматики. Але логіка і граматика навчають мислити та говорити свідомо й знаходити помилки у себе та інших».

Професійність юриста полягає не тільки в досконалому знанні букви закону, але й в чіткій побудові власних думок, промов й у володінні ораторським мистецтвом.

Певна логічна культура, якою володіє кожен з нас, набувається під час навчання, спілкування та в процесі читання літератури.

Пізнання відбувається на чуттєвому та абстрактному рівнях. Тобто за допомогою відчуттів та уявлень. Наприклад, ми бачимо, що ця машина розбита, відчуваємо солодкий смак цукерки. Ці істини не підлягають особливому доведенню, вони очевидні. В інших випадках, наприклад при навчанні, потрібно доводити, обґрунтовувати висловлені судження. Вважається, що доведення – головна зброя юриста. В кримінальному та цивільному судочинстві

ключова роль віддається саме доведенню. В процесі суперечки найчастіше проводяться аргументація і критика, доведення і спростування.

Поряд з доведенням головну роль відіграє правова аргументація. Мало бути правим, треба довести свою правоту. У судовому процесі, як правило, мають перевагу письмові докази. Наявність тези і аргументів ще не означає, що доведення є наявним. Наприклад, якщо ми маємо всі інгредієнти для випічки хліба, то це не означає, що вони є вже хлібом. Для того, щоб доведення було завершеним, необхідно встановити логічний зв'язок тез і аргументів, чим і є, власне, аргументація. Тобто потрібний несуперечливий ланцюг між тезою, системою аргументів і висновком умовиводу. Щоб цей логічний ланцюг був несуперечливим, людині потрібно знати і дотримуватися законів логіки. Доказ відбувається завжди у формі того чи іншого умовиводу. Також говорити із самого початку про хибність положень супротивника некоректно. Не можна починати з негативних оцінок, адже дуже часто це приводить до зворотного ефекту. У свій час Ф. Прокопович зазначав, що аргументатор не повинен звинувачувати іншого у неправильності, перш ніж з наведених переконливих доказів не впливе, що це є неправильність. Якщо встановлено, що теза доведена з порушенням правил умовиводу, у формі котрого здійснювався доказ, то таке доведення вважається спростованим.

Метою кожного з сторін є перемога. Однак цієї мети не слід досягати будь-якими засобами. Всі прийоми, які застосовуються під час суперечки, повинні бути законними й коректними. Так, в теоріях доведення приділяється значна увага юридичним нормам, що регулюють процес, характер, спосіб отримання доказів. Але бувають й моменти, коли на остаточне рішення впливає безліч життєвих, людських факторів. Як правило передбачається, що кожна зі сторін гідно організує свою аргументацію, вважаючи її достатньою для обґрунтування своєї позиції. Однак, наведена аргументація може виявитися недостатньою і незадовільною через як різну доказову силу наведених сторонами аргументів, так і можливість відкриття невідомих раніше обставин справи.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Остапчук В. В.,
студентка 3 курсу,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Софістичні спори в сучасному правовому полі

Мета даної роботи заключається в розкритті специфіки софістичних спорів, висвітленню проблеми використання цього прийому, а також способів застосування софістичного методу на практиці, та негативні наслідки цього прийому.

Про будь-яку річ існує як мінімум дві протилежні думки, тому в суперечці кожен із співрозмовників може відстоювати свою позицію. «Софізм» (грец. *sophisma* – виверт, хитрування, вигадка, головоломка) – міркування, засноване на навмисному порушенні законів логіки чи вживанні завідомо неправдивих доводів.

Мета таких суперечок – здобути перемогу над супротивником, пошук істини тих, що сперечаються, не цікавить. Софістика взагалі не обмежена жодними правилами: у софістичній суперечці може бути порушена будь-яка загальна вимога, не виключаючи вимоги бути логічним або вимоги знати хоча б приблизно ті проблеми, про які зайшла суперечка.

Софізм традиційно вважається перешкодою в обговоренні й у суперечці. Використання софізмів веде міркування убік: замість обраної теми доводиться говорити про правила і принципи логіки. Але зрештою ця перешкода не є чимось серйозним. Використання софізмів з погляду розглянутої проблеми має чисто зовнішній характер, і при відомій навичці в логічному аналізі міркувань софізм нескладно виявити і переконливо спростувати. Софізми іноді здаються настільки випадковими і несерйозними, що відомий німецький історик філософії В. Віндельбанд відносив їх до жартів: «Той великий сміх, яким користувалися ці жарти в Греції, особливо в Афінах, обумовлюється юнацькою схильністю до дотепних витівок, любов'ю жителів півдня до балачок і пробудженням розумної критики повсякденних звичок». Без виключення, софізм за поширенням не залишає і юридичну сферу: наведу пару сучасних хитрощів окремих осіб, почерпнуті з особистої практики.

Софізм № 1. В силу правил проїзду в громадському транспорті пасажир зобов'язаний протягом однієї зупинки оплатити свій проїзд. Значить, одну зупинку він має право проїхати безкоштовно .

Софізм № 2. Майно подружжя, нажите в шлюбі, є їх спільною власністю. Спільними є і боргові зобов'язання. Майно і борги діляться порівну. Значить, якщо чоловік візьме в борг гроші у своєї дружини, то 1/2 суми боргу має повернути собі дружина, а іншу половину чоловік може взяти з сімейного бюджету, щоб віддати борг .

Софізм № 3. Навішування ярликів (інсинуації). Оратор дає опонентові всілякі невтішні характеристики, оцінює його особистість і вчинки. Потрібно мати на увазі, що на відміну від аргументу *ad hominem*, який вказує на адресованість аргументації людині, тут ми маємо аргумент *ad personam*, тобто апеляцію до якостей, які стверджують як основи оцінки твердження, що неприпустимо.

У діловій, судовій і т. д. риториках цей софізм є абсолютно неприпустимим. Разом з тим, у політичній риторичі він має деяке право на існування, оскільки тут цінності та ідеали часто бувають персоніфіковані, і образ політичного лідера стає символом ціннісної орієнтації партії, течії і т. д. Людина, яка очолює політичний рух, дає тим самим згоду на використання його особистості як такого символу і не може ображатися на те, що політичні противники вживають аргумент *ad personam* в оцінці діяльності його партії. Аналіз коректності соціально-політичної аргументації пов'язаний не тільки з

неупередженою оцінкою аргументації, але і з упередженою оцінкою суб'єкта аргументації. І це, на наш погляд, виражає специфіку соціально-політичної «аргументації». Зрозуміло, і тут є певні межі, які не можна переходити, і оцінка політичного противника повинна бути обґрунтованою, а не перетворюватися на потік бруду.

Отже, використання софізмів досить часто несумісне із законом і принципами моралі, проте їх автор може бути покараний лише муками власної совісті. Не відповідають перед законом і адвокати, які вдаються до явної брехні. Однією з гарантій здійснення правосуддя є правильна кваліфікація злочину. Помилка щодо кваліфікації злочину може спричинити безпідставне засудження особи, діяння якої не вважаються протиправними, тощо.

Отже, досягнути консенсусу в такому виді суперечки неможливо, проте цінність подібного спору полягає в можливості усвідомити, що будь-які знання відносні, обмежені й мають свою сферу застосування. Софістів не цікавить істина як така, їхня мета – здатність орієнтуватися в конкретній ситуації. Вони намагаються передати учням саме практичні навички проведення суперечок. Софісти не досягають істини в спорі, вони досягають кращого в певний момент часу. Негативний вплив софістів позначився швидко: люди, що здобули освіту у них, привчалися до інтелектуальної безвідповідальності. Сумнів у всьому обіцяв їм свободу і великі зручності. Люди з хиткими моральними підвалинами любили вдаватися до прийомів софістики. Саме з цього часу слово «софіст» придбало прозивний сенс. Софісти стали перетворюватися на цілий клас брехунів, які хизувалися умінням вести дискусії, підміняли балаканиною всі цінності розуму і віри. Вони намагалися привернути до себе увагу натовпу, вдавалися до різних трюків, нападали один на одного, одержимі духом конкуренції і користолюбства.

Використання софістичних прийомів підриває і без того вже хиткі підвалини громадянського порядку. Використання софізмів політичними діячами вводить в оману пересічних громадян, що має наслідком вигоду окремих персон і їх прихильників.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Осипов О. І.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументаційні навички: теоретичний підхід

Аргументація, як і процес переконання в цілому, являють собою мистецтво осягнути яке можливо лише емпіричним шляхом, поступово і наполегливо вдосконалюючи свою майстерність та професіоналізм, як для спеціалістів, так і для формування навичок студента.

Оволодіння основами будь-якої професії починається із засвоєння певної системи загальних і професійних знань, основних способів розв'язання професійних завдань. Здатність спеціаліста до професійного спілкування забезпечується комплексом комунікативних вмінь (організаторських, інформативних, контрольних-стимулюючих).

Першочерговими особливостями формування навичок аргументації у професійній підготовці майбутніх фахівців є такі: емоціонально-психологічні фактори сприймання аргументації опонентом та її оцінка співрозмовниками, вплив засобів комунікативної взаємодії співрозмовників на визначення області компромісу та прийняття спільного рішення; вибір стратегій поведінки, видів та способів аргументації комунікації на фазі аргументації під час діалогу.

Фахівець повинен будувати аргументаційну мову, яка доводить тезу за допомогою переконливих тверджень. Такі твердження можуть бути істинними або неістинними, релевантними або нерелевантними, бути отриманими з використанням вірних чи невірних способів міркування, що визначає коректність або некоректність аргументації. Мовець має співвідносити зміст своєї думки з реальністю, знаннями, уявленнями, правилами логіки; будувати міркування, що демонструють істинність, використовуючи умовиводи.

У свою чергу, на практиці це встановлено для того, щоб студенти мали змогу аналізувати представлену аргументацію, формувати аргументацію для власного виступу та брати активну участь у розв'язанні дискусійних питань, одночасно враховуючи особистість партнера, співставляючи позиції співрозмовників щодо предмета ділових суперечок, керуючи емоційним станом у конфлікті, удосконалюючи логіку висловлювань.

Специфіка запропонованої системи роботи над формуванням навичок аргументації студентів вищих навчальних закладів полягає в поєднанні теоретичних питань з професійно-мовленнєвими ситуаціями, які потребують застосування знань того, як слід розмірковувати, яким чином підсилити аргументування, які шляхи існують для обґрунтованого доведення своєї точки зору. У результаті такої комунікативної активності відбувається збагачення різних форм професійно-ділового спілкування, формування навичок ефективної комунікації та культури професійного ділового спілкування, що сприяє розв'язанню кола проблем фахової підготовки студентів.

Перспективи подальшої роботи вбачаються в дослідженні психолого-педагогічних аспектів щодо опанування студентами вищих навчальних закладів навичками використання засобів аргументації та способів реалізації аргументації в практичній діяльності майбутніх фахівців.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Пазій А. А.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Внесок Аристотеля в розвиток логіки

Аристотель – найвидатніший учений античності. Його вплив на розвиток науки античності, середньовіччя та нового часу важко переоцінити. Він усвідомив специфіку логіки як особливої області філософського знання, найбільш повно й широко розглянув і виклав її питання. Всі твори Аристотеля по логіці об'єднані під загальною назвою «Органон», що означає «знаряддя» (знання). Створюючи логіку, Аристотель затверджував її в статусі науки про доказ істини і визначав у ролі органону філософського знання, тобто знаряддя філософської думки. Своє логічне вчення Аристотель називав «аналітикою».

Центральним розділом логічної системи Аристотеля є вчення про силогізм (з грец. *sylogismos* – «виведення наслідку»). Теорію силогізму умовно можна розділити на три частини: логічні форми силогізму, викладені в «Першій аналітиці»; використання логічних форм силогізму для пошуку істини, розглянуте в «Другій аналітиці»; використання логічних форм силогізму для аналізу «ходячих думок», аналізоване в «Топіці».

В інших роботах, присвячених логічній проблематиці, Аристотель також переслідує мету силогістичного аналізу. У творі «Про тлумачення» представлена теорія судження. В «Категоріях» викладені основи вчення про поняття. Опис основних логічних категорій і прийомів, використовуваних мисленням, дається в «Тропіці». У творі «Про софістичні спростування» розв'язується проблема причин неправильних умовиводів, і доказів та засобів виявлення логічних помилок. Силогістика, створювана з метою побудови теорії доказу, є центральною проблемою логічної доктрини Аристотеля. Аристотель визначає силогізм як міркування, в якому із заданих висловлювань (посилок) з необхідністю випливає інше висловлювання (висновок), відмінне від заданих. Категоричний силогізм Аристотель називає «силогізмом через середній термін». Лише цьому різновиду силогізму він приписує строго доказову силу. Категоричний силогізм має доказову силу при обов'язковому дотриманні матеріальних (істинність посилок) і формальних (правила зв'язку посилок і висновку) умов істини. Аристотель досліджував співвідношення силогізму й наукового доказу (аподейктики). Доказ визначається ним як логічна процедура знаходження необхідного зв'язку між двома досліджуваними термінами за допомогою віднесення цих термінів до деякого третього терміна. Отже, силогізм є невід'ємною частиною доказового міркування. В «Другій аналітиці» Аристотель актуалізує й розробляє проблему зв'язку силогізму, докази й визначення (дефініції). Аристотель аналізує переважно три види визначень: реальні, номінальні та дескриптивні (визначення-описи). Теорія реальних і номінальних визначень розробляється в десятому розділі «Другої аналітики». Поряд із дедуктивними формами умовиводів, у яких процес міркування

спрямований від загального до одиничного, Аристотель розглядає індуктивні форми, в яких процес міркування спрямований від одиничного до загального. Аристотель розрізняв два різновиди індукції – індукцію через просте перерахування (повну індукцію) та неповну індукцію.

Таким чином, центральною й найбільш формалізованою частиною логічного вчення Аристотеля є теорія категоричного силогізму. Зробивши в «Аналітиках» детальний аналіз силогізму як особливої форми умовиводу, філософ розкрив сутність доказу як процедури обґрунтування нового знання, розглянув прийоми визначення й розподілу.

*Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Невельська-Гордєєва О. П.*

*Паній Ю. Р.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логічних принципів для аргументативного процесу

Закон логіки – це внутрішній, необхідний зв'язок між думками людини. Вони існують і діють незалежно від волі людини. Процес юридичної аргументації здійснюється згідно загальних логічних норм: принципів, законів і правил строгого мислення. Саме закони логіки є вагомим фактором взаєморозуміння між різними за етнічними, соціальними, віковими і іншими ознаками людьми. Логічні закони є знаряддям пізнання дійсності, необхідною умовою точного і адекватного пізнання.

Відомі чотири такі закони, вимоги яких відображають найбільш суттєві властивості нашого мислення – визначеність, несуперечливість, послідовність, обґрунтованість. Відповідно до цього розглядають: закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави. В тих чи інших формах ці закони були предметом уваги з дуже давніх часів. Проте виразної форми і докладного тлумачення їм надали два мислителі – Аристотель і Г. Лейбніц.

Закон тотожності (лат. *Lex identitatis*) можна сформулювати так: будь-яка думка протягом певного міркування, умовиводу, опису та інших інтелектуальних актів повинна зберігати незмінними форму і зміст. Цей закон спрямований безпосередньо проти нечітких, неясних, розпливчастих думок, а опосередковано – проти їх багатозначності. Закон тотожності у вигляді формули записується так: $A \in A$, або $A=A$. Для юридичної аргументації закон тотожності допомагає правильно сформулювати думку оратора, яка буде відповідати певному змісту; чітко визначити предмет думки, протягом усієї промови і мати на увазі саме цей предмет, а не інший.

Закон суперечності (лат. *Lex contradictionis*) означає, що не можуть бути водночас істинними дві протилежні думки про одну й ту ж річ в одному й тому

ж відношенні. Цей закон допомагає правильно відобразити фундаментальну рису буття предметів і явищ. Ніщо не може в одному і тому ж смислі мати дані ознаки і протилежні. Аристотель, який надав цьому законові перші строгі формулювання, вважав даний логічний закон відображенням суттєвих властивостей об'єктивного світу. Разом з тим, логічна суперечність не має точного відповідника у речах та явищах природи і суспільства. Логічні суперечності – це не риси або сторони одного предмету чи явища, а констатація їх існування чи відсутності існування (небуття). В цьому полягає різниця між логічними суперечностями і діалектичними суперечностями, які осмислюються в межах філософії. У символічному вигляді закон записується так: Невірно, що $A \wedge \sim A$.

Закон виключеного третього лаконічно виражають латинською фразою «*tertium non datur*» (третього не дано). Його можна сформулювати в такий спосіб: з двох суперечних думок, висловлених щодо одного й того ж і в одному й тому ж смислі, одна обов'язково істинна. Цей закон, на відміну від закону суперечності, не передбачає жодного третього висловлювання, яке могло би зайняти середнє положення і бути істинним, він не може діяти між протилежними значеннями, бо вони можуть бути одночасно хибними. Із цього випливає вимога третього закону: у процесі міркування не можна вважати одночасно хибними два суперечливі судження і визнавати істинним якесь третє судження. Закон виключеного третього в традиційній логіці записується за допомогою формули: $A \text{ є або } B, \text{ або не } B$. Закон виключеного третього має істотне значення для аргументації, оскільки допомагає доповідачу давати прямі та аргументовані відповіді на поставлені запитання.

У відповідності із законом достатньої підстави будь-яка істинна думка повинна бути обґрунтована іншими думками, істинність яких доведена. Цей закон є основним для всіх істин досвіду, в той час як для істин розуму головним є закон суперечності. У відповідності з цим законом жодне явище не може існувати, жодне твердження не може вважатися істинним безпідставно. Обґрунтованість мислення є важливою дією не тільки в професійній діяльності і науці, але й у нашому повсякденному житті. Той, хто нехтує вимогами закону, зазвичай сприймається як несерйозна, безвідповідальна особа, якій не можна вірити і доручати серйозні справи. Закон достатньої підстави у традиційній логіці можна записати у вигляді формули: Якщо є B , то є його підстава – A .

Знання законів і форм мислення, їх свідоме використання в аргументативному процесі підвищує професійну культуру мислення, виробляє навик мислити більш грамотно, розвиває критичне відношення до своїх і чужих думок. Вони називаються основними, бо виражають найважливіші властивості правильного мислення: його визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість. Закони логіки постають як принципи правильного мислення на шляху досягнення істини. Вони є законами правильної побудови думок шляхом встановлення необхідних зв'язків між ними. Порушення основних логічних принципів веде до неправильної юридичної оцінки діяння і негативних юридичних наслідків. Знання логічних законів допомагає юристу підготувати логічно сконструйовану, добре аргументовану промову, викрити

протириччя в показах потерпілого, спростувати необґрунтовані доведення своїх опонентів, побудувати судову версію; без суперечностей, послідовно і обґрунтовано скласти офіційний документ тощо. Все це має важливе значення в роботі юриста, яка спрямована на закріплення законності і порядку.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Пилипенко О. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Оціночні поняття в законодавстві як засіб зловживання правом в професійній діяльності адвоката

До будь-якого нормативно-правового акта встановлюються вимоги щодо його логічної структурованості, лаконічності мови та зрозумілості не тільки для правознавців, але й для пересічного громадянина. Звісно, що одним із чинників, що створює такі передумови, є однозначність термінології. Тому закономірно виникає питання щодо місця оціночних понять в законодавстві, які, через невизначеність обсягу, породжують певні труднощі в процесі реалізації норм, що їх містять, а отже нерідко створюють умови для виникнення спорів між особами. Ці складнощі обумовлені специфічними логіко-юридичними властивостями оціночних понять і полягають у проблемах їх конкретизації, тлумачення, створення і застосування норм, що їх містять. Особливої актуальності це питання набуває в контексті використання оціночних понять в судовій риторичній мові. Тож цікавим, на мою думку, є аналіз особливостей вживання оціночних понять адвокатами в своїй професійній діяльності.

У суспільстві професія адвоката посідає особливе місце, що обумовлюється не лише завданнями та повноваженнями адвокатури, визначеними чинним законодавством, а й високою загально-соціальною місією адвоката у сфері охорони прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Особливо яскраво фаховість адвоката проявляється і підтверджується у судовому процесі, професійним учасником якого він є поряд з прокурором та суддею. Адже на нього суспільством і державою покладається висока місія захисту прав і свобод фізичних осіб, забезпечення принципів законності та верховенства права. Без перебільшення можна стверджувати, що саме від майстерності судової промови адвоката нерідко залежить якість і результативність судового процесу. Отже для адвоката, як професійного учасника цього процесу володіння судовою риторикою, здатність оптимально її використовувати є першорядним значенням. Саме через ступінь володіння юридичною технікою, багатством загального лексичного і спеціального юридичного мовного запасу і вміння їх максимально реалізовувати виявляється рівень професійності і правової культури адвоката.

Історично склалося так, що промови прокурора, який відстоює інтереси держави, на відміну від адвоката, вирізнялися «сухістю» красномовства та апелюванням переважно до закону. В свою чергу адвокат нерідко використовував певні прийоми, які дозволяли йому аргументувати свою позицію належним чином і досягнути поставленої мети. Серед таких прийомів, на мою думку, можна виділити такий, як зловживання оціночними поняттями, закріпленими в законодавстві, фактично спираючись на підміну тези, що являє собою логічну помилку, яка має місце тоді, коли якесь положення висувається як теза, а аргументується або критикується зовсім інше положення, яке лише схоже на перше. Специфіка такого підходу полягає в тому, що використовуючи в законодавстві оціночні поняття і не уповноважуючи при цьому жоден орган виконавчої влади розкрити його зміст, законодавець побічно визнає можливість індивідуального тлумачення таких понять. Отже, суб'єктивний вимір оціночних понять фактично дозволяє особам, що їх використовують, включати до їх змісту за бажанням будь-який об'єкт. Відомий вчений В. М. Кудрявцев наголошував на тому, що зміст оціночних понять «значною мірою визначається правосвідомістю юриста, який застосовує закон», фактично вказуючи тим самим на можливість зловживання правом. Отже, з точки зору логіки, будь-яке оціночне поняття можливо обмежити до будь-якого видового поняття, що вказує на великий обсяг таких понять, а отже і на великий простір для зловживання цим.

Тому адвокати, діючи в інтересах клієнта і намагаючись досягнути поставленої мети, використовуючи в своїх промовах оціночні поняття, можуть навмисно приписувати до їх обсягу потрібне їм, але під прикриттям посилення на аргументи до закону. Прикладом цього є такі поняття, як: поважні причини, аморальний проступок, грубе порушення, від правильного розуміння яких в нашому випадку залежить вирішення питання про наявність чи відсутність підстав для звільнення працівника. Оскільки законодавець не надав визначення цих понять, то до обсягу такого поняття як «аморальний проступок» ми можемо віднести як одержання хабара особою, що здійснює виховні функції, застосування фізичної сили до учня, так і підвищення голосу на учня. Зрозумілим є те, що перші приклади правомірно належать до обсягу поняття «аморальний проступок», а останній – це приклад зловживання правом і не може розцінюватись як дійсна підстава для звільнення працівника. Те ж стосується і інших оціночних понять. Отже, така неоднозначність породжує як зловживання правом, так і суперечність судової практики, чого не повинно бути.

На мою думку, існуючу проблему можна вирішити шляхом наведення або визначення таких понять, що сформовані законодавцем, або приблизний невичерпний перелік тих об'єктів, які можуть входити до обсягу конкретного оціночного поняття, з метою розкриття змісту даного поняття та забезпечення однакового розуміння правозастосовними суб'єктами тієї межі, яка не дозволить зловживати правом.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання таких логічних способів розкриття змісту оціночних понять, як наведення родо-видового

визначення чи використання неявного визначення у формі роз'яснення сприятиме їх однозначному, ефективному і цільовому використанню, сприятиме однозначності судової практики та встановлюватиме межі, які перешкоджатимуть адвокатам зловживати правом.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Підгрушній А. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні підстави судового обґрунтування

Будь-який судовий процес в Україні характеризується змагальністю. Звідси випливає безліч проблем, пов'язаних з обґрунтуванням позицій сторін під час безпосереднього розгляду справи по суті. Однією з таких проблем є процес доведення своєї точки зору сторонами. Особливо це стосується цивільних правовідносин, де всі наведені сторонами обставини повинні ґрунтуватись безпосередньо на доказах.

Кожен юрист, аргументуючи свою доповідь, повинен користуватись законами юридичної аргументації. Проте, щоб вирішити дану проблему, необхідно дослідити поняття «доведення» та пов'язаних між собою його структурних елементів.

Доведення – це процес думки, що полягає в обґрунтуванні істинності якогось положення за допомогою інших положень, істинність яких установлена раніше. Наприклад, якщо нам необхідно довести істинність судження про те, що «Ненавмисне вбивство є діянням суспільно небезпечне», то ми наводимо два судження, істинність яких установлена раніше:

- 1) який злочин є діянням суспільно небезпечним;
- 2) ненавмисне вбивство є злочин.

Доведення відбувається у формі умовиводу. У наведеному прикладі воно представлене у вигляді одного умовиводу. У більшості ж випадків доведення є складним ланцюжком, що складається з багатьох умовиводів.

Термін «доведення» вживається у кількох значеннях:

1. Доведення – це фактичні дані, за допомогою яких обґрунтовується істинність того чи іншого положення.
2. Доведення – позначення джерел даних про факти, наприклад, літописи, оповіді очевидців, мемуари тощо.
3. Доведення – процес мислення, логічний процес обґрунтування істинності одного судження за допомогою інших суджень.

Саме у цьому значенні термін «доведення» вживається у формальній логіці. Вона вивчає доведення як процес мислення. Не слід плутати такі поняття, як «доведення» і «судове доказування», якими користується сучасна юридична наука і практика.

Судове доказування – це специфічна форма пізнання істини під час розслідування і розгляду судових справ. Судове доказування не зводиться до логічного доведення, поняття ці не тотожні. Судове доказування підпорядковується загальним принципам логічного доведення, але регламентується встановленими процесуальними нормами.

Логічне доведення – це розумова діяльність, це розумовий процес обґрунтування однієї істини за допомогою інших істин. До того ж логічне доведення відбувається за допомогою логіки. А судове доказування користується не лише законами діалектики, а й підлягає під юридичні закони.

Будь-яке доведення складається з 3-х частин:

1. Висування тези – положення, істинність якого необхідно довести.
2. Наведення аргументів (основа) – судження, які наводяться для доведення тези.
3. Демонстрація – спосіб логічного зв'язку аргументів з тезою.

Будь-яке доказування припускає наявність положення (тези), яке необхідно довести. Якщо відсутня теза, то нічого й доводити. Теза може бути сформульована як на початку доказування, так і в будь-який інший його момент. У процесі доведення тезу можуть позначати словами «я вважаю, що...», «відповідно до чинного законодавства...», «виходячи з даних доказів, слід зауважити, що...», «Шановний суд...» тощо.

Часто доведення є складним; доводиться не одне, а кілька положень. У складному доказі слід розрізняти основну тезу, і підлеглі, часткові тези.

Основна теза – положення, якому підлягає обґрунтування ряду інших положень.

Проміжна теза – положення, яке стає тезою лише тому, що за її допомоги доводиться основна теза. Проміжна теза, будучи доведеною, сама стає потім аргументом для обґрунтування основної тези.

Довести тезу означає навести аргументи, які були б у своїй сутності достатніми для обґрунтування істинності або хибності висунутої тези. Аргументом для доказування тези може бути будь-яка істинна думка, якщо тільки вона пов'язана з тезою, обґрунтовує її.

Існують такі основні види аргументів:

1. Факт – явище або подія, що мають місце в дійсності, служить аргументом у доказі.
2. Закони – наслідок тривалого процесу пізнання.
3. Аксиоми – положення, які приймаються без доведення.

Істинність аксіом, що перебувають в основі доведення, не засвідчуються в кожному окремому випадку, тому що перевірка їхньої істинності проводилася раніше і їхня істинність підтверджується багатовіковою практикою людини.

Судове доказування неможливе без логічного обґрунтування. Так в ст. 94 КПК зазначено, що при доказуванні оцінюють кожний доказ з точки зору належності та достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; в ст. 58 ЦПК зазначено, що сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень.

Таким чином, з вище наведеного можна зробити висновок, що будь-який юрист, який приймає участь у судовому процесі: цивільному, адміністративному, кримінальному тощо, повинен володіти та керуватись не лише юридичними нормативами, чіткістю викладення думок та красномовством, а й логічними правилами та засобами обґрунтування, користуючись виключно логічно пов'язаними між собою доказами.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Погорелов Б. В.,
студент 1 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Есть ли логический смысл в смертной казни?

Каждый из нас может задаться таким вопросом: «Что хуже, смертная казнь или пожизненное заключение?». Многие могут сказать: «Конечно смертная казнь, ведь только смерть может исправить человека». Но существует целый ряд аргументов, как в пользу введения смертной казни, так и против. Все аргументы можно разделить на психологические, экономические, морально-этические и философско-мировоззренческие.

Что чувствует человек, который совершил убийство? Ничего. Он готов к смерти его это устраивает, но когда он будет сидеть в камере всю свою жизнь, то он начнет осознавать свои поступки, и поймет, что попал в ад еще при жизни.

Зачем содержать людей, осужденных на пожизненное заключение? Ведь в среднем, по статистике, каждый год около 500 человек проходят по преступлениям, за которые грозит пожизненное заключение. Выходит, что через 10 лет у нас будет 20 колоний только для лиц, отбывающих пожизненное заключение. Как их содержать? Да и потом, неужели именно преступники – это те, кого мы должны жалеть больше всех? Убийцы и маньяки больше заслуживают жалости, чем дети из нищих семей, которые умирают из-за невозможности оплатить лекарство? А ведь на одного пожизненно заключенного в среднем уходит денег больше, чем на 10-15 детских больничных коек. Общепринято, что наказание, прежде всего, направлено на защиту общества от действий правонарушителя и на его исправление. Если с первой задачей пожизненное заключение справляется (хотя и здесь существуют спорные моменты – при нашем нестабильном законодательстве, где гарантия, что правонарушитель не окажется когда-нибудь на воле!), то вторая вряд ли осуществляется...

Может ли человека исправить тюрьма? Вряд ли. Смерть нужна, как возмездие. Люди способные убивать не заслуживают жалости. Люди, убивающие детей – вдвойне. Некоторые считают, что помиловать их может лишь мать убитого ребенка, а не государство, которое допустило, что дети со

страхом идут домой из школы. Если оставить в живых убийц, не погибнут ли все остальные? Между тем, результаты многочисленных опросов показывают, что общественное мнение (во всяком случае, в Украине) склоняется к тому, что смертная казнь необходима и что ее отмена может повлечь за собой негативные последствия. Но этот вопрос в первую очередь, должен интересовать государство, а не нас.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Погребкова М. Г.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Зміст поняття «республіка»

У своєму житті кожен з нас часто опиняється в ситуації, коли необхідно чітко і грамотно обґрунтувати свою точку зору, причому зробити це так, щоб переконати у власній правоті інших. Особливо актуальним це є для юристів, які у своїй практиці повинні не лише оперувати різними категоріями понять та чітко виражати власні судження, але і, що є не менш важливим, вміти спростовувати твердження тих, хто різними способами викривляє істину. Для реалізації ж останнього завдання особливо актуальним стає навичка виявляти найбільш типові помилки у побудові визначень, на які спирається людина у своїх судженнях.

Мета цієї роботи полягає у дослідженні правильності побудови та розуміння поняття «республіка» за допомогою логічного аналізу, адже саме знання і використання законів логіки дає можливість юристам вирішувати не лише ті завдання, які були наведені раніше, але давати раду набагато ширшому колу проблем, включаючи розробку нових категорій понять та їх чітких і зрозумілих визначень.

За обсягом дане поняття є непорожнім та загальним, нереструючим та незбірним. За змістом – поняттям конкретним (відображає об'єкт – державу), позитивним та не співвідносним.

Щоб зрозуміти логічні принципи побудови визначень, наведу низку класичних визначень поняття «республіка», які можна знайти в різних джерелах. Так, у тлумачному словнику Ожегова С. І. знаходимо, що «республіка – це форма державного правління, при якій верховна влада належить виборним представницьким органам».

Усі наведені у даному визначенні ознаки є необхідними, але разом не є достатніми, бо у визначенні не освітлено, ким обрано (народом, церквою і т. д.) ці органи та чи строкове/ пожиттєве це обрання.

Таким чином, дане визначення не є співмірним: воно занадто широке.

У цьому ж словнику знаходимо, що «республіка — це держава з обраними на певний строк представницькими органами влади».

У цьому визначенні не розкрито самої сутності республіки: так, державою з обраними на певний строк представницькими органами може бути і монархія, наприклад, Англія у сімнадцятому столітті. Наведені ознаки є хоча і необхідними, але недостатніми для формування точного визначення поняття «республіка».

Таким чином, як і в попередньому випадку, тут порушено правило співмірності та допущено помилку широкого визначення.

Підручник з теорії держави та права (автори: М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко) містить наступне визначення досліджуваного поняття: «Республіка – це така форма державного правління, за якої вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або виборними установами на певний строк».

Усі ознаки в даному визначенні є необхідними, а разом достатніми для з'ясування змісту поняття «республіка». Це визначення, у якому не порушено жодного правила побудови визначень.

Згідно з останнім з досліджуваних визначень, республіка – це форма державного правління, що виникла як своєрідна антитеза єдиновладдю (монархії) (Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К., 1999).

Дане визначення, на відміну від проаналізованих вище атрибутивно-реляційних, є генетичним, оскільки видова ознака вказує на походження республіки. Хоча це визначення є досить своєрідним, воно не порушує жодного закону визначення понять, адже усі ознаки республіки є протилежними до ознак монархії. Таким чином, це визначення також є вірним і заслуговує на існування.

Отже, здійснивши аналіз низки визначень поняття «республіка», можна дійти висновку, що слідування законам логіки є необхідною умовою з'ясування змісту юридичних термінів. Така необхідність впливає з того, що лише логічно вірно побудоване визначення може слугувати надійною основою для побудови подальшого міркування та аргументації, яка буде вираженою в дискусії.

Тож знання і використання законів логіки є необхідною умовою для людини, що повинна чітко і правильно викладати свої думки, при цьому чекаючи від інших, не менш розумних людей їх схвалення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Подберезька М. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення аргументів ad hominem у кримінальному процесі

Для доведення істинності певного твердження у процесі обґрунтування застосовуються різні типи аргументів. Так, у процесі доказування у кримінальному процесі застосовуються три основних типи аргументів – ad rem, ad legem та ad hominem. Проте, якщо перші два види аргументів у кримінальному процесі застосовуються і мають таке ж значення, як і в будь-якому іншому процесі доведення, то аргументи ad hominem у кримінальному процесі набувають зовсім іншого змісту та значення, дослідженням яких і зумовлена актуальність даної роботи. Так, загалом цей вид аргументів вважається небажаним для застосування у науковому спорі, адже він означає відхід від предмета спору, об'єктивних фактів та зосередження на особі опонента, чим значно ускладнюється, а іноді навіть унеможлиблюється віднайдення об'єктивної істини у спорі. На думку деяких науковців, аргументи до особи є різновидом логічних вивертів, які мають психологічну дію, але є логічно некоректним засобом аргументації та одним з проявів софізмів. Проте аргументи ad hominem широко застосовуються у кримінальному провадженні, і встановлення цих аргументів є не тільки бажаним, але й необхідним.

Так, значення та необхідність застосування аргументів ad hominem найяскравіше прослідковується у процесі правової кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення. Саме на застосуванні цього виду аргументів ґрунтується доведення наявності суб'єкта злочину та суб'єктивної сторони. Характеризуючи особу, яка є суб'єктом злочину, та доводячі обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони, органи досудового розслідування, прокурор застосовують саме цей вид аргументів і без їх доказування заперечується наявність складу злочину та особа не може бути притягнена судом до кримінальної відповідальності. Так, встановлюючи осудність, вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, аналізуючи форму вини особи, і зрештою проводячи за цими ознаками кваліфікацію вчиненого злочину, органи держави обов'язково звертаються до аргументів ad hominem.

Не тільки на етапі кваліфікації, але вже й у судовому розгляді цей вид аргументів широко застосовується при визначенні покарання за вчинення кримінального правопорушення. Так, в п. 3 ч. 1 ст. 65 Кримінального кодексу України передбачено, що суд признає покарання, враховуючи, крім іншого, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Такі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини як вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ст. 66 ККУ), жінкою в стані вагітності (п. 4 ст. 66 ККУ), особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (п. 13 ст. 67 ККУ), побудовані на суб'єктному критерії та їх доведення неможливе без застосування аргументів ad hominem.

Більш того, аргументи *ad hominem* широко застосовуються в судових засіданнях, а саме у промовах сторони захисту та обвинувачення. Саме цей вид аргументів є «зброєю» захисників у суді присяжних. На думку відомого науковця Уолтона Дугласа, «у певних випадках брак довіри до обвинувача є єдиним аргументом, який може використати захист». Судові промови відомого російського адвоката Федора Никифоровича Плевако найчастіше були побудовані на аргументах до особи свого підзахисного і саме це в умовах суда присяжних забезпечувало виправдання його підзахисних. Це свідчить про те, що тип аргументів *ad hominem* здобуває особливого значення в кримінальному процесі як на стадії досудового провадження, так і на стадії судового розгляду.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Поліщук О. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Юридична герменевтика

Застосування методу герменевтики є актуальним, адже він є цінним джерелом сучасної методології, яке ґрунтується на розумінні особливої ролі мови у процесі інтерпретації правових явищ. На моє переконання, актуальність цієї думки увиразнюється ще й тим, що положення герменевтичної інтерпретації здатні слугувати важливим засобом дослідження науки історії та права у контексті інтерпретації історичних джерел права, а саме тих, що стали не просто правовими пам'ятками, а й посіли найвище місце у сучасному культурно-правовому феномені.

У сучасній юридичній науці інтерес до постановки та розробки проблеми праворозуміння детермінується цілим рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Невизначеність предмету та функціональних особливостей філософії права безпосередньо впливає на якість теоретико-методологічних досліджень у юриспруденції. Методологічна криза – є не що інше, як реальне протиріччя між об'єктивними потребами розвитку юридичної науки і підходами усвідомлення цих тенденцій у філософсько-правових дослідженнях. Предмет дослідження логічних підстав стосовно юридичної невизначеності є міждисциплінарним, що пов'язує знання логічної форми та юридичного змісту. По суті, цей предмет охоплює безліч конкретних негативних з логічної та юридичної точок зору випадків, наприклад такі, як некоректні формулювання в юридично значущих текстах, процесуальні порушення, неточності при аргументації прийнятих рішень, неадекватність при правозастосуванні і таких прикладів можна навести дуже багато.

На сьогоднішній день юридична герменевтика, яка основне своє призначення реалізує саме в праворозумінні, є сучасним методологічним напрямком в галузі юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває

процес інтерпретації змістів правової реальності у всій різноманітності її проявів. Розглянувши і проаналізувавши роботи різних вчених, філософів та юристів можна розглядати герменевтику як входження у новий тип праворозуміння, в контексті якого природа права, його коріння розташовується в комунікативних глибинах людського духу. Цей тип праворозуміння повинен дати цілісне уявлення про право, подолавши обмеженість соціологічних, історичних, юридичних та інших підходів до нього. За допомогою герменевтичного методу ми можемо погоджувати одиничне і загальне, індивідуальне і соціальне, ірраціональне і раціональне, а в цьому і полягає призначення правового мислення. Становлення герменевтичної інтерпретації є поступально-логічним, об'єктивовано історичним процесом, який відобразив інтерпретацію та диференціацію знань та практики. Тому розглядати формування герменевтичної інтерпретації в аспекті історичної перспективи, означає сфокусувати пізнавальний процес у системі координат, осями якої будуть: по горизонталі – історичний контекст становлення поняття інтерпретації, а по вертикалі – ієрархічна диференціація логічно-понятійного змісту герменевтичного пізнання. Саме в цьому разі у сучасній науці є потреба у методологічному контексті методу герменевтичної інтерпретації, який об'єктивно породжує інтегративну науку – на стику права, лінгвістики, філології, логіки, філософії, теорії та історії держави і права.

Отже, проблематика праворозуміння для суспільства займає одне з провідних для сучасної юридичної науки ролей, і використання герменевтичного інструментарію у історико-правових дослідженнях дозволяють розширити горизонти останніх, що дозволяє розкрити нові можливості у системному підході до права.

Науковий керівник: к. ю. н., ас. кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Попов А. О.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Місце індукції в пізнавальній діяльності юриста

В юриспруденції знання формальної логіки сприяють: розвитку самостійного аналітичного мислення правознавця і юриста-практика; адекватності оцінки суспільно-правових явищ; строгості та аргументованості професійного мовлення; спростуванню необґрунтованих доводів опонентів; розробці переконливої судово-слідчої версії; професійному створенню плану огляду події; виявленню та усунуванню протиріч у свідченнях потерпілого, свідка чи обвинуваченого; логічно правильному складанню офіційних юридичних документів (протоколів, актів, висновків, наказів та ін.), прийняттю обґрунтованих рішень у конкретних судових справах та ін.

Умовивід – це логічна операція, в результаті якої з одного або декількох прийнятих тверджень (засновків) виходить нове твердження – висновок (наслідок). У залежності від того, чи існує між засновками і висновками зв'язок логічного слідування, можна виділити два види умовиводу: дедуктивне і індуктивне. У дедуктивному умовиводі цей зв'язок спирається на логічний закон, у силу чого висновок з логічною необхідністю впливає з прийнятих засновків. У індуктивному умовиводі зв'язок засновків і висновку спирається не на закони логіки, а на деякі фактичні або психологічні підстави, що не мають число формального характеру. У такому умовиводі висновок не слідує логічно з засновків і може містити інформацію, відсутню в них. Достовірність засновків ще не означає достовірності виведеного з них індуктивного затвердження.

Розрізняють повну індукцію, засновки якої вичерпують увесь клас предметів, що підлягає індуктивному узагальненню, і неповну індукцію, засновки якої не вичерпують усього класу предметів, що підлягають такому узагальненню.

Повна індукція є виведенням загального положення про явище на основі розгляду всіх його частин. Така індукція дає достовірний умовивід, але сфера її застосування є обмеженою. Так, повна індукція досить часто використовується в експертизі. У деяких випадках узагальнюючий висновок експерт може зробити тільки застосовуючи повну індукцію.

Неповна індукція – індуктивний умовивід, у якому висновок про весь клас предметів робиться на підставі знання тільки деяких предметів цього класу. Така індукція дає ймовірний висновок. Неповну індукцію поділяють на популярну (народну) і наукову.

Індуктивні міркування відіграють значну роль у практичній діяльності юриста. Юридична практика – сукупність емпіричних знань і уявлень про систему законодавства (норм права) в контексті конкретної системи права. Юрист-професіонал повинен вміти грамотно, відповідно до правил логіки будувати індуктивні міркування різних видів. Застосовуючи індуктивні міркування, можна обґрунтувати лише різні ступені правдоподібності положення, що досліджується. Виняток складають лише міркування за схемою «повна індукція». Якщо положення такого міркування є істинними положеннями, тоді і його висновок буде істинним.

Індуктивні міркування широко застосовують у слідчій та судовій практиці.

На стадії відкриття кримінального провадження, коли слідчий має мінімальну кількість фактів, деталей щодо правопорушення, висунути версію, зробити узагальнюючий висновок можна за допомогою неповної індукції. Особливо широко тут користуються індукцією за допомогою простого перелічування.

У слідчій справі в процесі висування версій (наприклад, про настання смерті в результаті убивства, самогубства, нещасного випадку, якого-небудь захворювання, раптової смерті) досить часто застосовують також методи наукової індукції: метод схожості, метод різниці, об'єднаний метод схожості і різниці, метод залишків.

У судовій практиці зазначений логічний метод виявляється у стилі викладу узагальнень судової практики, наприклад, в Узагальненні судової практики Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо розгляду судами цивільних справ про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки у 2010 – 2011 роках. Реальні процедури узагальнень відбуваються за індуктивною схемою поступових логічних переходів від одного рівня до вищого, у межах певних секторів (наприклад, інститутів права або за моделлю «локальних пріоритетів», за традицією англійського судочинства). Предметом аналізу є конкретні справи (правові відносини, суб'єкти, факти тощо) та інтерпретації правових норм, що до них застосовувались. Результатом таких індуктивних узагальнень має бути опис практики інтерпретації норм до певних правових інститутів на прикладах конкретних справ. Ці справи і повинні бути визнані авторитетними судовими рішеннями, що показують на конкретних ситуаціях орієнтири інтерпретації норм і фактів.

Підсумувавши, можна зазначити, щоб збагнути справжнє значення індукції в житті людей, треба враховувати не лише її наукову цінність, а й роль у повсякденному житті. Навіть у формуванні світогляду (особливості світобачення, ставлення до дійсності та переживання буття) індукція відіграє важливу роль. Правда, щоб визнати це, треба належно оцінити силу впливу особистісного життєвого досвіду на процес становлення особистості.

Необхідно постійно працювати над підвищенням імовірності висновків, одержаних за схемою неповної індукції. З цією метою треба використовувати якомога більше засновків (збільшувати число випадків, які узагальнюються), урізноманітнювати досліджувані випадки, враховувати характер зв'язку між досліджуваними явищами та їх ознаками. Найбільше індуктивні умовиводи використовуються в криміналістиці, кримінальному процесі, судовому провадженні, тощо.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Потапова О. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Поняття судової влади і її співвідношення з іншими гілками влади

Згідно ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. З логічної точки зору такий поділ є родовидовим. Тобто у системі поділу державної влади однією з її гілок є судова влада, призначення якої полягає в захисті прав і свобод людини і громадянина, державного ладу України, дотримання законності в застосуванні законів та інших нормативних актів України. Існування самостійної гілки судової влади поряд із законодавчою та виконавчою – необхідний атрибут будь-якої демократичної держави. Пов'язано це з тим, що державна влада не є

абсолютною. Це обумовлено не тільки пануванням права, але й тим як організована державна влада, у яких формах вона здійснюється. Поділ влади, врешті-решт, є конституційним принципом, що лежить в основі організації влади демократичної правової держави. Ідея поділу влади висунута ще античними мислителями, зокрема Аристотелем, була розвинута в епоху буржуазних революцій. «У кожній державі, – пише Ш. Монтеस्क'є, – є види влади: законодавча, що відає питаннями міжнародного права, і виконавча, що відає питаннями права цивільного, та судова». Приведена теза дещо відрізняється від того, що має чинність в наші дні. Утім сам вчений дає необхідні пояснення: перша влада покликана створювати закони, друга відає зовнішніми відносинами і забезпечує безпеку, до повноважень третьої влади відноситься покарання злочинців і вирішення сутичок між приватними особами. Виділення даної влади в самостійну гілку державної влади являє собою істотний внесок Ш. Л. Монтеस्क'є в розвиток теорії поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, завдяки чому ця доктрина знайшла стрункність і завершеність. На відміну від Ш. Л. Монтеस्क'є, який розглядав судову владу як засіб стримування законодавчої і виконавчої влади від крайностей, Ж. Ж. Руссо у своїй основній праці «Про суспільний договір...» (1762 р.) значно повніше представляв спектр їх взаємин. Зокрема, він одним із перших визначив функціональну роль суду як гаранта недоторканності свободи людини.

За своїм призначенням судова влада є регулюючою, вона необхідна для того, щоб утримувати від крайностей законодавчу і виконавчу. Цей принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову означає, що кожна гілка влади діє самостійно і не втручається в повноваження іншої. Конституція України закріпила здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Поділ державної влади має глибокий демократичний сенс, оскільки в кінцевому вимірі він спрямований згідно з концепцією Ш. Монтеस्क'є на недопущення концентрації державної влади в руках однієї людини, органу або класу, можливого свавілля, зрештою – на забезпечення політичної свободи людини і громадянина.

Поділ влади як принцип організації і функціонування державного апарату втілюється юридично у поділі повноважень між трьома основними ланками державного апарату – органами законодавчої, виконавчої та судової влади, а також у функціонуванні механізму взаємних стримувань і противаг між цими гілками влади.

У механізмі стримувань і противаг судова влада відіграє важливу роль, адже органи судової влади захищають права і свободи людини і громадянина від будь-якого свавілля з боку державних органів. Крім того, Конституційний Суд України як специфічний підрозділ у системі судової влади може стримувати як законодавчу, так і виконавчу гілки влади шляхом визнання законів, прийнятих парламентом, і нормативно-правових актів вищих органів виконавчої влади неконституційними у разі, якщо вони не відповідають Конституції України.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Процюк С. І.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Застосування презумпцій як засобу аргументації у практиці судових органів

Проблеми застосування діючого законодавства та питання, що стосуються функціонування судової системи, набувають у сучасних умовах особливого значення. Одним із важливих аспектів цієї проблематики є аргументація у судовому процесі та питання застосування презумпцій як аргументу у судовій практиці.

З огляду на те, що практичне застосування презумпції отримали в основному у судовому процесі, метою цієї роботи є дослідження особливостей застосування презумпцій як засобу аргументації у судовій. Аргументація – це процес обґрунтування певного положення з метою переконання в його істинності.

На сучасному етапі у процесі розгляду справ судді найчастіше застосовують презумпції, що містяться у нормативно-правових актах. Презумпції розподіляють обов'язки по доказуванню так: одну сторону у справі – звільняють від доведення презюмованого факту, але не позбавляють права надавати докази для аргументації своїх вимог, а на іншу – покладають тягар спростування презумпції.

Отже, за загальним правилом, тягар спростування презумпції покладається на сторону, яка має намір її заперечити.

Із числа презумпцій виділяються неспростовні, особливість яких полягає у тому, що вони не можуть бути спростовані у процесі розгляду справ, оскільки законодавець не передбачив можливості їх спростування.

Наприклад, презумпція знання нормативно-правових актів передбачає, що кожен громадянин повинен знати зміст нормативно-правових актів, якщо вони належним чином опубліковані.

Таким чином, роль неспростовних презумпцій у судовому процесі полягає у тому, що вони звільняють від необхідності доводити факти, що презюмуються законом, як беззаперечні.

Аналіз судової практики показує, що вищі судові органи у своїх роз'ясненнях, постановках та ухвалах вдаються до формулювання судових презумпцій як важливого правового аргументу для обґрунтування законодавчих положень. Процес утворення презумпції є інтелектуальною операцією, за якої спочатку здійснюється умовивід, а потім формулюється презумпція. Презумпція складається з трьох елементів: базового і презюмованого фактів, та зв'язку між ними, який повинен бути раціональним.

Враховуючи дану структуру презумпції, судовий орган при формулюванні презумпції повинен роз'яснювати: який факт є базовим, а який презюмованим; чи підлягав перевірці базовий факт у минулому; чи є

раціональним зв'язок між базовим фактом та фактом, що презюмується. Тому для того, щоб судові презумпції відповідали структурі презумпції, потрібно не допускати, щоб в основу презумпції був покладений неперевірений факт. Крім того, сформульовані судовими органами презумпції не можуть замінити законні презумпції чи суперечити їм.

Отже, при формулюванні судової презумпції, суддя повинен слідкувати, щоб між базовим фактом і презюмованим існував раціональний зв'язок. Крім того, у рішенні, яким встановлюється презумпція, слід аргументувати необхідність встановлення презумпції.

Від судових презумпцій слід відрізнити фактичні, які у нормах права не закріплюються, але можуть застосовуватись суддею під час розгляду справ. Прикладом фактичної презумпції є презумпція, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення. На основі цієї презумпції суди для збереження майна, що знаходиться у володінні відповідача, основним заходом обирають його арешт.

Це пов'язано з попереднім досвідом суддівської роботи, бо як правило, майно відповідача на момент виконання рішення зникало, зменшувалось за кількістю тощо.

Оскільки презумпція є вірогідним припущенням, яке приймається за істину, то в даному випадку спростовувати її повинна сторона, яка не погоджується з фактом, що презюмується.

Таким чином, для забезпечення одноманітного підходу у застосуванні презумпцій як засобу правової аргументації правозастосовникам-практикам слід дотримуватись наступних правил: якщо презумпція закріплена у нормі права, то вона є обов'язковою.

Презумпції, встановлені законом, звільняють від доказування презюмованого факту в тій частині, в якій цей факт встановлений.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Прудникова Ю. Г.,
студентка 1 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «державний службовець»

Мета роботи – провести логічний аналіз юридичного поняття. Для цього було обрано термін «державний службовець» з підручника для 1 курсу «Теорія держави і права». Це дослідження є актуальним, оскільки дозволяє повністю розкрити зміст, обсяг і сутність правового поняття, та є корисним з точки зору вивчення логіки і курсу теорії держави та права.

Державний службовець – особа, яка обіймає посаду в державних органах, державних підприємствах, установах та організаціях щодо практичного виконання їх функцій і завдань та одержує заробітню плату за рахунок коштів державного бюджету. Державний службовець є непорожнім за обсягом поняттям, загальним, нереструючим, незбірним та складним. За змістом: конкретне, позитивне і безвідносне.

Наведемо приклади сумісних і несумісних відношень між терміном «державний службовець» та іншими поняттями. Тотожність: особа, яка обіймає посаду в державних органах, підприємствах, установах та організаціях щодо практичного виконання їх функцій і завдань та одержує заробітню плату за рахунок коштів державного бюджету. Перетин: посадова особа. Між цими поняттями встановлено саме відношення перетину, оскільки посадова особа може працювати як у державних органах, так і в органах місцевого самоврядування (ст. 42 КУ). Таким чином, деякі державні службовці є посадовими особами, як і деякі посадові особи є державними службовцями. Підпорядкування: Міністр закордонних справ (Міністр закордонних справ є державним службовцем, проте не всі державні службовці є Міністрами закордонних справ). Супідрядність: недієздатна особа (ст. 15 ЗУ «Про державну службу»: державний службовець не може бути недієздатною особою). Суперечність: недержавний службовець.

Наведемо декілька визначень поняття «державний службовець» з різних джерел інформації і виконаємо їх логічний аналіз. Державний службовець – громадянин України, який займає посаду державної служби в державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті, одержує заробітню плату за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків, визначених законом, та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань та виконанням функцій державного органу або органу влади Автономної Республіки Крим щодо: підготовки пропозицій стосовно формування державної політики у відповідній сфері; розроблення, експертизи та/або редагування проектів нормативно-правових актів; надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду; управління державним майном або майном, що належить Автономній Республіці Крим, державними корпоративними правами; управління персоналом державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим або їх апарату; реалізації інших повноважень відповідного органу. Дане визначення є класичним, атрибутивно-реляційним. На мою думку, в цьому визначенні порушено правило мінімальності, оскільки в *dfn* наявні вирази, що знаходяться у відношенні підпорядкування: не варто було зазначати, які саме функції здійснює державний службовець. В цьому визначенні порушено правило співмірності, воно є «вузьким», оскільки державним службовцем може бути не тільки та особа, що працює в державних органах, а і та, що займає посаду в державних підприємствах, установах та організаціях.

Державний службовець – «слуга» держави (його органів), наділений повноваженнями різного характеру і значення, представляє державу в її різноманітних взаєминах як усередині державної адміністрації (різних

державних органів та організацій), так і у зовнішніх зв'язках з іншими громадськими, державними та недержавними організаціями. Це визначення є атрибутивно-реляційним, порушує правило компетентності (важко зрозуміти, що саме означає поняття «слуга») та правило мінімальності, оскільки організації поділяються на державні та недержавні (відношення контрарності), які в свою чергу включають громадські, які знаходяться у відношенні підпорядкування до недержавних організацій. Державний службовець – громадянин, що має особливі владні, організаційно-розпорядчі повноваження, є представником влади, який реалізує юрисдикційні (правоохоронні) заходи та повноваження і застосовує адміністративно-правові санкції. Це визначення є атрибутивно-реляційним. В ньому порушується правило співмірності, оскільки dfn ширше за обсягом, ніж dfd. Деякі державні службовці застосовують адміністративно-правові санкції, проте усі громадяни, що застосовують адміністративно-правові санкції, є державними службовцями.

Державний службовець – людина, яка працює в органах державної влади. Це визначення є атрибутивно-реляційним. В ньому порушено правило співмірності: визначення є «широким» (людина, яка працює в органах державної влади, може не бути державним службовцем (наприклад, прибиральниця ВРУ). Державний службовець – людина, яка займає посаду в державних органах і призначається на неї шляхом виборів або призначення. Це визначення є атрибутивно-реляційним, «широким» (як і у попередньому випадку, людина, яка працює в органах державної влади, не обов'язково є державним службовцем).

Проаналізувавши декілька визначень поняття «державний службовець» стало очевидним, що потрібно виконувати правило однозначності визначення, тобто кожному діфінієндуму в точності має відповідати один єдиний діфінієнс. Проте це не означає, що визначення будь-якого поняття є фіксованим і незмінним. Операції нашого мислення ми виражаємо мовою, яка не є математичною, однозначною. Один і той самий зміст можна виразити в різних мовленнєвих формулюваннях. Тому можна сказати, що визначення є правильним тоді, коли воно чітко розкриває зміст і тим самим чітко фіксує обсяг поняття, незважаючи на те, якими саме словами воно виражено.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Пустовойт В. І.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Невербальна комунікація як один з видів аргументування

Невербальна комунікація як в повсякденному житті, так і в судовому засіданні виступає найбільш достовірним джерелом інформації. Саме правильне розуміння знаків тіла може показати опоненту ту інформацію, на яку

він може спиратися при контрагументації. Невербальна комунікація має одне з основних значень у спорі, адже знання, отриманні з підсвідомості людини, через невербальну комунікацію демонструє як сильні, так і слабкі сторони, як в його виступі, так і в особистості, що можна ефективно використовувати для досягнення потрібного результату при аргументуванні та вибудовуванні власної правової позиції.

Вивчати невербальну комунікацію та виокремлювати її в науку стали не так давно. Саме емпіричне сприйняття невербальної комунікації відбувалося ще за часів Римської імперії, а саме виокремлення в окрему науку відбулося недавно. Відомими дослідниками цієї теми є: Орбан-Лембрик Л. Є., Трофімов Ю. Л., Вашека Т. В., Гічан І. С. та ін.

Метою цієї роботи є визначення невербального спілкування, як однієї з форм аргументації, його форм та методів сприйняття, ролі для аргументування в суді. Розглянути теоретичні витоки і практичну імплементацію знань з основ невербального спілкування в судовому засіданні.

Невербальна комунікація – це виражена в жестах, міміці, позах форма спілкування, при якій інформація подається мимоволі, первісно з підсвідомості, а отже зазвичай не обдумується та не класифікується.

Таким чином інформація з нашої підсвідомості вивільняється і контраргументує самі аргументи промовця, адже при висловленні певної позиції особа наводить підстави своєї правоти не тільки опоненту, а й собі, таким чином аналізуючи самого себе. Результат такого внутрішнього діалогу відкривається суспільству через певну кількість знаків, яка в паралінгвістиці виділена в 3 основні форми – фонації, кінесика, жести.

Фонація, як явище в цілому фізичне, пов'язана з усіма властивостями голосового апарату людини, виявляє тому ті ознаки, що властиві насамперед мовцю як фізичному індивіду. Фонація є джерелом, точніше фільтром правдивої чи не правдивої інформації, від тембру голосу та швидкості розмови, подання голосових хвиль можна визначити на скільки людина хвилюється чи говорить не правду, також за допомогою фонації визначається ступінь обізнаності в суті проблеми та відношення до суб'єктивних обставин справи, що може бути використано проти самого мовця, як звернення уваги суду до прискіпливого ставлення та навмисному заплутуванні.

Паралінгвістична кінесика може розглядатися як деяка частина вербальної комунікації, властивій лише людині, і вона повинна бути виділена як особлива частина «кінетичної» поведінки людини. Загалом кінесика – це поведінка людини, тобто супровід вербальної мови певними рухами. Особа, яка не володіє знаннями з невербальної комунікації, як правило, при контраргументуванні наведених ним аргументів певним чином дискутує з опонентом, через систему рухів, якими виражена його позиція щодо конкретної справи. Таким чином, при правильному інтерпретуванні певних жестів, можна контраргументувати, ще ненаведені аргументи, які сформувалися, як такі, в підсвідомості, але в не контролюючому стані були проголошені за допомогою кінесики. Яскравим прикладом кінесики є ходіння під час публічного виступу, неспроможність встояти спокійно, постійне переміщення ніг в хаотичному

направленні – це говорить про занепокоєння особи почутою інформацією, а отже, підтверджує її достовірність.

Жести – найбільш розповсюджена форма невербальної комунікації. Слово «жест» запозичено з французької мови, а у французькій мові це слово успадковано з латинської мови: *gestus* означає «постава, поза, рух тіла».

Значення окремого жесту коливається від цілого повідомлення до позначення окремого звуку. Мова жестів засвідчена у народів первісної та розвинутої культури, в умовах багатомовності (в індіанців Північної Америки), природної німоти (мова жестів глухонімих) та штучної (мова жестів цистерціанців, жінок у деяких місцях Кавказу). Жестами американські індіанці могли переказувати повідомлення на досить значні відстані в межах видимості, але за межами чутності. В їхній кінетичній мові образних та вказівних знаків були також умовні знаки, за допомогою яких можна було передавати власні імена та назви.

Антропологи виявили, що людське тіло може приймати до тисячі найрізноманітніших стійких поз, значна частина яких має чітко виражене комунікативне призначення. Міміка та жести підсилюють інформацію, а іноді створюють певний підтекст, навіть антонімічно переосмислюють сказані слова, таким чином ілюструючи відому сентенцію, що мова дана для того, щоб приховувати свої дуки.

Таким чином, невербальна комунікація є найбільш багатим джерелом отримання інформації, проте ця інформація може використовуватися належним чином тільки з набуттям певних знань та з урахуванням культурних похибок, адже невербальне спілкування відрізняється не тільки за темпераментом, а й за культурними вподобаннями. Для того, щоб мінімізувати можливість похибок потрібно досліджувати людину не тільки з моменту й безпосереднього виступу, але і перед ним, адже саме тоді його підсвідомість менш за все піддається контролю.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Редько А. В.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Практична логіка юриста

В діяльності юристів логіка має особливе значення. Ще Цицерон, говорячи про судові справи, радив ораторові, які б справи він не узявся вести, «ретельно і ґрунтовно в них розібратися». Він підкреслював, що на судовому форумі документи, свідчення, договори, угоди, зобов'язання, споріднення, властивість, укази магістратів, висновки правознавців, усе життя, нарешті, тих, чия справа розбирається, і усе це повинне бути розібрано. У цій попередній роботі Цицерон особливо виділяв логічну сторону справи: «Той довід, у якому

більше допомоги, чим шкоди, я намічаю привести; де я знаходжу більше зла, чим блага, то я цілком валю і відкидаю. Так мені і вдається спочатку обміркувати, що мені сказати, а потім вже і сказати». У сучасній юридичній практиці широко використовується, власне кажучи, весь найбагатший арсенал логічних засобів: визначення (юридичних понять), розподіл (наприклад, класифікація злочинів), підведення під поняття (наприклад, кваліфікація конкретного діяння), версія як вид гіпотези (наприклад, як слідча версія), умовивід (наприклад, в обвинувальному висновку), доказ і спростування (наприклад, під час судового розгляду) і т. д. Мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях і вміти розкривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій області наукової і практичної діяльності, у тому числі й у роботі юриста, що вимагає точності мислення, обґрунтованості висновків. Наприклад, вирок суду повинний ґрунтуватися на ретельно перевіреному фактичному матеріалі. Для правильного судового рішення важливе значення при розгляді справи має також переконлива, логічно струнка мова прокурора або захисника. Кращі юристи відрізняються не тільки глибоким знанням всіх обставин справи і яскравістю судових мов, але також строгою логічністю у викладі й аналізі матеріалу і незаперечною аргументацією висновків. І навпаки, мова, що містить логічні помилки, плутана і суперечлива, утрудняє з'ясування справи, а в деяких випадках може служити причиною винесення неправильного вироку.

Для успішного використання логічного арсеналу потрібно в досконалість їм володіти. І тут немає іншого шляху, крім глибокого і вдумливого вивчення логіки – освоєння визначеної суми логічних знань, вироблення відповідних логічних умінь і навичок. Можна сміливо сказати: щоб стати сьогодні гарним юристом, потрібні дві речі: висока правова культура і настільки ж висока логічна культура. Про те, яке значення має логіка для юристів, свідчать стенограми матеріалів Конституційного Суду. Як видно із стенограм, на засіданнях безліч разів уживався сам термін «логіка»: «звичайна логіка», «усупереч логіці», «логічна форма думки». Зрозуміло, що рішення суду могло бути правильним лише в тому випадку, якщо не тільки його юридичні підстави вірні, але і хід міркувань – правильний. А це і є логічна сторона юридичних доказів. Характерно, що і самі юристи визнають важливість і значення логіки для юридичної практики. Логіка має велике значення і для криміналістики, і для рішення всього спектра юридичних задач, регулювання трудових, майнових та інших відносин, соціального і правового захисту трудящих, пенсійного забезпечення і т. п. У нинішніх умовах розвитку нашої країни значення логіки для юристів ще більш зростає. Становлення правової держави в Україні припускає висування на одне з перших місць у суспільстві всього комплексу.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Розумна О. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Слідчий експеримент

При розслідуванні різноманітних видів злочинів, особливо тяжких, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних та обвинувачених, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Випробування можуть проводитися з метою встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь і навичок та ін. Проведення зазначених експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії, як «слідчий експеримент». Активна протидія досудовому розслідуванню, складність кримінальних справ, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей обумовлюють важливе організаційно-тактичне значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Дослідження пізнавальної природи слідчого експерименту потребує аналізу її наукових дефініцій, внутрішньої структури, підходу до слідчої дії як до пізнавального методу отримання інформації. Так, теоретичною основою слідчого експерименту є застосування двох загальнонаукових методів пізнання – експериментального та методу моделювання, а логічною основою – аналогія. Експериментальний метод пізнання широко застосовується в судово-слідчій та експертній практиці, оскільки проведення дослідних дій дозволяє пересвідчитись в об'єктивній можливості вчинення певних дій, сприйняття певних явищ, фактів. Ефективне застосування експериментального методу обумовлене дотриманням загальних положень, а саме: у експерименті необхідно використовувати реальний об'єкт або його модель (матеріальну, уявну); об'єкту дослідження необхідно відтворити такі зовнішні умови, які існували на момент факту, речі, події, що перевіряються; змінювати зовнішні умови дозволяється залежно від мети дослідження; дослідницькі дії необхідно повторювати декілька разів.

Повна індукція досить часто використовується в слідчій експертизі. У деяких випадках узагальнюючий висновок експерт може зробити тільки застосовуючи повну індукцію. На стадії порушення кримінальної справи, коли слідчий має мінімальну кількість фактів, деталей щодо справи, висунути версію, зробити узагальнюючий висновок можна за допомогою неповної індукції. Особливо широко тут користуються індукцією за допомогою простого перелічування (популярною індукцією), яка має певні особливості. У слідчій

справі в процесі висування версій окрім популярної індукції досить часто застосовують також методи наукової індукції: метод схожості, метод різниці, об'єднаний метод схожості та різниці, метод залишків.

Необхідно зазначити, що в основі слідчого експерименту завжди лежить зіставлення, порівняння (показань, об'єктивних слідчих даних, висновків експерта тощо). Коли запущений механізм порівняння, а за ним неминуче впливає ухвалення рішення, вибір як мінімум із двох можливих варіантів. Але всяке порівняння, а тим більше порівняння за аналогією, є умовним. Тому вибір рішення багато в чому визначається тим, наскільки об'єктивно й логічно точно будуть визначені результати слідчого експерименту.

За допомогою експерименту визначена гіпотеза або підтверджується у своїй сутності, або спростовується. При цьому варто мати на увазі: тільки шляхом експерименту сутність гіпотези не може бути доведена абсолютно. В процесі проведення експерименту слідчий може отримати на поставленні питання негативні (заперечливі) або позитивні (стверджувальні) відповіді. В будь-якому випадку не можна стверджувати про абсолютно негативний або позитивний результати експерименту. Обидва результати, як позитивний, так і негативний мають значення для встановлення істини.

Результати експерименту служать базою для висування нової версії, нового припущення про факт або явище, висновки, зроблені з них, можуть бути як достовірними, так і ймовірними. Достовірність у кримінальному судочинстві означає повну відповідність висновків слідчого вимогам суду, тобто встановлення по цій справі об'єктивної істини, єдине правильне рішення питання, тому що істина завжди єдина, конкретна. Імовірність же завжди означає тільки припущення. Причому це припущення, навіть якщо воно має найвищий ступінь імовірності, не перестає бути припущенням, а тому не виключає іншого, навіть прямо протилежного припущення.

Результати експерименту повинні бути критично оцінені з урахуванням покладених в основу умов об'єктивного і суб'єктивного характеру та варіантності впливів, що не піддаються точному визначенню, обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру, що не піддаються кількісному визначенню і відтворенню, та пов'язаності результатів експерименту з іншими доказами і результатами розслідування. Результати проведеного слідчого експерименту оцінюються слідчим на основі загальних логічних правил, до яких відносяться: правильність визначення мети; умови проведення; зміст і хід досліджуваних подій; достовірність одержаних даних і відповідність їх іншим встановленим у справі доказам.

Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Рудик В. Ю.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Максима «in criminalibus probationes debent esse luce clariores»

Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що доведення є головною зброєю правника, тому дослідження такого процесу мабуть ніколи не втратить своєї актуальності. Сама процедура доведення слугує для встановлення істинності певної тези за допомогою положень, які сприймаються без додаткових доведень. У встановленні істинності тез невід'ємною частиною доведення є максими.

У юриспруденції максима визначається як принцип, що застосовується судом у вирішенні конкретних справ. Так, відстоюючи певну позицію, сторона захисту чи сторона обвинувачення повинна представити всі можливі та доцільні до справи аргументи. Внаслідок цього, максима може бути достатньою для визначення їх істинності. Отже, з впевненістю можна сказати, що максима – це вихідний принцип, який є логічно обґрунтованим і підтвердженим практикою.

Зміст максими «in criminalibus probationes debent esse luce clariores» розкривається в наступному: «у кримінальних справах докази повинні бути ясніші світла». Звісно, однозначно не можна сказати, що даний принцип враховувався протягом минулих століть, але зараз, коли весь світ ставить свободу людини найголовнішою цінністю, обговорення наведеної теми є дуже актуальним.

Безумовно, у максимі «in criminalibus probationes debent esse luce clariores» можуть виникати складності. Які докази визначати «яснішими світла»? З цього приводу пропонується проаналізувати національне та міжнародне законодавство.

Так, наприклад, в Конституції України, як в Основному Законі нашої держави, на основі якого базується все законодавство, наведена вище максима впливає зі статті 62, яка зазначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Тобто законодавець зауважує, що при притягненні особи до кримінальної відповідальності, як найсуворішого виду юридичної відповідальності, якість та несуперечливість доказів має особливе значення. Якщо будь-який доказ викликає хоча б найменші сумніви, він або виключається, або, якщо обставини дозволяють, тлумачиться на її користь.

Також на підтвердження того, що у кримінальних справах докази повинні бути ясніші світла, можна навести ч. 1 ст. 94 Кримінально-процесуального кодексу України, де зазначається про оцінювання доказів з точки зору

належності, допустимості та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Згідно зі статтею 84 Кримінально-процесуального кодексу України, – доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Якщо хоча б один із перерахованих елементів буде порушений чи відсутній, в такому випадку є загроза притягнути інколи невинну людину.

Варто пам'ятати, що під час доказування на кону стоїть не тільки свобода підозрюваного чи обвинуваченого, вирішується все його подальше життя.

Звертаючись до Міжнародного пакту про громадські політичні права, який був ратифікований Верховною Радою України 19.10.1973 року, варто зазначити, що у п. 2 ст. 14 сказано, що кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки його винність не буде доведена згідно з законом. Як ми бачимо, хоч у змісті є переплітаючий з нашою максимою принцип презумпції невинуватості, тут ще й впливає той факт, що саме доведення має бути досить належним та доступним, а саме таким, яким його визначає закон. Аналогічне зазначено у принципі № 36 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року.

Отже, дана максима формально визначена і законодавчо закріплена як на національному, так і на міжнародному рівнях. Її дотримання має важливе значення для юридичної діяльності спільноти. А особливо тепер, коли Україна перебуває на шляху до європейської інтеграції, юристи мають направити всі свої зусилля на подолання перешкод для встановлення істини по справі та забезпечити об'єктивне правосуддя над людиною.

Науковий керівник: д. філос. н., проф. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Рябий І. П.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Прийоми логічної аргументації в рекламі

Аргументація – спосіб міркування, в процесі якого висувається якийсь положення для доведеної тези (теза – це положення, яке необхідно аргументувати). Істинність рекламної тези доводиться за допомогою системи аргументів. Аргумент – це окремий доказ, що входить в систему доказів, завдяки яким доводиться теза.

Зупинимось на класифікації рекламних аргументів. Аргументи поділяються на дві великі групи: *по способу впливу та по цілі впливу*.

За способом впливу виділяються емоційна та логічна аргументація, яку ми і досліджуємо.

Логічна (раціональна) аргументація – раціональне обґрунтування вигоди придбання товару (послуги).

В логічній аргументації розкриваються внутрішні ознаки предметів і явищ, доводяться певні положення. Цей тип мови спирається на логіку умовиводу і пов'язаний зі змістовно-концептуальною інформацією мови.

Автор реклами залучає до процесу споживачів реклами, намагаючись довести істинність судження. Це призводить до активізації уваги споживача, мислення, викликає інтерес до змісту. Автор таким чином розмірковує над об'єктом реклами, розмірковує про нього разом із споживачем реклами.

1. Індукція – умовивід від часткового до загального (узагальнення): з спостереження маси випадків робиться загальний висновок. *Яскравим прикладом такої аргументації є реклами з використанням свідчень відразу декількох людей, з аргументів яких робиться загальний висновок.*

2. Дедукція – умовивід від загального до конкретного: з судження про правильність загального твердження робиться висновок, що правильні і окремі його випадки. Так, наприклад, у рекламі крему «Чиста лінія» спочатку йдеться про корисні властивості брусниці, а потім – про користь крему з екстрактом брусниці.

«Серед багатьох рослин лісової зони найдивніше – брусниця. Пізньої осені листя брусниці містять максимальну кількість тонізуючих речовин. Саме тому екстракт брусниці став основою для нового тонізуючого крему, створеного в лабораторії «Чиста лінія». Крем «Чиста лінія» з екстрактом брусниці насичує шкіру вітамінами, зволожує її і чудово тонізує».

3. Аналогія – виявлення подібності двох предметів і висновок про те, що предмети схожі і в інших відносинах. Аналогія може використовуватися, наприклад, при виведенні на ринок нового товару відомого виробника, оскільки це може бути посилення на вже розкритий товар, що має сприятливий імідж. Прикладом останнього є слоган зубної пасти Blendax: *«Blendax. Від виробника Blend-a-med».*

Отже, реклама використовує різноманітні засоби для переконання споживача, не останнє місце посідає й логічна аргументація, де вдале розташування раціональних та емоційних аргументів сприяє підвищенню впливу. Логічні аргументи слугують підґрунтям маніпулятивних прийомів-вивертів, які є некоректними, проте активно використовуються в рекламі. Найчастотнішими вивертками, що вживаються в рекламі, виявилися такі, як перебільшення, повторення, удавана точність доказів, аргумент до авторитету, апелювання до егоцентричних параметрів, іншомовні слова та терміни, чорнобіла аргументація, неповні порівняння, аргумент до народу. Причому в одному рекламному зверненні можливе застосування одночасно декількох прийомів з метою збільшення сугестивного потенціалу зазначених контекстів.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордієва О. П.

*Рябошанка Е. С.,
студенка I курса Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Превенция женской преступности

Женская преступность является одной из самых актуальных тем в современном мире, так как она с каждым годом увеличивается и приводит к тяжелым последствиям, несмотря на то, что с самого детства в облике женщины мы видим мать, хранительницу очага и в голове не укладывается, что это хрупкое нежное создание, которое должно воспитывать детей и подавать им пример, может быть склонно к преступлениям, после которых будет носить звание «преступница».

Почему женщины идут на преступление? Можно выделить несколько факторов, которые влияют и подталкивают их на противоправные поступки, а именно: тяжелое положение в быту (необходимость обеспечивать детей, семейные конфликты; низкий уровень доходов и материальное положение семьи); рост антиобщественных явлений (наркомания, алкоголизм, проституция, бродяжничество и попрошайничество); неблагоприятные процессы в области культуры (изменение понятий женской культуры, подмена ее различными суррогатами); социально-политическая ситуация в стране (кризис экономики, обнищание значительной части населения, безработица). Под давлением этих факторов женщина попадает в поле социальной и психической напряженности. В качестве психологической защиты у неё вырабатываются такие черты: безразличие к общественному мнению, ожесточение и инициация процессов социальной дезадаптации (женщина перестает воспринимать социальные нормы, традиции, стандарты поведения как что-то значимое для нее), бессердечность, равнодушие и агрессивность. Владея этими качествами, женщины идут на преступление, которые можно классифицировать следующим образом. Среди женских преступлений наиболее распространенные виды это: кража, мошенничество, наркоторговля, убийство, насилие и т. д. В основе преступлений лежит логическая цепочка:

1. Принятие решения — окончательное «утверждение» избранного преступного варианта поведения;

2. В решении цель мысленно объединяется с условиями ее реализации, принимается оперативный план действия на основе переработки всей исходной информации;

3. Преступница анализирует обстановку его совершения, проявляет повышенный интерес ко всему тому, что может помешать реализации преступного умысла или облегчить совершение деяния;

4. Осуществление деяния.

Можно выделить и пятый пункт этой логической цепочки – осознание и сожаление о совершенном деянии, но такая развязка присуща не всем,

поскольку это зависит от индивидуальности преступницы и уровня развития её сознания.

С точки зрения логики, следует проводить меры превенции и профилактики преступности, дабы избежать роста и увеличения их масштабов. Развитие женского движения; материальная помощь малообеспеченным семьям; со стороны церкви – проведение проповедей о ненасилии, любви и взаимопомощи, скромности и послушании; социальная реклама в разных источниках СМИ (телевиденье, интернет, газеты, радио); предоставление психологической помощи (горячие линии, центры с профессиональными психологами). Именно эти меры могут предотвратить неправомерные действия, ведь женщины будут чувствовать поддержку и защиту не только со стороны государства, но и со стороны социума.

Научный руководитель: к. филос. н., доц. кафедры логики НЮУ им. Ярослава Мудрого – Невельская-Гордеева Е. П.

*Сайгак Л. С.,
студентка Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні парадокси: поняття, усунення і пояснення

Парадокс (інсолюбілія) – це твердження про деякий предмет, з якого в рівній мірі логічно обґрунтовано випливають два інших твердження, що суперечать один одному.

Значення парадоксів полягає насамперед у тому, що вони привертають велику увагу, і роздуми над їх причинами і сенсом активізує логічну думку і пробуджує інтерес до логіки.

Парадокси виникають з двох причин:

1) внаслідок того, що мислення часто носить абстрактний і теоретичний характер, і тому його образи і засоби неточно копіюють дійсність і вступають з нею в протиріччя;

2) внаслідок того, що в мисленні можуть бути присутні помилки й думці притаманна обмеженість.

До парадоксів, породжених першою причиною, відноситься «каталог всіх нормальних каталогів». Є різні каталоги, а також каталоги каталогів. Вони можуть бути нормальними, тобто не згадувати в числі перерахованих каталогів самих себе, і ненормальними (згадувати і самих себе). Потрібно скласти каталог всіх нормальних каталогів. Але як це зробити? Якщо в ньому згадати і себе, то в каталог нормальних каталогів буде внесений ненормальний. Якщо не згадати, то вийде, що каталог, який сам себе не згадує (тобто нормальний), буде не занесений в каталог нормальних каталогів.

Подібні парадокси називаються чистими, оскільки вони в точності побудовані за визначенням парадоксу. До таких парадоксів відносяться парадокси нескінченності. Наприклад, якщо А нескінченне, але воно є

рефлексивною якістю чого-небудь, то будь-яка спроба виразити його конкретної мірою або характеристикою В призводить до кон'юнкції, адже нескінченне може бути виражене тільки через В і доповнення до нього.

Одним з найбільш відомих парадоксів даного типу вважається «парадокс брехуна». Його відкрив давньогрецький філософ Евбулід. У його викладі парадокс звучить так: «Критянин Епіменід сказав: «Всі критяни брехуни» – Епіменід сам критянин – отже, він брехун».

Далі міркування ведеться таким чином: якщо Епіменід брехун, то його твердження, з якого випливає, що «всі критяни брехуни» – хибне; отже, критяни не брехуни. Епіменід сам критянин. Отже, він не брехун і його твердження «всі критяни брехуни» правильне.

Виходить, що «логічно правильне міркування приводить до взаємовиключних результатів, які рівною мірою можна довести і які не можна віднести до числа істинних, ні до числа помилкових».

Таким чином, парадокс – це штучне утворення, яке описує теоретично мислиму, але для реальності не характерну ситуацію.

Це можливо, коли працюють з чисто теоретичними поняттями. У наведеному парадоксі брехуна чисто теоретичним поняттям є «людина, яка бреше абсолютно завжди». У житті таких людей не буває, і це чисто логічне, теоретичне поняття.

Традиційно «парадокс брехуна» вважається типовим прикладом труднощів, до яких призводить змішання двох мов: предметної (на ній говорять про дійсності, що знаходиться поза мовою) і метамови (на ній говорять про саму мову).

Слід звернути увагу на одну важливу відмінність. Усунення парадоксів і їх розв'язання – це зовсім не одне і те ж. Усунути парадокс з деякої теорії – значить перебудувати її так, щоб парадоксальне твердження виявилось в ній недоказовим. Кожен парадокс спирається на велику кількість визначень, припущень і аргументів. Його висновок теоретично являє собою деякий ланцюжок міркувань. Формально кажучи, можна поставити під сумнів будь-яку її ланку, відкинути її і тим самим розірвати ланцюжок і усунути парадокс. У багатьох випадках так роблять і цим обмежуються. Але це ще не розв'язання парадоксу. Мало знайти спосіб, як його виключити, треба переконливо обґрунтувати запропоноване рішення. Сам сумнів у якомусь кроці, що веде до парадоксу, має бути добре обґрунтований.

Перш за все рішення про відмову від якихось логічних засобів, що використовуються при виведенні парадоксального твердження, повинно бути пов'язане з нашими загальними міркуваннями щодо природи логічного доказу та іншими логічними інтуїціями. Якщо цього немає, усунення парадоксу виявляється позбавленим твердих і стійких основ і вироджується в технічну по перевазі задачу.

Крім того, відмова від якогось допущення, навіть якщо воно і забезпечує усунення деякого конкретного парадоксу, зовсім не гарантує автоматичного усунення всіх парадоксів. Це свідчить про те, що за парадоксами не слід «полювати» поодиночі. Виключення одного з них завжди має бути настільки

обґрунтоване, щоб з'явилася певна гарантія, що цим же кроком будуть усунені і інші парадокси.

А. Тарський пише: «Кожного разу, коли виявляємо парадокс, ми повинні піддати наші способи мислення ґрунтовній ревізії, відкинути якісь засновки, в які вірили, та вдосконалити способи аргументації, якими користувалися. Ми робимо це, прагнучи не тільки позбутися антиномій, а й з метою не допустити виникнення нових».

В історичному аспекті було виявлено ще багато парадоксів (апорій і антиномій). Усі відомі з історії науки, філософії, математики парадокси стали об'єктом логічного аналізу. Логіки класифікували парадокси за видами та типами й шукали шляхи їх вирішення. Вони встановили, що не існує єдиного способу (методу) вирішення усіх парадоксів і запропонували особливі методи для розв'язання кожного конкретного парадоксу.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Саранчук Д. П.,
студент 4 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Аргументация в юридической практике Конституционного Суда

Деятельность Конституционных Судов и других органов конституционной юрисдикции, безусловно, имеет существенное значение для совершенствования законодательства любого государства.

Украинский Конституционный Суд, кроме прочего, предоставляет официальные толкования норм для устранения неоднородности судебной практики, совершает проверку соответствия норм законов и других нормативных правовых актов Конституции, что прямо сказывается на действиях правоприменителей в различных сферах, на разных уровнях.

Каждое решение Конституционного суда содержит мотивирующую и резолютивную части. Причем, последняя логически подчиняется первой. Фактически – мотивирующая часть отражает аргументацию, исходя из которой формулируется конечный результат рефлексии судей Конституционного Суда Украины.

Структура аргументации, как правило, предполагает последовательное доказывание нескольких тезисов, дабы исчерпывающе подтвердить их истинность. Не редки случаи, в которых необходимо для подтверждения истинности одного тезиса сначала доказать другой. Подробно рассмотрев такую цепочку доказательств, часто можно наблюдать основные ошибки в аргументации, предоставляемой судьями Конституционного Суда Украины.

Вероятно, для большей наглядности и осознания распространенности проблемы следует выбрать какую-нибудь «классическую» ошибку в аргументации, содержащейся в мотивационной части решения.

Вероятно, наиболее подходящей для этой цели будет выдержка из решения КСУ следующего содержания «Україна є демократична, соціальна, правова держава...». Подобные строчки содержатся во многих решениях и, хотя и являются цитатой Конституции Украины, не имеют фактического подтверждения.

Замечательно то, что в этом предложении не сказано, что в Украине декларируется демократическое, социальное, правовое государство. Напротив – презюмируется существование украинского государства именно в трех вышеуказанных состояниях. Это ошибочно. Для демонстрации истинности нашего суждения докажем ошибочность хотя бы одного из вышеуказанных утверждений.

Вероятно, наиболее просто это будет сделать с тезисом о «правовом государстве». Для удобства и наглядности предложим собственный тезис: «Ни одно государство в мире не является правовым», и докажем его.

Одним из ключевых признаков правового государства является факт реализации всех прав человека. Факт реализации всех прав человека по сути своей предполагает полное отсутствие преступности в стране, не говоря уже о полной реализации социального обеспечения на наивысшем уровне, абсолютной справедливости судебных решений и тому подобных вещах. Не приходится сомневаться, что подобные факты могут существовать лишь в форме стремлений, недостижимых идеалов, что неоднократно доказывалось в различных исследованиях. Таким образом, мы доказываем невозможность реализации всех прав человека, и, как следствие, невозможность существования правового государства, что последовательно приводит к ошибочности всей аргументации, недоказанности ряда тезисов, цепочка которых складывается в новую аргументацию, необходимую для мотивирования постановления, приведенного в резолютивной части решения КСУ. Полезность постановления, основанного на ряде недоказанных тезисов, сомнительна.

Подобные ошибки в аргументации – не редкость в деятельности Конституционного Суда. В данном случае было принято за истинное ложное суждение. Разумеется, данный пример – всего лишь небольшая ошибка и, вероятно, может быть устранена путем редактирования текста с заменой утверждения существования «демократического, социального, правового государства в Украине» на утверждение декларирования соответствующих ценностей, но это – показательный пример, в котором раскрыта неполноценность многих решений КСУ.

Как было продемонстрировано во вступительной части, от правильности решений Конституционного Суда непосредственно зависит и правильность применения норм, с которыми он «контактировал».

Таким образом, ошибочная аргументация, приведенная в решении Конституционного Суда Украины, может явиться косвенной причиной нарушения некоторых прав и свобод лиц, которые будут затронуты действием соответствующей нормы. Во избежание подобных негативных прецедентов, вероятно, следует тщательнее следить за обоснованностью тезисов,

приводимых в аргументации, содержащейся в мотивирующей части решений Конституционного Суда.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Войтенко Д. А.*

*Святогор М. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні фундації юридичного міркування

Глибоке розуміння середовища, у якому юрист здійснює свою діяльність, великий професійний стаж і життєва мудрість зрілої людини безпосередньо ніяк не залежать від знання логіки. Сама по собі логіка не може претендувати на те, щоб вирішувати власне юридичні проблеми, хоча вона постійно присутня в спроможному юридичному міркуванні, як і у будь-якому іншому. Однак юрист повинен добре знати технологію своєї професійної діяльності, що значною мірою пов'язана саме з логікою.

Мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускаючи протиріч в своїх міркуваннях, вміти викривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій області наукової і практичної діяльності, в тому числі і в роботі юриста, яка потребує точності мислення, обґрунтованості висновків. Вивчення логіки для майбутніх юристів має як практичне, так і теоретичне значення.

Питання про значення логіки для права, про співвідношення цих двох наук довгий час привертало увагу логіків, філософів, юристів. Протягом багатьох віків видавалися праці, присвячені його дослідженню.

Наприкінці XVI ст., у 1588 році, була видана книга Абраама Франца «Правова логіка», основна мета якої полягала у демонстрації тісного зв'язку логічних і правових знань. Відтоді минуло багато часу, але інтерес до цього питання не зник. Воно й сьогодні залишається актуальним, про що свідчить його активне обговорення науковцями на сторінках багатьох видань як правової, так і логічної спрямованості. Саме юристи повсякчас підтверджували велике значення логічних знань для правознавців.

Правознавець В. Д. Катков у 1913 році висловлювався за те, що зв'язок юриспруденції і логіки настільки очевидний, що було б так само дивно сумніватися в ньому, як і доводити його. Цю точку зору підтримував відомий російський дореволюційний юрист Є. В. Васьковський, якому належать такі слова: «Можна правильно мислити без поняття про логіку, можна добре говорити будь-якою мовою без знання її граматики. Але логіка і грамика навчають мислити та говорити свідомо й знаходити помилки у себе та інших». В. М. Кудрявцев зазначає, що «немає ніякої іншої царини суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних міркувань спричиняє таку

суттєву шкоду, як у царині права. С. Тарарухін при розгляді питання про кваліфікацію злочину особливо наголошує на логічному аспекті цієї проблеми, який дозволяє, на його думку, «поєднати її фактичну і юридичну основу в єдине ціле».

Логіки, як і юристи, також завжди стверджували велике значення логічного знання для правознавців, ефективність дослідження правової проблематики засобами логіки. Так, ще в 1672 році видатний німецький філософ, логік, математик, правознавець Г. Лейбниц написав працю, яка мала назву «Elementa juris naturalis», де спробував визначити основні модальності права і з'ясувати логічні відношення між ними. Вважається, що саме ця праця започаткувала новий напрямок логічних досліджень, а саме – деонтичну логіку, або, як її ще називають в літературі, логіку норм.

Основні риси значення логіки для юристів:

- Ця дисципліна формує логічну культуру правознавця, допомагає йому в складних ситуаціях правової діяльності мислити правильно, швидко знаходити логічні помилки у своїх міркуваннях та у міркуваннях інших людей, грамотно їх спростовувати.

- Значення логіки для студентів-юристів полягає у тому, що методи логічного аналізу можуть застосовуватися для витлумачення законодавства. Найперше, що повинен засвоїти кожен, хто хоче стати юристом-практиком – це вміння працювати з законом і взагалі з джерелом права. Без такого вміння він буде нездатним зробити самостійно жодного кроку.

- Значення логічних знань для юристів полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливим логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки.

- Юридичний силогізм – це кожна абстрактна ознака юридичного складу, який передбачений законом, має місце в житті (здійснена) через факти або обставини, які відбулись. Це означає, що для кожної ознаки юридичного складу можна і потрібно встановити факт реального життя, який мав місце в даній конкретній ситуації, кваліфікувати цей факт, «оцінити» його з юридичного боку. Якщо відповідність встановлена (ситуації дано юридичну кваліфікацію), то правовий наслідок повинен діяти і регулювати цю ситуацію.

Звичайно, дехто вважає, що і без логіки його міркування є бездоганним, і вивчення цієї науки навряд чи принесе велику користь. Глибоке розуміння середовища, у якому юрист здійснює свою діяльність, великий професійний стаж і життєва мудрість зрілої людини безпосередньо ніяк не залежать від знання логіки. Сама по собі логіка не може претендувати на те, щоб вирішувати власне юридичні проблеми, хоча вона постійно присутня в спроможному юридичному міркуванні, як і у будь-якому іншому. Однак юрист повинний добре знати технологію своєї професійної діяльності, що значною мірою пов'язана саме з логікою.

Логічність міркувань, суворе дотримання законів правильного мислення при розгляді і вирішенні справи, – все це має важливе значення в роботі юриста, спрямованої на закріплення законності і порядку.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Сергєєва К. С.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «державна влада»

Кожна людина у своєму житті так чи інакше має справу з логічним аналізом понять. Метою моєї роботи є дослідження поняття «державна влада» шляхом проведення логічного аналізу. Це поняття є важливим для кожного юриста, адже воно містить ознаки держави та передбачає, що держава не може існувати без інструменту управління, яким і є державна влада. Для з'ясування ознак даного поняття потрібно дати йому логічну характеристику та зробити логічний аналіз низки визначень обраного поняття.

Обране поняття є за обсягом: непорожнє, загальне, не ресструюче, незбірне, складне; за змістом: абстрактне, позитивне, безвідносне. Суттєвими ознаками даного поняття є наступні: 1) здійснюється державою; 2) в особі її державних органів, посадових осіб; 3) що здійснюють результативний вплив на поведінку суб'єктів; 4) які перебувають в межах юрисдикції держави. Проаналізуємо декілька визначень обраного поняття, які наводяться в електронних бібліотечних ресурсах.

«Державна влада — це публічно-політичні відносини панування і підкорення між суб'єктами, що спираються на державний примус» [<http://uk.wikipedia.org>]. Це визначення є реальним, явним, через рід та видову ознаку, атрибутивно-реляційне. Проаналізуємо необхідність та достатність ознаки даного поняття, які наведені в цьому визначенні. Всі ознаки є суттєвими, проте чітко не зрозуміло що мається на увазі, коли говориться «між суб'єктами». Потрібне уточнення поняття «суб'єкт» в даному визначенні. Адже цього не достатньо, оскільки слово «суб'єкт» може вживатися у різних значеннях. Також дане визначення зовсім не вказує на те, де саме поширюється державна влада та в межах чого вона повинна діяти. З огляду на ці помилки та відсутність деяких ознак, можна зробити висновок, що порушується правило співмірності та виникає помилка «широкого» визначення.

«Державна влада – це спосіб керівництва (керування) суспільством, для якого характерна опора на спеціальний апарат примуса (авторитет чинності)» [<http://yurist-online.com>]. Це визначення також є реальним, через рід та видову ознаку, атрибутивно-реляційне. Всі ознаки є суттєвими, проте не зрозуміло, навіщо в дужках вказане поняття «керування», оскільки це те ж саме, що і керівництво. Ознака «характерна опора на спеціальний апарат примуса

(авторитет чинності)» в даному випадку сформульована не коректно. Якщо взяти, наприклад, попереднє визначення, то там вказується на легальність примусу, в цьому ж визначенні така вказівка відсутня, а примус, як відомо, може бути різним. Також наводиться поняття «авторитет чинності», яке взагалі не визначається попередньо, тому важко сказати, що мається на увазі. Отже, в даному визначенні порушено, по-перше, правило співмірності – це широке визначення і, по-друге, правило компетентності.

«Державна влада – це влада, яка здійснюється тільки державою та її органами і характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами» [<http://pidruchniki.ws>]. Дане визначення є реальним, явним, визначеним через рід та видову ознаку, атрибутивно-реляційним. В даному визначенні є як суттєві, так і не суттєві ознаки. «...характеризується суверенністю...» – це не суттєва ознака, оскільки вже було вказано, що влада здійснюється тільки державою, отже без втручання інших держав та організацій, що і передбачає суверенність в цьому випадку, «...універсальністю...» – цю ознаку не можна назвати суттєвою, оскільки тут чітко не зрозуміло, що мається на увазі під універсальністю. Також, кванторне слово «всіх» не повинно вживатися в даному випадку, оскільки державна влада поширюється тільки на громадян певної країни, а не на все населення світу. Отже в цьому визначенні порушено: правило співмірності, оскільки це є широке визначення, а також воно є надмірним.

«Державна влада – це політична влада, яка реалізується через державні органи за допомогою юридичних норм (конституції, законів, указів, постанов)» [<http://iem.donntu.edu.ua>]. Це визначення є реальним, явним, визначається через рід та видову ознаку, атрибутивно-реляційне. Перш за все, державна влада дійсно є політичною, проте це скоріше її властивість, тобто достатня ознака. «...за допомогою юридичних норм (конституції, законів, указів, постанов)» – суттєва ознака, яка вказує, проте не зовсім правильно, на легальність державної влади і лише з точки зору позитивізму, а також не потрібно говорити про «конституції, закони, укази, постанови», оскільки юридичні норми включають в себе все це. Отже, можна зробити висновок, що порушено правило мінімальності, виникла надмірність.

«Державна влада – головний спосіб здійснення політичної влади» [<http://radnuk.info>]. У цьому класичному визначенні порушуються правила співмірності та компетентності. При порушенні правила співмірності виникає помилка «широкого» визначення, оскільки суттєві ознаки в даному визначенні наведені в недостатній кількості, а деякі з приведених взагалі призводять до визначення невідомого через невідоме.

Отже, зробивши логічний аналіз поняття «державна влада» та прослідкувавши типові помилки у визначеннях даного поняття, можна зробити висновок, що таке важливе поняття розуміється науковцями по-різному, що значно ускладнює правильне формування уявлення про державну владу та її головні ознаки. Проведена логічна характеристика допомогла більш глибоко зрозуміти проблеми сучасного понятійного апарату, оскільки довела наявність

певних розбіжностей у визначеннях, відсутність необхідних або навпаки перевантаження зайвими ознаками, що не дозволяє правильно зрозуміти сутність поняття «державна влада».

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Сидорчук М. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Георгий Димитров и Лейпцигский процесс

XX столетие знаменательно многими крупнейшими событиями. В них, как правило, были задействованы огромные массы людей. Но были и такие события, которые являлись делом индивидуальных усилий одной определенной личности. В этом смысле широкую известность приобрел Лейпцигский процесс 1933 года. Задуманный как трибунал, осуждающий международный коммунизм, он превратился в трибунал, осуждающий гитлеровский фашизм. Лейпцигский процесс является ярким примером юридической аргументации. И это, прежде всего, заслуга Георгия Димитрова, который, несмотря на чрезвычайно тяжелые условия, выиграл процесс.

Речь идет о поджоге Рейхстага, который инсценировали фашисты. Непосредственно в поджоге рейхстага были обвинены пятеро человек: Ван дер Люббе, лидер парламентской фракции компартии Германии Эрнст Торглер и три болгарских коммуниста – Георгий Димитров, Васил Танев и Благой Попов. На месте происшествия был арестован Ван дер Люббе, а основанием для ареста остальных было утверждение доносчика, что он якобы видел их в обществе Ван дер Люббе.

Суд проходил в сентябре-декабре 1933 в Лейпциге. Процесс широко освещался в прессе и транслировался по радио.

Во время процесса Ван дер Люббе утверждал, что он действовал в одиночку. Торглер избегал резких высказываний против нацистов. Танев и Попов практически не знали немецкого языка. Однако Димитров владел немецким языком и сам выступал в свою защиту.

Условия заключения Димитрова были тяжелыми, однако он не терял мужества и готовился к публичному суду. В итоге выступая в качестве обвиняемого, Димитров говорил так, что нацисты из обвинителей превращались в обвиняемых. 36 раз его лишали слова и 5 раз удаляли из зала суда. А из-за неудачного для нацистов хода процесса его радиотрансляция была прекращена.

В самом приказе об аресте Георгия Димитрова обвинение было сформулировано таким образом: «...27 февраля 1933 г. вместе с каменщиком Ван дер Люббе: а) сделал попытку изменить путем насилия государственное устройство Германии; б) преднамеренный поджог здания рейхстага...с намерением использовать его в качестве сигнала для восстания...».

Димитрова не удивило то, что процесс имеет политическую окраску, однако его очень возмутило то, что поводом для процесса стало преступление. В связи с этим он даже отправил письмо-протест полицейским следственным органам, указывая в нем, что как коммунист, он категорически против индивидуального террора и против бессмысленных поджогов. Именно в этом письме-протесте Димитров показывает, что понял замысел гитлеровцев. Полицейские и судебные органы недооценили его послание.

Димитров опроверг и то, что КПГ готовит вооруженное восстание. Он доказал на суде, что целью деятельности КПГ являлось не восстание, которое было несвоевременным на тот период, а установление единого фронта с социал-демократическими рабочими в борьбе против уменьшения заработной платы, фашистского террора, против опасности новой мировой войны.

А по поводу обвинения, что поджог рейхстага он совершил вместе с Ван дер Люббе, то Димитров утверждал, что узнал о пожаре из газет в поезде, когда ехал из Мюнхена в Берлин. Именно тогда он впервые узнал имя «поджигателя» и увидел его фотографию. И во время своего пребывания в Германии он не принимал никакого участия в политической борьбе и не вмешивался во внутренние дела страны. Димитров решительно отвергал все обвинения, отмечая: «По моему глубокому убеждению, пожар в рейхстаге может быть делом только обезумевших людей или злейших врагов коммунизма... Я, однако, не являюсь ни безумцем, ни врагом коммунизма».

Кроме того, Димитров был лишен права на юридическую защиту. 25 адвокатов из разных стран проявили интерес к процессу и объявили свою готовность выступать в качестве защитников Димитрова, но не были допущены к участию в процессе. Официальный защитник, которого предоставили Димитрову, не поддержал его решение придать защите политический характер. Таким образом, Димитров стал обвиняемым и защитником одновременно.

В суде выступало более 60 лжесвидетелей, среди которых были те, о ком в то время «говорили шепотом». Одним из таких свидетелей был Герман Геринг – министр внутренних дел Пруссии, который пытался убедить суд в том, что поджигатель был не один, а их было десять, или даже двадцать! Безусловно, противостоять обвинению было тяжело. Однако Димитров очень внимательно следил за каждым словом свидетелей и умело задавал им вопросы. Когда сторона обвинения утверждала, что целью поджога было подать сигнал о восстании, то никто из свидетелей не смог привести пример о подготовке чего-нибудь подобного. Поэтому Димитров сделал вывод, что обвинение является ложным, поскольку сторона обвинения не сумела представить убедительных доказательств его виновности.

На протяжении всего процесса Георгий Димитров не терял смелости, а на абсурдные обвинения отвечал хорошо продуманной стратегией и тактикой политической защиты.

Димитров выиграл дело. Суд оправдал всех, кроме Ван дер Люббе, который сознался в поджоге.

Научный руководитель: д. филос. н., проф. кафедры логики НЮУ им. Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Сіврюк К. О.,
студентка Зкурсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості судової риторики

Я вважаю, для того щоб стати відмінним фахівцем у галузі права, тобто кваліфікованим юристом, треба пройти тривалий шлях здобуття відповідних якостей та навичок. Основним з яких виступає чітка, логічна та правильно поставлена мова. Для цього неодмінно потрібно оволодіти такою наукою як риторика.

Ця наука вивчає методику творення тексту, визначає його структуру, найбільш придатну для зрозумілого й аргументованого викладення думки. І звичайно наступним кроком має стати оволодіння таким важливим різновидом риторики, як судова промова. Бо кожен кваліфікований юрист повинен вміти правильно виголосити промову у суді, з метою звинуватити чи виправдати відповідну особу.

Якщо звернутись до визначень, судова промова є цілеспрямованим виступом, що має вплинути на адресата. Вплив, в свою чергу, є процесом привертання уваги слухачів до предмета мовлення. «Промова повинна розцвітати і розгортатися тільки на основі повного знання предмета», – писав Цицерон. Отже, одним з важливих засобів впливу у судовій промові є сама організація матеріалу.

Починати промову завжди треба з добре обдуманого і заздалегідь підготовленої першої фрази, тобто вступу. Наприклад, Цицерон пропонував застосовувати у вступі особливий спосіб впливу на слухачів – «шляхом тонких лестоців».

Також судовий оратор за допомогою фактів раціонально впливає на суддів, і якщо він не боїться ставити гострі питання і знаходити на них правильні відповіді – його промова звучить переконливо. Але не меншим за значущістю в судовій промові як у процесі безпосередньої комунікації є емоційний вплив, оскільки переконання, як відомо, досягається двома шляхами – раціональним та емоційним.

Я вважаю, варто зазначити, що в працях юристів щодо культури судової промови нерідко висловлюється думка, що промова має бути образною, емоційною, але в той же час деякі автори цілком слушно застерігають ораторів-початківців від невинного захоплення художніми засобами. Адже в промові все повинно бути підкорене єдиній меті – переконанню присутніх у доведеності істини. Якщо ж кількість емоційних елементів впливу цьому лише заважає – вони будуть у ній недоречними. «Занадто багато слів затемнюють думку, яка повідомляється. Кожне зайве слово, хоча й поставлене для роз'яснення, справляє зворотну дію. Багато слів для небагатьох думок –

неспростовне свідчення посередності; ознака видатної голови – багато думок у небагатьох словах», — влучно зазначає А. Шопенгауер. Зрозуміло, що для судової промови є характерною авторська оцінка фактів, яка може виражатися конструкціями: я вважаю, я думаю та ін.

За їх допомогою оратор намагається залучити усіх учасників процесу до своїх міркувань. Дослідження свідчать, що обвинувальна промова відрізняється більшою категоричністю міркувань у порівнянні із захисною, що виражається у вживанні таких конструкцій, як: «я заявляю», «я запевняю» та інших дієслів, яким властивий відтінок категоричності думки. У захисній промові категоричність присутня не завжди, особливо у тих випадках, коли в адвоката немає можливостей оспорювати кваліфікацію злочину, і здебільшого виражається застосуванням виразів наприклад: «я думаю, на мою думку, я сподіваюся, я передбачаю» тощо.

Наступним важливим засобом мовного впливу на учасників судового засідання, на мою думку, є точність слововживання, коли оратор привертає увагу суду до важливих, на його погляд, явищ. Як зразок можна звернутись до промови визначного правознавця С. А. Андріївського, що запам'ятався сучасникам як непересічна творча особистість. У промові (справа Мироновича) про значення експертизи, що внесла неточність в матеріали справи, він каже: «...виступив професор Сорокін. Експертизу його називали блискучою: такий вислів я готовий прийняти тільки в одному розумінні – експертиза ця, як все блискуче, заважала дивитися і бачити. Точніше було б її назвати винахідливою». Аналізуючи матеріали попереднього слідства, оратор звертає увагу на неточності, допущені в них через неправильне слововживання: «Біографія Мироновича в обвинувальному акті закінчується наступними словами: він мав славу і за людину, який робив набіги на скопці, що проживають в його дільниці, та до того ж за великого любителя жінок. «Великий любитель жінок ... робить набіги на скопці ...» Можна подумати, що Миронович, як фанатик ласолубства, викорінював скопці за їх байдужість до жіночої статі! Але виявляється, що тут йдеться про хабарі».

Отже, варто зазначити, що неточне слововживання в більшості випадків може призвести до неправильних висновків і навіть до помилкового формулювання обвинувачення, що є неприпустимим. У кожній судовій справі за словом стоять права та інтереси особи, і рішення, прийняте в ній, може виявитися доленосним.

Таким чином, переконливість є важливою якістю судової промови і досягається шляхом словесного обґрунтування тез і висновків. «Найкраща форма підготовки судової промови – це складання детальних тез промови. Правильна побудова тез судової промови вимагає від оратора чіткого розуміння, що є головним, а що другорядним і допоміжним». Тому судовий оратор має володіти логікою міркування – умінням обґрунтовувати свою правоту і логічно доводити неспроможність тез опонента.

Я вважаю, щоб правильно побудувати міркування, дійти із істинних міркувань істинного висновку, оратору необхідно знати та правильно застосовувати закони логіки, що зумовить підвищення ефективності його

мисленнєво-мовленнєвої діяльності та допоможе уникнути помилок.

*Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава
Мудрого – Войтенко Д. О.*

*Сіренко А. Д.,
студент Зкурсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доказ і доведення в судовому процесі

Навіть професійні логіки і математики, не говорячи вже про інших фахівців, не приділяють доведенням стільки часу і сил, як юристи. Без будь-якого перебільшення можна затверджувати, що техніка доведення – головна зброя юриста. На старших курсах вивчають теорію цивільного і кримінального процесів, у яких ключова роль приділяється концепціям відповідних форм судового доведення. Хоча в підставі цих концепцій лежить логічна структура доведень, варто пам'ятати, що реальне життя з його складностями, конфліктами, аномаліями, не зводиться до чистої логіки. Тому в теоріях судового доведення приділяється значна увага юридичним нормам, що регламентують процес доведення, характер доведень, джерел і способів їхнього отримання, їхньої оцінки з позицій юридичної відповідності та припустимості і т. ін. На відміну від відносно спокійної і безпристрасної обстановки, у якій здійснюються математичні і логічні доведення або інженерно-технічні обґрунтування, у судовому залі зіштовхуються життєво-важливі і нерідко антагоністичні інтереси. Ці інтереси викликають до життя безліч додаткових факторів, що істотно впливають на процес доведення. Крім власне логічних і юридичних, це психологічні, моральні, економічні, політичні, а іноді навіть естетичні фактори. Процес судового доведення в силу його змагальності носить принципово нелінійний і немонотонний характер. Так, у логіці і математиці доведення здійснюється одним пропонентом, що дотримується якоїсь однієї лінії аргументації та у принципі не обмежений часом і ресурсами (наприклад, сформульована ще в XVII столітті теорема Ферма залишається недоведеною донині). У судовому ж процесі фактично ми маємо справу як мінімум із трьома лініями доведення: 1) у цивільному процесі це лінії доведення позивача і відповідача плюс лінія, прийнята судом; 2) у кримінальному процесі це лінія обвинувачення, лінія захисту і лінія суду. Суд може цілком погодитися з аргументами однієї зі сторін, частково погодитися з окремими аргументами кожної сторони й обрати комбіновану лінію аргументації, нарешті, не погодитися з аргументами жодної сторони, вирішивши справу на власний розсуд або направивши справу на додаткове вивчення. У випадку апеляції до суду вищої інстанції останнім може бути обрана нова лінія доведення тощо. У цьому і полягає нелінійність судових доведень. Їхній немонотонний характер визначається самою змагальністю процесу. У принципі передбачається, що кожна зі сторін сумлінно організує свою аргументацію, припускаючи її

достатньою для обґрунтування своєї позиції. Однак при порівнянні аргументів у залі суду навіть сама струнка аргументація може виявитися недостатньою і незадовільною як через різну доказову силу наведених сторонами аргументів, так і через можливість відкриття невідомих раніше обставин справи. Доведення і спростування, аргументація і критика найчастіше проводяться в процесі суперечки. У залежності від типу суперечки, застосовуються той або інший вид аргументації або критики, ті або інші прийоми або виверти. По меті розрізняють наступні види суперечки: змагальний судовий процес (ціль — обґрунтувати правомірність або неправомірність позову при розгляді цивільних справ; домогтися покарання злочинця або відвести, або зм'якшити обвинувачення при розгляді кримінальних справ), наукова і професійна дискусія (ціль — досягнення істини); полеміка (ціль — суперечка заради перемоги). Суперечка заради перемоги ще називається еристичною. В еристичній суперечці протилежні сторони вважаються не опонентами, а супротивниками. В таких суперечках вважаються припустимими багато прийомів, неприпустимі ні з логічної, ні з моральної точки зору. Звернемо увагу на більш близькі логіці і практично важливі для юриста питання, пов'язані з аргументацією в дискусії. Суперечку заради істини називають також діалектичною («діалектикою» древні греки називали мистецтво досягнення істини в процесі бесіди). Для того, щоб дискусії були плідними, потрібне дотримання визначених умов. Насамперед повинний бути точно сформульований предмет суперечки — деяка проблема або тема, до якої відносяться твердження учасників дискусії. Якщо такої проблеми немає, суперечка виявляється безпредметною і вироджується в беззмістовну розмову. У позиціях сторін, що сперечаються, повинна існувати реальна протилежність, тобто сторони повинні дотримувати протилежних переконань щодо предмета суперечки. Якщо немає реальної розбіжності позицій, то суперечка вироджується в розмову про слова, тобто опоненти говорять про одне й те саме, але використовуючи при цьому різні слова, що і створює видимість розбіжності. Необхідна також загальна підстава суперечки, тобто якісь принципи, положення, переконання, що визнаються обома сторонами. Якщо немає жодного положення, з яким погодилися б обидві сторони, то суперечка виявляється неконструктивною. Для повноцінної дискусії в залежності від ситуації потрібний визначений стандартний мінімум вихідного знання про предмет суперечки. У випадку істотно розбіжних рівнів знань предмета у сторін їм немає рації вступати в суперечку, щоб не могло виникнути самого ґрунту для виникнення образливих для самолюбства аргументів до неуцтва. До умов плідної дискусії відноситься також здатність бути уважним до свого супротивника, вміння вислухувати і бажання зрозуміти його міркування, готовність визнати свою помилку і правоту співрозмовника.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Смирнова К. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічне доказування в судовому процесі

Актуальність роботи визначається необхідністю комплексного вивчення питань судової аргументації. Мета – визначити роль переконання в судовому процесі.

Той, хто вміє переконувати, йде від перемоги до перемоги (в малому і у великому), а не вміє – приречений на неуспіх. Переконавши співрозмовника, ми робимо його своїм союзником і співвиконавцем своїх бажань.

Щоб сприяти формуванню переконання суддів і присяжних засідателів, судові оратори повинні зробити свою промову переконливою, а це передбачає високий рівень ораторської майстерності. У даній роботі розглянуті питання переконливості судової промови, її логічності, відзначені логічні помилки і мовні засоби, що підкреслюють логічність мови.

Основною якістю судової промови є переконливість – обґрунтованість усіх тез і висновків. Переконати – значить логічними доводами довести або спростувати будь-яке положення, викликати впевненість у тому, що істинність тези доведена, тобто схилити суддів до прийняття даної точки зору. На практиці ці промови розглядають як агітаційні, в яких будь-якими методами – логічними й іншими – оратор переконує погодитися з ним у спірному питанні. Але хоча така мова прагне визначити спосіб мислення і поведінки, вона не являє собою призову до безпосередньої дії. Важливими чинниками переконливості мовлення є переконаність оратора у правоті своєї позиції у справі і висока культура його мислення.

Російські судові оратори весь матеріал для спростування і докази вміли розставляти по своїх місцях і докладно аналізувати його. Тому їхні промови завжди переконливі.

Судовий оратор, переконаний у правильності своєї позиції у справі та який володіє правилами мислення, зуміє зробити мову переконливою.

Аргументи, наведені в промовах Ф. Плевако, були настільки логічно переконливими, що не залишали суддям вибору. Ось, як говорить Ф. Плевако в одному зі своїх виступів: «Вам кажуть, що він високо стояв і низько впав, і в ім'я цього вимагають суворої кари, але, панове, ось він перед вами, він, що стояв так високо! Подивіться на нього, подумайте про його розбите життя – хіба з усього вже не достатньо запитано? Пригадайте, що йому довелося перестраждати в неминучому очікуванні цієї лавки і під час перебування на ній. Високо стояв ... низько впав ... адже є тільки початок і кінець, а що було пережито між ними! Панове, будьте милосердні і справедливі ...». Сучасники Ф. Плевако говорили, що його голос звучав від душі до душі. Його талант оратора був беззаперечним.

«Обвинувач повинен бути сильним у доказах, а не в епітетах» – зазначав ще один справжній митець судової справи А. Коні. Якому вдалося силою своїх аргументів, наперекір владі, довести невинуватість Віри Засулич. Виступи А. Коні завжди відрізнялися логічною аргументованістю, заснованою на глибокому розумінні сутності застосовуваного матеріального закону.

Тактика, мова, стиль, ораторські прийоми і мовні засоби у кожного оратора свої, перевірені, відпрацьовані. Одні підкорюють судову аудиторію силою свого натхнення, як Ф. Н. Плевако, інші – глибиною думки і ясністю викладу, як А. Ф. Коні. Але я вважаю, що кожному судовому оратору важливо вміти говорити зрозуміло, грамотно, аргументовано. Це головне.

Науковий керівник: к. ю. н., ас. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Соколова В. С.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні помилки як прийоми маніпулювання свідомістю

З давніх часів право і логіка досить часто взаємодіяли. Право з кожним новим поколінням вимагало від логіки вирішення все більш складних проблем. Однією з нагальних проблем на теперішній час є те, що пошук істини вже не актуальний для співрозмовника, а головне, чого він шукає при спілкуванні, – це маніпулювання свідомістю інших. Отже, сьогодні набуває широкого розвитку логічні помилки, які часто використовують для здійснення цього процесу. Знання цих прийомів маніпулювання допомагає розуміти їх та захищатися від нечесного впливу.

Логічні помилки бувають двох видів: паралогізми і софізми. Перші пов'язані з несвідомим порушенням логічних правил, з недостатнім знанням предмету аргументації, або неухважністю; останні – зі свідомим порушенням правил і законів логіки. Саме те, що софізм засновано на навмисному, свідомому порушенні правил логіки й відрізняє його від паралогізму, який може вміщувати ненавмисну помилку або взагалі не мати логічних помилок, однак приводити до явно хибного висновку. Таким чином, паралогізм – це логічні помилки, яких припускаються у процесах міркування ненавмисно. Паралогізм виникає й тоді, коли про одну й ту ж річ чи подію щось стверджується й заперечується одночасно, або існує антиномія – дві суперечливі думки одночасно.

Софізм у перекладі з давньогрецької означає хитромудрість, хибний умовивід. Це логічно неправильний, уявний, неспроможний умовивід, що висувається як правильний, тобто такий логічний «виверт», який навмисно імітує формальну правильність мислення, щоб висунути хибне міркування як істинне. Софістика у такому випадку – хитромудре використання в суперечках

та доведеннях усіляких логічних і словесних вивертів. Логічний аналіз софізмів та їх класифікацію дав Аристотель у творі «Про софістичні спростування». У своєму творі він вказав, що софізми можуть виникати з: двозначності розуміння окремих слів або їх сполучень або внаслідок порушення правил логіки. Можна сказати, що софізм є особливим прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати хибність за істину. Розмірковуючи щодо уявної переконливості софізмів, старогрецький філософ Сенека порівнює їх з мистецтвом фокусників: глядачі не знають як виконуються маніпуляції, хоча твердо знають, що все робиться зовсім не так, як їм уявляється. Ф. Бекон казав, що людину, яка застосовує софізми, можна порівняти з лисою, що вдало петляє, а того, хто вирішує софізми, – с гончаком, що вміє розплутувати сліди. А. Шопенгауер у своїй праці «Еристика» розглядає не лише логічні та мовні причини софізмів, але й причини психологічні. На практиці логічні, граматичні та психологічні фактори тісно пов'язані між собою. За допомогою них знавці риторики можуть маніпулювати як окремою особистістю, так й масовою свідомістю.

На цій основі у традиційній логіці, починаючи з робіт схоластів, було розроблено детальний опис логічних помилок. Відповідно, логічні помилки були поділені на помилки відносно засновників (основи доказу), тези (висновку) та форми міркування (демонстрації або аргументації).

Розповсюдженим видом софізму є міркування, побудоване на довільне обраних, вигідних софісту альтернативах, умовах, за допомогою яких, взагалі говорячи, можна доводити, що завгодно. Сучасна риторика все частіше застосовує іронію – застосуванні слів в протилежному значенні, коли з серйозним видом кажуть суперечливе тому, що думають. Наприклад, коли чоловік тепло одягся, жінка йому каже: «Коханий, чого ж ти так холодно одягся, візьми ще й мою шубу!». Наступний вид помилок – оксюморон. Використання оксюморонів, що поєднують несумісні ознаки, виправдане унаслідок переходу до емоційно-образної уяви: гарячий лід, живий труп, логічна алогічність, холодний окріп. Одні з розповсюджених помилок – загублення та втрата тези. Приклад: «Ви мені не довіряєте? Й це після всього, що я для вас зробив?». До цього ж типу логічних посилок відноситься й так зване «надмірне доведення». Це заміна тези більш сильним судженням, причому таким, з якого крім тези впливає і якесь хибне судження, котре свідчить про те, що це більш сильне, ніж теза, судження є хибне. Надмірним доведенням буде таке судження, в якому висловлюється, що «англійський парламент є найкращим у світі, тому що він є найстаріший у світі». Але робота парламенту оцінюється кількістю прийнятих правильних рішень, а не терміном його існування.

Підсумовуючи вищенаведене, можна дати висновок, що знання логічних законів допомагає уникнути маніпулятивних технік впливу з боку співрозмовника. Але існує і позитивна сторона впливу логічних помилок, а саме: введення софізмів сприяло вдосконаленню ораторського мистецтва, підвищенню логічної культури мислення. На сьогодні софізми, і зокрема математичні, навчають мислити, доводити й спростовувати, чітко

висловлювати свої думки; вони дивують та захоплюють, дають поштовх для творчості, пошуку нового та відкриттів.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Солодка І. Ю.,
студентка I курсу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Іронія як цінність культури

Актуальність культурологічного вивчення поняття «іронія» обумовлена зміною філософських епістем, в яких нерівності історико-філософського процесу дозволяють висвітлити різноманітні конотації досліджуваного терміну.

Поняття «іронія» існує в різних культурологічних контекстах (починаючи від Сократа, Аристотеля і до Постмодернізму). Раціоналістичні підходи припускають можливість виявлення іронії в формі сократичного стилю мислення як імітації незнання заради досягнення знання.

Поняття «іронія» є полісемантичним, але різні варіанти його тлумачення припускають певні константи. Етимологічне посилення на обман не розкриває сенсу іронії, оскільки остання є не лише прихованням істини, але і специфічним способом її розкриття (О. Лосєв).

У сфері буденного спілкування іронія вживається зазвичай у гранично згорнутому, редукованому вигляді. Нерідко легка іронічність наявна лише в інтонаціях, міміці, жестах людей, що розмовляють. Це зумовлено тим, що іронія спрямована на руйнацію логіки буденності.

Іронія є не лише засобом боротьби проти зашкарублого у житті, але і способом духовного саморозвитку особистості (Е. Яковлєв). Суб'єктивно іронія розкривається як ознака розвинутої самосвідомості, об'єктивно – вона є показником обмеженості тих історичних сил, які, діючи за принципом протилежності, повертаються до минулого, не усвідомлюючи перспективної тенденції.

Іронія виникає як один з перших способів людської рефлексії, яка ще не сягає рівня логічного, а має характер переходу від чуттєвого до раціонального.

Антична парадигма в особі Сократа гносеологізує поняття «іронія». «Сократичну іронію» можна експлікувати як шлях до істини, який відкриває зазор між гадкою та розумінням. Середньовічна та новоевропейська епістема виводить проблематику іронії за межі філософського дискурсу (лише філософія історії Дж. Віко повертає іронії її універсальний контекст).

Романтизм повертає іронію у філософський дискурс. Вона стає інструментом романтичного піднесення над авторитетом традиції та її просвітницького заперечення. Іронія у романтичній трансформації раціоналізму стає інструментом заперечення всіх авторитетів і традицій як античних, так і класичних, та рефлексивною дистанцією, яка дозволяє романтику зануритися в

історію або мистецтво, але не дозволяє зробити остаточний вибір. Іронія підносить митця над своїм творінням, але, з іншого боку, зумовлює «трагедію естетизму» (П. Гайденко) і, врешті-решт, романтизму взагалі (Ф. Степун).

Постмодернізм визначається як відмова від будь-яких «метанаративів» (Ж.-Ф. Ліотар), нейтралізація усіх цінностей (П. Козловський). Постмодерн переосмислює відношення до класики, яке панувало за доби Модернізму: воно є не класичним і не абсолютно негативним, а вільним, іронічним (Г. Гадамер, Р. Рорті). Свобода на рацій та інтерпретацій у філософському дискурсі Постмодернізму підкреслює терапевтичну, а не руйнівну роль іронії.

Науковий керівник: к. ф. н, доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Стельмах М. В.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історія розвитку логіки в Україні в XV-XVI століттях

Писемні пам'ятки другої половини XV ст. свідчать про культурно-літературне пробудження в Україні. Саме в той час завдяки старанням київських книжників-вільнодумців з'являються переклади книг науково-енциклопедичного характеру під загальною назвою «Аристотелевы врата», або «Тайная тайных», логічних трактатів арабського філософа XI — початку XII ст. Аль-Газалі (так звана «Логика Авиасафа»). Тоді ж у Києві була здійснена компіляція староукраїнською мовою логічних праць середньовічного єврейського вченого Мойсея Маймоніда. Вона відома під різними назвами: «Речі Мойсея Єгиптянина», «Словесниця Мойсея Єгиптянина», «Книга, глаголемая логика» тощо. «Логика Авиасафа» та «Речі Мойсея Єгиптянина» відіграли важливу роль у поширенні логічних знань, оскільки ґрунтовно знайомили читачів з основним змістом «Органону» Арістотеля. Крім цих праць, в Україні на той час був відомий трактат І. Дамаскіна «Диалектика» (де розглядалися такі логічні питання: визначення роду, виду й індивіда; власної і випадкової ознак; тлумачення «аристотелівських» категорій; діалектичні методи: підрозділ, визначення, розв'язання і доведення).

У XVI ст. Україна зазнала впливу Реформації. Зростала мережа протестантських навчальних закладів. Особливий вплив мала Раківська академія, де навчалось близько тисячі студентів, серед яких було чимало українців.

Курс діалектики та риторики читали в братських школах на рубежі XVI-XVII ст., зокрема у львівській школі, організованій Львівським Успенським братством. Щоправда, в цей час спостерігалось негативне ставлення до «языческих любу мудрцев» та їх творів. Це виявилось у порадах І. Вишенського Львівському братству (не вдаватися до зовнішньої філософії, поганських

Аристотелів і Платонів), в «Алфавіті духовному» І. Копинського та інших тогочасних авторів.

Проте негативне ставлення до філософії та логіки поступово змінилося на краще. Так, М. Смотрицький, висловлюючи негативне ставлення до використання філософії та логіки під час розв'язання теологічних проблем, змістом своїх праць суперечив цій традиції. Він звернувся до логіко-дедуктивного виведення, логічних операцій і методів, розроблених західноєвропейською схоластикою і вдосконалених подальшим розвитком філософії. Подібне можна сказати і про З. Копистенського, який теж всупереч традиції для аргументації своїх поглядів у процесі викладу богословсько-догматичних проблем вдався до філософських понять, логічних прийомів і операцій, розроблених у західноєвропейській філософії.

Поширенню логічних знань сприяла діяльність вченого гуртка друкарні Києво-Печерської лаври. У цей час спостерігався рух від патристики до схоластики і гуманістичних ідей. До речі, схоластику не потрібно розглядати як цілковито негативне явище, оскільки вона, абсолютизуючи духовність, забезпечувала той розвиток абстрактного мислення і логічного виведення, без якого неможливо було перейти до вищих етапів історико-філософського прогресу, в тому числі й гуманізму.

Логіка була обов'язковим предметом вивчення в Києво-Могилянській академії. Зрештою логіка посіла одне з провідних місць у системі лекційних філософських курсів Києво-Могилянської академії. Про її високий авторитет у цьому навчальному закладі свідчать численні висловлювання, наявні у філософських курсах, логіку називали «очима розуму» або «дорогою до мудрості». Великого значення надавали логіці вітчизняні просвітники. Вони розрізняли логіку «природну» і «штучну», тобто логіку як науку.

Все це поклало фундамент подальшого розвитку логіки в Україні.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Ступак Я. В.,
студентка I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналогія у судових промовах Ф.Н. Плевако

Це було не ім'я. Це була легенда. «За всю історію вітчизняної адвокатури не було людини популярнішої, аніж Ф. Н. Плевако», – пише історик Н. А. Троїцький. Фахівці в галузі права цінували його вище всіх адвокатів як «великого оратора», «генія слова», «старшого богатиря» і навіть, «митрополита адвокатури». Саме прізвище його стало синонімом адвоката екстра-класу. «Знайду іншого Плевако», – говорили і писали без всякої іронії, маючи на увазі, що всі гарні адвокати можуть називатись його ім'ям.

Ф. Н. Плевако був одним з тих адвокатів, які почали розробку основ судової риторики в Росії. Він виголосив у судовій залі безліч промов, які ставали потім надбанням громадськості і передавалися з вуст в уста. Різким нападам своїх противників на судових процесах юрист протиставляв обґрунтовані заперечення, спокійний тон і строгий аналіз доказів.

У своїх судових промовах Ф. Плевако уникав ексцесів, полемізував з тактом, вимагаючи і від противників «рівноправності в боротьбі і битві на рівній зброї». Також у своїх промовах великий адвокат використовував такі аргументи як волення до жалю та симпатії; звернення до авторитетів, традицій, до почуття поваги; це так звані аргументи до співчуття, до особи, а не до сутності питання; використовуються замість об'єктивної оцінки злочину. Велике значення мало і красномовство оратора, його упевнений тон, пафос промови. Наприклад, «Плевако..., згадавши слова обвинувача, сказав голосом, який йшов із душі в душу: «Вам говорять, що він високо стояв і низько впав, і в ім'я цього вимагають суворого покарання, тому що з нього повинно «спитатися». Але, панове, ось він перед вами, він, який стояв так високо! Подивіться на нього, подумайте про його розбите життя – хіба з нього вже недостатньо запитано? Пригадайте, що йому довелося перетерпіти в неминучому очікуванні цієї лавки і під час перебування на ній. Високо стояв ... низько впав... адже це тільки початок і кінець, а що було пережито між ними! Панове, будьте милосердні та справедливі...». Так Ф. Н. Плевако захищав. Психологами доведено, що на процес переконання значний вплив здійснює суб'єктивне відношення слухачів до предмета промови. В цьому захисті адвокат застосовує аналогію: «до вас проявляли милосердя та відпущення гріхів, так і ви проявіть милосердя».

Іноді вправний оратор перетворює порівняння в алегорію, в розгорнутий образ, який не тільки переконує аудиторію, а й хвилює її, впливає на почуття і волю слухачів. Часто такі порівняння є засобами доказу. Адвокат вдається до аналогії у справі люторицьких селян, які звинувачувалися в опорі поліції. Прокурор намагається виявити ватажків, і тому Ф. Н. Плевако заперечує: «Ви не припускаєте такої незвичної солідарності, такої дивної одностайності без попередньої змови. Увійдіть у дитячу кімнату, де нянька забула вчасно нагодувати дітей, ви почуєте крики і плач, що лунають водночас з декількох колисок. Була тут попередня змова? Хто викликав погодженість у дитячій кімнаті? Голод створив її, — робить висновок Ф. Н. Плевако. — Голод викликав одночасно непокору поліції з боку люторицьких селян». Незважаючи на емоційний окрас, адвокат застосовує аналогію.

Непоказний зовні, з «шепотіючим голосом», Ф. Н. Плевако вражав слухачів своєю щирістю, емоційною потужністю, ораторською винахідливістю і виразністю слова, отримавши прізвисько «московський златоуст». За свідченням А. Ф. Коні, Ф. Н. Плевако ідеально володів трояким покликанням захисту: «переконати, зворушити, вмилювати». Ф. Плевако ніколи наперед не писав своїх промов, але нерідко записував їх після суду на прохання друзів або судових репортерів.

Практично всі промови Ф. Н. Плевако чи то захисні, чи то обвинувальні, вражали своєю точністю, логічністю та емоційністю. Він був дійсно обдарованим від природи, помноживши свій дар на велику працю.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Труфанова А. О.,
студентка 3 курсу Національного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналіз окремих аспектів дослідження класифікації доказів Джеремі Бентама

Уперше після Аристотеля і Цицерона філософсько-правова теорія обґрунтування розроблялася англійським правознавцем, філософом та суспільним діячем Джеремі Бентамом (1748-1832). У формуванні класичних концепцій обґрунтування в логіці і філософії права вчений досягнув рівня загальної теорії судової аргументації, що простежується у його працях: «Фрагмент про уряд», «Анархічні софізми», «Введення до принципів моральності та законодавства», «Конституційний кодекс».

Зокрема, у своєму творі «Про судові докази» (1825) вчений апелює до «природного порядку» виникнення прав і обов'язків. Згідно з вченням Джеремі Бентама, для законодавця має стати керівним принцип суспільної користі, відповідно до якого реальними правами визнаються лише ті, що встановлені державою, тому законодавець не повинен вводити нових обов'язків, якщо одночасно не наділяє громадян відповідними новими правами. Визначальним в галузі законодавства мусить стати захист прав особистості, а не прав держави або корпорації, котрі Джеремі Бентам вважає похідними від прав особистості. Оскільки обов'язок судді полягає в розгляді доказів, їх порівнянні і прийнятті рішень на підставі їхньої ймовірної сили, мистецтво судочинства – це мистецтво користуватися аргументами, заснованими на фактах, та реалістично оцінювати їх.

Джеремі Бентам виділяє декілька класифікацій доказів. Слід зазначити, що в загальній логіці прийнято розрізняти всього два роди аргументів – *ad rem* і *ad hominem* (до речей і до людей). А в своїй «Судовій логіці» вчений розширює і поглиблює цю класифікацію, наближаючи її до практичних потреб правової оцінки фактів. Хоча кожен факт може висуватися як доказ, не варто вірити, що будь-який факт дійсно може вважатися доказом. Існує багато видів доказів, що утворюються за допомогою низки розподілів.

Класифікація доказів за джерелом полягає в тому, що вони стосуються людини або предметів і відповідно називаються особистими (показання свідків) і речовими (які виводяться із стану речей або справ).

Залежно від характеру використання докази поділяються на: прямі, побічні (непрямі) або випадкові. Приклад прямого доказу: А. бачить В. під час вчинення злочину. Приклад побічного доказу: в будинку А вчинена крадіжка, а його сторож втік у ніч, коли вчинено крадіжку. Приклад випадкового доказу: А обвинувачується у випуску фальшивих грошей, у нього знайдено різні інструменти, що служили для фабрикації монети або металеві обрізки. Але всі речові докази можуть бути непрямими. Побічні докази, як відзначає Бентам, багато юристів його часу називали презумпціями, додаючи різні епітети: непереборні, сильні, слабкі тощо.

Залежно від бажання свідка давати свідчення, класифікація проводиться наступним чином: показання добровільне (дане без усякого примусу) і змушене (дане проти волі, під тиском погроз і суворості санкцій). Останній вид доказів вчений відносить до непрямих. Зокрема, якщо показання обвинуваченого розглядаються як істинні, вони належать до розряду прямих показань свідків і називаються визнанням; якщо ж вони розглядаються як помилкові, то входять до розряду побічних доказів; причому неправдиві показання, зусилля з метою обдурити слід вважати доказами або презумпціями злочину.

За формою вираження докази бувають усними та письмовими (документи).

Також відокремлюються наперед встановлені і випадкові письмові докази. Свідчення, що знаходяться в дійсному письмовому акті, складеному в законній формі, і у разі потреби можуть бути використаними як юридичний доказ, є наперед встановленими. А ті письмові докази, які додаються до справи, хоча вони і не являються безпосереднім юридичним доказом щодо неї, є випадковими: листи, замітки, приватні щоденники і т. д. Крім того, Джеремі Бентам пропонує відрізняти напівпередвстановлений доказ (*ex parte*), тобто складений однією із сторін, від передвстановленого доказу (*a partibus*), тобто складений обома зацікавленими сторонами, як, наприклад, контракт.

Докази бувають досконалими і недосконалими, хоча вчений застерігає щодо однозначного вживання характеристики «досконалості». Тут йдеться не про повну і безумовну досконалість, а про відносну наближеність до неї, яка буває при відсутності тих недоліків, про які ми можемо знати й уникати їх.

Розподіл відносно форми і джерел одержання доказів встановлює основні причини неточностей у достовірності свідчення, що містяться або в джерелі, з якого воно було добуто, або у формі, в якій передано. Тут мається на увазі відсутність точної інформації щодо психічного стану свідка, його розуміння, здібностей, судження, пам'яті чи уяви, його моральних цінностей, волі, страху, схильності говорити неправду. Але неточності можуть бути зумовлені ще й судово-процесуальною формою одержання свідчень, якщо цією формою принижується гідність свідка з вини державних органів.

Можна також виділяти докази, що не залежать від інших справ, і докази, запозичені з колишньої справи в рідній чи в іноземній державі.

З огляду на вищезазначені класифікації доказів Джеремі Бентама можна розширити перелік доказів, що мають значення та підлягають доказуванню в кримінально-процесуальному провадженні. Його праці є вагомим внеском до

теорії судової аргументації, оскільки завдяки етичним та юридичним обґрунтуванням пильну увагу приділяють деталям, характеризуються апеляціями до фактів, широкою класифікацією фактів і боротьбою з термінологічними фікціями.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Турченко В. С.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Вклад Г. Лейбница в развитие науки логики

Весомый вклад в развитие логики внес немецкий философ и ученый Г. Лейбниц (1646-1716). В отличие от философии, которая является наукой о действительном мире, логику он понимал как науку о «всех возможных мирах». Логика, согласно Г. Лейбницу, – это наука, которая учит другие науки методу открытия и доказательства всех следствий, вытекающих из заданных посылок. Основные принципы логики, по Лейбницу, следующие:

- каждое понятие может быть сведено к фиксированному набору простых, т. е. неразложимых далее, понятий;

- сложные понятия выводятся из простых лишь с помощью операций логического умножения и пересечения объемов понятий в логике классов;

- набор исходных простых понятий должен удовлетворять критерию непротиворечивости;

- любое истинное высказывание является предикативным в том смысле, что оно может быть эквивалентным образом переведено в другую форму, в которой предикат уже подразумевается в субъекте;

- всякое истинное утвердительное предложение является аналитическим в том смысле, что его предикат содержится в субъекте.

В теории познания Г. Лейбниц стоял на позициях идеалистического рационализма, который в основном направлен против эмпиризма Дж. Локка. Он отрицает чувственный опыт как источник необходимости и всеобщности знания. По Г. Лейбницу, таким источником может быть только разум. Разумное, рациональное познание раскрывает действительное, необходимое и существенное в мире, тогда как чувственное познание постигает лишь случайное и эмпирическое. Отсюда чувственное познание (как низшая ступень) может дать лишь «истины факта», истины эмпирические. Рациональное познание же, наоборот, дает истины общие и необходимые.

В философском труде «Монадология» Г. Лейбниц писал: «Есть два рода истин: истины разума и истины факта. Истины разума необходимы, и противоположное им невозможно; истины факта – случайны, и противоположное им возможно. Основание для необходимой истины можно найти путем анализа, разделяя ее на идеи и истины более простые – до

первичных». Вместе с тем, с рационализмом Г. Лейбниц сочетал и некоторые элементы эмпиризма, признавая существование истин факта, устанавливаемых опытным путем, с помощью индукции. К истинам разума, по его мнению, принадлежат все утверждения и истины логики и математики, к истинам факта – истины естественных наук. В то время как первые необходимы, вторые, по Г. Лейбницу, – случайны. Основой научного знания, считал он, является дедукция, а критерием истинности – ясность, отчетливость и непротиворечивость рассуждения. Г. Лейбниц полагал, что в соответствии с этим для проверки истин разума достаточны основные законы логики, сформулированные Аристотелем. Г. Лейбниц пополнил логику Аристотеля с ее тремя законами тождества, противоречия и исключенного третьего сформулированным им четвертым законом достаточного основания, который обеспечивает нахождение истин факта и обоснованность положений, принимаемых за истину. Закон достаточного основания Г. Лейбниц рассматривал как указание для поисков цепи явлений, где каждое следующее звено служит достаточным основанием для предыдущего звена и т. д. В конце цепи находится достаточное основание всего существующего – Бог. Суждения Г. Лейбниц разделил на аналитические, которые самоочевидны и в которых выражаются необходимые истины, и синтетические, в которых выражаются случайные фактические истины.

Г. Лейбниц разработал систему логических модальностей и подошел к разработке модального исчисления. Он предложил 24 модуса, которые равномерно распределяются по четырем фигурам, в каждой из которых по шесть модусов. Пытаясь создать новую логику, Г. Лейбниц исходил из логического анализа языка. Он стремился вывести универсальную логическую символику, которая бы изображала знаками все элементарные предметы мышления и благодаря которой действия над знаками отображали бы все возможные соединения этих предметов. По Г. Лейбницу, сочетание логических символов должно давать возможность обнаруживать ошибочное сочетание понятий.

Заслуга Г. Лейбница заключается в том, что он сделал одну из первых успешных попыток формализации и арифметизации логических операций. В сочинении «О комбинаторном искусстве» Г. Лейбниц дает основы современной математической (символической) логики, он также положил начало исчислению вероятностей.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Тындык М. П.,
студент 1 курса Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

**Проблема несоответствия терминологии в действующем
национальном законодательстве
(на примере Земельного кодекса Украины)**

Среди многочисленных проблем современного украинского законодательства особо выделяется проблема несоответствия терминологии в различных нормативно-правовых актах.

Актуальность выбранной темы состоит в том, что в современных условиях неразбериха в терминологии различных законодательных актов пагубно отражается на правоприменительной практике.

Сопоставим терминологию Земельного кодекса Украины с соответствующей терминологией Хозяйственного кодекса Украины, Законом Украины «О правовом статусе иностранцев и лиц без гражданства».

Рассмотрим термин **«иностранные юридические лица»**. Определение этого термина в Земельном кодексе Украины отсутствует, но исходя из формулировок других норм Кодекса, возникает вывод о том, что в данном случае имелись в виду субъекты, зарегистрированные как юридические лица за рубежом. В других законодательных актах данный термин не употреблялся. Однако в статье 117 Хозяйственного кодекса Украины было дано определение схожего термина: **«иностранное предприятие»**, совсем другого содержания, а именно как предприятие, созданное на основании законодательства Украины, которое действует исключительно на основе собственности иностранцев или иностранных юридических лиц, а также действующего предприятия, приобретенного полностью в собственность таких лиц. Кроме того, Земельный кодекс Украины оперирует таким понятием, как **«совместное предприятие, учрежденное при участии иностранных юридических и физических лиц»**, что по своей сути является предприятием с иностранной инвестицией. Расхождение в указанных законодательных актах и отсутствие официальной трактовки термина, данного в Земельном кодексе Украины, порождает возможности для его вольного толкования. Тем более, правильное понимание данного термина может повлиять и на принятие решение относительно права собственности земель несельскохозяйственного назначения государства.

Так, в статьях 82, 129 Земельного кодекса Украины определено получение согласия Кабинета Министров Украины на покупку земель несельскохозяйственного назначения государственной и коммунальной собственности:

- иностранными государствами,
- иностранными юридическими лицами,
- юридическими лицами на основании законодательства иного, чем законодательство Украины,

– международными правительственными и неправительственными организациями.

Возвращаемся к статье 117 Хозяйственного кодекса Украины, где термин **«иностранное предприятие»** не подпадает под вышеизложенные ограничения. А также в статье 2 Закона Украины «О правовом статусе иностранцев и лиц без гражданства» иностранцы имеют те же права и свободы и выполняют те же обязанности, что и граждане Украины на территории Украины, если иное не предусмотрено Конституцией, этим и другими законами Украины, а также международными договорами Украины.

Таким образом, предприятия, среди участников которых присутствуют иностранцы и юридические лица – нерезиденты, получают право покупать государственные и коммунальные земли несельскохозяйственного назначения без получения разрешения Кабинета Министров Украины.

Согласно части 1 статьи 134 Земельного кодекса Украины, земельные участки государственной или коммунальной собственности или права на них (аренда, суперфиций, эмфитевзис), в том числе с размещенными на них объектами недвижимого имущества государственной или коммунальной собственности, подлежат продаже отдельными лотами на конкурентных основаниях (земельных торгах), кроме случаев, установленных частью 2 этой же статьи. В этом контексте следует обратить внимание еще на один законодательный акт, который вступил в силу 19 августа 2013 г., — Закон Украины «О внесении изменений в Земельный кодекс Украины относительно порядка проведения земельных торгов в форме аукциона» (Закон об аукционах).

Указанный закон вносит изменения в статьи 135—139 Земельного кодекса Украины. Так, согласно части 1 статьи 135 Земельного кодекса Украины, установлено, что земельные торги проводятся в форме аукциона, по результатам которого заключается договор купли-продажи с победителем земельных торгов, предложившим наивысшую цену за земельный участок государственной или коммунальной собственности, зафиксированную в ходе проведения земельных торгов. Закон об аукционах определяет процедуру и правила организации и проведения земельных торгов, устанавливает порядок оформления их результатов.

Согласно пункту 3 части 3 новой редакции статьи 135 Земельного кодекса Украины, участником земельных торгов является физическое или юридическое лицо, которое подало исполнителю земельных торгов перечень документов, установленный статьей 137 этого же Кодекса, уплатило регистрационный и гарантийный взносы, зарегистрировано в книге регистрации участников земельных торгов и, в соответствии с законом, может приобретать право собственности или пользования земельным участком, который выставляется на земельные торги.

При этом особенность продажи земли юридическим лицам, зарегистрированным согласно законодательству иностранных государств, заключается в том, что эта продажа состоит из двух этапов: такое юридическое лицо должно стать победителем аукциона (в случае необходимости его

проведения), а затем получить согласование Верховного Совета Украины или Кабинета Министров Украины. Также необходимым условием является регистрация этим юридическим лицом постоянного представительства с правом ведения хозяйственной деятельности на территории Украины (часть 3 статьи 129 ЗК Украины). Необходимо отметить, что Земельный кодекс Украины не устанавливает ни сроки, ни более детальный алгоритм действий для юридических лиц, созданных по законодательству иностранных государств. Как и ранее, процедура получения такого согласования остается практически неурегулированной. В случае приобретения юридическими лицами – нерезидентами Украины земельных участков под застройку применяется такая же процедура.

Таким образом, установив логическую связь между одним термином и рядом его трактовок в различных законодательных документах, можно определить, насколько остро стоит данное решение перед законодателями для обеспечения прозрачности и простоты использования данных документов.

Терминология разных законодательных актов должна трактоваться по принципу единства и однозначности. От правильного, логичного и не двойного формулирования норм (терминов) национального законодательства зависит насколько совершенно в правовом статусе наше государство.

*Научный руководитель: д. филос. н., проф., зав. кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Юркевич Е. Н.*

*Титова А. Д.,
студентка 1 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Вклад Фрэнсиса Бэкона в развитие логики

В разработку основ логики большой вклад внес английский философ Ф. Бэкон (1561-1626). Фрэнсис Бэкон – английский философ, политик, историк, появился на свет в семье лорда Николаса Бэкона, хранителя королевской печати, виконта, которого считали одним из известнейших юристов своего времени. Ему было всего 23 года, когда он был избран в палату общин парламента, где снискал славу блестящего оратора.

В своей основной работе «Новый Органон» Ф. Бэкон противопоставляет средневековой схоластической логике «новую логику», которую он рассматривает как орудие познания – органон. Задача новой логики, по Ф. Бэкону, заключается, прежде всего, в разработке научного метода, создании инструмента, с помощью которого получают новые знания, совершаются научные открытия и изобретения, закладываются теоретические основы науки. Ф. Бэкон выступал за такую логику, которая должна оперировать не умозрительными идеями, а суждениями, сформированными на основе непосредственного изучения действительности. Главной задачей научного

познания и логики Ф. Бэкон считал формирование научных понятий, достаточно ясных и определенных, которые базируются на основе наблюдений и опыта. Некоторые из этих заблуждений порождаются склонностями ума, присущими всему человеческому роду, другие – склонностями, свойственными отдельным группам людей, коренятся в несовершенстве и неточности языка, в некритическом усвоении чужих мнений.

Ф. Бэкон считал, что в случае устранения ложных воззрений возможно построение новой науки на основе истинного метода. Таким является метод индукции, который учит тому, как постепенно от единичных фактов переходить к общим положениям. Индукция близка к природе и учитывает данные органов чувств и опыта. Ф. Бэкон считал, что для раскрытия подлинной природы причины того или иного явления нужно составить таблицы: 1) сущности и присутствия (наличия); 2) отклонений или отсутствия; 3) сравнения или степеней.

Цель этих таблиц, которые составляют первые три этапа научного исследования, нужно дать разуму примеры. На четвертом этапе исследования отбрасываются свойства, которых не может быть. В результате остаются свойства, по которым можно найти подлинную причину. На пятом этапе исследователь получает положительный вывод. Недостатком логического учения Ф. Бэкона является неправомерное противопоставление индукции – дедукции, абсолютизация роли индукции в познании и недооценка метода дедукции, разрыв этих двух органически взаимосвязанных сторон мыслительного процесса.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Ухаль В. В.,
студент I курсу Національного юридичного
університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історія розвитку логіки права

Поняття «юридична логіка» або «логіка права» можуть спочатку здатися оманливим, оскільки створюють уявлення про те, що існує наука логіки права, що відмінна від формальної логіки. Професор Титов В. Д. вважає, що немає специфічної науки юридичної логіки, а є тільки особливе застосування формальної логіки до юридичних міркувань і дій. Юристи звикли вважати, що їхні міркування повинні ґрунтуватися на досить строгій логічній базі, спеціально адаптованій до нормативних функцій і до застосування права. Така логіка дозволяє позбавити юриста від ризику суб'єктивної оцінки явищ і в ряді випадків від деяких неточностей або коливань. Логіка, що застосовується юристом, є більш логікою ефективності і логікою суспільства, ніж чисто абстрактною і іноді сліпою логікою, але, тим не менш, вона не повинна ставати

розпливчатою, еластичною, нестійкою або безпідставною, що швидко позбавить юридичні ситуації всяких гарантій, а право – авторитету. Вираз «юридична логіка» в чисто науковому плані має бути прирівняний до ідеї більш-менш явного використання формальної логіки в тому вигляді, в якому це зазвичай практикується юристами. У певному сенсі це те, що називається природною логікою чи конкретною логікою. Але і це поняття має власну історію розвитку та певну динаміку, що і буде розглянуто далі.

Багато логічних принципів використовувалися вже в давніх правових системах XV-VIII ст. до н. е. Свідомий розвиток логіки як окремої науки багато в чому обумовлений виникненням писаного права: з'явилася суспільна потреба у вдосконаленні техніки міркування і аргументації, в контексті судових розглядів формувалася ідея доказів. Цивілізації того часу ототожнювали правопорядок з правдою і справедливістю. Саме піклуючись про суспільне благо, Парменід, автор одного з перших писаних кодексів, закликав до відкидання суб'єктивної чуттєво-мотивованої думки на користь непохитного теоретичного знання. Подальший розвиток теорії доказів пов'язаний з діяльністю школи софістів. Борючись з вченням софістів, Аристотель створює формальну логіку, яка дозволила замінити сумнівну «думку» точним знанням. Завдяки Аристотелю логіка отримує власний предмет, методи та категоріальний апарат і на довгий період вже не вимагає додаткових імпульсів від правосвідомості. У юридичній техніці римського права (при всій її практичній спрямованості) логіка стає вже невід'ємним, базовим елементом. Застосування формальної логіки при аналітичному опрацюванні догм права дає можливість розкрити деталізовану юридичну картину того чи іншого фрагмента законодавства, судової практики, відпрацювати найбільш доцільні прийоми і форми юридичних дій. Середньовічна схоластика, загартована в теологічних суперечках, привнесла в юридичну логіку систематичність і пунктуальність. У XVII ст. з'явилися перші проекти власне математичної юридичної логіки (Шікхард і Лейбніц).

У наступному столітті з пропозиціями формалізації (математизації) юридичних міркувань виступили Бернуллі і Вольтер. З кінця XIX ст. намічається тенденція пониження і навіть повного заперечення значення логіки для правової теорії та практики. Змінилася і правосвідомість. Представники психологічного напрямку стверджували, що саме право є величиною суто психологічною, а представники соціологічного спрямування говорили: «Те, що вирішує суддя, і є право». В результаті під загрозою опинилася сама необхідність існування юридичної логіки. Однак, були і противаги такому підходу до права. Родоначальник і найбільший представник нормативістської школи Г. Кельзен писав, що сучасні юристи звертаються до проблем соціології та психології, етики та політичної теорії, нехтуючи вивченням свого власного предмета. Він був переконаний, що юридична наука покликана займатися не соціальними передумовами або моральними підставами правових явищ, а специфічно юридичним (нормативним) змістом права. Під впливом нормативізму правознавці стали більше приділяти уваги протиріччям у праві, формуванню стрункої системи законодавства.

Заперечення дедуктивної техніки виведення, абсолютизація ідей діалектики і поширення індуктивного (тобто, в кінцевому рахунку, імовірнісного) підходу в поєднанні з пониженням значення логіки для права взагалі приводили до того, що юридичні міркування все більше ставали схожі на міркування софістів. А логіка не стоїть на місці, вона розвивається, намагається пристосуватися до права, до природної мови, розширюючи своє предметне поле, враховуючи специфіку оціночних понять. З розвитком обчислювальної техніки роботи з моделювання права отримали новий імпульс – були запропоновані різні форми подання знань, від логічних структур у вигляді фреймів та семантичних мереж до зовсім уже дедуктивних систем на базі метафор. На заході в дискусії про природу права з'явилися нові напрямки. Наприклад, інтенсивно почали обговорюватися питання застосування штучного інтелекту в юридичній практиці. Тож і сьогодні логіка права продовжує стрімко розвиватися та прогресувати.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Федюшина В. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доцільність використання логічних методів у сфері судочинства

Судове дослідження – це опосередковане пізнання, тому для отримання правдивого результату важливого значення набуває дотримання законів та методів логіки у процесі пошуку істини. Загальновідомим є твердження, що діяльність суб'єктів у сфері судочинства потребує аналітичного міркування та вміння застосувати на практиці доцільні логічні методи, проте задля ефективного використання методу необхідно мати базові поняття про нього. З цією метою науковці протягом багатьох років вивчали логічні методи, давали їх загальну характеристику, виокремлювали особливості кожного з методів, аналізували проблеми їх класифікації.

Як і кожне пізнання, процес дослідження обставин кримінальної справи відбувається із дотриманням логічних правил та способу розкриття істини. На логічних методах базуються тактичні прийоми, які використовуються в ході розслідування для збирання доказів, виявлення причинного зв'язку між фактами та наявним злочином, аналізу отриманої інформації, яка є суттєвою для вирішення справи.

Слід зазначити, що дослідження і доведення неможливо зводити до використання одного з логічних методів, як і в будь-якому пізнанні обов'язковим є системний підхід. Лише за допомогою усіх методів можливо ретельно проаналізувати ситуацію та дійти висновків.

Довести доцільність використання таких методів можна на прикладі парних категорій аналіз – синтез, індукція – дедукція, а також розглянувши

гіпотезу, як один із різновидів умовиводів. Аналіз застосовується на практиці, щоб виявити найвлучніший момент для затримання підозрюваних, адже необхідно попередньо врахувати всі обставини, які можуть завадити даній операції та уникнути їх, вивчити особу підозрюваного, методи його дій, що означає – проаналізувати ситуацію. Для слідчого є важливим максимально повно вивчити кожен окремий аспект справи, щоб дістати правдиву інформацію про вчинений злочин і дійти правдивого висновку по справі.

За допомогою синтезу, оглядаючи місце вчинення злочину, слідчий формує загальне уявлення про подію, розглянувши місцевість, речові докази, та проаналізувавши обстановку.

Із загального правила виводиться окремий висновок шляхом дедуктивного методу, який ще називають «методом виведення». Для підтвердження дієвості цього методу на практиці можна навести положення, що завжди, коли вчинено злочин, – залишаються сліди. Спрямовуючи думку від системного до конкретного, робиться висновок, що якщо скоєно злочин, логічно припустити, що залишились його сліди.

Використовуючи індуктивний метод, можна викривати «серійні злочини» за спільними, характерними для визначеного кола злочинів особливостями та якщо вони вчиняються однаковим способом. Отже, робиться висновок, що всі ці злочини вчинила одна людина, і якщо з'являються злочини з подібними ознаками, можна припустити причетність до їх вчинення вже зазначеної особи. Також з індуктивного узагальнення доказів починається логічна обробка фактичного матеріалу на перших етапах судового розслідування.

Гіпотеза також широко застосовується у судочинстві, де такий різновид умовиводу відомий як версія.

Таким чином слідчий формує «логічний ланцюжок», у якому поєднуються у певній логічній послідовності виявлені факти та додаються умовиводи слідчого, які можуть відповідати дійсності, або виявитися хибними.

Пізнання судом істотних обставин злочину відбувається у формі логічного переходу від відомого до невідомого. Такий висновок формується за допомогою послідовності умовиводів, в якій індукція, доповнюючись і збігаючись з дедукцією, приводить до достовірності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що використання методів логіки, в особливості слідчими, сприяє виявленню всіх обставин справи, допомагає їм будувати версії, виявляти порушників правопорядку та встановлювати істину у справі.

Науковий керівник: к. ю. н. асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Федорик А. С.,
студентка 1 курса Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Роль логики в профессиональной деятельности следователя

Достаточно часто в жизни мы встречаем такие словосочетание, как «логично», «мыслить логично», «женская логика», или «нелогично», и это совсем не случайно. Работая в юридической сфере, юристу необходимо доказывать, аргументировать, опровергать что-либо, а также квалифицированно вести спор. Благодаря логике человек может расписать план действий, план развития и сделать предполагаемый вывод. Также логика помогает систематизировать, уточнять информацию, различать формы выражения и представления о чем либо.

Работа следователя играет большую роль в правовой системе страны. Именно от его знаний, подготовки и, конечно, логического мышления зависит перспектива раскрытия преступления. Задача следователя – прояснить истину. Логика и вещественные доказательства – вот основные инструменты работы. Логика помогает следователю устанавливать уголовно-процессуальную истину. Она формулирует необходимые условия получения уголовно-процессуальной истины. Кроме того, логика позволяет также выбрать и эффективный, оптимальный путь к уголовно-процессуальной истине. По-сути, следователь не может стать квалифицированным специалистом, если не освоил качественно основные законы, формы и приемы следственной логики. Логичное мышление – развитие последовательности мыслительного процесса, точность доказательства, умение делать обобщающие выводы из обширных и разнообразных юридических фактов – всё это присуще мышлению следователя.

Перед следователем ставятся такие задачи: выдвинуть версию и проверить ее путем следственных и оперативных действий, затем определить источники информации, методы решения задач (анализируется и создается система прямых и косвенных доказательств, учитываются все противоречия и возражения).

Основными приемами логики для следователя выступают следственная тактика, версия, аналогия, индукция, дедукция и другие.

Следственная тактика включает общие вопросы организации и планирования расследования в следственных ситуациях, а также отвечает за тактические приемы подготовки и осуществления следственных действий, таких как: осмотр места происшествия, допрос, обыск и др.

Следственная версия – это предположение следователя о происшествии, а также о его причинах, о виновных лицах, характере их вины и других обстоятельствах, имеющих значение для установления истины по расследуемому делу. Построение следственных версий происходит на основе законов логики и фактических данных, имеющихся в распоряжении

следователя. В некоторых случаях фундаментом для их построения может служить аналогия.

Аналогия – это такой прием, при котором на основе сходства объектов по одним признакам делают вывод об их сходстве и по другим, еще не исследованным признакам.

Индукция – это умозаключение, в котором мысль следует от частных посылок к обобщающему их выводу.

Дедукция – это противоположный прием, выведение частных следствий из общих положений.

Существование этих логических приемов, а также их развитие в современной жизни помогают следователю как можно точно определить причины и факторы преступления, разъяснить ход действия, найти логическую цепь и людей, которые выступали за сторону объекта или субъекта, провести допросы и в итоге успешно раскрыть дело.

Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики НЮУ имени Ярослава Мудрого – Невельская-Гордеева Е. П.

*Філіпенко В. Р.,
студентка 1 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логіки для юриста

На підставі загальної характеристики мислення людини й вирізнення його типів (різновидів) можна визначити особливості мислення юриста. Особливості мислення юриста пов'язані з його конкретною професійною діяльністю, яка класифікується як правова діяльність. Головні особливості правового мислення – системність, оперування правовими термінами, які мають специфічний юридичний смисл, підпорядкування принципам права, регламентованість вимогами закону, логічність, тобто, обґрунтованість законами логіки. У процесі своєї професійної діяльності юрист може мислити раціонально і нераціонально, логічно і алогічно, творчо і нетворчо. Логіки, як і юристи, завжди стверджували велике значення логічного знання для правознавців, ефективність дослідження правової проблематики засобами логіки. Логіка формує логічну культуру правознавця, допомагає йому в складних ситуаціях правової діяльності мислити правильно, швидко знаходити логічні помилки у своїх міркуваннях та у міркуваннях інших людей, грамотно їх спростовувати. Звичайно, дехто вважає, що і без логіки його міркування є бездоганним, і вивчення цієї науки навряд чи принесе велику користь. Дійсно, кожна людина володіє стихійною, інтуїтивною логікою. Без неї вона була б неспроможна міркувати та спілкуватися з іншими людьми. Однак логічна інтуїція ніколи не зможе замінити людині логічного знання. Так, інтуїтивна логіка не завжди з успіхом вирішує ті проблеми, які постають перед нею. Вона найчастіше за все виявляється недостатньою для критики неправильних міркувань. З її допомогою можна тільки констатувати

якусь помилку у міркуванні, але пояснити цю помилку неможливо. Значення логіки для студентів-юристів полягає у тому, що методи логічного аналізу можуть застосовуватися для витлумачення законодавства. Відомий російський дореволюційний юрист, провідний фахівець у галузі тлумачення права Є. Васьковський ще у 1913 р. у передмові до своєї книги «Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов» писав: «Найперше, що повинен засвоїти кожен, хто хоче стати юристом-практиком, – це вміння працювати з законом і взагалі з джерелом права. Без такого вміння він буде нездатним зробити самостійно жодного кроку: юрист, який не знає, як знаходити, тлумачити і застосовувати закони, настільки безпорадний, як лікар, який не набув навичок у лікуванні хворих і призначенні ліків». Існують різноманітні способи тлумачення норм права: мовний, логічний, систематичний, історико-політичний, телеологічний, спеціальний юридичний. Логічний спосіб, який полягає у дослідженні засобами логіки структури правових текстів, займає серед них чільне місце. У процесі витлумачення правової норми можуть застосовуватися різноманітні методи логічного аналізу понять, висловлювань, міркувань, а також методи аналізу логічних операцій: визначення, поділу, класифікації тощо. Значення логічних знань для юристів полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливим логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки. Таким чином, змістовна модель проблеми, що досліджується, уточнюється та спрощується, а зміст концепту проблемної ситуації отримує точне й чітке вираження. Знання логіки допомагає юристу підготувати логічно вибудовану, добре аргументовану промову, викрити протиріччя в показах потерпілого, свідків, звинуваченого, спростувати необґрунтовані доведення своїх опонентів, побудувати судову версію, намітити логічно витриманий план огляду місця події; без суперечностей, послідовно і обґрунтовано скласти офіційний документ і т. д. Все це має важливе значення в роботі юриста, яка спрямована на закріплення законності і порядку. Крім того, знання логіки підвищує культуру мислення, виробляє навички мислити більш «грамотно», розвиває критичне мислення до своїх і чужих думок і тим більше вона потрібна, чим професійнішим юристом потрібно бути. Складання законів, правових актів, іншого роду документів, які мають особливе значення, неможливе без застосування логіки. Логіка допомагає широкому знанню законів виведення із певного ряду законів нового погляду на речі, які розглядаються і які керуються законом. Отже, вивчення логіки для майбутніх юристів має як практичне, так і теоретичне значення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Харитинюк О. В.,
студентка 1 курса Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Взаимосвязь логики и права в адвокатской деятельности

Вся работа адвоката идет в области человеческой природы. Измеряет ли он силы противника, настроение судьи, оценивает ли умственные способности и добросовестность свидетеля, все равно – ключ к успеху во многом лежит в знании человеческой природы или человеческого характера.

Иметь дело с людьми – всегда нелегкая задача, и чем больше опыта у адвоката, тем осторожнее он будет с людьми, от которых зависит исход процесса. Необходимое условие заключается в том, чтобы быть логически последовательным; без этого речь не будет даже понятной. Когда адвокат хочет произвести особенно сильное впечатление на присутствующих каким-нибудь соображением, не стоит договаривать его до конца, если только можно достигнуть цели намеком; предоставьте людям самим сделать конечный вывод.

Слабой и неосмотрительной вступительной речью можно заранее погубить и прочное дело. Главное достоинство вступительной речи заключается в группировке и последовательности фактов. Каждый последовательный ряд фактов должен быть изложен в самом строгом порядке; и если в речь входят несколько рядов фактов, имеющих самостоятельное значение, но оказавших влияние и на главное событие драмы, они должны быть приведены в своем естественном порядке и последовательности, прежде чем будет указано, что они сосредоточиваются на одной общей цели. А так же адвокат должен говорить с убеждением. Во вступительной речи сдержанность сильнее преувеличения. Последнее есть слабость. Вступительная речь не может заключать в себе доказательств. Задача – изложить существо того, что собираются доказать. Медленно, верно и коротко, – вот хороший девиз для молодых адвокатов.

Первоначальный допрос свидетелей есть один из важнейших моментов в процессе. Необходимо запомнить одно основное соображение: свидетель вызван адвокатом, чтобы предать суду простой и правдивый рассказ о том, что знает. Самое главное – следить за показанием; особенно за тем, чтобы рассказ свидетеля не загромождался посторонними обстоятельствами, не имеющими отношения к делу. При допросе свидетелей необходимо всегда сохранять последовательность времени.

Наряду с допросом своих свидетелей, нет ничего более важного и более трудного в адвокатском искусстве, чем допрос свидетелей противника. Одна ошибка при перекрестном допросе может погубить дело. Опасности перекрестного допроса неуловимы; один вопрос может дать толчок к целому потоку показаний, который опрокинет выбранную стратегию.

Перекрестный допрос очень похож на умственный поединок адвоката со свидетелем. Не допустимо разьяснять перекрестным допросом непонятные

факты. А так же надо учитывать возможность ложных алиби. Ложным алиби называется такое объяснение, в котором верны все факты, кроме даты. Самый незначительный факт может быть связан с другим более крупным, таким, точное время наступления коего общеизвестно, или который заведомо для всех мог произойти только в тот, а не в другой день недели. Таким же образом можно вести допрос и прочих свидетелей, помня при том, что на допросе каждого из них должно искать новые факты, касаясь предыдущих лишь в той мере, насколько это нужно, чтобы изобличить свидетелей в противоречии. Эти новые факты, как бы малы они ни были, могут в своей совокупности обратить все алиби в пыль.

Не следует думать, что передопрос свидетелей не имеет значения для дела; напротив того. Его главная задача заключается в том, чтобы исправить разрушения, причиненные обвинению перекрестным допросом. Начинайте там, где сделан первый пролом. Свидетель, быть может, одним из своих ответов сказал не то, что хотел сказать.

Сила вступления ответчика заключается именно в том, чего следует избегать во вступлении истца, – в логическом разборе.

Заключительная речь не есть повторение вступительной речи; там разобраны доказательства, представленные истцом, и показано, что в них совсем не заслуживает внимания, что будет опровергнуто свидетелями.

Ответы на неудачные личные нападки вашего противника не принесут ни малейшей пользы. Лучшие адвокаты по большей части начинают с разбора доводов противника. Также надо разбирать в возражении выводы, вытекающие из свидетельских показаний. Вероятности очень ценны в возражении; ими следует пользоваться как можно чаще. Возражение должно охватить все дело и вместе с тем быть сжатым, спокойным и смелым.

Адвокат, ведущий на суде обвинение по уголовному делу, не должен ни в каком случае выказывать в нем своих личных чувств. В словах обвинителя должно быть видно только одно неуклонное стремление – представить факты дела суду, призванному постановить о них свое решение.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е.П.*

*Харісова К. А.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логіки для юриста

Важко перелічити всі існуючі визначення поняття мислення. Загалом, є дві тенденції в перекичуванні змісту і обсягу цього поняття – надто вузьке визначення і надто широке. Першим різновидом надто широкого розуміння поняття мислення є ототожнювання його зі «свідомістю».

Істинними є думки, які в принципі, загалом, відповідають дійсності за своїм змістом. У формальній логіці абстрагуються від проблеми відносності істини й розглядають думки як такі, за якими закріплене одне і лише одне логічне значення – або істина, або хиба. Правильне мислення – мислення, в якому одні думки (висновки) з необхідністю впливають з інших думок (засновків).

Як витікає зі сказаного вище, знання логіки потрібно так чи інакше всім нормальним людям, оскільки вони мислячі істоти. Однак є галузі людської діяльності, професії і спеціальності, де це знання особливо необхідне.

У сучасній юридичній практиці широко використовується, власне кажучи, весь найбагатший арсенал логічних засобів: визначення (юридичних понять), розподіл (наприклад, класифікація злочинів), підведення під поняття (наприклад, кваліфікація конкретного діяння), версія як вид гіпотези (наприклад, як слідча версія), умовивід (наприклад, в обвинувальному висновку), доказ і спростування (наприклад, під час судового розгляду) і т. д.

Мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях і вміти розкривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій області наукової і практичної діяльності, у тому числі й у роботі юриста, що вимагає точності мислення, обґрунтованості висновків. Наприклад, вирок суду повинний ґрунтуватися на ретельно перевіреному фактичному матеріалі. Для правильного судового рішення важливе значення при розгляді справи має також переконлива, логічно струнка мова прокурора або захисника.

Кращі юристи відрізняються не тільки глибоким знанням всіх обставин справи і яскравістю судових мов, але також строгою логічністю у викладі й аналізі матеріалу і незаперечною аргументацією висновків. І навпаки, мова, що містить логічні помилки, плутана і суперечлива, утрудняє з'ясування справи, а в деяких випадках може служити причиною винесення неправильного вироку.

Логіка має велике значення і для криміналістики, і для рішення всього спектра юридичних задач, регулювання трудових, майнових і інших відносин, соціального і правового захисту трудящих, пенсійного забезпечення і т. п.

У нинішніх умовах розвитку нашої країни значення логіки для юристів ще більш зростає. Становлення правової держави в Україні припускає висунення на одне з перших місць у суспільстві всього комплексу юридичних наук як теоретичної основи правового регулювання економіки.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Циферов Д. С.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості підготовки судової промови

Необхідно виходити з того, що участь у судовому процесі фахівця без відповідної підготовки має розглядатися як вияв грубого порушення професійної етики та нерозуміння свого службового обов'язку. Тому підготовка судової промови – важлива складова частина професійної діяльності юриста. Існує загальновизнана структура судової промови, що відбиває як процесуальні вимоги, так і судову практику. До основних елементів судової промови належать: викладення фактичних обставин справи; аналіз та оцінка доказів, що визнані судом як такі; аналіз причин та умов, що спричинили правопорушення (злочин); висновок щодо міри покарання та позовних вимог, тобто пропозиція моделі судового рішення; заключна частина, що досить часто має оціночний характер.

Судова промова має являти собою цілісну структуру, всі елементи якої взаємопов'язані і взаємодіють на підставі загальної настанови оратора. Складаючи судову промову, слід виходити з необхідності виділення чотирьох послідовних етапів підготовки:

1. Аналітичний етап. На цьому етапі визначають цільове призначення обраної процесуальної ролі. Важливим є загальнотеоретичний аналіз предмета судового розгляду. Він містить два завдання: по-перше, загальне знайомство зі справою; по-друге, вивчення теорії питання, тобто опрацювання відповідних нормативно-правових актів, актів офіційного чи доктринального тлумачення норм, матеріалів, що узагальнюють судову практику. За свідченням А. Ф. Коні, без теоретичної визначеності судова промова набуває театральності, яка перетворює судовий процес у фарс. Разом з тим, судова промова не може перетворюватися в читання реферату з тієї чи іншої теоретичної проблеми правознавства. Правова доктрина не визнається джерелом права, тому звернення до неї буде корисним за умов відсутності чи неоднозначності офіційних тлумачень тих чи інших положень закону, що має бути застосовано при розгляді справи. Наявність доктринального тлумачення підсилює аргументацію промови.

2. Стратегічний етап. На цьому етапі слід проаналізувати структурованість судового процесу, тобто визначити його учасників, мету виступу і спрогнозувати хід процесу, його можливі варіанти. Головним підсумком даного етапу, як правило, стає план виступу з висуванням основної тези.

3. Тактичний етап. За змістом – це найбільш трудомісткий етап, оскільки він передбачає глибоке вивчення матеріалів справи з метою добору найвагоміших аргументів. Водночас формується схема доказування і провадиться пошук достатніх аргументів. Зовнішнім його підсумком, як

правило, є тезовий виклад промови або її розгорнутий план. Не існує загальної вимоги щодо обов'язковості повного письмового викладу судової промови. Однак у деяких випадках корисно мати повний письмовий текст і намагатись максимально повно йому слідувати. Це особливо важливо за умов фіксації судового процесу технічними особами, коли опонент може скористатися «невдалими імпровізаціями» або «емоційними перебільшеннями».

4. Редакційний стан. На основі визначеної структури доказування (тобто розгорнутого плану) відбувається узагальнення матеріалу, підготовленого на попередньому етапі, укладається і редагується текст промови. Особливого значення під час редагування надається створенню наочності та досягненню мовленнєвої досконалості промови. Це передбачає правильний підбір слів, особливо спеціальних термінів, грамотну побудову синтаксичних конструкцій, добір прикладів, цитат тощо. Досить часто корисною стає імітація промови з її хронометруванням та робота над інтонацією, темпом мовлення.

Судова промова також базується на дотриманні досить широкого спектра риторичних вимог. Але досвід свідчить, що до найцікавіших, найефективніших належать:

— логічна обґрунтованість, під якою розуміється така побудова промови, що забезпечує досконалисть основних тверджень та наявність повної аргументації тези. Досягнення цього відбувається внаслідок послідовного дотримання перелічених принципів: логічна визначеність, тобто однозначність тези та використаних понять; логічна чистота, тобто відсутність внутрішніх суперечностей, недосконалих аргументів чи несумісних фактів; логічна зв'язаність, тобто наявність чіткої системи аргументації, що засновується на каузальних зв'язках, підтверджених фактами, що визнані судом у системі доказів;

— композиційна стрункість. Чітко побудована система аргументації має бути втілена в точні композиційні рішення, які є найбільш адекватними поставленій меті. Визначаючи принципи композиційної побудови промови, слід виходити з необхідності наявності в ній всіх основних елементів. Доцільно знайти зачин промови, який досить часто стає ключем до всієї промови, створює такий інтелектуальний та емоційний настрій, що здатний суттєво вплинути на судові рішення. Основна частина побудована на викладенні та аналізі головних аргументів. Звичайно судовий оратор змушений наводити всі факти, що робить промову довгою та одноманітною. Тому їх виклад повинен бути структурованим, слід враховувати необхідність зміни сприйняття однорідних фактів. Важливим може бути дотримання послідовності фактів. В той же час заключна частина має бути короткою, але змістовною, оскільки саме в ній робиться основний висновок (підсумок) промови. Для подолання труднощів, що внутрішньо властиві судовій промові, доцільно використовувати різні логіко-композиційні прийоми.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Черкашин Д. М.,
студент 3 курса Национального юридического
университета им. Ярослава Мудрого,
(г. Харьков)*

Правила и логические ошибки аргументирования

Одним из ключевых навыков любого юриста является способность к убеждению. Знание основных положений аргументации необходимо для того, что бы качественно и легко выполнять свою работу. На сегодняшний день проблема правильности аргументации для юриста как никогда актуальна, т. к. является показателем его компетентности как специалиста. Ниже представлены основные правила аргументирования, а также основные ошибки, вытекающие из их нарушения.

К аргументам, чтобы они были убедительными, предъявляются следующие требования:

1) в качестве аргументов могут выступать лишь такие положения, истинность которых была доказана или они вообще ни у кого не вызывают сомнения;

2) аргументы должны быть доказаны независимо от тезиса, т. е. должно соблюдаться правило их автономного обоснования;

3) аргументы должны быть непротиворечивы;

4) аргументы должны быть достаточны.

Итак, требование истинности аргументов определяется тем, что они выполняют роль фундамента, на котором строится все доказательство. Аргументы должны быть такими, чтобы ни у кого не возникло сомнения в их бесспорности, или они должны быть доказаны ранее. Опытному критику достаточно поставить под сомнение хотя бы один из наших аргументов, как сразу ставится под угрозу весь ход нашего доказательства.

Нарушение этого требования приводит к двум ошибкам. Первая из них носит название «ложный аргумент», т. е. использование в качестве довода несуществующего факта, ссылка на событие, которого не было, указание на несуществующих очевидцев и т. п. Вторая ошибка — «предвосхищение основания», когда истинность аргумента не устанавливается с несомненностью, а только предполагается. В этом случае в качестве аргументов используются недоказанные или произвольно взятые положения: ссылки на расхожее мнение или высказанные кем-то предположения, якобы доказывающие наше утверждение.

Требование автономности аргументов означает, что аргументы должны быть доказаны независимо от тезиса. Поэтому, прежде чем доказывать тезис, следует проверить аргументы.

Требование непротиворечивости аргументов означает, что доводы не должны противоречить друг другу.

Требование достаточности аргументов определяется тем, что аргументы в своей совокупности должны быть такими, чтобы из них с необходимостью

вытекал доказываемый тезис. Нарушение этого требования часто заключается в том, что в ходе доказательства используют аргументы, логически не связанные с тезисом и потому не доказывающие его истинность. Это нарушение обозначается словами: «не вытекает», «не следует». Здесь встречается два вида ошибок.

1. «Недостаточность аргументов». Отдельными фактами пытаются обосновать очень широкий тезис: обобщение в этом случае всегда будет «слишком поспешным». Причина: недостаточность анализа фактического материала с целью отбора из множества фактов лишь достоверных и наиболее убедительно доказывающих наш тезис. Обычно оппоненту в этом случае говорят: «Чем еще вы это можете подтвердить?».

2. «Чрезмерное доказательство». Принцип «чем больше аргументов – тем лучше» не всегда подходит. Трудно признать убедительными рассуждения, когда, стремясь во что бы то ни стало доказать свое предположение, увеличивают число аргументов. Действуя таким образом, вы незаметно для себя начнете приводить явно противоречащие друг другу или малоубедительные аргументы. Но, как известно, «кто много доказывает, тот ничего не доказывает». Таким образом, достаточность аргументов надо понимать не в смысле их количества, а с учетом их весомости и убеждающей силы.

Очень часто допускаются ошибки в способах доказательства, т. е. ошибки в демонстрации. Это ошибки, связанные с отсутствием логической связи между аргументами и тезисом.

Часто случается, что человек приводит многочисленные факты, цитирует солидные документы, ссылается на авторитетные мнения. Создается впечатление, что его речь достаточно аргументирована. Однако при ближайшем рассмотрении оказывается, что концы с концами не сходятся. Исходные положения – аргументы – логически «не склеиваются» с конечным выводом – тезисом. В общем виде отсутствие логической связи между аргументами и тезисом называют ошибкой «мнимого следования».

Одна из форм такого несоответствия – неоправданный логический переход от узкой к более широкой области. В аргументах, например, описывают свойства определенного сорта товара, а в тезисе необоснованно утверждают о свойствах данного товара в целом, независимо от его сорта.

Другая форма несоответствия – переход от сказанного с условием к сказанному безусловно. Например, когда используются аргументы, справедливые лишь при определенных условиях, в определенное время или в определенном месте, а их считают верными при любых обстоятельствах.

В заключении хотелось бы отметить, что знание юридической аргументации на сегодняшний день просто необходимо любому юристу. Ведь юридическая наука и работа юриста в целом подразумевают не только высокий уровень теоретической и лингвистической подготовки, но и четкое осознание принципов и методов правильного рассуждения, следовательно, и обоснования. Умение правильно излагать свои мысли и обладание навыками логического

убеждения является главным оружием юриста в правовой дискуссии, политике, судебном процессе и т. д.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Чобу Я. В.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «право»

Логічний аналіз поняття «право» включає в себе виокремлення істотних ознак даного поняття: нормативність (включає в себе невичерпність та неперсоніфікованість права), системність, формальна визначеність, обов'язковість, забезпечення шляхів впливу щодо дотримання, здатність виступати в ролі регулятора суспільних відносин, об'єктивна зумовленість (чим право зумовлене?), свідомо-вольовий характер (чиї інтереси виражає право?).

Карл Маркс у «Маніфесті комуністичної партії» вказував, що *«право – це возведена в закон воля пануючого класу, що визначається матеріальними умовами його життя»*.

«Воля пануючого класу» – ця ознака вказує на свідомо-вольовий характер права. «Визначається матеріальними умовами його життя» – ця ознака вказує на об'єктивну зумовленість права. «Возведена в закон» – вказує на формальну визначеність права, з неї також випливає, що право є обов'язковим. В цьому визначенні, яке складається з позицій класової теорії, дефінієндум та дефінієнс знаходяться у відношенні перетину. Також це визначення не містить всіх істотних ознак права.

У словнику термінів з теорії держави та права зазначається: *«право – це сукупна система діючих загальнообов'язкових нормативних приписів, встановлених або санкціонованих уповноваженими на те суб'єктами, закріплені в офіційних нормативних актах та забезпечуваних у своїй реалізації усіма засобами державного впливу, аж до примусу»*. «Це сукупна система» – оскільки система завжди складається із сукупності певних елементів, то ознака «сукупна» зайва, а ознака «система» – необхідна. «Діючих загальнообов'язкових нормативних приписів» – ознака «діючих» зайва, оскільки право не обов'язково має бути діючим (римське приватне право, наприклад, не є діючим). «Загальнообов'язкова» – необхідна ознака. «Нормативних принципів» – вказує на нормативність права. «Встановлених або санкціонованих уповноваженими на те суб'єктами» – вказує на свідомо-вольовий характер права. «Закріплені в офіційних нормативних актах» – вказує на формальну визначеність права. «Забезпечуваних у своїй реалізації усіма засобами державного впливу, аж до примусу» – вказує на шляхи забезпечення дотримання права, але примус – один із засобів державного впливу поряд з

іншими (легітимність права, авторитет), тому ознака «аж до примусу» зайва. Визначення не охоплює всіх істотних ознак права. Також існують зайві ознаки, що тягне за собою неспіврозмірність дефінієндума та дефінієнса.

«Право – це заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності, яка виникає в процесі повторюваних суспільних відносин, відображає потреби суспільного розвитку та визнається й охороняється державою» (Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. – Право, 2010). «Це заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності» – є зайвою ознакою, оскільки містить абстрактні поняття (свобода, справедливість, рівність), уявлення про які дуже різняться у різних людей. «Виникає в процесі повторюваних суспільних відносин» – характеризує право як нормативне; також показує можливість права регулювати суспільні відносини. «Відображає потреби суспільного розвитку» – вказує на зумовленість та свідомо-вольовий характер права. «Визнається й охороняється державою» – вказує на можливість впливу задля дотримання права, з чого випливає його обов'язковість. У даному визначенні використані абстрактні поняття, що призвело до порушення правила однозначності. Також охоплено не всі істотні ознаки права.

У Великій радянській енциклопедії стверджується, що *«право – це сукупність норм, які встановлені або санкціоновані державою, виражають волю панівного класу, виконання яких забезпечується примусовою силою держави з метою закріплення та охорони суспільних відносин, вигідних панівному класу»*. «Сукупність норм» – вказує на системність права. «Встановлені або санкціоновані державою» – означає формальну визначеність права. «Виражають волю панівного класу» – відображає свідомо-вольовий характер права. «Виконання яких забезпечується примусовою силою держави» – вказує на забезпечення шляхів впливу, також з неї випливає ознака обов'язковості права. «З метою закріплення та охорони суспільних відносин, вигідних панівному класу» – об'єктивна зумовленість права. Це визначення не охоплює всіх істотних ознак права, а деякі з наведених через свою заідеологізованість не є вірними.

На думку Ожегова С. І., *«право – це сукупність встановлюваних та охоронюваних державною владою норм і правил, що регулюють відносини людей у суспільстві»*. «Сукупність» – характеризує право з позицій системності. «Встановлюваних та охоронюваних державною владою норм і правил» – означає свідомо-вольовий характер права, з чого випливає його обов'язковість та наявність засобів впливу задля дотримання. «Норма» і «правило» – синоніми, тому одне з них зайве. «Що регулюють відносини людей у суспільстві» – вказує на здатність права регулювати суспільні відносини. У цьому визначенні охоплені не всі істотні ознаки права, також наявні синоніми, що викликає надмірність ознак.

Наведені вище визначення аналізувалися переважно на засадах правового позитивізму – пануючої теорії на сьогоднішній день. В них часто виникала логічна помилка, причиною якій були зайві ознаки, що включалися в об'єм вже вказаних («усіма засобами державного впливу, аж до примусу») або синонімія.

В багатьох визначеннях не вистачало однієї або декількох істотних ознак, що викривляло розуміння поняття. В одному з визначень були наявні абстрактні поняття, що порушувало правило однозначності. З усіх проаналізованих визначень я не знайшов жодного, яке було б повністю логічно правильним. Це свідчить про те, що поняття «право» є надто складним, щоб сконструювати для нього ідеальне визначення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Чубенко О.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль юридичної аргументації у праві

У праві аргументація відіграє вельми важливу роль. Особливої значущості вона набуває тоді, коли людина, подаючи який-небудь позов або прохання, бажає, щоб інші люди прийняли цю заяву. Будь-який адвокат, що представляє справу в суді, зобов'язаний довести важливість вимоги клієнта за допомогою аргументів. Очікується, що суддя також повинен аргументувати своє рішення. Більш того, в законодавстві багатьох країн, яке регулює судову систему, прямо записано, що суддя зобов'язаний обґрунтувати своє рішення. Коли парламентарій подає законопроект до парламенту для розгляду, від нього чекають, що він прагнутиме обґрунтувати свою пропозицію. Учені-юристи також користуються аргументацією для обґрунтування своєї думки перед колегами. Будь-яка людина, яка висуває юридично значущу точку зору і хоче, щоб вона була прийнята, зобов'язана подати аргументи на підтримку своєї точки зору.

Усе це пояснює, чому багато вчених вважають юридичну аргументацію не тільки важливою цариною досліджень, але також важливою сферою застосування ідей, розвинених у царині теорії аргументації.

За останні шістьдесят років був опублікований цілий ряд досліджень як теоретиками аргументації, так і теоретиками права, присвячених аналізу різних аспектів юридичної аргументації. Інтерес до юридичної аргументації вперше зародився в середовищі теоретиків права. У 70–80-х рр. ХХ ст. темі зв'язку аргументації і теорії права був присвячений ряд міжнародних конференцій.

Дослідження, що проводяться в царині юридичної аргументації в останні тридцять років, характеризуються багатою різноманітністю тем, підходів, ідей і принципів. Юридична аргументація досліджується в різних царинах її функціонування. Це і теорія права (юриспруденція), і законодавчий процес, і практика правозастосування, і процес ухвалення судового рішення. У цих дослідженнях можна виділити декілька методологічних підходів. Учені, що працюють у рамках нормативного підходу, досліджують раціональні засоби, які використовує суддя для обґрунтування свого рішення, або розумні способи

ведення юридичної дискусії. Учені, що віддають перевагу описовому підходу, концентрують свою увагу на прикладах з реального процесу аргументування, прагнучи визначити, чому ті або інші аргументативні стратегії ефективні або неефективні в процесі переконання конкретної аудиторії.

Найтривалішу історію зі всіх підходів до вивчення юридичної аргументації має логічна концепція. У логічному підході критерієм раціональності (rationality) юридичної аргументації є формальна логічна правильність (formal validity) аргументації, а для реконструкції доводів юридичного характеру використовуються мови логіки. Один з постулатів логічного підходу полягає в тому, що обов'язковою умовою прийнятності юридичного обґрунтування є те, що доводи, на яких будуються обґрунтування, повинні відновлюватися в логічно правильну аргументацію. Іншою умовою є те, що доводи, які наводяться в обґрунтування ухваленого рішення, повинні бути прийнятними з погляду юридичних вимог. Рішення або висновок виходить з юридичної норми (legal rule) і обставин справи (facts), які є засновками цього висновку тільки в тому випадку, якщо аргументація є логічно правильною.

Деякі автори спираються у своїх дослідженнях на постулати античної топіки та риторики. Для учених, що дотримуються топічного підходу в аналізі юридичної аргументації, фундаментом для створення теорій, спрямованих на пошук прийнятних доводів, є «Топіка» Аристотеля. У юридичному контексті доводи повинні ґрунтуватися на переконливих для аудиторії загальних засновках або топосах (topoi). Прикладами подібних юридичних топосів можуть бути такі загальні юридичні принципи, як принцип безсторонності, справедливості тощо. Одним із найвідоміших прихильників топічного напрямку є німецький теоретик права Вейвег. На думку ученого, топоси є добрим інструментом у знаходженні і формулюванні доводів, використовуваних для обґрунтування юридичних рішень.

У царині права існує декілька невирішених основних питань, що стосуються зв'язку права і теорії аргументації, а саме:

- дослідження співвідношення критеріїв, вироблених в юридичній практиці і теорії права (theory of law) або юриспруденції (jurisprudence) щодо спроможності юридичної аргументації (soundness of legal argumentation), з концепціями, розробленими в цій царині в теорії аргументації;

- визначення загальних і конкретних критеріїв раціональності, яким повинне відповідати юридичне рішення;

- раціональне обґрунтування того або іншого тлумачення закону;

- дослідження зв'язку між правовими нормами (legal rules), юридичними принципами (legal principles) і загальними етичними нормами і цінностями (moral norms and values) в контексті юридичного обґрунтування (legal justification);

- виявлення особливих правил, якими керуються судді в прийнятті своїх рішень, порівняно з процесом обґрунтування інших юридичних точок зору;

- дослідження способів застосування спостережень із царини теорії аргументації в юридичному контексті;

- вивчення можливостей застосування загальної моделі аргументації в аналізі і оцінці юридичної аргументації;
- виявлення способів реконструювання юридичної аргументації згідно із загальною моделлю аргументації;
- дослідження можливостей застосування загальних стандартів раціональності під час оцінювання юридичних доводів.

Науковій керівник: д. філос. н., проф. Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Шагірманов Д. О.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналогія в аргументації

Аналогія (грец. *αναλογία* – відповідність) – це подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношенням, а також порівняння двох несхожих предметів або двох несхожих ситуацій. Порівнювані речі повинні бути як несхожі, так і подібні; те, що є основою порівняння має бути більше знайомим, ніж те, що підлягає порівнянню.

Учасники аргументації застосовують аналогію, щоб стверджувати, що оскільки два елементи схожі в одному або декількох аспектах, то вони будуть схожими і в інших аспектах. Тобто якщо в одного предмета, котрий має ознаки *abc*, існує й ознака *d*, то й інший предмет з ознаками *abc* може мати ознаку *d*.

Аналогічна аргументація може бути двох типів: фізична та метафізична.

Фізична аналогія базується на власних результатах спостереження промовця, тобто на його сприйнятті органами чуття. Серед фізичних також виділяють власне фізичні аналогії, у яких наголошується на тому, що всі мають однакові органи чуття (тобто немає жодної необхідності доводити очевидний об'єкт), та пережиті аналогії. Пережитою аналогією називають таку, яка виникає на підставі пережитих явищ, подій, отримана з достовірних джерел, тощо. Метафізична, у свою чергу, є результатами міркувань над ознаками предметів і виведення умовиводів.

Отже, умовивід за аналогією – це міркування, у якому зі схожості двох об'єктів за певними ознаками можна зробити висновок про їх подібність за іншими ознаками.

Аналогія є традуктивним умовиводом (від лат. *trans* – через, *decere* – вести). Якщо в дедуктивних умовиводах знання рухаються від більш загального до менш загального, а в індуктивних – від одиничного до загального, то в аналогії відбувається перехід знань від одного ступеню узагальненості до такого ж.

Варто зазначити, що аналогія дає висновки не достовірні, а тільки ймовірні. Це пояснюється тим, що порівнювальні предмети, наскільки б вони

не були схожими між собою, такі мають завжди ознаки відмінності. Тому існує певний ряд умов, від яких залежить рівень імовірності висновків в умовиводах за аналогією. Це, наприклад, умова про зв'язок порівнюваних ознак, яка свідчить, що ймовірність висновку буде більшою, якщо схожі ознаки зв'язані між собою тісніше. Також є умова про однотипність ознак, на основі котрих один предмет уподібнюється іншому, тобто якщо переноситься певна ознака, то вона має бути якомога однотипнішою до інших. Важливою є умова ймовірності висновку в умовиводах за аналогією про характер зіставлюваних ознак: чим більше схожих ознак і чим вони істотніші, тим імовірніший висновок. Варто додати, що аналогія буде неможливою, якщо предмет, стосовно якого ми робимо умовивід за аналогією, має ознаку, несумісну з тією ознакою, яка йому приписується.

Існує можливість підвищити ймовірність висновків за аналогією. Для цього слід дотримуватися певних вимог:

- розширювати коло ознак, які збігаються;
- не ігнорувати будь-які відмінності між порівнюваними предметами, а особливо, якщо ці відмінності є істотними;
- слід виявляти не просту, а істотну подібність при констатуванні подібності предметів;
- потрібно враховувати відповідний характер зв'язку ознак, що є спільними для порівнюваних предметів, з ознакою, що переноситься, адже буде ймовірніший висновок при істотному взаємозв'язку названих ознак.

У своїй теоретичній і практичній діяльності юристам часто доводиться досліджувати окремі одиничні предмети, явища, події, при оцінці й аналізі яких для побудови умовиводів неможливо використовувати ані дедуктивні, ані індуктивні міркування. За таких умов на основі раніше отриманих знань про вже відоме явище уподібнюють йому нове схоже на нього явище, тобто використовують міркування за аналогією.

Таким чином, роль аналогії взагалі, а особливо в юридичній теорії та практиці дуже важлива. До неї звертаються у випадках правової оцінки, а також у процесі розслідування і проведення криміналістичних експертиз. Наприклад, аналізуючи фактичний матеріал, суддя і слідчий використовують не тільки загальні знання, отримані наукою і практикою, але й звертаються і до індивідуального досвіду – свого і чужого. Порівняння конкретної справи з раніше розслідуваними одиничними випадками допомагає виявити схожість між ними і на цій основі, уподібнивши одну подію іншій, виявити нові, раніше невідомі прикмети і обставини злочину.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Шакишев Б. С.,
студент 3 курса Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Логическая культура обоснования в судебной аргументации

Судебный публичный дискурс – одно из самых древних и самых почитаемых на земле занятий, один из древнейших способов проявления ораторского искусства, и каждая эпоха, страна, народ вносят свои коррективы в его развитие.

Доказательства и аргументация играют важную роль в ораторской речи юриста. Как доказать правильность своей мысли? «Логическими доводами, использованием убедительных аргументов, компетентных мнений, имеющих целью вызвать убеждение». Убедительность судебной речи во многом зависит от качества аргументов. Судьи оценивают правильность мыслей прокурора и адвоката прежде всего по степени значимости и ценности фактического материала. Только сила аргументов, их убедительность, имеют значение для полного внутреннего убеждения судей.

В судебной аргументации аргументы делятся на внутренние, то есть логические, и внешние: факты, документы и др., которые веско и убеждающе действуют сами по себе. Кроме того, выделяются иррациональные доводы. Их наиболее распространенные виды: призыв к жалости и симпатиям; обращение к авторитетам, традициям, к чувству почтения; это так называемые аргументы к состраданию, к лицу, а не к существу вопроса; они используются вместо объективной оценки преступления.

Обоснование тезиса может осуществляться путем прямого или косвенного доказательства. В речи судебного оратора прямое доказательство используется, когда роль аргументов выполняют показания свидетелей, письменные документы, вещественные доказательства. Информационные доказательства (показания свидетелей, письменные документы) должны быть обязательно проверены, и их достоверность должна быть доказана.

Прямое обоснование может принимать форму дедуктивных умозаключений, индукции или аналогии.

Дедуктивный метод состоит в том, что частные положения логически выводятся из общих положений, правил, законов. Оратор опирается на те или иные известные научные положения, истинность которых не вызывает сомнения, или на нормы права и другие оценочные стандарты.

Индуктивный метод предполагает изложение от частных фактов к установлению общих положений, это логический переход от аргументов к тезису. Индуктивный метод нередко используют при анализе экспериментальных данных, но в судебном процессе гораздо более широкое применение имеет дедуктивный метод.

Демонстрация в форме аналогии – это обоснование тезиса, в котором формулируется утверждение о свойствах единичного явления. Аналогия состоятельна лишь тогда, когда два явления сходны между собой не в любых, а

лишь в существенных признаках. На основе аналогии эксперты делают выводы из транссоциологических и дактилоскопических экспертиз.

Косвенное доказательство (в частности, доказательство от противного) ведется путем выдвижения антитезиса (допущения) и установления его ложности. Затем на основании закона исключенного третьего делается вывод: поскольку тезис и антитезис исключают друг друга, то ложность антитезиса означает истинность тезиса. В качестве примера косвенного способа доказательства, можно привести речь А. Ф. Кони по делу об утоплении крестьянки Емельяновой ее мужем, речь А. И. Урусова по делу Волоховой, речь Я. С. Киселева по делу Бердникова.

Нередко судебный оратор использует косвенные улики. Чтобы косвенное доказательство стало достаточным для вынесения обвинительного приговора, необходимо соблюдение следующих условий: 1) факт косвенного доказательства должен находиться в причинной связи с исследуемым преступлением; 2) обоснование тезиса путем косвенного доказательства всегда требует установления нескольких улик по делу, находящихся в соответствии между собой, в определенной связи.

Прямое опровержение тезиса строится в форме рассуждения, получившего название «сведение, к абсурду». Условно допускают истинность выдвинутого оппонентом положения и выводят логически вытекающие из него следствия: допустим, что оппонент прав и его тезис является истинным, но в этом случае из него следует... Если окажется, что это следствие противоречит объективным данным, то его признают несостоятельным.

В заключении следует отметить, что юристу крайне важно владеть логикой рассуждения – уметь обосновывать свою правоту и логически доказывать несостоятельность тезисов оппонента. Судебная речь – одна из самых ответственных из всех речей. Поэтому основная цель выступления оратора-юриста – воздействовать на суд, на присяжных заседателей, на аудиторию путем раскрытия новых фактов, расстановки соответствующих акцентов и главное – за счет обращения к воображению и эмоциям слушателей.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Шама Р. І.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Історичний взаємозв'язок логіки і права

Почнемо з визначення понять «логіка» і «право». Логіка – наука про закони і форми мислення, методи пізнання та умови істинності знань і суджень. Головним об'єктом дослідження логіки є описові системи мислення, тобто системи, які пропонуються як інструкція для людей, як слід правильно

мислити. Право – це обумовлена природою людини і суспільства система регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості.

Підсвідоме користування логічними здібностями відбувалося ще до виникнення права. Але з виникненням права впровадження в суспільну свідомість логічних принципів стає все більш інтенсивним. Майнові суперечки й розслідування злочинів, поява інститутів і норм, що регулюють процедури обвинувачення й захисту в суді вже в древніх цивілізаціях, свідчать про появу суспільної потреби в постійному вдосконаленні техніки міркування й аргументації. Результатом такого вдосконалення стала кристалізація в ранніх формах правосвідомості ідейних аналогів принципу тотожності й похідних від нього принципів не протиріччя й виключення третього, привселюдно стали артикульованими пошуки причинно-наслідкових зв'язків, які у свою чергу формували культуру логічного висновку, що потім поширилася з області правосвідомості на всі сфери суспільного менталітету.

Так реконструкція логічних підстав Кодексу Хаммурапі дозволяє зробити висновок про орієнтацію правової системи Древнього Вавилону на дедуктивний стиль мислення, сполучений з так званою субсумцією або з юридичним силогізмом – підведенням конкретного випадку під установлену законодавцем норму.

Починаючи від Аристотеля логіка стає інструментом становленням юриспруденції. Насамперед, це помітно в римський період античної цивілізації. Колосальний прогрес у юридичній техніці, що привів до неперевершених зразків римського права, починається із часів імперії після того, як у професійний оборот юристів увійшла «Топіка» Аристотеля, переведена Цицероном на прохання юриста Тробація Тесту. На відміну від старого теоретичного стилю творів Аристотеля, логіка римлян носить практичний характер, тому що її найбільш відомі представники були юристами й суспільними діячами, причому заняття логічними питаннями було для них справою другорядною. Але саме завдяки цій обставині із часів Римської імперії тягнеться традиція, відповідно до якої вивчення логіки стало характерною й обов'язковою рисою освіченого юриста.

Всі ці та деякі інші родинні зв'язки, утворюють предметне поле й стимулюють сучасні юридичні дослідження. Тому під юридичною логікою пропонується розуміти прикладну дисципліну, предметом якої є аналіз правових проблем методами традиційної й сучасної логіки.

Також необхідно зазначити, що логіка є дуже важливою для осіб, які працюють у сфері права. Логіка знаходить своє призначення в практиці юриста, адже саме юристам частіше за всіх інших фахівців доводиться презентувати результати своєї роботи на публіці, приймати дуже відповідальні рішення в дуже складних умовах, швидко реагувати на їхні постійні зміни. У сфері права, як ні в якій іншій сфері людської діяльності, через особливу гостроту і відповідальність прийнятих юристами рішень потрібні особлива витонченість думки, її формулювання, чітка побудова умовиводів, висування гіпотези, знаходження аргументів і вміння парирувати їх контраргументами. Без логіки юристам важко приймати рішення і швидко міркувати, також їм важко

складати «логічні цепочки», які можуть допомогти у їхній професійній діяльності.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Швидченко В. Ю.,
студент I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Психологічні та логічні маніпуляції

Проблема маніпулювання людьми завжди цікавила вчених. На необхідність освоєння області поведінкових маніпуляцій вказували М. Монтень, Б. Паскаль, Ф. Ларошфуко. Але ще більше ця проблема цікавила практиків (бізнесменів, політиків, керівників різних рангів). Зокрема, в багатьох зарубіжних країнах виходять десятки професійних журналів, присвячених «мистецтву» комерційних і політичних маніпуляцій та ігор.

Маніпуляція – спонукання іншої людини до переживання певних станів, зміни ставлення до чого-небудь, прийняття рішень і виконання дій, необхідних для досягнення партнером своїх власних цілей.

Що таке маніпуляції та маніпулювання людьми?

Маніпулювання за визначенням словників – спритний шахрайський виверт, витівка, передбачає такий замаскований вплив на іншу людину з метою домогтися від нього бажаних для вас цілей, при якому людина-жертва не може вчасно зрозуміти справжній сенс ваших слів і дій, їх спрямованість проти його власних інтересів і протистояти їм. При прямому фізичному чи словесному нападі, людина-жертва розуміє, що його інтересам загрожують і всіма можливими способами намагається захистити себе. При маніпуляції людина-жертва занадто пізно розуміє, а часом і зовсім до самого кінця не розуміє, що піддався нападу, а тому дивно беззахисний, довірливий перед маніпулятором. Маніпулятор – людина, яка робить маніпуляції, намагається ввести жертву в оману своїми словами або діями, які мають завжди подвійний сенс: один зовнішній сенс, призначений для іншої людини, і другий, прихований, таємний, деколи підступний сенс.

Характеристики маніпуляції як методу впливу на партнера :

1) маніпуляція – це вид духовного, психологічного впливу на людину (групу, суспільство);

2) маніпуляції мають прихований характер впливу (спроба маніпулювання лише тоді буде успішною, коли факт впливу адресатом не усвідомлюється і кінцева мета маніпулятора не відома; для маніпулятора важливо, щоб адресат вважав ці думки, почуття, рішення, наведені ззовні, своїми власними, і визнавав себе відповідальним за них);

3) маніпуляція передбачає гру на людських слабкостях – «мішенях впливу» (почуття власної гідності, почуття власності, фінансовий достаток,

влада, слава, службове просування, професійна кваліфікація, популярність, вороже ставлення до несхожих на нас та ін.) – ніхто не бажає здатися боягузом, нерішучим, жадібним, нерозумним, навпаки, кожен бажає виглядати гідно, бути великодушним, надавати заступництво, отримувати похвалу і т. п.;

4) маніпуляція передбачає спонукання до вчинення певної дії.

Маніпуляції – важливий елемент ділових відносин і можуть бути конструктивно використані в управлінській практиці на рівні міжособистісних контактів:

1) для створення ореолу керівника організації або підрозділу;

2) для пом'якшення форми примусу, обійтися без якого не вдається жодному керівникові;

3) для створення єдиної спрямованості бажань підлеглих на досягнення цілей організації.

Різні маніпуляції, що використовуються в діловому спілкуванні, можна умовно об'єднати в три групи: організаційно – процедурні, психологічні, логічні маніпуляції.

Організаційно – процедурні маніпуляції можуть бути використані організаторами переговорного процесу, дискусії. Вони зорієнтовані або на зрив обговорення, або на умисне зіткнення протилежних поглядів учасників дискусії з метою загострити атмосферу, або на зведення переговорів до свідомо неприйняттого для опонентів варіанту обговорення.

Психологічні маніпуляції засновані на використанні прийомів, що вводять співрозмовника в стан роздратування, що грають на його почуттях самолюбства і сорому

Логічні маніпуляції побудовані на свідомих порушеннях основних законів і правил формальної логіки або ж, навпаки, на їх вмілому використанні з метою впливу на недостатньо обізнаного опонента.

Ось деякі з засобів маніпулювання: опустити частину інформації або спотворити її, узагальнити до невпізнання; «приклеїти ярлик»; полестити, викликати жалість або, навпаки, почуття провини; повністю придушити або підлаштуватися. До хитрощів маніпулятора можна віднести гумор, жарти, якщо їх застосовують з метою збентежити партнера, позбавити його впевненості, принизити його і підкреслити свою перевагу. Такі виверти здійснюються за допомогою вербальних засобів (мови) і невербальних, причому, за даними деяких психологів, за допомогою невербальних засобів передається від 60 до 90% всієї інформації в процесі взаємодії, оскільки темп і ритм мови, інтонація, різні жести, міміка, тривалість контакту очей, дистанція, на якій протікає бесіда, частота зміни поз дозволяють не тільки більш-менш точно судити про настрої співрозмовника, його емоційний стан, але і про ступінь його щирості.

За допомогою невербальних засобів можна приховати правду і дати помилкову інформацію. Люди, які за родом своїх занять звикають брехати (політики, актори, телевізійні ведучі), повинні дуже добре знати невербальну мову, щоб його засобами «говорити» явну брехню. Домагаються вони цього двома шляхами: по-перше, використовуючи так звані правильні жести (вони стежать за тим, щоб жести збігалися зі словами), а по-друге, виключаючи

більшість жестів, тобто не роблячи ні позитивних, ні негативних жестів, що є дуже складним завданням (контролювати себе важче, ніж інших). Іншими словами, щоб брехати успішно, потрібно навчитися дуже добре володіти своїм тілом, або «заховати» його (щоб воно не видавало).

Таким чином, маніпуляції як дуже поширений спосіб взаємодії людей є в деяких випадках дуже небезпечним. У нашому суспільстві складно викрити справжніх маніпуляторів, які зловживають довірою інших людей і нормами етики.

Науковий керівник : к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Шевчук О. О.,
студентки 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Риторика в контексті теорії юридичної аргументації

В юридичному дискурсі аргументація є одним із найважливіших компонентів. Варто зазначити, що винесення остаточного, справедливого, законного судового рішення залежить саме від переконливості доказів прокурора, захисної промови адвоката і насамперед аргументованості позовної заяви. А це у свою чергу є доказом того, що для юридичної риторики важливим є вивчення юридичної аргументації, як складової загальної теорії аргументації.

Так що ж таке аргументація? Посилаючись на Юридичну енциклопедію під редакцією Ю. С. Шемшученка, можна зазначити, що аргументація – це процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності та слушності. Дійсно будь-яка людина, що висуває юридично значущу точку зору з певного питання, повинна представляти аргументи на її підтвердження, і лише тоді вона зможе бути прийнята і підтримана іншими.

Теорія юридичної риторики розвивалась паралельно із теорією юридичної аргументації і завжди була з нею тісно пов'язана. На підтвердження цього варто зазначити, що дані дві науки завжди базувались на чинному законодавстві певного історичного періоду та на відповідній системі права, це змушувало ритора, який був юристом-професіоналом, формувати свою промову і застосовувати юридичні аргументи виходячи із існуючих джерел та канонів права.

Ще з ранніх етапів розвитку риторики поширеним стає такий вид юридичного красномовства, як апології – промови на захист. Це зумовлено тим, що на той час не існувало ані державного звинувачення, ані попереднього судового слідства. У пору існування родового полісу суд вершили племінні вожді-царі. З утворенням античної державності роль судді взяла на себе держава, відкинувши сваволю полісного суду. Кожний міг звинуватити будь-кого у злочині. Захищатися ж людина мусила сама, виклавши красномовно

перед судом аргументи захисту. Це свідчить про те, що юридичне красномовство вимагало від людей не тільки знання законів, до яких вони зверталися для створення своєї промови чи складання правових документів, а й застосування певної аргументації, відповідно це означає, що риторична аргументація, що використовувалась у юриспруденції ще з того часу, може називатися «юридична риторична аргументація».

Таким чином я вважаю, що на сьогоднішній день ритор-юрист має:

- володіти чітким логічним мисленням;
- на високому рівні знати закономірності суспільних відносин;
- вільно володіти чинною законодавчою базою;
- всебічно бути обізнаним у теорії та практиці юридичної аргументації.

Науковий керівник: д. філос. н, професор кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Титов В. Д.

*Шукута Д. В.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Основы судебного красноречия

Судебные речи принято рассматривать как содержание судебных прений – особой части судебного разбирательства, в котором участники уголовного или гражданского процесса подводят итоги не только судебному следствию, но и предварительному расследованию, излагают суду свои предложения по вопросам, подлежащим разрешению в приговоре или судебном решении.

Известно, что судебная речь – одна из самых ответственных из всех речей, ведь за выступлением судебного оратора часто стоит судьба человека. При этом успех выступления судебного оратора определяется целенаправленным, настойчивым стремлением совершенствовать себя, учиться искусно владеть словом, так как речевая культура является обязательным элементом культуры судебного процесса. Поэтому понимание сущности судебной речи дает преимущество любому участнику процесса перед неподготовленными лицами. Следует отметить, что основная функция судебного красноречия – это способствовать установлению юридической истины по делу, формированию внутреннего убеждения судей.

Во-первых, говорить в суде нужно по существу, тщательно, всесторонне и объективно анализируя материалы дела, опираясь на нормы права. Во-вторых, говорить доходчиво, логично, убедительно, в соответствии с нормами литературного языка. А в-третьих, как представляется, мастерство судебного оратора основывается на постоянном упорном, целенаправленном труде. Только частые упражнения и желание добиться мастерства приведут к умению говорить публично.

Относительно вышесказанного необходимо добавить, что наиболее высоким уровнем культуры речи является речевое мастерство, заключающееся

в умении доходчиво, логично и убедительно раскрывать мысли, в богатстве словаря и разнообразии грамматических конструкций. Важно передать информацию не только грамотно, но и экспрессивно; не штампованными, надоевшими словами, а по-своему, самобытно, индивидуализировано.

Важно чтобы судебная речь воздействовала на окружающих, на слушающих ее людей, но для этого она должна обладать специфическими качествами, формирующими убеждение судей и присяжных заседателей в правильности позиции оратора. Судебная речь должна быть понятна всем ее слушателями; точно представлять содержание предмета на основе адекватно отношения к действительности; применять логические приемы, основные из которых – определение понятий, описание, сравнение, анализ, синтез, абстрагирование; не маловажной является и чистота судебной речи, которая не должна иметь просторечных, диалектных, жаргонных слов, при этом она должна быть правильной, эффективной, лаконичной, то есть иметь в наличии четкие формулировки, с отсутствием лишних слов, не несущих информации. Еще я считаю важным присутствие краткости речи, которая должна сочетаться с ее глубоким содержанием, чему содействуют эмоциональность и экспрессивность.

Рассмотрев специфику судебной речи, следует отметить, что содержание судебной речи играет не меньшую роль, чем ее построение. У каждого, кому предстоит говорить публично, и особенно на суде, возникает мысль: о чем говорить, что говорить и как. По нашему мнению, на первый вопрос отвечает здравый рассудок и логика вещей, определяющая последовательность и связь между собою отдельных действий. Что говорить – укажет та же логика на основе точного знания предмета, о котором приходится рассуждать. Как говорить: убеждающее.ю с использованием риторических приёмов.

Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики НЮУ имени Ярослава Мудрого – Невельская-Гордеева Е. П.

*Шинкар А. Г.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Стратегія і тактика софістичного спору

Софісти вважали, що за допомогою мистецтва спору можна довести будь-яке положення, яким би безглуздим воно не було. Мета їх роботи полягала у навчанні учнів різноманітним хитрощам та прийомам обдурювання співрозмовників. Треба зазначити, що софісти на достатньо високому рівні володіли тогочасною логікою. У зв'язку з цим багато їхніх прийомів ґрунтувалися на свідомому порушенні тих чи інших правил та законів цієї науки. До нашого часу дійшли численні приклади міркувань, які застосовували софісти в різноманітних суперечках. Найвідоміше міркування софістів – це міркування, яке отримало назву «Рогатий». Уявіть собі ситуацію: одна людина

хоче переконати іншу в тому, що та має роги. Для цього наводить таке обґрунтування: «Те, що ти не втрачав, те ти маєш. Роги ти не втрачав. Отже, у тебе є роги».

Крім побудови різноманітних міркувань, софісти також полюбили в суперечках ставити такі запитання, на які не можна було дати відповіді: як би людина не відповідала, все одно вона опинялася в пастці.

Також навчали своїх учнів здатності говорити про все та перемагати будь-якого супротивника, сперечаючись на будь-яку тему. В їхніх школах головним була спрямованість на «поліматию» – компетентність в усіх галузях.

Софістичну практику навчання усним виступам можна поділити умовно на риторичну та еристичну. Якщо говорити про першу, то, наприклад, треба згадати Горгія з Леонтін, який дуже старанно розробив різноманітні мовленнєві кліше. Уся риторика користується його риторичними фігурами. Крім того, софісти займалися систематичною розробкою та дослідженням «загальнозначущих місць». Це міркування на такі теми, як справедливе та несправедливе, природна справедливість та закони, які встановлюють люди, тощо. Вони вважали, що будь-яка аргументація може бути зведена до таких місць. Софісти також приділяли багато уваги знаходженню, *inventio*, тому, як і де шукати нові ідеї. Тут у пригоді, за їхньою думкою, стане вміння знаходити та розробляти нові додаткові смисли слів.

Змагання між учнями в процесі спору було основою викладацької стратегії софістів. Мистецтво диспутів стало головним методом шкільної діяльності. Диспути софістів були позбавлені усякої аксіологічної значущості, вони орієнтувалися тільки на перемогу. Для них головним було сформулювати й утвердити власну позицію. Питання щодо досягнення істини в спорі софісти взагалі ставили під сумнів.

Намагалися перетворити техніку спору в певний предмет навчання, презентувати його як мистецтво оперування словами, метою якого є не істина, а формальна або юридична перемога.

Отже, софістів не цікавить істина як така, їхня мета – здатність орієнтуватися в конкретній ситуації. Вони намагаються передати учням саме практичні навички проведення суперечок. Софісти не досягають істини в спорі, вони досягають кращого в певний момент часу.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопап С. С.

*Шкиря Я. В.,
студент I курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логіки в роботі юриста

Специфіка роботи юриста вимагає постійного застосування особливих логічних прийомів і методів. Логічна культура дозволяє юристу побачити

справжню сутність складних суспільних явищ, правильно оцінити їх. Не знаючи логіки, юрист може й відчувати, що він сам або хтось інший міркує не правильно, але як довести, що хтось помиляється? Твердження: «Ви помиляєтесь» — нікого не переконає. Потрібно обґрунтувати, в чому людина помиляється, розкрити в цьому доказі помилку, посилаючись на відповідні правила логіки.

Знання логіки не тільки дозволяє переконувати людей у хибності їх міркувань, але і прискорює знаходження помилок. Опрацювавши типові помилки, навчившись виявляти їх, юрист помічають їх миттєво. Важливо швидко знаходити помилки в ході судового засідання. Знання логіки допомагає будувати судово-слідчі версії, складати чіткі плани розслідування злочинів, визначати системи оперативних дій, не допускати помилок при складанні офіційних документів. Видатний філософ і державознавець І. А. Ільїн стверджував: «Вся сила логічного коментування повинна бути спрямована на те, щоб зрозуміти і відрізнити сенс, даний у законі, від всякого додавання...».

Отже, знання логіки допомагає юристу чітко і переконливо формулювати свою думку, розвивати розумові здібності правознавця, розуміти самому і пояснювати іншим складні правові явища і процеси, розкривати протиріччя в свідченнях, передбачати наслідки своїх і чужих дій та вчинків.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Шульженко М. Ю.,
студент 1 курсу НЮУ імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Внесок Т. Гоббса в розвиток логіки

Томас Гоббс (1588-1679) — англійський філософ-матеріаліст, один із засновників теорії суспільного договору і теорії державного суверенітету. Відомий ідеями, які отримали поширення в таких дисциплінах, як етика, теологія, фізика, геометрія, філософія та історія, він також зробив значний внесок в розвиток логіки.

Т. Гоббс розглядав логіку як науку про шляхи і методи розрізнення брехні, омани від істини. Його логіка складається з вчення про імена (поняття), речення (судження), умовиводи (силогізми). Вчений вважав, що імена являють собою єдиний матеріал, з якого складаються всі речення і умовиводи. Він розрізняв конкретні й абстрактні імена, імена первинного (імена речей) і вторинного порядку (імена імен і речень), імена позитивні і негативні, прості і складні, одиничні і загальні. Будучи номіналістом, він вважав, що досвід не може дати знання загального, яке можливе лише завдяки мові. У процесі спілкування люди навчилися пов'язувати зі своїми уявленнями про світ та речі певні знаки, передусім слова. При цьому одне і те ж слово застосовувалося до багатьох подібних предметів, що, врешті-решт, і забезпечило можливість знання загального. Наука, з погляду Т. Гоббса, отримує загальні і необхідні

знання шляхом оперування загальними іменами. Мислення він розглядав як об'єднання і роз'єднання імен, їх додавання, віднімання тощо, тобто як своєрідне числення. Свою позицію він пояснював так: «Якщо арифметика навчає нас додавати та віднімати числа, геометрія вчить нас таких же операцій щодо ліній, фігур, кутів, то логіки навчають нас тому ж самому щодо послідовності слів, складаючи разом два імені, щоб утворити судження, і два судження, щоб утворити силогізм, і багато силогізмів, щоб скласти доведення. Із суми ж, або із висновку силогізму, логіки віднімають одне речення, щоб знайти друге». Таким чином, Т. Гоббс висловив ідею, яка пізніше була реалізована в математичній (символічній) логіці.

Метою філософії, на його думку, мало бути створення наукового методу. Таким методом і повинна стати логіка. Правда, універсальним науковим методом пізнання в його ідеальному вигляді Гоббс вважав математику. Особливо високо він цінував геометрію, яка, на його переконання, є ідеалом для всіх наук, які повинні виводити всі свої закони з небагатьох перших засновників – принципів. Їх роль можуть виконувати лише визначення імен, а не аксіоми і постулати, яким, на думку Т. Гоббса, передують відповідні визначення.

Важливе місце в логіці Т. Гоббса займала теорія знаків, яка є важливим внеском в семіотику (науку про знаки). Визнаючи нерозривний зв'язок мислення і мови, науковець розглядав логіку як вчення про імена (поняття, ідеї), речення (висловлювання, судження), об'єднання речень (умовивіди, доведення), вчення про істину, брехню і науковий метод. Він створив широко розгалужену класифікацію імен. Саме Т. Гоббс першим назвав генетичне визначення окремим видом визначень.

Великого значення Гоббс надавав операціям поділу понять, їх обмеження та узагальнення. Поруч з дихотомічним діленням він називав і трихотомічне. Обмеження та узагальнення понять розглядав як додавання і віднімання імен. Речення (судження) Т. Гоббс розглядає як об'єднання імен. Для науки, на його думку, прийнятні лише деякі об'єднання імен – речення (судження). Він звертається до операцій перебудови суджень, зокрема до їх звернення та перетворення. Умовні судження Т. Гоббс вважає більш адекватними, оскільки основним завданням наукового знання він вважав пізнання причинних зв'язків. Обґрунтовуючи думку, згідно з якою будь-яке судження є додаванням двох імен (суб'єкта і предиката), Т. Гоббс змушений вважати кванторні слова «всі», «деякі» і т. д. складовими відповідних імен, а частку «ні», яка займає місце перед зв'язкою «є», приєднувати до імені, яким позначається предикат. Іншими словами, негативні судження він розглядав як ствердні, в яких роль предиката виконує поняття, що суперечить предикату відповідного негативного судження (так, судження «Деякі люди не є юристами» Т. Гоббс сформулював би так «Деякі люди є неюристами»).

Умовивіди він розглядав як об'єднання речень. В основі його вчення про умовивід лежить силогізм, який, за Т. Гоббсом, є операцією додавання трьох імен або об'єднанням двох речень, які носять загальне ім'я (ім.'я, яке позначає середній термін). Разом з тим, цей мислитель пропонує й інше розуміння

силогізму, яке пізніше було конкретизовано в математичній (символічній) логіці. Закони розбіжності і виключеного третього Т. Гоббс розумів як закони утворення правильних речень (суджень) з імен (понять), а закон тотожності – як умову наукової точності, яку можна сформулювати так: кожне слово в міркуванні повинне застосовуватися в одному і тому ж визначеному значенні.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Щербак М. Ю.
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналогії права і аналогії закону в сімейному праві

Популярним і діючим у сучасних правових умовах способом заповнення прогалин у законі в тих галузях, де це допускається, є аналогія.

Перший вид аналогії (за відсутності закону, який регулює спірні відносини) має назву «аналогія закону», другий (за відсутності і закону, який регулює спірні відносини, і закону, який регулює подібні до спірних відносини) – «аналогія права».

Аналогія – це такий умовивід, в якому за схожістю предметів в одних ознаках робиться висновок про їх схожість і в інших ознаках. Аналогію ми використовуємо в нашому житті навіть не задумуючись про це. Вона відіграє важливу роль для розвитку науки, має знану роль у теоретичній та практичній діяльності юриста. Він може аргументувати власну точку зору та критикувати опонента. Абсолютної аналогії як такої на практиці взагалі не може бути. Для аналогії важливим є встановлення не будь-яких збігів, а встановлення подібності предметів за її суттєвими ознаками, хоча між ними можуть бути і не суттєві відмінності.

Існує два види аналогій:

- аналогія властивостей і
- аналогія відношень.

Аналогією властивостей називається такий умовивід, у якому переносною ознакою є властивість.

Аналогією відношення називається умовивід, в якому переносною ознакою є ознака відношення.

Метод аналогії широко використовується в багатьох суспільних науках, але значна кількість філософів-ідеалістів заперечували використання історичних аналогів. Інші філософи навпаки зловживали аналогією в історії.

Серед науковців до цієї проблематики зверталися О. Скакун, Ю. Власов, С. Алексєєв, А. Маліновський, С. Трубецкой та інші.

Поширеним у юридичній літературі є виділення умов та вимог, які характеризують застосування саме аналогії закону у той час, як умови та вимоги застосування аналогії права або недостатньо досліджуються, або

досліджуються стосовно аналогії закону. Аналогія закону відрізняється від аналогії права, що розкриває різницю в умовах їх застосування притаманних саме цьому способу заповнення прогалин в законодавстві.

За аналогією застосовуються норми та принципи певної галузі права, тобто дотримується галузевий критерій, що зобов'язує до чіткого з'ясування правової природи відносин, які підлягають врегулюванню за аналогією.

Застосування права за аналогією є сигналом до врегулювання проблеми в нормативно-правовому, законодавчому порядку.

Застосування аналогії закону й аналогії права у даний час прямо передбачені в чинному господарському, господарсько-процесуальному, трудовому, сімейному, цивільному, цивільно-процесуальному законодавстві.

Аналогія як засіб усунення прогалин в законодавстві передбачена в ст. 10 СК: ч. 1. Якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону).

ч. 2. Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до загальних засад сімейного законодавства (аналогія права).

Аналогія закону має місце, якщо:

- відносини щодо яких спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання;
- ці відносини не регулюються конкретними нормами права;
- вирішення спору, який виник, неможливе виходячи із засад і змісту законодавства;
- є закон, який регулює схожі відносини і який може бути застосований до цих відносин.

Можливість прийняття рішень в межах цивільного судочинства на основі аналогії закону та аналогії права передбачена постановою Пленуму Верховного Суду України від 29.12.1976 р. за № 11 «Про судові рішення» (зі змінами, внесеними постановами від 24.04.1981 р. за № 4, від 25.12.1992 р. за № 13 та від 25.05.1998 р. за № 15). Згідно із зазначеною постановою Пленуму, рішення є законним лише тоді, коли суд, виконавши всі вимоги процесуального законодавства і всебічно перевіривши обставини, вирішив справу відповідно до норм матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а за їх відсутності – на підставі закону, що регулює подібні відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України.

З урахуванням того, що сімейне право традиційно розглядають як підгалузь цивільного права, можна стверджувати, що при застосуванні аналогії закону можна застосовувати норми не лише сімейного, а й цивільного законодавства.

Аналогія права та аналогія закону слугує одним з видів усунення прогалин у праві (вони існують за причин: виникнення нових суспільних відносин, яких на момент прийняття закону ще не існувало), способом висування різних версій при розгляді справ та доведення точки зору. Все це

свідчить про те, що застосування цього явища є складним творчим процесом, який ґрунтується як на логіці, так і на оцінці конкретних суспільних відносин.

*Науковий керівник: к. ю. н., ас. кафедри логіки НЮУ
імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.*

*Щур Є. І.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Формальна логіка у судовій практиці

У багатьох країнах світу використовується система змагального судочинства, відповідно до якої кожна сторона повинна аргументувати свою точку зору та від її аргументації буде залежати рішення суду. Тому більшість робіт з юридичної аргументації звернена до питання аргументації сторін, що не є досить вірним. Потрібно більше приділяти уваги аргументації в судових рішеннях, тому що саме рішення містять використовувані моделі аргументації. У ст. 84 Господарського процесуального кодексу України зазначається, що рішення суду повинно складатися із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. У п. 4 даної статті стверджується, що суд повинен вказувати доводи та мотиви, на які він спирається при винесенні рішення. Таким чином, на законодавчому рівні закріплено, що суд повинен своє рішення аргументувати, але, як свідчить практика, суди по різному тлумачать справи з фактичним однаковим складом або посередньо мотивують своє рішення.

Дана проблема пов'язана з недостатністю наукових розробок в юридичній аргументації в Україні. Найбільш широке використання в оцінці юридичної аргументації має формальна логіка. Формальна логіка дозволяє суддям застосовувати закони саме в тому контексті, в якому їх виклав законодавець. Тобто, судді не можуть трактувати закони з точки зору формальної логіки інакше, ніж це передбачено. Формальна логіка дозволяє аналізувати винесені судові рішення, але юридична аргументація може дуже суттєво знижувати ефективність формально-логічного аналізу. Це може бути пояснено тим, що законодавець, приймаючи закони, не додержувався формальної логіки. Але це не можна ставити у вину законодавцю, оскільки деякі норми права впливають з норм моралі, принципів демократизму тощо.

Наприклад, у праві не можуть використовуватися докази, які отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК), хоча з точки формальної логіки джерело доказів не важливе, значення має їх наявність.

Також у праві існує велика кількість презумпцій, які також суперечать формальній логіці. Наприклад, існування таких норм як обов'язковість давати свідчення та можливість не свідчити проти своїх близьких. Дві суперечливі норми з точки зору формальної логіки, але дуже важливі у реальному житті.

Подібні проблеми виходять за рамки формальної логіки та не піддаються формально-логічному аналізу. Тому дуже важливим питанням є розробка загальної теорії, яка зможе використовуватися на практиці. Така теорія повинна усунути проблеми розуміння логіки законодавця суддями, для того, щоб, розуміючи якими логічними засобами користувався законодавець, мотивувати та винести законне рішення. Важливо зазначити, що більш широко розвинута правова аргументація в США та Європі, але так як їх право має специфічні ознаки, не можливо імплантувати їх теорію до нашої практики повністю, потрібно проаналізувати та взяти найкорисніші ідеї.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Юшенко С. А.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аналіз цілей як тактика ведення суперечки

Будь-яка суперечка – це процес прийняття рішень. Кожна теза, аргумент, контраргумент є наслідками прийняття відповідного рішення. Чи не найважливішим елементом процесу прийняття рішення є ціль. Цілі, до яких ми прямуємо, визначають рішення, які ми приймаємо. Для того, щоб найефективніше відреагувати на аргументи свого опонента, потрібно, насамперед, визначити для себе цілі, які він переслідує. Після цього буде набагато легше зруйнувати його позицію.

Цілі мають дві форми: основні та додаткові. Основні – це керівні причини висунування пропозиції. Основні цілі стосуються вирішення певної проблеми і їх дуже легко визначити. Але дуже часто пропонуються цілі, що знаходяться поза основною проблемою. Наприклад, аргументуючи збільшення видобутку нафти, можна посилатися на такі цілі як задоволення потреби в електроенергії, розвиток економіки завдяки створенню робочих місць і доходів тощо. Кожна з цих цілей є додатковою до основної – збільшення кількості енергоресурсів. Для того, щоб визначити, яка з цілей є основною, варто знайти ту з них, яка б включала всі інші. Концентрація на основній меті дозволить заощадити час та зосередити зусилля на головному, не відволікаючись на неважливе.

Після того, як основна мета була визначена, вона може бути використана для того, щоб довести, що пропозиція опонента є небажаною. Зробити це можна, використовуючи п'ять підходів.

1. Послаблення. Послаблення може показати, що певне твердження не досягне мети або не реалізує її значною мірою. В більшості випадків послаблення демонструє, що пропозиція не призведе до таких значних наслідків, про які говорять її апологети. Наприклад, в питанні про заборону тютюнових виробів головною метою прихильників такого рішення буде зменшення кількості курців. Натомість, можна показати, що паління є

частиною культури багатьох народів, тому в будь-якому випадку курці будуть шукати нелегальних постачальників, як це відбувалося під час «сухих законів». Проте, стратегія послаблення не завжди є ефективною, оскільки зменшення значення аргументу не знищує його повністю.

2. Відхилення. Відхилення є доведенням того, що пропозиція опонентів тільки віддалить їх від досягнення мети. У питанні про збільшення видобутку нафти відхиленням є твердження про те, що збільшення видобутку нафти тільки уповільнює дослідження і розвиток нових відновлювальних джерел енергії і тому знижує кількість доступних енергоресурсів.

3. Наслідки. Можна виграти суперечку, якщо заявити, що незалежно від того, чи досягнута основна мета опонента, наслідки реалізації їх пропозиції роблять таку політику небажаною. Аргументи про наслідки будуються на несприятливих ефектах від прийняття певного рішення. У прикладі про видобуток нафти можна звернути увагу опонентів на шкоду навколишньому середовищу, викликану освоєнням нових джерел нафти, а також використанням великої кількості цього палива.

4. Альтернативна пропозиція. Після доведення небажаності пропозиції опонента вдалим є висунення альтернативної пропозиції, що найбільш відповідає його меті. Альтернативна пропозиція є найбільш ефективною, коли вона конкурує з ідеєю опонента, тобто дає аудиторії вибір «або-або», унеможлиблює прийняття обох пропозицій одночасно.

5. Альтернативна мета. Якщо зв'язати спростування з метою, яку переслідує опонент не вдається, виходом може стати висунення альтернативної мети. Такий підхід може бути ефективним при виборі цілі, важливішої за ту, що була обрана опонентом. В суперечці про видобуток нафти альтернативною метою може бути захист навколишнього середовища. Можна доводити, що ця мета є важливішою за наявність додаткових енергоресурсів, оскільки навколишнє середовище – запорука нашого існування. Проблема дефіциту енергоресурсів є другорядною відносно нагальних екологічних проблем.

Тактика аналізу цілей є дуже ефективною. Побудовуючи стратегію, в центрі якої стоїть мета та потенційна можливість її реалізації, можна зосередити увагу на головному конфлікті, перемога в якому буде запорукою перемоги в суперечці.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Яременко А. В.,
студент I курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Основні види софізмів у розмові

На сьогодні для задоволення своїх потреб в розмові дуже часто використовують софізми – навмисні помилки в критиці та аргументації.

В розмовах різного характеру використовуються аргументи двох видів. Це аргументи до змісту справи та аргументи до людини (емоційний вплив на людину). Аргументи до справи безпосередньо стосуються теми розмови, предмета обговорення, при тому, що аргументи до людини ніяким чином не відносяться до обґрунтування об'єкта розмови, а спрямовані на суб'єкт – співрозмовника. Оскільки другий аргумент використовується лише для того, щоб зайняти вищу позицію в суперечці, то в ході цього сама дискусія перетворюється в таку, ціллю якої є не отримання істини, а проста, нікому не потрібна перемога в дебатах. При цьому виділяють близько двадцяти п'яти варіацій аргументу до людини. У своїх тезах я хотів би приділити увагу деяким з них. Зокрема, це аргумент до особи, аргумент до публіки, суб'єктивний аргумент, брехливий аргумент, аргумент до вигоди, аргумент до мас, аргумент до пихи, аргумент до авторитету, аргумент до освіченості, аргумент до посадовця, аргумент до сили.

Хочу почати із суб'єктивного аргументу. Цей аргумент є завідомо хибним або недостатньо доведеним, але при цьому він виходить із переконань співрозмовника. Це не є інкрустація у розмову неправдивих тверджень, а, лише, запозичення із свідомості опонента факту і корекція його в потрібний нам бік без суттєвої зміни змісту.

Брехливий аргумент характеризується тим, що за його допомогою намагаються в розмову ввести завідомо неправдиву думку, змусити співрозмовника прийняти її за істинну. Цей прийом, в свою чергу, поділяється на такі підвиди: частково брехливий аргумент, тактично-брехливий аргумент, неприкритий брехливий аргумент, неправомірне звернення до науки, брехливий аргумент як передумова до запитання, брехливий аргумент, що випливає з підтексту, адвокатський аргумент тощо. Всі вони в тій чи іншій мірі визначаються використанням хибного доводу.

Аргументу до особи можна дати характеристику такого, який не несе за собою ніяких конкретних фактів стосовно суперечки. Він ґрунтується на виявленні персональних недоліків супротивника, які буцімто руйнують всю точність його міркувань.

Аргумент до публіки визначають як такий, що в своєму змісті не має будь-яких обґрунтувань думки, а лише керує емоціями, почуттями, настроєм слухачів. Замість викладу фактів, мовець видає свою характеристику з метою заманити на бік своєї думки більше послідовників.

Аргумент до мас дещо схожий на попередній, але містить у своєму контексті деякі відмінності. Так, він полягає у застосуванні важелів народного впливу, піднімаючи такі теми, як класові інтереси, питання раси, статі тощо.

Аргумент до вигоди полягає у тому, що як правдиве твердження застосовується наслідок тієї чи іншої дії. Подією, що слідує за вибором та підтриманням думки мовця в таких випадках завжди слідує успіх.

Аргумент до авторитету. Він включає в себе посилення на авторитетні думки людей, держав, політичних або громадських об'єднань і, звичайно, опонент не наслідиться іти проти загальноновизнаних принципів. Зазвичай, разом із цим аргументом використовується брехливий аргумент.

Аргумент до пихи характеризується тим, що основною його ідеєю є возвеличення думки опонента, що несе у собі прихований підтекст, або ціль таким чином лобювати власні інтереси.

Аргумент до освіченості полягає у прихованому або яскраво вираженому сумніві щодо освіченості або компетентності супротивника у певному питанні. Зазвичай цим питанням є те, яке не належить до об'єкту розмови або невідоме жодному із суб'єктів суперечки і характеризується тим, що немає змоги його перевірити.

Аргумент до сили у своєму контексті передбачає слідування неприємних наслідків. Характеризується тим, що після зникнення прямої або побічної загрози опонент знову починає підтримувати свою минулу думку і суперечити тезі мовця. Тож можна сказати, що цей аргумент є малоефективним у суперечках, нерегламентованих часом.

Основною ознакою аргументу до посадовця є те, що оспорується дії владних елементів, керівництва та всіх тих, над ким є вища інстанція. Основним важелем є завуальована або відкрита погроза звернутися до вищестоячих органів з питанням про некоректність тверджень опонента.

Таким чином, можна зробити висновок, що софізми є надзвичайно поширеним явищем у культурі мовлення. Саме широка різноманітність допомагає їм залишатися непоміченими у розмові. На мою думку, софізми спотворюють всю суть будь-якої розмови, втрачається «зерно істини», що веде за собою утрату смислу дебатів.

Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки НЮУ імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Яремчук Н. В.,
студентка 3 курсу Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Некоторые аспекты юридической аргументации

Аргументация не только применима с учётом специфических особенностей, но и жизненно необходима в любой сфере человеческой деятельности, будь то экономика, политика, право и др., ибо во всех из них человеку нужно отстаивать свою позицию. Практическая польза аргументации раскрывается в её основных функциях: 1) познавательной (предполагающей расширение круга знания как аудитории, так и самого аргументатора); 2) коммуникативной (обеспечивающей контакт и взаимодействие аргументатора и аудитории); 3) регулирующей, которая определяет правила и нормы взаимоотношений аргументатора и аудитории; 4) персуазивной (предполагающей через убеждение воздействие аргументатора на сознание аудитории); 5) оценочной и проверочной (предполагающей особый отбор и испытание аргументов); 6) управленческой (ориентированной на эффективное

планирующее, мотивирующее и контролирующее воздействие на сознание аудитории).

Несмотря на то, что аргументация играет важную роль во всех сферах жизни человека, особенно велика её роль в профессиях, связанных со взаимодействием людей. Напрямую связано с аргументацией искусство продаж и рекламы как убеждение покупателя приобрести именно данный товар по данной цене, в данное время. Искусство политики также значительно зависит от возможности убедить избирателя поддержать его программу и проголосовать за него на выборах. Но особенно значима роль аргументации в деятельности юриста, который не может не стремиться, например, убедить присяжных либо судью в невиновности своего клиента, либо повлиять на аудиторию с какой-либо иной целью, непосредственно затрагивающей перспективы человеческой жизни, последняя оказывается прямо зависимой от аргументов, которые должны быть эффективными, действительными, законными, обоснованными, весомыми.

Для юриста важно не только знание объекта и элементов аргументации, но и правил построения её композиции, т. е. группировки составных частей. Голландские учёные Ф. Ван Эмерен (заслуженный профессор в Отделе речевой коммуникации в Университете Амстердама) и Р. Грутендорст (профессор голландской речевой коммуникации в Университете Амстердама) выделяют три вида композиции аргументации – сочинительную, подчинительную и множественную композицию аргументации. При множественной композиции каждый аргумент самостоятелен и не зависит от других, в сочинительной каждый аргумент имеет силу лишь в сочетании с остальными, а подчинительная композиция аргументации предполагает необходимое следование данного аргумента из предыдущего. Правильный и удачный выбор композиции юристом не только облегчает её восприятие аудиторией, но и делает её более эффективной.

Профессор К. Лумер (профессор моральной философии в Университете Сиены) упоминал, что практически значимы следующие принципы представления юридической аргументации: ясность и однозначность; последовательность и логичность; достоверность; имманентность (постоянство); плюрализм и максимальная простота.

Из современной теории аргументации вытекает, что субъект юридической аргументации должен отвечать следующим основным требованиям: компетенции, серьёзности, ответственности, честности, открытости для диалога с аудиторией.

Эти условия значительно расширяют требования к логике юридического рассуждения, поскольку выходят за границы традиционно рекомендуемых для использования юристами законов логики: тождества, требующего, что бы любая мысль имела устойчивое и вполне конкретное содержание; противоречия, запрашивающего ответ «да» и «нет» на один и тот же вопрос, в одно и тоже время, в одном и том же смысле; исключённого третьего, гарантирующего истинность лишь у одного из двух противоречащих друг другу высказываний; достаточного основания, ориентирующего юриста на то,

что его утверждения должны быть обоснованными другими истинными положениями. Конкретизируя требования закона достаточного основания в деятельности юриста, теория аргументации обращает внимание не только на необходимость обоснования некоторой точки зрения, но и на то, что бремя её аргументации лежит на её авторе.

Поскольку в современной юридической и логической и учебной литературе феномен аргументации нередко отождествляется с процедурами доказательства (доказывания), следует подчеркнуть, что важнейшей целью аргументации является разрешение противоречий (конфликтов) между различными точками зрения. Помимо прочего, аргументация способна заставить человека изменить некоторую точку зрения, либо укрепить её. С её помощью можно достичь консенсуса и не дать перейти конфликту точек зрения в агрессивное противоборство людей.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Шестопал С. С.*

*Ярова В. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення логіки для юристів

Питання про значення логіки для права, про співвідношення цих двох наук довгий час привертало увагу логіків, філософів, юристів. Протягом багатьох віків видавалися праці, присвячені його дослідженню. Так, ще наприкінці XVI ст., у 1588 році, була видана книга Абраама Франца «Правова логіка», основна мета якої полягала у демонстрації тісного зв'язку логічних і правових знань.

Відтоді минуло багато часу, але інтерес до цього питання не зник. Воно й сьогодні залишається актуальним, про що свідчить його активне обговорення науковцями на сторінках багатьох видань як правової, так і логічної спрямованості.

Саме юристи повсякчас підтверджували велике значення логічних знань для правознавців. Так, на початку XX ст. у правовій літературі неодноразово зазначалося про необхідність знань з логіки для правової діяльності. Правознавець В. Д. Катков у 1913 році висловлювався за те, що зв'язок юриспруденції і логіки настільки очевидний, що було б так само дивно сумніватися в ньому, як і доводити його.

Цю точку зору підтримував відомий російський дореволюційний юрист Є. В. Васьковський, якому належать такі слова: «Можна правильно мислити без поняття про логіку, можна добре говорити будь-якою мовою без знання її граматики. Але логіка і граматика навчають мислити та говорити свідомо й знаходити помилки у себе та інших».

Більшість сучасних вчених-юристів у своїх працях також підкреслюють тісний зв'язок логіки і права. Так, В. М. Кудрявцев зазначає, що «немає ніякої іншої царини суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних міркувань спричиняє таку суттєву шкоду, як у царині права. Логічність міркувань, суворе дотримання законів правильного мислення при розгляді і вирішенні справи – це елементарна необхідна вимога для кожного юриста». С. Тарарухін при розгляді питання про кваліфікацію злочину особливо наголошує на логічному аспекті цієї проблеми, який дозволяє, на його думку, «поєднати її фактичну і юридичну основу в єдине ціле».

Значний інтерес до логічних досліджень виявляють також інші сучасні правознавці. Звернемося до монографії видатного російського юриста С. Алексеєва «Восходження к праву. Пошуки і рішення», що вийшла друком у 2001 р. У цій праці автор неодноразово підкреслює значення формальної логіки для сучасного правознавства. На його думку, «право являє собою логічну систему. На рівні догми права своєрідність права як логічної системи характеризується її глибокою єдністю з формальною логікою, або ширше – математичною (символічною логікою). І право у цьому відношенні є своєрідною оселею, одвічною, рідною оселею формальної логіки».

Він вважає, що «фокусом роботи з удосконалення сучасного законодавства і практики його застосування є підвищення рівня «формальної логічності» юридичної системи та її підрозділів, усунення існуючих протиріч, неузгодженостей, тобто досягнення максимально можливої досконалості чинного права з точки зору формальної логіки».

Я вважаю, що логіка для людини – це своєрідне знаряддя для тренінгу розуму і якщо людина хоче бути інтелектуально розвиненою, навчитися грамотно міркувати, зі знанням, а не стихійно застосовувати закони й правила логіки, вивчення цієї науки для неї повинне стати обов'язковим.

По-перше, ця дисципліна формує логічну культуру правознавця, допомагає йому в складних ситуаціях правової діяльності мислити правильно, швидко знаходити логічні помилки у своїх міркуваннях та у міркуваннях інших людей, грамотно їх спростовувати.

По-друге, значення логіки для студентів-юристів полягає у тому, що методи логічного аналізу можуть застосовуватися для витлумачення законодавства.

По-третє, значення логічних знань для юристів полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливим логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки. Таким чином, змістовна модель проблеми, що досліджується, уточнюється та спрощується, а зміст концепту проблемної ситуації отримує точне й чітке вираження.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Ярушинська Є. Ю,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Деякі помилки у визначеннях, що містяться у правовому полі України

Однією з найпоширеніших проблем неоднозначного розуміння законів у правозастосовній діяльності є неправильні визначення понять у нормативно-правових актах. Це зумовлено недосконалістю законодавчої техніки. Тобто, актуальність нашого дослідження постає у необхідності заміни певних термінів та понять у правових актах України.

Зазначимо, що визначення – логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст понять або вводиться новий термін. Визначити поняття означає указати, які суттєві ознаки входять у його зміст. Розглянемо декілька типових помилок, що часто припускають законодавці.

Однією з поширених помилок є порушення правил співмірності. Мається на увазі, що часто на практиці дається занадто широке або занадто вузьке визначення поняття. Досить цікавим є визначення нафти, що дається у ст. 312 Кодексу торговельного мореплавства від 23.05.1995 № 176/95-ВР, оскільки законодавець стверджує, що риб'ячий жир теж належить до нафти. Мабуть, законодавець при викладенні цієї статті мав на увазі, що дія ст. 309 та 310 зазначеного кодексу поширюється на перелік певних продуктів, що мають певні спільні ознаки для цілей правового регулювання, а саме на будь-яку нафту, в тому числі китовий і риб'ячий жир.

Другою дуже поширеною помилкою у визначеннях понять є наявність тавтологій. Прикладом є ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України від 21.06.2001 № 2542-III, а саме:

1) пункт 2 закріплює, що бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад, сіл, їх об'єднань, селищ, міст (в тому числі районів у містах). Доцільним було б змінити поняття «бюджети» у визначувальному на «основний фінансовий план утворення, розподілу та використання грошового фонду», відповідно, територіальних громад, сіл тощо;

2) пункт 15-1 дає визначення гарантійного зобов'язання як зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію. Пропонуємо змінити дане формулювання на визначення наступного змісту: «Гарантійне зобов'язання – це правовідношення гаранта та кредитора, у якому гарант має обов'язок повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання...»;

3) пункт 24 зазначає, що «закон про Державний бюджет – закон, який затверджує Державний бюджет України та містить положення щодо забезпечення його виконання протягом бюджетного періоду. Пропонуємо такий варіант визначувального у даному випадку: «закон про Державний бюджет – це

нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який затверджує план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань та функцій, які здійснюються відповідними органами державної влади, органами АРК та органами місцевого самоврядування, а також містить положення щодо забезпечення його виконання протягом бюджетного періоду».

При визначенні одного терміну неприпустимим є використання іншого терміна, який вимагає додаткових пояснень. Так, у статті 2 Закону України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 № 2460-ХІІ наведено визначення поняття «політичні партії», де використовується термін «державна політика», який відсутній у будь-якому законі чи іншому законодавчому акті українського законодавства; ч. 1 ст. 4 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI містить низку понять, які слід визначити у законі, а саме терміни «планувальна організація території», «система розселення», «система взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту, інженерної та соціальної інфраструктури». На нашу думку, необхідно усунути ці прогалини.

Підсумовуючи вищезазначене, робимо висновок, що дійсно визначення понять у деяких нормативно-правових актах України потребують вдосконалення. Дотримання основних логічних принципів при визначенні в нормативно-правових актах дозволяє однозначно, чітко, ясно та одноманітно розуміти як громадянами, так і органами державної влади правові норми своєї держави.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Ясинська К. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Судова риторика

З демократизацією суспільного життя і гуманізацією освітньої системи в Україні посилюється інтерес до такої призабутої за тоталітарних часів класичної науки, як риторика. Важливою складовою діячів сучасної політики і права є їх публічність, яка неможлива без ефективного мовлення. Активність і результативність професійних дій і політика, і юриста передбачає відповідну риторичну підготовленість, тому підвищений інтерес громадськості до риторики, в тому числі і судової, актуалізує дослідницьку увагу до її історії. Насамперед, риторика – це наука лінгвістична, тобто мовознавча, більше того, – живомовна. Такою вона виникла у Давній Греції, і на це розраховані всі її постулати. Риторика універсальна, вона потрібна в усіх галузях професійного навчання, в усіх сферах суспільного життя, бо немає суспільства без мови. Актуальність риторики як лінгвістичної науки зумовлюється універсальністю й феноменальністю самої мови, адже мова підносить людину над світом природи,

виділяє її як інтелектуальний феномен, який здатний пізнавати, освоювати і творити світ. Мова дає можливість людині реалізувати себе як особистість, ідентифікуватися з власним «я», з колективом, суспільством, нацією. Вона моделює вчинки, щоденну прагматику людини. Знецінення мови знецінює її носіїв – мовців.

Сучасна риторика має широке застосування в найрізноманітніших ситуаціях мовного спілкування усього соціуму. За приклад можна взяти судову риторику, змістом якої є певні думки, доводи, ідеї, міркування, які потрібно донести аудиторії судового процесу. Вони неминуче пов'язані з особистим ставленням людей до результатів досліджень, емоційним сприйняттям інформації, психологічним ставленням людей до результатів досліджень, емоційним сприйняттям інформації, психологічним станом впевненості чи невпевненості у правильності зроблених висновків. Судовий стиль характеризується чітким вираженням мети, відсутністю штучної розпливчастості, манірності, доступністю у сприйнятті, умінням доцільно використовувати засоби психологічного впливу на слухачів. Техніка мовлення за такими її параметрами, як інтонація, темп, ритм повинна бути інваріантною, тобто гнучкою, здатною відтінити тезу чи підкреслити аргумент. Виходячи з того, що судова промова – це завжди процесуальна дія або елемент судових дебатів, ораторові слід так її скласти і виголосити, щоб у змісті та формі промови послідовно простежувалася присутність опонента.

У промові використовують традиційні засоби полеміки, які дозволяють висвітлити неаргументованість тези супротивної сторони (учасника процесу) і тим самим зміцнити свою позицію завдяки посиленій аргументації. Саме полемічні прийоми стають найдієвішим засобом «звільнення» судових дебатів від неаргументованих тез чи неправильних аргументів. Разом з тим, використання таких прийомів вимагає від оратора дотримання певних принципів: справдивість, чесність, чуйність, принциповість, дисциплінованість. Ці принципи важливі ще й тому, що норми процесуального закону, як правило, містять деякі обмеження в дебатах, недотримання яких учасниками процесу призводить до негативних наслідків. Як свідчить досвід, досить вдалим риторичними прийомами є такі, як полемічна загостреність, перебільшення позиції, концентрація дій, «ефект раптовості» та ін. Їх використання – ефективний засіб логіко-композиційної організації значних масивів інформації.

Досить поширеним у судовій практиці є застосування таких прийомів ведення спору, що спираються на логічні порушення, наприклад, підміна тези, обґрунтування тези неправильними аргументами, логічна диверсія, та ін. Своєчасні виявлення та аналіз згаданих прийомів, тобто логічних помилок, здатні суттєво посилювати аргументованість позицій оратора.

Науковий керівник: к. ю. н., ас. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Войтенко Д. О.

ЗМІСТ

Передмова		3
<i>Логіка і право</i>		
Войтенко Д. О.	Аргументація у суді присяжних в Україні	4
Воскресенский Б. А.	Правда или правдоподобие? (некоторые аспекты диагностики бредовых расстройств)	8
Жалдак Н. Н.	Изобразительная практическая деонтическая логика в праве ...	14
Зархина С. Э.	Генристическая юрислингвистика как один из методов исследования конфликтных текстов (на примере аргументов)	16
Ипатов И. С.	Судебные речи: театр судебных действий	25
Куцепал С. В.	Компетентність особистості як умова ефективної аргументації у юридичній практиці	32
Невельська-Гордєєва О. П.	Логічний аналіз софістичних помилок	36
Павленко Ж. О.	Особливості юридичної аргументації	42
Титов В. Д.	Логические взгляды Джереми Бентама	44
Тягло А. В.	Остается ли истинна главная ценностью поля права?	51
Юркевич О. М.	Логико-структурный анализ аргументации	56
<i>Трибуна молодого вченого</i>		
Абрамова Л. О.	Аксіоми у праві	61
Андрейченко А. І.	Особливості підготовки судової промови	63
Андрійчук Т. О.	Особливості судової риторики	65
Анисимов К. Г.	Юридический силлогизм в процессе досудебного расследования	67
Антонюк Д. О.	Максима «ne bis in idem»	68
Астахов М. В.	Некоторые типичные ошибки начинающих адвокатов	70
Баглик О. О.	Юридична аргументація у сфері правотворчості	71
Баланік В. С.	Мистецтво переконання в юридичній аргументації	73
Барабаш І. Ю.	Софізм как прием воздействия на аудиторию	75
Білаш Р. В.	Значення логіки для інтелектуальної культури юриста	77
Блощинський А. А.	Застосування аналогії	78
Бобух Є. Р.	Характеристики юридичного мислення	79
Болотна Т. Ю.	Логічний аналіз поняття «норма права»	81
Васильченко Є. В.	Тактика ведення судового спору: логіко-правовий аналіз	83
Велика М. О.	Застосування презумпції як засобу аргументації у практиці судових органів	84
Веремчук Р. В.	Доказування в юридичній практиці	85
Гавриляк Ж. О.	Клієнтелізм в Україні	87
Гадіров Т. Р.	Деякі аспекти історії юридичної логіки античного періоду	88
Галінкін В. Ф.	Порушення законів логіки у рекламних слоганах	91
Гальченко О. Р.	Процесуальні помилки як наслідок порушення логічних прийомів в практичній діяльності слідчого	93
Галушко О. О.	Значение законов логики для судебного исследования	94
Гапоненко Б. Д.	Логічна сутність гіпотези як елементу норми права	95
Гарбарчук А. М.	Логічні засади судової полеміки	97
Гаркало Ю. Б.	Аборти – потреба чи небезпека	98
Гашук Б. Б.	Співвідношення логічного доведення і процесуального доказування	100
Герасименко М. М.	Судова аргументація та доведення	102
Глушко Д. А.	Софістичні прийоми у політтехнології	104
Глущенко А. О.	Аргументований дискурс в професійній мові юриста	106
Гончаренко Т. В.	Маніпулювання в судовому процесі: поняття та значення	108
Грабко М. К.	Переконання при аргументації	110
Грибовський Б. О.	Доказування в суді	112

Григор'єв С. В.	Загальні правила логічного обґрунтування	113
Грубая А. И.	Использование умозаключения по аналогии в доказательстве (на примере адвокатских речей)	115
Грушецкая Д. С.	Аборт: проблема аргументации	117
Губарєв Р. Ю.	Максима «Ignorantia uris non excusat»	118
Дворак С. О.	Судебная аргументация: логические основания	119
Демиденко І. Т.	Логічні методи у юридичній практиці. Застосування дедукції Конституційним Судом України при аналізі законів та законопроектів	122
Дем'ян М. М.	Поняття логічного парадоксу	124
Дзюба Ю. А.	Порушення основних логічних принципів у рекламних слоганах	125
Дзюба Д. В.	Применение аргументов ad hominem в уголовном судопроизводстве	127
Дробчак Л. В.	Аргументація в судовій справі про екзорцизм	129
Жувака Ю. І.	Коректні та некоректні засоби ведення суперечки	130
Жук С. В.	Історичний аналіз причин виникнення науки логіки	132
Жуковський Є. М.	Nemo bis punitur pro eodem delicto – ніхто не може бути покараний двічі за один і той самий злочин	133
Забеліна О. С.	Смертна кара: за і проти	135
Заброда Ю. С.	Эвтаназия: за и против	136
Залізник Є. О.	Історія розвитку логічних досліджень в Україні	138
Зархіна М. О.	Особливості судової промови	140
Зміївська Д. О.	Аргументи за та проти прийняття законопроекту «Про мирні зібрання в Україні»	142
Зубрій О. М.	Логіка в розслідуванні злочинів	144
Іванців Д. З.	Логічний аналіз поняття «кримінальний проступок»	145
Івашкевич В. С.	Логіка Аристотеля	147
Кастин Д. И.	Использование «доводов к личности» и «доводов к публике» в ходе юридической аргументации	149
Киба А. Р.	Значение логики в практической деятельности юриста	151
Кицинюк С. В.	Плюси і мінуси легалізації права на носіння та зберігання вогнепальної зброї	153
Кібальник С. О.	Соціальний характер юридичної аргументації та його аксіологічні і антропологічні аспекти	154
Коваль Г. Ю.	Мистецтво аргументації	156
Ковтун А. С.	Аргументація в судовій справі	157
Козубай Д. Ю.	Роль юридичної аргументації у правотворчому процесі	158
Комарницька М. В.	Болонська система навчання: за і проти	160
Костик Г. С.	Логічна маніпуляція як один з засобів впливу на людей	161
Кравченко Е. А.	Некоторые особенности судебного спора	163
Кравченко О. Д.	Формальна логіка і позитивне право	165
Кравчук О. В.	Дедуктивні міркування в юридичній практиці	166
Красічко М. С.	Істинність твердження через аргументацію	168
Куприянов В. П.	Логіка в слідчих версіях	169
Курта А. Б.	Контраргументація як прийом переконання	170
Кучеров С. С.	Місце логіки в процесі доказування	172
Лаврова І. А.	Логічні підстави юридичної аргументації	173
Лагно А. А.	Роль переконання в юриспруденції	175
Лисюк А. М.	Діалог і дискусія	176
Ліпай П. О.	Історичний зв'язок між логікою і правом	178
Лукашова Є. В.	Аналогія права та аналогія закону	179
Любцова О. Є.	Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat – тягар доказування лежить на тому, хто стверджує, а не на тому, хто заперечує	180

Любиченко О. О.	Доведення в юридичній практиці	182
Магоч А. Т.	Особенности аргументов	183
Максимів А. М.	Логіка як наука про мислення	185
Малюта Я. В.	Презумпція як спосіб логічної аргументації при здійсненні правосуддя	186
Масленнікова О. В.	Роль оціночних понять у правознавстві	188
Мигаленко П. С.	Логічне моделювання норм права	190
Мінчога О. В.	Місце логіки серед інших дисциплін	192
Мицяк Х. В.	Закон дивиться вперед, а не назад	194
Мещеряков В. В.	Місце видатного філософа Аристотеля у логіці	196
Морміль А. О.	Переваги та недоліки смертної кари	197
Мороз М. О.	Історичний розвиток логіки як науки	198
Мурадлы А. И.	Логика в практической деятельности юриста	200
Мыколенко Е. А.	Некоторые особенности речевой культуры юриста	202
Ненько Д. А.	Для чего нужно делать логический анализ юридических понятий	203
Нерозя А. К.	Проблематика аргументування у юридичній процедурі	205
Нескородь Н. В.	«...і т. д.»: Проблема кількісної визначеності суджень в формулюванні норм права у трудовому законодавстві України	207
Никорюк В. А.	Дедукція, абдукція та індукція Шерлока Холмса	209
Новіков Д. В.	Роль аргументації та доведення в діяльності юриста	210
Остапчук В. В.	Софістичні спори в сучасному правовому полі	211
Осипов О. І.	Аргументаційні навички : теоретичний підхід	213
Пазій А. А.	Внесок Аристотеля в розвиток логіки	215
Папій Ю. Р.	Значення логічних принципів для аргументативного процесу ..	216
Пилипенко О. О.	Оціночні поняття в законодавстві як засіб зловживання правом в професійній діяльності адвоката	218
Підгрушний А. В.	Логічні підстави судового обґрунтування	220
Погорелов Б. В.	Есть ли логический смысл в смертной казни?	222
Погребкова М. Г.	Зміст поняття «республіка»	223
Подберезська М. М.	Значення аргументів ad hominem у кримінальному процесі	225
Поліщук О. М.	Юридична герменевтика	226
Попов А. О.	Місце індукції в пізнавальній діяльності юриста	227
Потапова О. О.	Поняття судової влади і її співвідношення з іншими гілками влади	229
Процюк С. І.	Застосування презумпцій як засобу аргументації у практиці судових органів	231
Прудникова Ю. Г.	Логічний аналіз поняття «державний службовець»	232
Пустовойт В. І.	Невербальна комунікація як один з видів аргументування	234
Редько А. В.	Практична логіка юриста	236
Розумна О. В.	Слідчий експеримент	238
Рудик В. Ю.	Максима «in criminalibus probationes debent esse luce clariores»	240
Рябий І. П.	Прийоми логічної аргументації в рекламі	241
Рябошапка Е. С.	Превенция женской преступности	243
Сайгак Л. С.	Логічні парадокси: поняття, усунення і пояснення	244
Саранчук Д. П.	Аргументация в юридической практике Конституционного Суда	246
Святогор М. О.	Логічні фундації юридичного міркування	248
Сергєєва К. С.	Логічний аналіз поняття «державна влада»	250
Сидорчук М. В.	Георгий Димитров и Лейпцигский процесс	252
Сіврюк К. О.	Особенности судебной риторики	254
Сіренко А. Д.	Доказ і доведення в судовому процесі	256

Смирнова К. М.	Логічне доказування в судовому процесі	258
Соколова В. С.	Логічні помилки як прийоми маніпулювання свідомістю	259
Солодка І. Ю.	Іронія як цінність культури	261
Стельмах М. В.	Історія розвитку логіки в Україні в XV-XVI століттях ...	262
Ступак Я. В.	Аналогія у судових промовах Ф.Н. Плевако	263
Труфанова А. О.	Аналіз окремих аспектів дослідження класифікації доказів Джеремі Бентама	265
Турченко В. С.	Вклад Г. Лейбница в развитие науки логики	267
Тындык М. П.	Проблема несоответствия терминологии в действующем национальном законодательстве (на примере Земельного кодекса Украины)	269
Титова А. Д.	Вклад Фрэнсиса Бэкона в развитие логики	271
Ухаль В. В.	Історія розвитку логіки права	272
Федюшина В. М.	Доцільність використання логічних методів у сфері судочинства	274
Федорик А. С.	Роль логіки в професійній діяльності слідчого ...	276
Філіпенко В. Р.	Значення логіки для юриста	277
Харитинюк О. В.	Взаимосвязь логики и права в адвокатской деятельности	276
Харісова К. А.	Значення логіки для юриста	280
Циферов Д. С.	Особенности подготовки судебной речи	282
Черкашин Д. М.	Правила и логические ошибки аргументирования	284
Чобу Я. В.	Логічний аналіз поняття «право»	286
Чубенко О.	Роль юридичної аргументації у праві	288
Шагірманов Д. О.	Аналогія в аргументації	290
Шакшуев Б. С.	Логическая культура обоснования в судебной аргументации ...	292
Шама Р. І.	Історичний взаємозв'язок логіки і права	293
Швидченко В. Ю.	Психологічні та логічні маніпуляції	295
Шевчук О. О.	Риторика в контексті теорії юридичної аргументації	297
Шикута Д. В.	Основы судебного красноречия	298
Шинкар А. Г.	Стратегія і тактика софістичного спору	299
Шкиря Я. В.	Значення логіки в роботі юриста	300
Шульженко М. Ю.	Внесок Т. Гоббса в розвиток логіки	301
Щербак М. Ю.	Аналогії права і аналогії закону в сімейному праві	303
Щур Є. І.	Формальна логіка у судовій практиці	305
Юшенко С. А.	Аналіз цілей як тактика ведення суперечки	306
Яременко А. В.	Основні види софізмів у розмові	307
Яремчук Н. В.	Некоторые аспекты юридической аргументации	309
Ярова В. О.	Значення логіки для юристів	311
Ярушинська Є. Ю.	Деякі помилки у визначеннях, що містяться у правовому полі України	313
Ясинська К. В.	Судова риторика	314

Наукове видання

Логіка і право

**Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції
Харків, 20 грудня 2013 р.**

Відповідальна за випуск: О. М. Юркевич

Відповідальність за зміст робіт несуть автори